MAX

3 B

MEMO

VWO|GYMNASIUM

Geschiedenis

NAAM EN KLAS:

.....

MALMBERG

3 VWO|GYMNASIUM deel B

Geschiedenis

Auteurs
Eelco Beukers
Jochem Bootsma
Sanne van den Dries
Eleonoor Geenen
Katja Krediet
Greetje Ligthart
Judith Tadema
Mark Verschoor
Richard de Vries

Eindredactie
Katja Krediet
Judith Tadema

Met medewerking van
Wieke Schrover

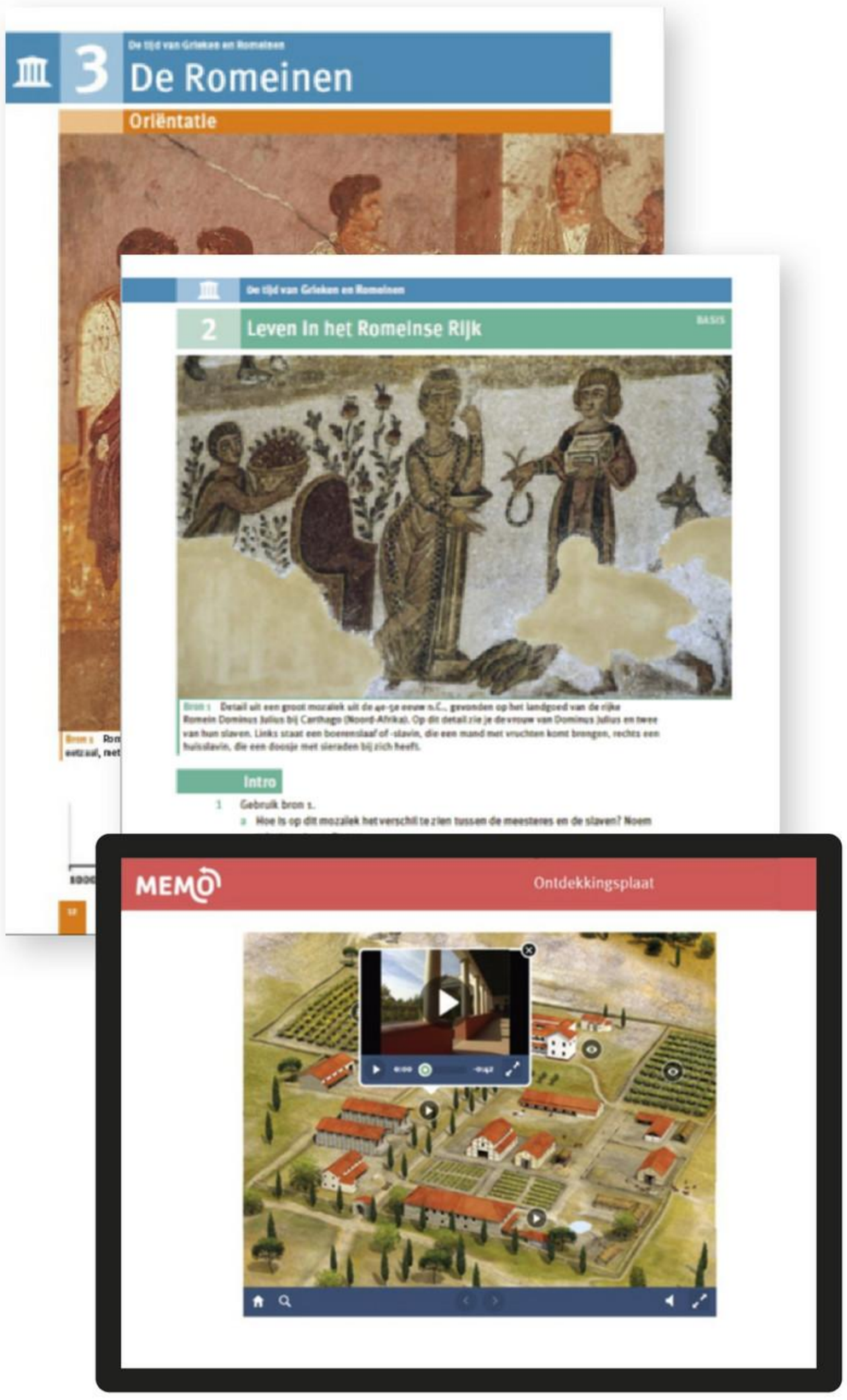
MAX Release 5.1

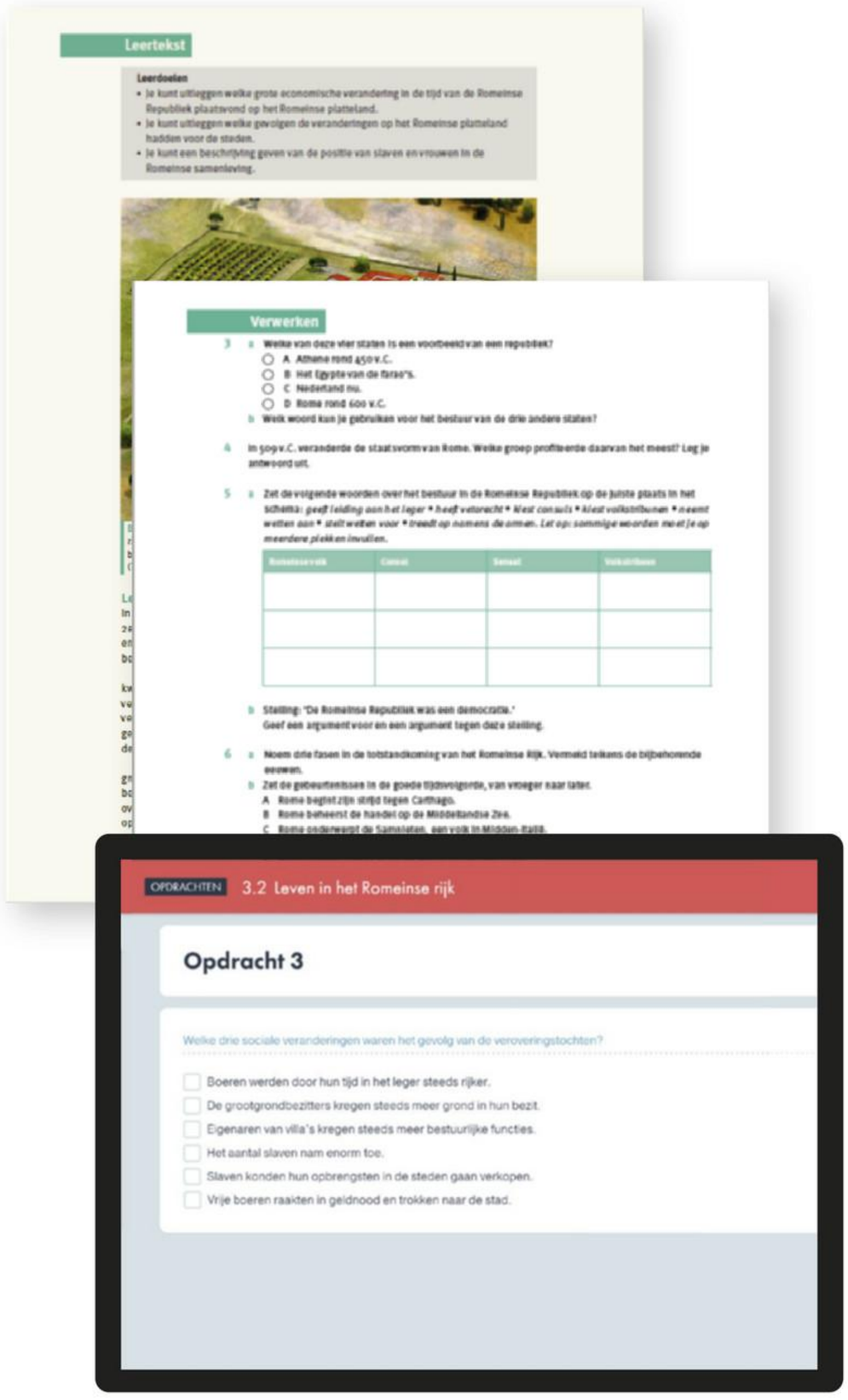
www.memo-malmberg.nl
Malmberg, ’s-Hertogenbosch

Aan de slag met *Memo*

Waarom geschiedenis?

Met *Memo* ontwikkel je je kennis over het verleden. Je leert over belangrijke gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen. Ook leer je op een kritische manier nadenken over de verhalen die we elkaar over het verleden vertellen. We noemen dat historisch denken.

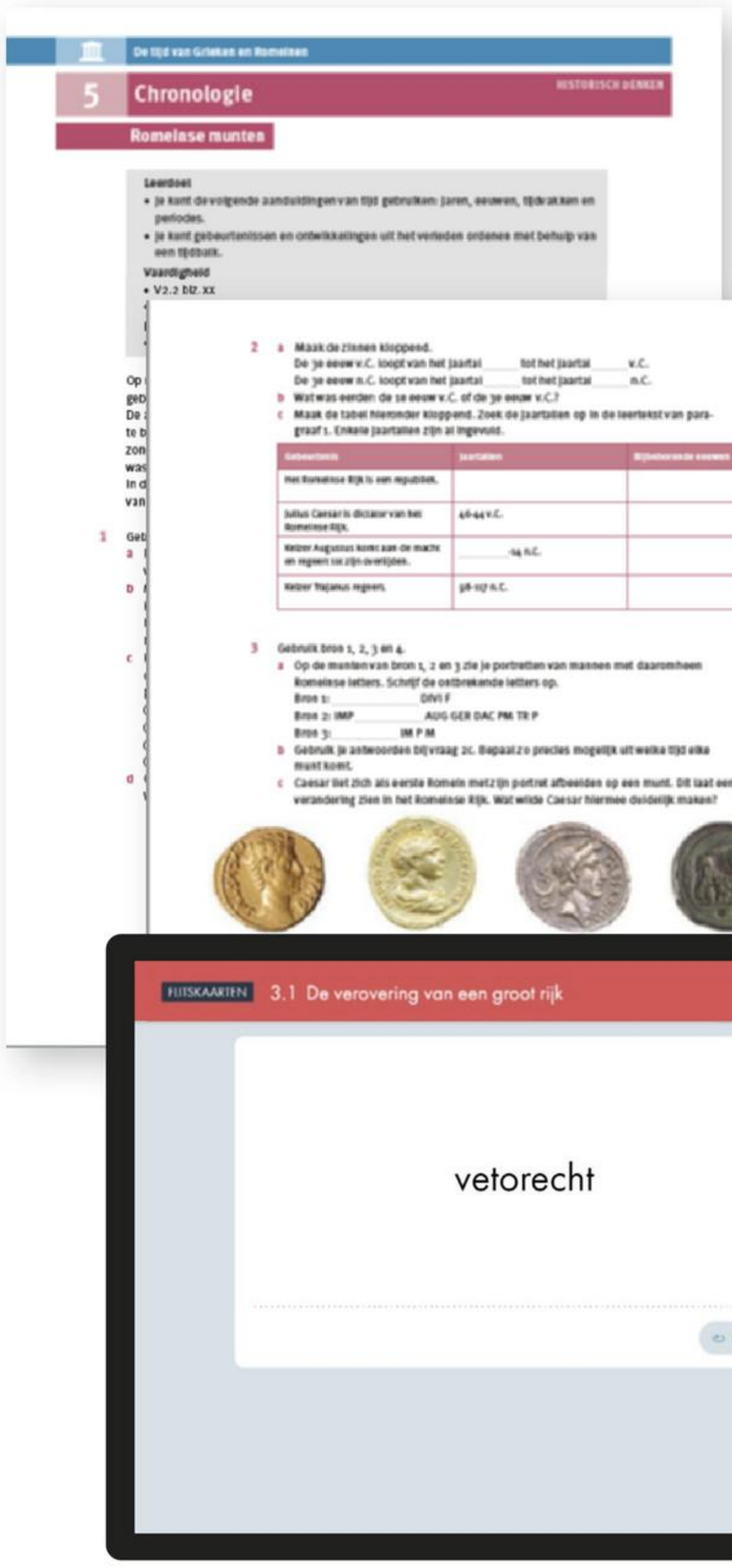

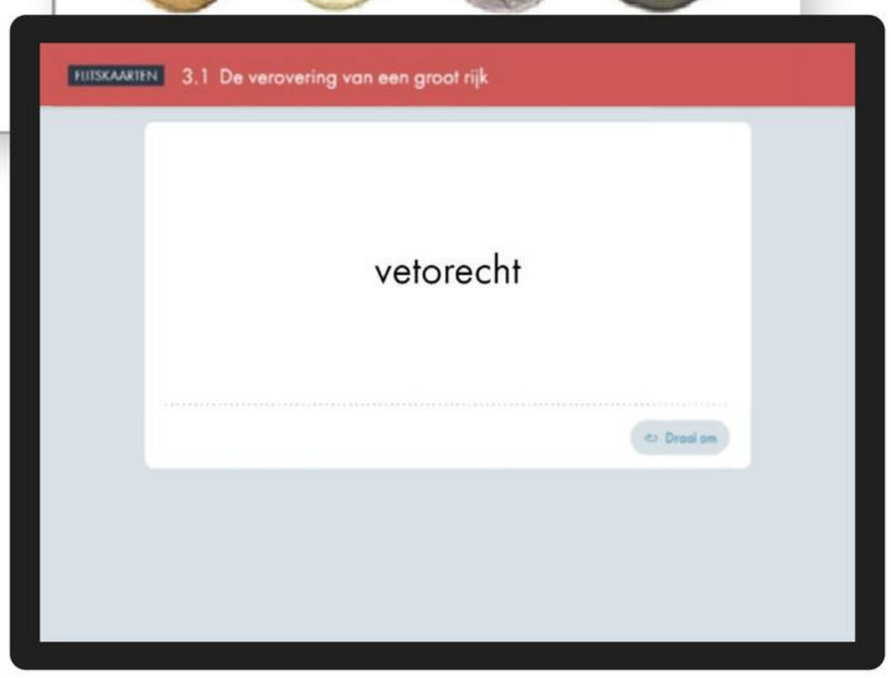
Werk in je boek én online!

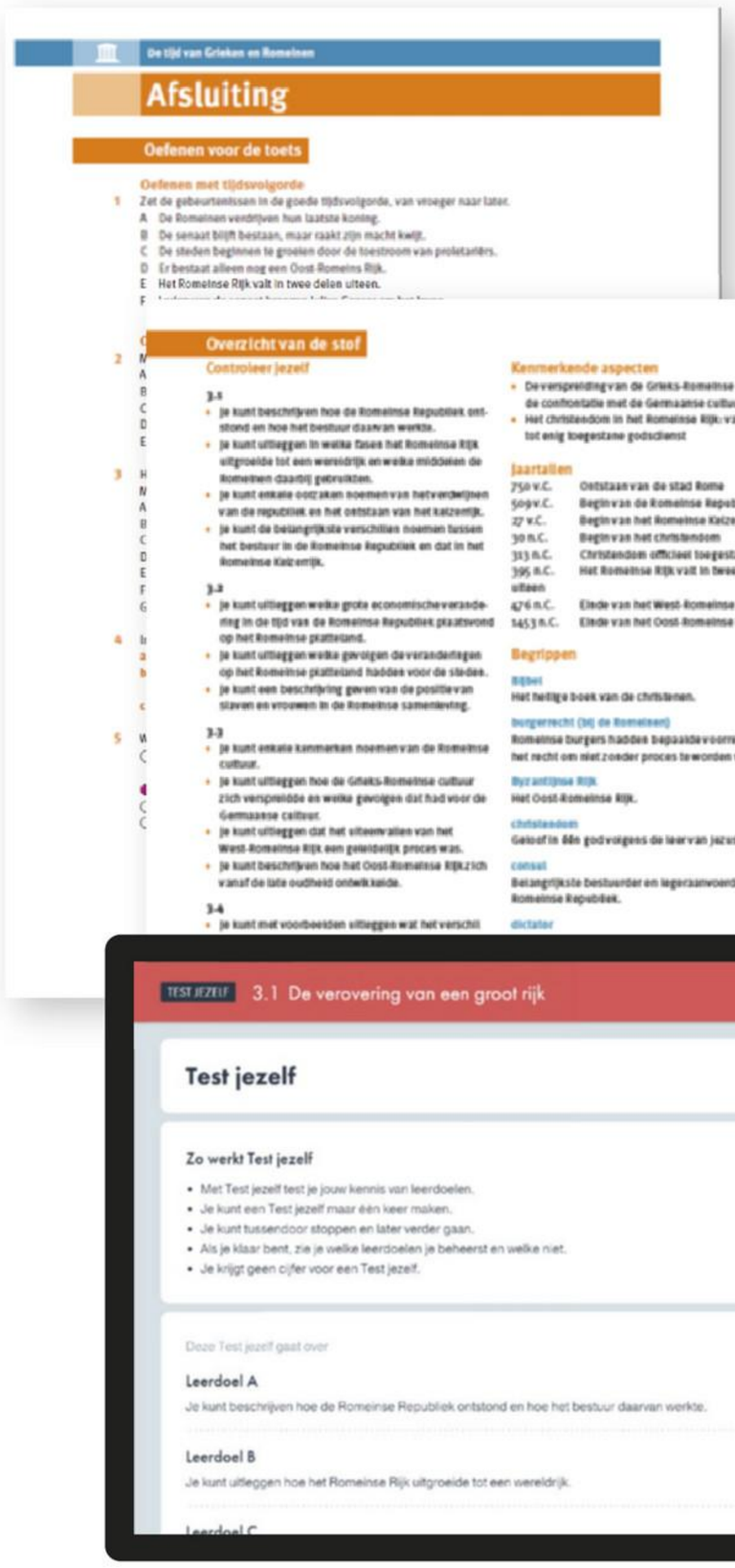
Er zijn twee boeken (deel A en B) per leerjaar en een online leeromgeving. Je docent kiest wat je online doet (met je laptop, tablet of telefoon) en wat in je boek. Elk hoofdstuk is verdeeld in oriëntatie, basisparagrafen, een paragraaf historisch denken, een paragraaf toepassen, een verdiepingsparagraaf, een paragraaf cultuur en een afsluiting. Aan het begin van elke paragraaf staat met leerdoelen aangegeven wat je gaat leren. De verdieping maak je als je meer wil weten, nieuwsgierig bent of tijd over hebt.

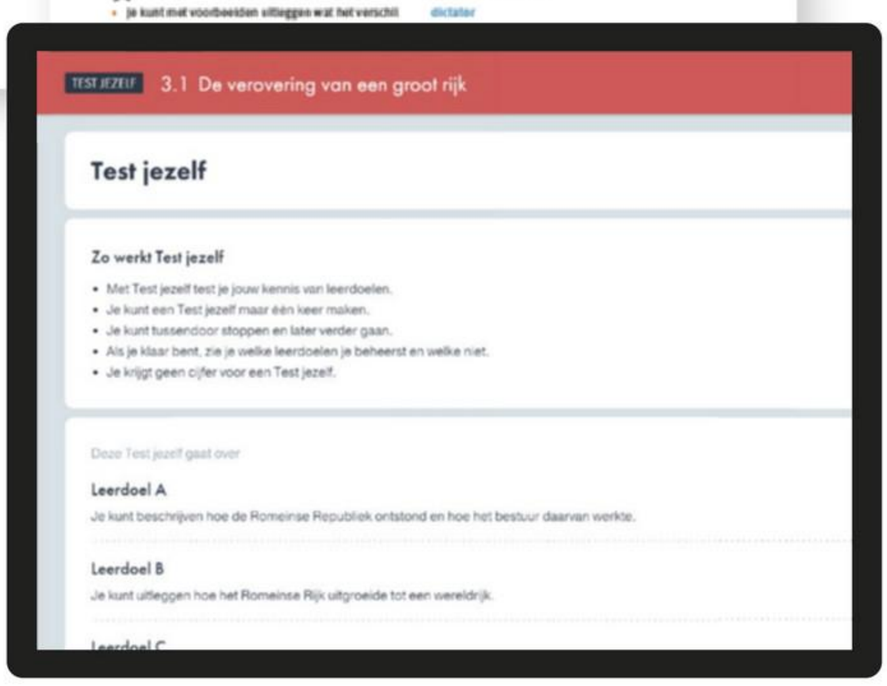
Voordelen van online

- Je ziet snel wat je goed of fout doet.
- Je krijgt direct feedback op je antwoorden.
- Je leert de begrippen en overhoort jezelf met de flitskaarten.
- Je meet of je de stof beheerst met de test jezelf of oefentoets.
- Je kunt op een hoger of lager niveau en leerjaar werken.
- Je docent volgt hoe het met je gaat.

Voordelen van het boek

- Je hebt snel overzicht in wat je gaat leren.
- Je ziet welke begrippen belangrijk zijn.
- Je markeert in de tekst en maakt aantekeningen.
- Je tekent en kleurt zodat je leerstof goed onthoudt.
- Je ziet welke digitale onderdelen je kunt gebruiken voor het beste resultaat.

Historisch denken

In de historisch denken opdracht oefen je met de vaardigheden die je nodig hebt om het verleden beter te kunnen begrijpen. In de inleiding staat een overzicht van die historische vaardigheden.

Goede voorbereiding op de toets!

Een hoofdstuk eindigt met een afsluiting. Daar staan opdrachten om te oefenen voor het proefwerk. In de digitale leeromgeving kun je de begrippen leren met behulp van de flitskaarten én is er een oefentoets. De afsluiting bevat ook een handig overzicht van de stof waarin alles wat je moet kennen en kunnen nog eens wordt samengevat.

Betekenis symbolen

- ga naar de online leeromgeving voor handige extra's
- ★ deze opdracht biedt extra uitdaging

Inhoud

deel A

- Inleiding 6

1 De Eerste Wereldoorlog — De tijd van wereldoorlogen

- Oriëntatie 16

1 De moderne massasamenleving 20 BASIS
2 Spanningen in de wereld 26 BASIS
3 De Eerste Wereldoorlog 33 BASIS
4 Europa na de Eerste Wereldoorlog 39 BASIS
5 Oorzaken en gevolgen 48 HISTORISCH DENKEN
6 Oefenen met samenvatten 54 TOEPASSEN
7 Marie Curie 56 VERDIEPEN
8 Mode in de jaren 1920 59 CULTUUR

- Afsluiting 63

2 De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten — De tijd van wereldoorlogen

- Oriëntatie 68

1 Het communisme 72 BASIS
2 De Sovjet-Unie 80 BASIS
3 De Verenigde Staten 88 BASIS
4 De economische wereldcrisis 97 BASIS
5 Continuïteit en verandering 105 HISTORISCH DENKEN
6 Oefenen met spotprenten 111 TOEPASSEN
7 Jozef Stalin 113 VERDIEPEN
8 In opdracht van de staat 116 CULTUUR

- Afsluiting 119

3 De Tweede Wereldoorlog — De tijd van wereldoorlogen

- Oriëntatie 124

1 Het nationaalsocialisme 128 BASIS
2 De Tweede Wereldoorlog 135 BASIS
3 De massamoord op de Joden 144 BASIS
4 De bezetting van Nederland 153 BASIS
5 Betekenis geven en je inleven 160 HISTORISCH DENKEN
6 Oefenen met redeneren 165 TOEPASSEN
7 Adolf Hitler 167 VERDIEPEN
8 Triumph des Willens 171 CULTUUR

- Afsluiting 174

- Tijdbalk 179
- Register 180
- Colofon 182

deel B

- Inleiding 6

4 De Koude Oorlog — De tijd van televisie en computer

- Oriëntatie 16

1 Een verdeeld Europa 20 BASIS
2 Een verdeelde wereld 27 BASIS
3 Het IJzeren Gordijn gaat open 35 BASIS
4 Europese samenwerking 43 BASIS
5 Onderzoek doen 50 HISTORISCH DENKEN
6 Oefenen met bewegend beeld 56 TOEPASSEN
7 Mao Zedong 57 VERDIEPEN
8 Popmuziek in de Koude Oorlog 60 CULTUUR

- Afsluiting 63

5 Dekolonisatie en globalisering — De tijd van televisie en computer

- Oriëntatie 68

1 De strijd voor onafhankelijkheid 72 BASIS
2 Het Midden-Oosten 80 BASIS
3 Globalisering 87 BASIS
4 Internationale samenwerking 96 BASIS
5 Onderzoek doen 103 HISTORISCH DENKEN
6 Oefenen met internet als bron 110 TOEPASSEN
7 Mahatma Gandhi 112 VERDIEPEN
8 Een stad als symbool van vrijheid 115 CULTUUR

- Afsluiting 118

6 Nederland na 1945 — De tijd van televisie en computer

- Oriëntatie 124

1 Een welvarend land 128 BASIS
2 Migratie 136 BASIS
3 Sociale verandering 143 BASIS
4 Nederland in de wereld 151 BASIS
5 Een geschiedenis schrijven 159 HISTORISCH DENKEN
6 Oefenen met reclame 164 TOEPASSEN
7 Joke Smit 166 VERDIEPEN
8 Jonge schrijvers in verzet 169 CULTUUR

- Afsluiting 173

7 Staatsinrichting

- Oriëntatie 178

1 Je stem laten horen 180 BASIS
2 Besluiten nemen 186 BASIS
3 Een democratisch bestuur 191 BASIS
4 Oefenen met een debat 196 TOEPASSEN

- Afsluiting 199

- Tijdbalk 202
- Register 203
- Colofon 204

Geschiedenis leren met *Memo*

Wat heb je in leerjaar 1 en 2 geleerd?

De tijd van jagers en boeren

Miljoenen jaren lang leefden mensen van de jacht en het verzamelen van voedsel. Ze trokken rond en leefden in kleine groepen. Zo'n samenleving heet een **samenleving van jagers en verzamelaars**.
Met de komst van de landbouw, rond 9000 v.C., veranderde er veel. Er ontstonden **landbouwsamenlevingen**. De boeren woonden op vaste plaatsen, verbouwden voedsel op akkers en hielden vee. Er was meer voedsel, waardoor niet iedereen meer boer hoefde te zijn en er beroepen ontstonden. Om alles goed te regelen was een bestuur nodig. Na verloop van tijd woonden deze bestuurders samen met priesters, handwerkslieden en handelaren in steden. Met de uitvinding van het schrift rond 3000 v.C. eindigt de prehistorie.

De tijd van Grieken en Romeinen

Na 3000 v.C. ontstonden op verschillende plaatsen bloeiende beschavingen, zoals die van de Grieken en de Romeinen. In die beschavingen speelden steden, nijverheid en handel een grote rol. Het waren **landbouw-stedelijke samenlevingen**.
De Grieken legden de basis voor de wetenschap zoals wij die tegenwoordig beoefenen. Ze dachten ook na over wat het beste bestuur was. De stadstaat Athene was een democratie. De Romeinen namen veel zaken over uit de Griekse cultuur, zoals de bouwkunst en de beeldhouwkunst. Ook vereerden ze, net als de Grieken, een groot aantal goden. De Grieks-Romeinse cultuur verspreidde zich over Europa door veroveringen en handel. Andere volken, zoals de Germanen, namen op hun beurt gewoonten en kennis van de Grieken en Romeinen over. In de Romeinse tijd ontstond uit het jodendom het christendom. Joden en christenen geloven in één god. Toen het West-Romeinse Rijk rond 500 uiteenviel, was het christendom de belangrijkste godsdienst geworden.
De periode van 3000 v.C. tot 500 n.C. wordt ook wel de oudheid genoemd.

De tijd van monniken en ridders

In het jaar 500 beginnen in West-Europa de middeleeuwen: de periode van 500 tot 1500. De tijd tussen 500 en 1000 noemen we de vroege middeleeuwen.
In de vroege middeleeuwen leefden de meeste mensen van de landbouw. De steden raakten in verval en bijna alle handel verdween. De meeste boeren werden horigen op een domein. Ze verloren hun vrijheid, maar kregen bescherming van een heer. Zo ontstond het hofstelsel.
Koningen gebruikten het leenstelsel om hun rijk te besturen. In het leenstelsel moesten leenmannen hun leider militaire steun geven en trouw beloven. In ruil daarvoor kregen ze een stuk land en de opbrengsten daarvan. Namens de koning bestuurden de leenmannen dat gebied en spraken ze er recht.
In Europa werd het christendom steeds belangrijker. De geestelijkheid werd de belangrijkste stand; daaronder kwamen de adel en de boeren. In het Midden-Oosten ontstond een nieuw geloof: de islam. Dat geloof verspreidde zich snel over het Midden-Oosten, Noord-Afrika en Spanje.

De tijd van steden en staten

De periode tussen 1000 en 1500 noemen we ook wel de late middeleeuwen. Er ontstonden toen weer steden, waarin handelaren en ambachtslieden woonden. Zij organiseerden zich in gilden. De burgers in de steden wilden hun eigen wetten maken en zelf rechtspreken. De heer in wiens gebied de stad lag, gaf die rechten in ruil voor belasting in geld.
Vanaf 1200 probeerden koningen hun macht te vergroten door huurlegers en ambtenaren aan te stellen. Heel langzaam ontstonden staten die vanuit één punt werden bestuurd. Ook de christelijke kerk werd in de late middeleeuwen heel rijk en machtig.

De tijd van ontdekkers en hervormers

In het jaar 1500 eindigen de middeleeuwen en begint de vroegmoderne tijd. Het eerste tijdvak van die periode is de tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600).
Rond 1300 begon een belangrijke verandering in de cultuur: de renaissance. Mensen gingen anders kijken naar de kunst, literatuur en wetenschap uit de oudheid. Zo ontstond een nieuwe mentaliteit: mensen vonden het leven op aarde belangrijker dan het leven na de dood. Humanisten, geleerden die teksten bestudeerden, wilden zelf tot een oordeel komen. Ze waren ook kritisch over de kerk.
Vanaf 1450 ontdekten Europeanen steeds meer van de wereld. Ze stichtten in Afrika, Azië en Amerika handelsposten en veroverden er gebied. Dat gebeurde met veel geweld. Europeanen hadden weinig respect voor de niet-christelijke volken. In deze periode begonnen Europeanen ook te handelen in mensen uit Afrika, die zij in Amerika als slaafgemaakten voor zich lieten werken.
In de christelijke kerk ontstond een splitsing tussen de katholieke kerk en de protestantse kerken. Deze Reformatie (of Hervorming) leidde overal in Europa tot godsdienstoorlogen, ook in de Nederlanden. De Nederlandse Opstand (1568-1648) had ook een politieke oorzaak. De Spaanse koning wilde een centraal bestuur: hij wilde zijn macht vergroten ten koste van de Nederlandse adel, steden en gewesten. De Opstand leidde in 1588 tot de oprichting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

De tijd van regenten en vorsten

In de tijd van regenten en vorsten (1600-1700) had een kleine groep burgers (regenten) het in de Republiek voor het zeggen. In andere landen probeerden vorsten hun macht te vergroten. In Frankrijk verkreeg de koning absolute macht.
Als gevolg van de ontdekkingsreizen ontstond een wereldeconomie. Vanuit de Republiek dreven de VOC en de WIC handel op Afrika, Amerika en Azië. Daarbij gebruikten ze geweld om gunstige prijzen af te dwingen. Beide bedrijven handelden in tot slaaf gemaakte mensen. Deze slaafgemaakten moesten zwaar werk verrichten in de landbouw.
Amsterdam werd in deze tijd een belangrijke stapelmarkt waar handelaren producten uit heel de wereld verhandelden en grote winsten maakten. Er was veel geld voor kunst en wetenschap. Binnen en buiten de Republiek deden wetenschappers veel ontdekkingen: er was een wetenschappelijke revolutie.

De tijd van pruiken en revoluties

In de 18e eeuw ontstond de Verlichting. Verlichte denkers meenden dat mensen door kritisch en logisch na te denken de wereld konden verbeteren. Ze kwamen met nieuwe ideeën over het geloof en het bestuur. Mede daardoor ontstonden verschillende revoluties. De bekendste is de Franse Revolutie in 1789. Er kwam daar een einde aan het absolutisme, want burgers kregen inspraak. Ook werden de vrijheden van burgers vastgelegd in een grondwet met grondrechten. Zo kregen alle burgers gelijke rechten en verdween de standensamenleving. Ook in Nederland grepen verlichte burgers (patriotten) de macht. In Frankrijk pleegde generaal Napoleon in 1799 een staatsgreep; hij maakte een einde aan de revolutie.

De tijd van burgers en stoommachines

De periode vanaf 1800 wordt ook wel de moderne tijd genoemd. Die begon met de verovering van vrijwel heel Europa door Napoleon. Nadat hij was verslagen, kwamen overal in Europa weer koningen aan de macht. Burgers hadden nauwelijks inspraak. Liberalen protesteerden daartegen. Nederland werd in 1848 een parlementaire democratie; de macht lag voortaan bij het parlement dat gekozen werd door rijke mannen.
In de 19e eeuw kregen mensen het idee tot een volk te behoren met een eigen geschiedenis, taal en cultuur. Machthebbers stimuleerden dit nationalisme om de eenheid in hun land te versterken. Sommige volken streefden naar een eigen staat.
Rond 1750 begon in Engeland de industriële revolutie. Goederen werden voortaan door machines in fabrieken gemaakt. Zo ontstond een **industriële samenleving**: in de industriesteden woonden en werkten de arbeiders onder slechte omstandigheden. Socialisten kwamen op voor de arbeiders en eisten algemeen kiesrecht. In 1917 kwam er in Nederland kiesrecht voor alle mannen, in 1919 ook voor vrouwen. Dat was een belangrijke stap in de emancipatie van arbeiders en vrouwen. Ook katholieken, die in Nederland lange tijd een achtergestelde groep waren, werden in de 19e eeuw volwaardige burgers.
In Afrika en Azië veroverden Europese landen steeds meer gebied. Nationalisme en de behoefte aan grondstoffen en afzetmarkten leidden tot dit modern imperialisme. Het superioriteitsgevoel van de Europeanen leidde tot openlijk racisme. In de koloniale samenleving bestond grote ongelijkheid tussen Europeanen en de oorspronkelijke inwoners van de gekoloniseerde gebieden. Ook bleef in veel koloniën slavernij toegestaan, hoewel slaafgemaakten en andere mensen zich hiertegen verzetten. Het abolitionisme leidde in de 19e eeuw tot de afschaffing van slavenhandel en slavernij.

Historisch denken met *Memo*

Wat bedoelen we met historisch denken?

Het vak geschiedenis is meer dan feiten over het verleden uit je hoofd leren.
Geschiedenis wordt pas interessant, als al die feiten samen een situatie uit het verleden tot leven brengen. Het gaat niet alleen om *wat* mensen in het verleden deden, maar ook om *waarom* mensen iets deden.
Met *Memo* krijg je inzicht in het verleden. Je leert op een kritische wijze nadenken over wat we elkaar vertellen over het verleden. In *Memo* noemen we die manier van denken **historisch denken**. Daarbij zijn kennis over het verleden en historische vaardigheden belangrijk. Welke vaardigheden dat zijn, lees je hierna.

Vaardigheden historisch denken

1

Onderzoek doen

Hoe verkrijgen we kennis over het verleden?

V1.1 Een onderzoeksvraag stellen

Als je iets wilt weten over het verleden, dan begin je met een vraag. Die vraag moet zo nauwkeurig mogelijk zijn. In een goede **onderzoeksvraag** zijn de drie w's opgenomen, zodat je precies weet wat je gaat onderzoeken. De drie w's zijn:

- wat of wie: welke persoon, groep, gebeurtenis of ontwikkeling onderzoek je;
- wanneer: welke periode in de tijd onderzoek je;
- waar: welke plaats of welk land onderzoek je?

Er zijn verschillende soorten onderzoeksvragen.
Bij een **beschrijvende vraag** wil je zoveel mogelijk informatie verzamelen om een beeld te krijgen van een gebeurtenis, een verschijnsel of een ontwikkeling in het verleden. Het antwoord op zo'n vraag is een beschrijving.
Bij een **verklarende vraag** stel je een vraag over de oorzaken of gevolgen van een gebeurtenis, een verschijnsel of een ontwikkeling in het verleden. Het antwoord op zo'n vraag geeft een verklaring.
Bij een **vergelijkende vraag** wil je twee (of meer) gebeurtenissen, verschijnselen of ontwikkelingen met elkaar vergelijken. Het antwoord op zo'n vraag legt uit welke verschillen en overeenkomsten er zijn tussen twee (of meer) gebeurtenissen, verschijnselen of ontwikkelingen.
Bij een **waarderende vraag** geef je een oordeel over een gebeurtenis of over mensen. Het antwoord op zo'n vraag is jouw mening, die je ondersteunt met argumenten.

V1.2 Overblijfselen geven geen compleet beeld

Je kunt alleen iets over het verleden leren, als je overblijfselen vindt. Een **overblijfsel** is iets wat bewaard is gebleven uit het verleden. Bij een onderzoek gebruik je meestal ook andere bronnen, zoals boeken of websites met informatie over het verleden. Een **bron** is iets wat informatie over het verleden geeft.
Met overblijfselen zijn er wel twee belangrijke problemen.

- Soms zijn er geen of weinig overblijfselen. Als er bijna niets bewaard is gebleven, dan kan onderzoek naar het verleden heel lastig zijn.
- Het is lastig om een overblijfsel goed te begrijpen. Soms vertelt het wel wat er is gebeurd, maar heb je geen idee *waarom* mensen dit deden.

V1.3 Feit en mening

Als je probeert uit te zoeken wat er in het verleden is gebeurd, wil je zoveel mogelijk **feiten** vaststellen. Een feit is iets waarover geen discussie bestaat. Als iets in meerdere (betrouwbare) bronnen wordt genoemd, dan mag je aannemen dat het zo is gebeurd.
Maar: bronnen geven niet alleen maar feiten. Ze bevatten juist vaak **meningen**: de persoonlijke opvattingen van iemand.
Als je wilt bepalen of iets (een gegeven) een feit of een mening is, zet je de volgende stappen.

1 Vergelijk het gegeven met andere bronnen en je eigen kennis. Wordt het gegeven bevestigd, dan is het waarschijnlijk een feit. Spreken gegevens in andere bronnen het gegeven juist tegen, dan is het geen feit.
2 Als het gegeven geen feit is, dan probeer je vast te stellen of het een mening is. Een mening kun je bijvoorbeeld herkennen aan woorden als 'ik vind' of 'volgens mij'. Je kunt ze ook herkennen aan het gebruik van waardeoordelen, zoals 'mooi' of 'belangrijk'. Lastig is dat mensen hun mening vaak presenteren als een feit. Bijvoorbeeld: 'Jongeren leren niets, als ze games spelen.' Jij zult daar misschien anders over denken. Alleen door heel kritisch te lezen en je telkens af te vragen en te onderzoeken of iets wel klopt, kun je feiten van meningen onderscheiden.
3 Heel vaak zul je niet kunnen vaststellen of een gegeven een feit is of een mening. Dan weet je dus niet zeker of je te maken hebt met een feit of een mening.

Door arme landen te ondersteunen proberen ze bovendien de migratie naar het Westen af te remmen.

Eerst hielpen rijke landen vooral door geld, kennis, medicijnen en voedsel beschikbaar te stellen. Daar kwam kritiek op. Het geld kwam vaak in verkeerde handen terecht en door gratis voedsel bleven lokale boeren met hun oogst zitten. Bovendien bleven Afrikanen en Aziaten op die manier afhankelijk van het Westen, terwijl er ook landen waren die op eigen kracht de armoede te boven kwamen, zoals Zuid-Korea en China. Daarom ligt de nadruk tegenwoordig op gelijkwaardigheid. Landen proberen de wederzijdse handel te bevorderen en westerse bedrijven te interesseren om in arme gebieden te investeren. Kleine ondernemers kunnen onder gunstige voorwaarden geld lenen. De hoop is dat mensen in ontwikkelingslanden zo zelf aan hun welvaart kunnen bouwen.

Bron 4 In 2013 vond in de Vietnamese hoofdstad Hanoi voor de tweede keer een gaypride plaats. Zo'n 200 lesbische, homoseksuele, biseksuele, transseksuele, interseksuele en andere mensen demonstreerden voor het recht om openlijk een andere seksuele voorkeur te hebben dan de meeste mensen. In veel landen is dat niet vanzelfsprekend.

Internationaal recht en mensenrechten

Na de Tweede Wereldoorlog wilden veel landen ook op het gebied van het recht nauwer samenwerken. Dat gebeurde op twee manieren.

Ten eerste wilde men de mensen die verantwoordelijk waren geweest voor oorlogsmisdaden in de Tweede Wereldoorlog, persoonlijk bestraffen. Daarvoor richtten de geallieerden in 1945 speciale rechtbanken of **tribunalen** op. Voorbeelden zijn het tribunaal van Neurenberg, waar Duitse nazileiders terechtstonden, en dat van Tokyo, voor Japanse oorlogsmisdadigers. Later zijn er nog andere tribunalen opgericht om oorlogsmisdadigers uit andere oorlogen te berechten.

Ten tweede werd het idee van **mensenrechten** nieuw leven ingeblazen. In de 18e eeuw was al veel nagedacht over rechten die voor elk mens op aarde gelden. In 1789 verscheen in Frankrijk zelfs de *Verklaring van de rechten van de mens en de burger*. Maar zulke mensenrechten waren nergens vastgelegd voor de hele wereld.

In 1948 namen de Verenigde Naties daarom de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* aan. ('Universeel' betekent: geldig voor iedereen en altijd.) Vanaf dat moment was duidelijk dat iedereen recht heeft op onder meer leven, werk, onderwijs, huisvesting, medische zorg en eerlijke rechtspraak. Ook belangrijke rechten als vrijheid van meningsuiting en religie liggen vast, naast zaken als een verbod op discriminatie en martelen.

Door deze verklaring is het in principe mogelijk op te treden wanneer mensenrechten worden geschonden. Maar in de praktijk is dat lastiger. Elk land heeft zijn eigen rechtspraak. Er zijn wel internationale rechtbanken, maar landen zijn niet verplicht mee te werken.

Een ander probleem is dat niet iedereen dezelfde opvatting over mensenrechten heeft. Zo zien sommige mensen de verklaring als te 'westers': ze vinden dat godsdienstvrijheid, vrijheid van meningsuiting of de gelijkwaardigheid van man en vrouw niet in hun cultuur past. Ook is er discussie over 'nieuwe' mensenrechten, bijvoorbeeld over de vraag of homoseksuelen het recht hebben om te trouwen. Daarover verschillen de meningen.

3 Gebruik bron 2.

a In elke oorlog proberen partijen de wapens van hun tegenstanders te vernietigen. Waarom kun je dit optreden van VN-militairen toch geen echte oorlogshandeling noemen?

b Aan deze vredesmissie deden militairen uit verschillende landen en werelddelen mee. Dat is gebruikelijk bij dit soort operaties. Leg uit waarom dat gebruikelijk is.

4 **a** Noem twee belangrijke verschillen tussen de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.

b Kan Nederland lid zijn van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties? Leg je antwoord uit.

c Wat is opvallend aan het rijtje vaste leden van de Veiligheidsraad?

- ◯ A Deze landen hadden vóór de oorlog een groot koloniaal rijk.
- ◯ B Elk land ligt in een ander werelddeel.
- ◯ C Het zijn de vijf grootste landen ter wereld.
- ◯ D Ze behoren tot de landen die de Tweede Wereldoorlog hebben gewonnen.

5 Het aantal VN-vredesmissies na 1990 is veel hoger dan vóór 1990.
Geef hiervoor een verklaring.

6 **a** Welk groot probleem hadden alle landen in Afrika en Azië die na 1945 onafhankelijk werden?

b Noem nog drie problemen die voorkwamen in sommige van deze landen.

7 **a** Welke belangrijke reden voor westerse rijke landen om arme landen te steunen is na 1990 weggevallen? Leg je antwoord uit.

b Welke reden om arme landen te helpen is daarvoor in de plaats gekomen?

c Noem ook een reden die steeds hetzelfde is gebleven.

8 Gebruik bron 5.

a Welk probleem in ontwikkelingslanden hoopte Pierre Lardinois met zijn plan op te lossen?

b Welk ander probleem wilde hij oplossen?

c Het plan van Lardinois is echt uitgevoerd. India heeft bijvoorbeeld meer dan tien jaar melk en boterolie van de EEG gekregen. Bedenk welk effect dit heeft gehad op de Indiase boeren.

d Past deze werkwijze bij moderne ontwikkelingssamenwerking? Leg je antwoord uit.

9 Noem twee manieren waarop landen na 1945 hebben samengewerkt op het gebied van rechtspraak.

Bron 5 In 1968 stelde Pierre Lardinois, de Nederlandse minister van Landbouw en Visserij, een vraag aan een hoge bestuurder bij de EEG, de Nederlander Sicco Mansholt: was het mogelijk de VN-voedselorganisatie te vragen of daar belangstelling bestond voor de 'EEG-overschotten op het gebied van de zuivel'? Een Nederlandse ambtenaar schreef op wat er vervolgens gebeurde. Daaruit een kort fragment.

[Ir. Mansholt] was niet erg geestdriftig voor een zodanige aanvraag, omdat hij meende dat voor de Europese zuiveloverschotten een andere oplossing moest worden gevonden dan de terbeschikkingstelling daarvan aan ontwikkelingslanden. Hij had er echter geen bezwaar tegen dat de heer Boerma* [...] eens informeel naging of er belangstelling was in de minderontwikkelde wereld voor boteroverschotten.
Teruggekeerd in Rome gaf de heer Boerma twee van zijn medewerkers opdracht om in Azië en Afrika na te gaan in hoeverre er voor boter belangstelling zou zijn. Het rapport van deze medewerkers leidde tot de conclusie dat in enkele Aziatische landen inderdaad belangstelling bestaat voor boterolie. Dit zijn onder meer Pakistan, India en Indonesië; in de meeste gevallen betreft het een gebruik als bijvoeding voor het leger.

* een hoge VN-ambtenaar

10 Gebruik bron 6.
Je gaat voor drie situaties bekijken wat volgens de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* wel of niet mag.

a Stel, een boeddhistische man en een rooms-katholieke vrouw willen met elkaar trouwen, maar de familie van de vrouw is daar om religieuze redenen tegen. Mag de familie het huwelijk verhinderen?

b Stel, een man, vader van twee kinderen, is vanuit Syrië naar Nederland gevlucht en mag hier blijven wonen. Hebben zijn vrouw en kinderen ook het recht om in Nederland te wonen?

c Stel, twee Russische mannen van 25 en 27 jaar willen met elkaar trouwen. Hebben zij daar recht op, ook al staat Rusland alleen huwelijken toe tussen een man en een vrouw?

Bron 6 Een van de dertig artikelen van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*.

Artikel 16

1 Zonder enige beperking op grond van ras, nationaliteit of godsdienst, hebben mannen en vrouwen van huwbare leeftijd het recht om te huwen en een gezin te stichten. Zij hebben gelijke rechten wat het huwelijk betreft, tijdens het huwelijk en bij de ontbinding ervan*.
2 Een huwelijk kan slechts worden gesloten met de vrije en volledige toestemming van de aanstaande echtgenoten.
3 Het gezin is de natuurlijke en fundamentele groepseenheid van de maatschappij en heeft recht op bescherming door de maatschappij en de staat.

* bij een echtscheiding

11 Gebruik bron 6.
In sommige culturen is het gebruikelijk dat de familie voor een jongen of meisje een goede huwelijkspartner zoekt, bijvoorbeeld iemand met voldoende aanzien of inkomen. Bedenk hoe mensen in deze culturen zullen denken over de mensenrechten in bron 6.

12 **a** Adolf Hitler heeft zichzelf kort voor het einde van de Tweede Wereldoorlog gedood. Maar stel dat de geallieerden Adolf Hitler in 1945 levend hadden gearresteerd. Wat zou er met hem zijn gebeurd?

b De Italiaanse dictator Benito Mussolini werd na zijn arrestatie zonder proces door verzetsstrijders doodgeschoten. Mag dat volgens de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*? Leg je antwoord uit.

c Wat had jij gedaan als je Hitler in 1945 levend had kunnen arresteren? Leg je antwoord uit.

13 Noem drie manieren waarop de landen in de wereld na 1945 meer met elkaar zijn gaan samenwerken. Noem minstens één vorm van economische samenwerking en één van politiek-bestuurlijke samenwerking.

14 Maak de juiste combinaties.

A Arabische Lente	1 Angst aanjagen
B Balfourverklaring	2 Bestuurd worden door een ander land
C Bersiapperiode	3 Britse belofte
D Mandaatgebied	4 Een nationalistische stroming
E Terrorisme	5 Rechtspreken
F Tribunaal	6 Opstand tegen alleenheersers
G Zionisme	7 Verzet tegen Nederlands bestuur

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

5 Onderzoek doen

HISTORISCH DENKEN

De Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen dat de manier waarop mensen het verleden beschrijven, beïnvloed is door hun overtuigingen, ervaringen en persoonlijke eigenschappen.

Vaardigheid

- V4.3

Basis

- Paragraaf 5.1

In 1830 namen de Fransen Algerije in. Dat gebied was toen onderdeel van het verzwakte Ottomaanse Rijk. Door de ligging nabij Frankrijk vestigden zich in Algerije meer Europeanen dan in andere overzeese gebiedsdelen. Bestuurlijk werd Algerije onderdeel van Frankrijk. Europese kolonisten bezaten de beste grond en hadden als enigen stemrecht. In 1954 kwamen de inheemse Algerijnen tegen deze ongelijkheid in opstand. De Fransen wilden Algerije hoe dan ook behouden. Er ontstond een bloedige oorlog, die tot 1962 duurde. In deze opdracht ga je bronnen over de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog onderzoeken.

Bron 1 Op deze foto staan vier jonge vrouwen uit het Algerijnse verzet, die betrokken waren bij bomaanslagen op Fransen in Algerije. De tweede vrouw van links is Zohra Drif. (Foto uit circa 1956.)

1 **a** Gebruik de introtekst en bron 2, 3 en 4. Vul het schema in.

	Zohra Drif	Jean Pierre Frapolli	Henri Alleg
Geboorteland	*Algerije / Frankrijk / Groot-Brittannië*	*Algerije / Frankrijk / Groot-Brittannië*	*Algerije / Frankrijk / Groot-Brittannië*
Achtergrond	*Inheemse Algerijn / Kolonist / Recente immigrant*	*Inheemse Algerijn / Kolonist / Recente immigrant*	*Inheemse Algerijn / Kolonist / Recente immigrant*
Stemrecht	*Wel / Niet*	*Wel / Niet*	*Wel / Niet*
Sekse	*Man / Vrouw*	*Man / Vrouw*	*Man / Vrouw*
Leeftijd in 1954	*18 / 20 / 33*	*18 / 20 / 33*	*18 / 20 / 33*
Beroep	*Journalist / Student / Onbekend*	*Journalist / Student / Onbekend*	*Journalist / Student / Onbekend*

b Gebruik V4.3. Maak de zin kloppend.
Bij vraag a heb je een overzicht gemaakt van de *ervaringen* / *overtuigingen* / *persoonlijke eigenschappen* van de makers van de bronnen.

c Zijn de onderstaande zinnen een voorbeeld van een ervaring of een overtuiging?
- Toen er verkiezingen in Algerije waren, mocht Drif niet stemmen: *ervaring* / *overtuiging*.
- Drif vond het onrechtvaardig dat Algerijnen niet mochten stemmen: *ervaring* / *overtuiging*.
- Toen Frapolli in Algerije opgroeide, merkte hij dat de Europese kolonisten meer macht hadden dan de inheemse bevolking: *ervaring* / *overtuiging*.

Bron 2 Zohra Drif (1934) kwam uit een gegoede Algerijnse familie. Haar opa was een imam en haar vader een islamitische rechter. Drif sloot zich tijdens haar studie rechten in Algiers aan bij de onafhankelijkheidsstrijd. In 1956 voerde ze een bomaanslag uit op een Europees café. In 2018 zei ze daarover het volgende in een interview.

Ik was me er erg van bewust dat ik Algerijns was. Ik geloofde dat dit land van onze voorouders was en dat het bezet was door een volk van vreemdelingen. Ik had het gevoel dat het onze verplichting was om ons land te heroveren. [...] We hadden in onze strijdgroepen wat we 'zelfmoordmeisjes' noemden, doodsvrijwilligers beter gezegd, die naar Europese wijken gingen en daar gewapende acties uitvoerden. [...] En wij, die naar dezelfde school en universiteit waren geweest als de jonge Europeanen, kleedden ons Europees, kenden de taal en konden dus makkelijk doorgaan voor Europeanen.

Bron 3 De Fransman Jean Pierre Frapolli (1936) werd geboren en groeide op in het dorpje Fort National in Kabylië, een streek in het noorden van Algerije. Zijn vader was er burgemeester, zijn moeder was verloskundige en hielp alle vrouwen in de omgeving met bevallen. In een interview uit 2008 vertelde Frapolli het volgende over zijn ervaringen voorafgaand aan en tijdens de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog.

Dit dorp is in 1857 door mijn familie gesticht. Mijn betovergrootvader, mijn grootvader, mijn oudoom en mijn vader, één op de twee burgemeesters was een Frapolli. Het was een klein plaatsje met een kleine duizend inwoners. Het leven had er zijn loop. Wij werden uitgenodigd voor Kabylische feesten. En wij nodigden hen uit voor katholieke feesten. [...] Er heerste een enorme naïviteit. [...] En we geloofden dat goede bedoelingen ook tot goede daden zouden leiden. [...] Toen de terreur in Algerije begon in augustus 1955, was de eerste terreurdaad in Kabylië de moord op mijn vader. Vanaf dat moment verkeerde Kabylië in oorlog. Na de moordaanslag op mijn vader gaf het [Franse] leger me een MAT-49 mitrailleur om onszelf te verdedigen. Ik was 19 jaar. [...] Toen we een dreigbrief ontvingen [van het Algerijnse bevrijdingsleger] zijn we uit Fort National weggegaan.

Bron 4 De Franse journalist Henri Alleg (1921-2013) werd geboren in Groot-Brittannië, maar verhuisde als kind met zijn ouders naar Frankrijk. Alleg wilde als 18-jarige meer van de wereld zien en vertrok naar Algerije. Hij raakte bevriend met Algerijnse onafhankelijkheidsstrijders en besloot hen te helpen. In 2007 zei hij hierover het volgende in een interview.

Toen ik in Algerije aankwam, waren mijn politieke opvattingen nog heel kinderlijk. In Frankrijk [leerde ik op school] dat Algerije een onlosmakelijk deel van Frankrijk was – en ik wist niets van Algerije. [...] Toen ik de buitensporige armoede zag waarin inheemse Algerijnen leefden, was ik diep geschokt. Vooral toen ik op straat kinderen zag die met elkaar vochten om je schoenen te mogen poetsen om een paar cent te verdienen. Dit land zou bij Frankrijk horen? Ook waren mijn eerste echte contacten, wat een zegen voor mij was, met inheemse Algerijnen die geïnteresseerd waren in deze Fransman, die in hen geïnteresseerd was. Dus daar was die spontane wederzijdse sympathie. Ik was arm en moest in de arbeiderswijken wonen die grensden aan de inheemse wijken van Algiers. Ook was ik heel nieuwsgierig. Als ik meteen was gaan wonen in de Europese buurten en onmiddellijk een baan had gevonden, dan had het zonder twijfel veel langer geduurd voordat ik zou hebben gezien hoe de verhoudingen in Algerije echt lagen.

2 Gebruik bron 1 en 2.

a Welke overtuiging deelden deze vrouwen met elkaar?

b Door haar persoonlijke eigenschappen was het voor Zohra Drif makkelijker dan voor andere Algerijnen om aanslagen te plegen. Leg dat uit.

c Op 30 september 1956 plaatste Zohra Drif een bom in een café. Bij deze aanslag kwamen drie Franse jongeren om het leven. Ook raakten tientallen gewond. De meeste jongeren van Franse en Algerijnse komaf oordeelden waarschijnlijk niet hetzelfde over deze gebeurtenis.
Leg dat uit en denk daarbij aan hun ervaringen en overtuigingen.

d Tegenwoordig hebben veel Fransen meer begrip voor de Algerijnse onafhankelijkheidsstrijders. Welke verandering in de persoonlijke eigenschappen, ervaringen of overtuigingen van deze Fransen verklaart deze veranderde mening? Leg je antwoord uit.

3 Gebruik bron 3.

a In bron 3 beschrijft Jean Pierre Frapolli zijn leven in Algerije vóór de onafhankelijkheidsoorlog. Hoe ervaarde hij toen het samenleven van Fransen en Algerijnen?

b Wat was de reden dat de vader van Frapolli het doelwit werd van de Algerijnse onafhankelijkheidsstrijders?

4 Gebruik bron 3 en 4.
Henri Alleg ervaarde Algerije anders dan Jean Pierre Frapolli: Alleg was geschokt door de armoede, terwijl Frapolli deze niet beschrijft.

a Welke ervaring in het bijzonder schokte Alleg?

b De armoede die hij zag stemde niet overeen met een overtuiging die Alleg tot dan toe had over Algerije. Welke overtuiging was dat?

c Door een aantal persoonlijke eigenschappen kwam Alleg in contact met de Algerijnse bevolking. Noem er twee.

d Door zijn ervaringen in Algerije veranderde Alleg van mening over de kolonie. Welke overtuiging ontwikkelde hij?

e Frapolli deelde de overtuiging van Alleg niet. Wat denk je: had een kolonist (zoals Frapolli) ook tot dezelfde overtuiging als Alleg kunnen komen? Leg je antwoord uit.

5 Gebruik bron 3.

a Frapolli oordeelde achteraf met de volgende zin over de kolonisatie van Algerije: ‘We geloofden dat goede bedoelingen ook tot goede daden zouden leiden.’ Leg uit wat hij met deze zin bedoelt.

b Wat vertelt deze zin je over de overtuigingen van Frapolli?

6 Stel, je doet onderzoek naar de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. Je verzamelt allerlei bronnen over dat onderwerp.
Waarom is het belangrijk om te onderzoeken welke overtuigingen, ervaringen en persoonlijke eigenschappen de makers van die bronnen hebben?

Maak online steropdracht 7 voor extra uitdaging.

De Iraanse Revolutie

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen dat de manier waarop mensen het verleden beschrijven, beïnvloed is door hun overtuigingen, ervaringen en persoonlijke eigenschappen.
- Je kunt bepalen of een bron betrouwbaar is voor je onderzoek of niet.
- Je kunt bepalen of een bron representatief is voor je onderzoek of niet.

Vaardigheid

- V1.4 en V4.3

Basis

- Paragraaf 5.2

Op 16 januari 1979 vluchtte de sjah (koning) van Iran naar het buitenland vanwege aanhoudende protesten in zijn land. De groepen die tegen hem protesteerden, waren heel verschillend, maar allemaal wilden ze af van de onderdrukking, corruptie, armoede en westerse bemoeienis in hun land. In deze opdracht ga je bronnen over de Iraanse Revolutie onderzoeken.

8 Gebruik V1.4.

a Welke zin over een betrouwbare bron is juist?

- ◯ A Deze bevat alleen feiten en geen meningen.
- ◯ B Deze geeft een juist beeld van het verleden.
- ◯ C Deze is een goed voorbeeld voor de hele groep die je onderzoekt.
- ◯ D Deze laat zien dat niet iedereen een gebeurtenis hetzelfde ervaarde.

b Wat moet je weten van een bron om te kunnen beoordelen of deze betrouwbaar is? Noem drie zaken.

c Welke omschrijving bij vraag a past bij het woord ‘representatief’?

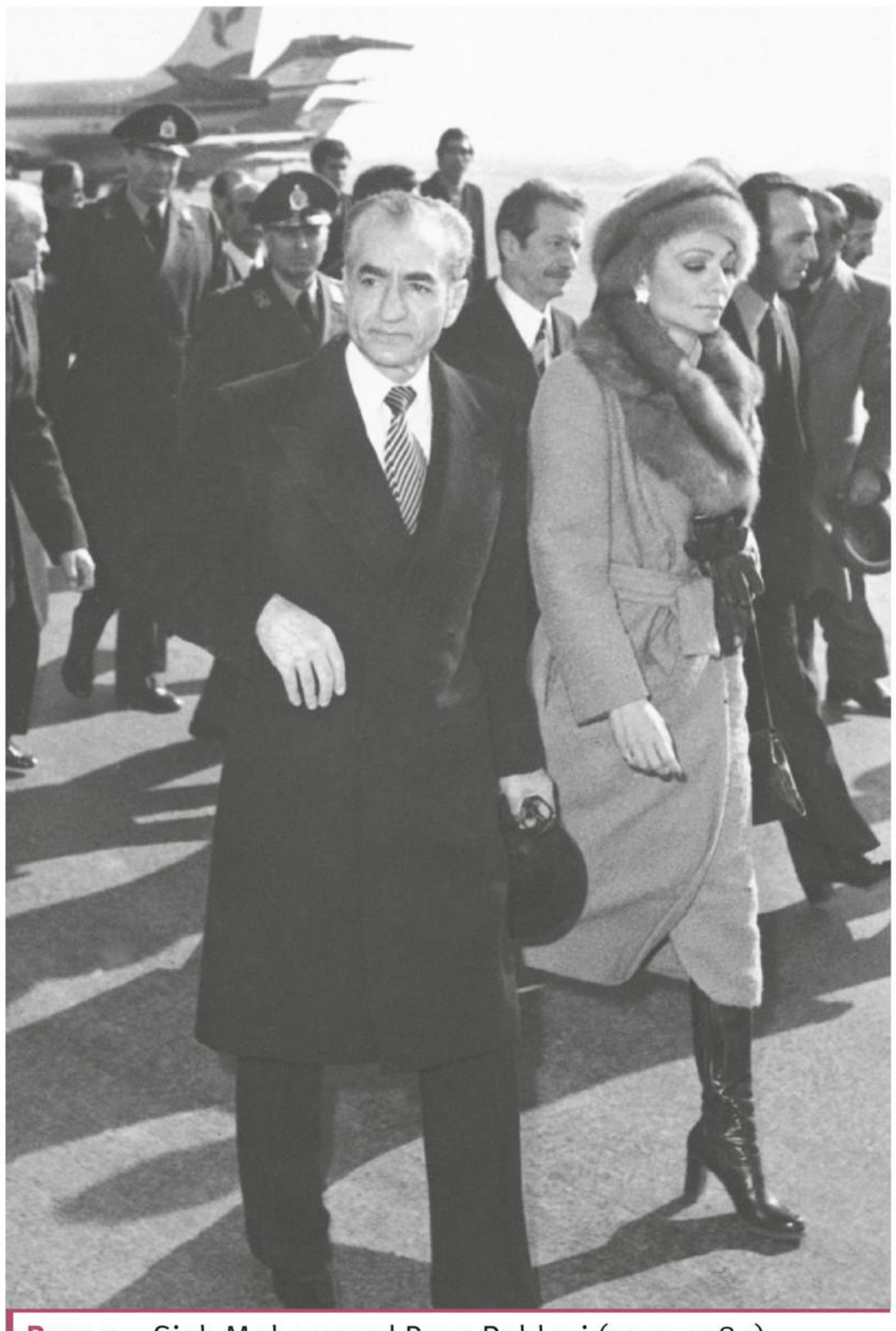
d Stel, je onderzoekt hoe tussen 2010 en 2020 scholieren hun middelbareschooltijd ervaarden. Je spreekt daarvoor vijftig scholieren die in deze periode naar een middelbare school gingen en die om verschillende redenen hun diploma niet hebben gehaald. Maak de zinnen kloppend.
Een *meerderheid* / *minderheid* van de scholieren haalt een diploma. Deze vijftig scholieren zullen waarschijnlijk *negatiever* / *positiever* over hun schooltijd zijn dan anderen. Hun ervaringen zijn dan *wel* / *niet* representatief voor de meeste scholieren. Je onderzoek zal daardoor *een* / *geen* goed beeld geven van de ervaringen van scholieren tussen 2010 en 2020.

9 Gebruik de introtekst en bron 5 en 6.

a Waarom was de bevolking van Iran ontevreden over het bestuur van de sjah? Noem drie redenen.

b Gebruik zo nodig de leertekst van paragraaf 2.
Na de Iraanse Revolutie werd Iran een streng-islamitische republiek. Wat past daarbij?

Burgers moeten zich houden aan islamitische wetten.	Past *wel* / *niet*
Er is vrijheid van geloof en vrijheid van meningsuiting.	Past *wel* / *niet*
Geestelijke leiders hebben politieke invloed.	Past *wel* / *niet*
Niet-islamitische partijen kunnen deelnemen aan de verkiezingen.	Past *wel* / *niet*

Bron 5 Sjah Mohammed Reza Pahlavi (1919-1980) verlaat Iran na aanhoudende protesten tegen zijn alleenheerschappij. Naast hem zijn vrouw Farah. (Foto van 16 januari 1979.)

Bron 6 Ayatollah Ruhollah Khomeini (1902-1989) komt aan in Iran op 1 februari 1979, nadat hij vijftien jaar in ballingschap heeft doorgebracht. In 1979 wierp Khomeini zich op tot leider van de Iraanse Revolutie.

10 Gebruik bron 7.

a Was de revolutie voor Kader Abdolah een succes of een teleurstelling? Leg je antwoord uit.

b Hoe verklaart Abdolah het succes van ayatollah Khomeini? Noem drie redenen.

Bron 7 Schrijver Kader Abdolah, pseudoniem van Hossein Farahani (1954), groeide op in een streng-islamitisch gezin in Iran. Tijdens zijn studie natuurkunde sloot hij zich aan bij het studentenverzet, dat eerst streed tegen het bestuur van de sjah en later tegen dat van de ayatollah. De studenten streden voor een democratisch Iran. In 1985 moest Kader Abdolah zijn land ontvluchten, drie jaar later kwam hij in Nederland aan. In 2000 vertelde hij in een interview het volgende over de revolutie van 1979.

We [de studenten] dachten er helemaal niet aan dat Khomeini de macht zou kunnen grijpen. Tijdens de revolutie waren we alleen maar bezig de sjah weg te krijgen [...]. En omdat de sjah alle oppositie uit de weg had geruimd, hadden we helemaal geen leiders. Van die chaos maakten de geestelijken gebruik.
Zij [ayatollah Khomeini en andere islamitische leiders] hadden het voordeel dat de andere verzetsbewegingen minder ervaren waren en niet gewend om bovengronds te opereren. Khomeini was een ervaren man, hij kon goed praten. [...] Hij kreeg het hele volk bij elkaar en wist zo de macht steeds een beetje meer naar zich toe te trekken. Daarbij deed Khomeini ook waardevolle dingen. Zo besloot hij dat elk dorp minstens één telefoon moest hebben en dat er bussen naar de dorpen moesten rijden. Dat vonden mensen prachtig. [...] We kwamen er heel snel achter dat wij, de linkse [democratische] verzetsgroeperingen, verloren hadden. [...] Na een moment van uiterste vrijheid [tijdens de revolutie], waarin iedereen kon zeggen, schrijven en doen wat hij wilde, werden de teugels weer gauw aangetrokken. [...] Mijn eigen verzetskrant moest na een korte periode van vrijheid weer ondergronds, omdat we de geestelijken bekritiseerden.

11 Gebruik bron 7 en 8.

Stel, je onderzoekt de vraag: wie kwamen in opstand tegen de sjah in Iran in 1979?

a Maak de zinnen kloppend.
Abdolah (bron 7) zei dat het verzet tegen de sjah kwam van *één groep* / *meerdere groepen*. Volgens hem waren *wel* / *niet* alle demonstranten aanhangers van de politieke islam. Khomeini (bron 8) zei dat niet-islamitische groepen *geen* / *ook een* rol in de revolutie hadden gespeeld. *Alle moslims* / *Alleen moslims die denken zoals Khomeini zelf* waren volgens hem verantwoordelijk voor de revolutie.
Bron 7 en 8 geven dus *een verschillend* / *hetzelfde* antwoord op je onderzoeksvraag.

b Welk politiek doel had Khomeini met deze toespraak (bron 8)? Leg je antwoord uit.
Doe het zo:
- Zeg eerst iets over de overtuigingen van Khomeini.
- Beschrijf kort de situatie op het moment dat de bron werd gemaakt.
- Leg dan uit, door te verwijzen naar de bron, wat het doel van de bron is.

c Had Abdolah met het interview (bron 7) ook een politiek doel? Leg je antwoord uit.
Doe het zo:
- Zeg eerst iets over de overtuigingen van Abdolah.
- Beschrijf kort de situatie op het moment dat de bron werd gemaakt.
- Leg dan uit, door te verwijzen naar de bron, wat het doel van de bron is.

d Bekijk je antwoorden bij vraag b en c. Welke bron is het meest betrouwbaar voor jouw onderzoek?

V1.4 De bruikbaarheid van een bron beoordelen

Als je de bruikbaarheid van een bron onderzoekt, kijk je naar relevantie, betrouwbaarheid en representativiteit.

Met **relevantie** bedoelen we of een bron informatie geeft over jouw onderzoeksvraag. Je kijkt of een bron informatie geeft over het juiste onderwerp (wie en/of wat), de juiste tijd (wanneer) en de juiste plaats (waar). Zo bepaal je of je de bron kunt gebruiken. Vaak is niet alle informatie in een bron nuttig voor je onderzoek of geeft de bron antwoord op maar een deel van de onderzoeksvraag.

Naast de relevantie onderzoek je ook de **betrouwbaarheid** van een bron. Je vraagt je dan af of de informatie in de bron wel een juist beeld geeft. Om de betrouwbaarheid van een bron te beoordelen onderzoek je het volgende.

1 Wanneer is de bron gemaakt? Bijvoorbeeld: komt deze uit de tijd zelf of is deze gemaakt lang na de gebeurtenis die je onderzoekt?
2 Wie is de maker? Bijvoorbeeld: is die persoon een ooggetuige? Is die persoon een deskundige? Wat weet je over de standplaatsgebondenheid (zie V4.3) van de maker?
3 Met welk doel is de bron gemaakt? Staan er vooral feiten of meningen in? Overdrijft de maker van de bron of heeft deze een reden om niet de waarheid te zeggen?

Ten slotte bepaal je ook of een bron **representatief** is. Daarmee bedoelen we dat de bron een goed voorbeeld is voor de hele groep die je onderzoekt. Stel dat alle Nederlanders vinden dat het wereldkampioenschap voetbal moet worden afgeschaft, behalve een groep van honderd mensen. De mening van die honderd mensen is dan niet representatief voor hoe de meeste Nederlanders denken. Dit voorbeeld laat zien dat je behoorlijk wat van de geschiedenis moet weten om te kunnen beoordelen of een bron representatief is. Het is makkelijker om te beoordelen of de maker van een bron representatief is. Als je wilt weten wat scholieren tussen 12 en 16 jaar ergens van vinden, moet je niet alleen 12-jarigen, alleen meisjes of alleen gymnasiasten om hun mening vragen.

Als een bron relevant, betrouwbaar en representatief is, dan is deze bruikbaar voor je onderzoek.

2

Continuïteit en verandering

Hoe kunnen we alles wat gebeurd is, ordenen?

V2.1 Verschillende jaartellingen

Een **jaartelling** is een manier om aan te geven in welk jaar iets gebeurde. In *Memo* gebruiken we de christelijke jaartelling. Daarbij tel je het aantal jaren vanaf de geboorte van Jezus, de stichter van het christendom. In niet-christelijke samenlevingen gebruikten en gebruiken mensen andere jaartellingen.

V2.2 Aanduidingen van tijd

Historici delen het verleden op in grote stukken: reeksen van eeuwen of jaren die bij elkaar horen. Bij grote veranderingen in het verleden laten historici vaak een nieuw **tijdvak** of een nieuwe **periode** beginnen. Een **eeuw** is een tijdsduur van honderd jaar. De eerste eeuw n.C. loopt van 1 tot en met 100, de eerste eeuw v.C. loopt van 100 v.C. tot en met 1 v.C. enzovoort.

Bron 8 Vlak nadat Iran een islamitische republiek was geworden, sprak ayatollah Khomeini het Iraanse volk toe over mensen die de nieuwe republiek niet steunen.

Zij die onwetend zijn, moeten naar een juist begrip worden geleid. We moeten tegen hen zeggen: 'U die denkt dat er iets kan worden bereikt in Iran op een andere manier dan met de islam, u die veronderstelt dat iets anders dan de islam het regime van de sjah omverwierp, u die gelooft dat niet-islamitische elementen een rol speelden – bestudeer de zaak zorgvuldig. Kijk goed naar de grafstenen van degenen die hun leven hebben gegeven in de beweging van Khurdad 15*. […] Alle grafstenen behoren tot moslims uit de lagere regionen van de samenleving: boeren, arbeiders, handelaren, toegewijde religieuze geleerden. […] [Mensen die zich verzetten] zullen we […] vernietigen met dezelfde vuist die het regime van de sjah vernietigde.

* 'Khurdad 15' is een verwijzing naar 5 juni 1963, de dag dat Khomeini in opdracht van de sjah werd opgepakt. De sjah liet protesten tegen de arrestatie neerslaan; daarbij vielen doden.

12 Gebruik bron 7 en 8.
Op 30 maart 1979 kon de bevolking van Iran zich uitspreken voor een staat waarin het geloof los zou staan van het bestuur of voor de instelling van een islamitische republiek. Een overweldigende meerderheid stemde voor de islamitische republiek.

a Khomeini vond dat Iran een islamitische staat moest zijn. Was deze mening van Khomeini representatief voor de meerderheid van het Iraanse volk? Leg je antwoord uit.

b Stel, je wilt weten hoe mensen in Iran tussen 1980 en 1985 dachten over het bestuur van Khomeini. Waarom is het moeilijk daarover betrouwbare bronnen te vinden?

c Iraniërs die naar het Westen zijn gevlucht, vertellen daar over het leven in Iran en geven hun mening over het bestuur van de ayatollah. Zijn hun verhalen representatief voor hoe de meeste Iraniërs denken over het bestuur van de ayatollah? Leg je antwoord uit.

Maak online steropdracht 13 voor extra uitdaging.

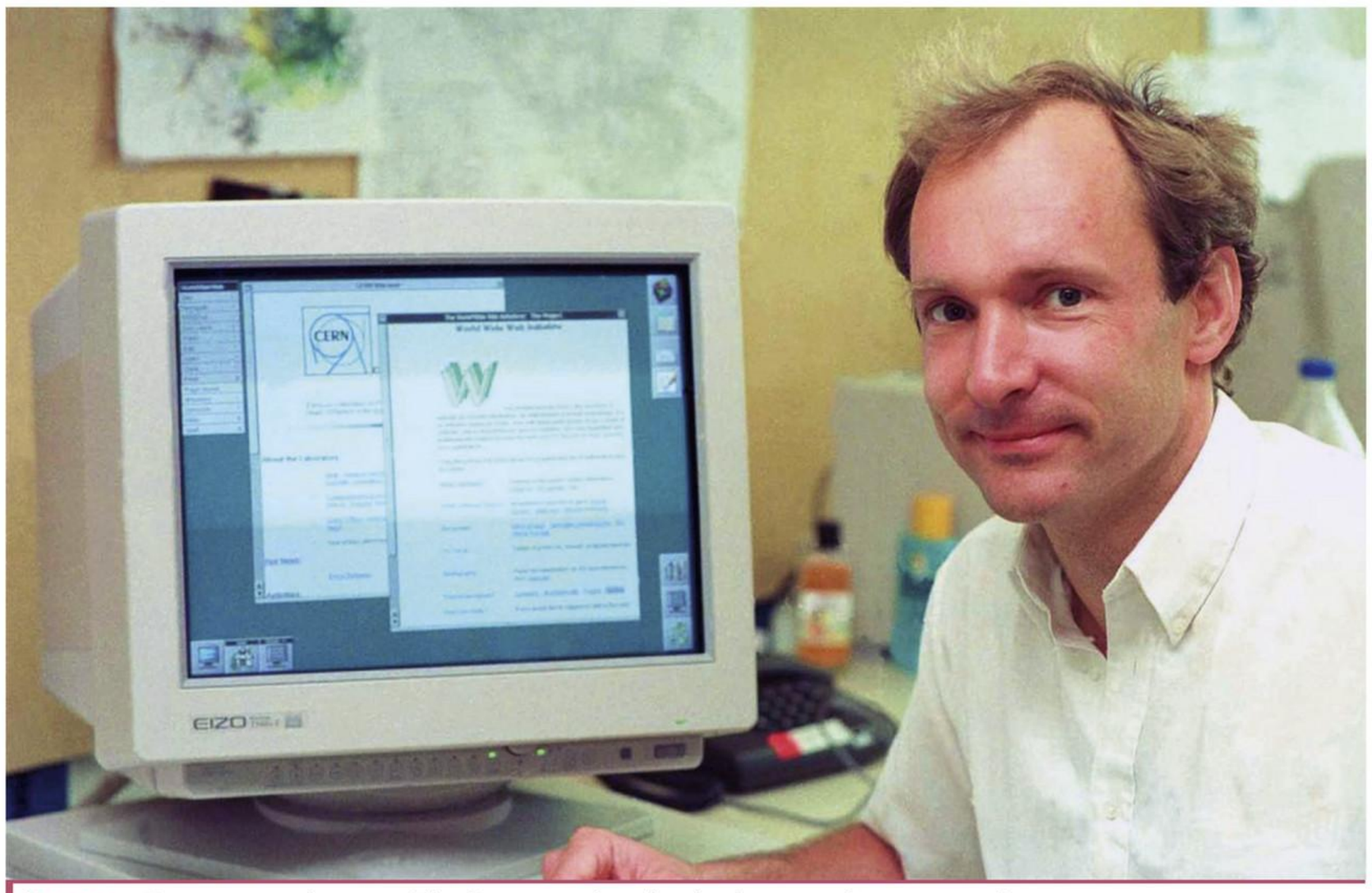
6 Oefenen met internet als bron

TOEPASSEN

Hoe wordt het internet bewaard?

Basis
- Paragraaf 5.3

Internet werd in de jaren 1990 beschikbaar voor het grote publiek en is sindsdien enorm gegroeid. Dit heeft grote gevolgen voor historici die zich bezighouden met recente geschiedenis. In deze opdracht ga je bekijken welke gevolgen dit zijn.

Bron 1 De wetenschapper Tim Berners-Lee bedacht een nieuwe manier om computers te koppelen, zodat informatie makkelijker uitgewisseld kon worden. De eerste website (info.cern.ch) kwam in 1991 online en bestaat nog steeds.

1 Gebruik bron 1 en internet.
- **a** Hoe oud is het internet?
- **b** Zoek op hoeveel websites er wereldwijd zijn. Op welk aantal kom je uit?
- **c** Gebruik je antwoord bij vraag b. Welk voordeel heeft internet als je een historisch onderzoek doet?

2 Op internet vind je veel informatie over het verleden. Een bekend voorbeeld is de online encyclopedie Wikipedia. Deze site is voor iedereen toegankelijk en iedereen kan bijdragen aan artikelen. Op deze manier is de site uitgegroeid tot een van de grootste en meest bezochte websites wereldwijd. Op basis hiervan zegt iemand het volgende: 'Wikipedia is minder goed bruikbaar voor historisch onderzoek dan boeken.'
- **a** Welk argument ondersteunt deze bewering?
  - ◯ A Iedereen kan anoniem pagina's op de site aanpassen.
  - ◯ B Je vindt er minder informatie dan in een boek.
  - ◯ C Wat in een boek geschreven staat, is altijd waar.
  - ◯ D Wikipedia heeft geen artikelen over geschiedenis.

b Een ander zegt: ‘Doordat iedereen kan bijdragen aan artikelen, is Wikipedia juist zeer bruikbaar voor historisch onderzoek.’ Leg dit argument uit.

c Hoe kun je nagaan of de informatie die je op een website vindt, betrouwbaar is? Noem ten minste drie zaken waar je naar moet kijken.

3 Gebruik de website gekaaptebrieven.nl.
Historische bronnen worden steeds vaker gedigitaliseerd en voor iedereen beschikbaar gesteld. Deze website is daar een goed voorbeeld van.

a Maak de zinnen kloppend.
Op de website staan brieven uit de *17e en 18e* / *19e en 20e* eeuw. De brieven zijn geschreven door *de overheid* / *gewone Nederlanders*. Tegenwoordig vindt zulke communicatie vooral plaats via *brieven en ansichtkaarten* / *WhatsApp en e-mail*.

b Wat denk je, zal uit onze tijd meer of minder persoonlijke communicatie bewaard blijven dan uit de tijd vóór 1900? Leg je antwoord uit.

4 Gebruik bron 2.

a Waarom is de Koninklijke Bibliotheek (KB) een webarchief gestart?

b De medewerkers van de KB maken zelf een selectie van Nederlandse websites die bewaard moeten blijven. Momenteel worden er ongeveer 15.000 websites bewaard, van de zes miljoen websites die een domeinnaam met .nl hebben. Waarom maken zij deze selectie?

c Zelf bepalen welke websites belangrijk zijn kent ook een risico. Welk risico is dat?

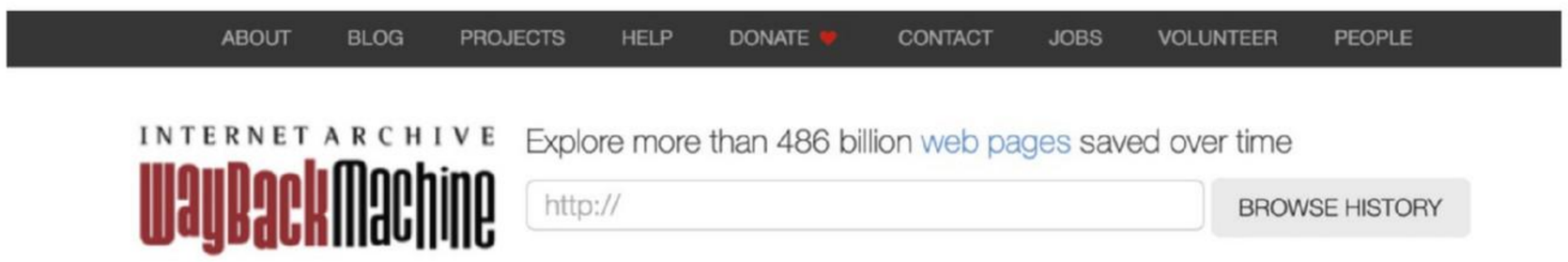
Bron 2 Fragment van de website van de Koninklijke Bibliotheek (KB), de nationale bibliotheek van Nederland.

Van oorsprong heeft de KB de opdracht om gedrukte publicaties te verzamelen uit of over Nederland – zodat die voor toekomstige wetenschappers en studenten beschikbaar zullen zijn. Sinds het begin van deze eeuw is een groot deel van ons (gedocumenteerde) openbare leven verplaatst naar internet. Internet is bij uitstek een vluchtig medium, waarop de informatie zeer snel veroudert.
Om wetenschappers in de toekomst toegang te kunnen bieden tot informatie over onze digitale tijd, is de KB in 2007 gestart met het selectief archiveren van websites over de Nederlandse taal, cultuur en geschiedenis. Dat betekent dat de websites niet alleen worden binnengehaald (crawlen of harvesten genoemd), maar dat er ook een strategie wordt ontwikkeld om de informatie voor de lange termijn bruikbaar te houden.

5 Gebruik bron 3.

a Het Internet Archive kiest voor een andere manier van websites bewaren dan de KB. Wat is het verschil?

b Voor toekomstige wetenschappers heeft deze manier van webpagina’s bewaren zowel een voordeel als een nadeel. Leg dit uit.

Bron 3 Het Internet Archive is een internationale database waarin webpagina’s worden opgeslagen. Op de website archive.org kan iedereen pagina’s bewaren, die met de zogenoemde ‘waybackmachine’ kunnen worden bekeken. Inmiddels zijn er ruim 477 miljard pagina’s bewaard. Als de eigenaar van een website niet wil dat zijn site bewaard wordt, wordt deze weer verwijderd uit het archief.

7 Mahatma Gandhi

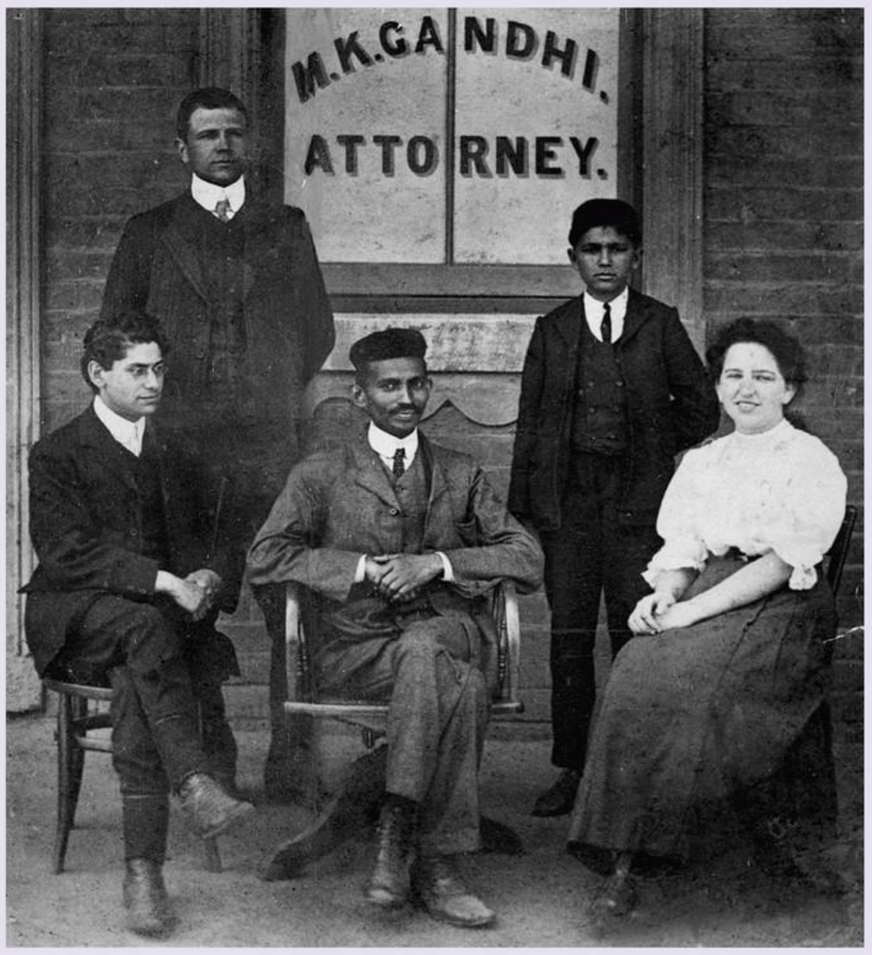
VERDIEPEN

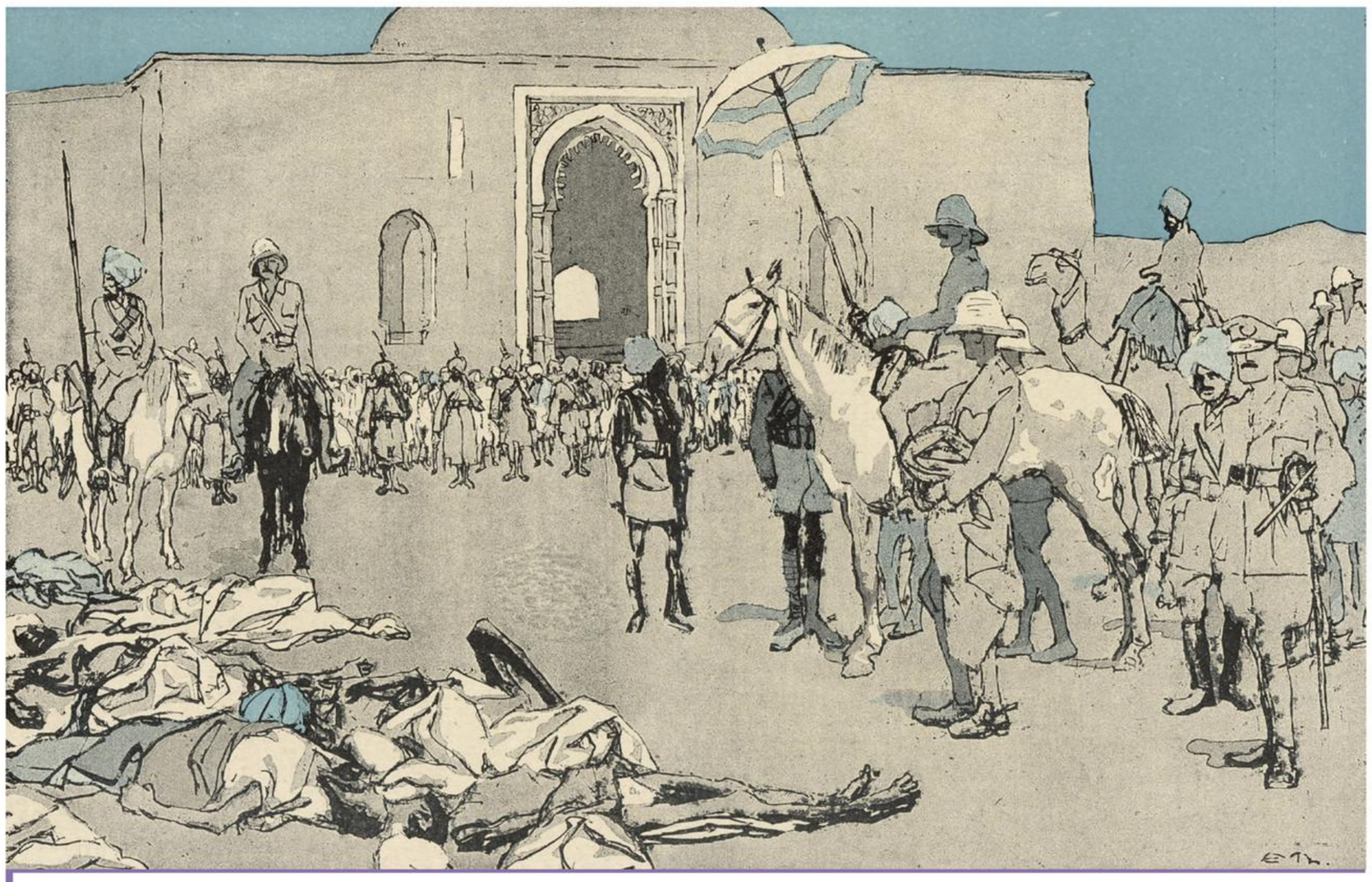
Mohandas Gandhi (1869-1948) werd in 1914 voor het eerst Mahatma Gandhi genoemd. Mahatma betekent ‘de verhevene’ of ‘de eerbiedwaardige’. Gandhi dankt de erenaam onder meer aan de manier waarop hij India naar onafhankelijkheid van Groot-Brittannië leidde. Hij gebruikte daarbij zijn leer van satyagraha, dat staat voor geweldloosheid. Gandhi is wereldwijd nog steeds een groot voorbeeld voor veel mensen.

De vraag is: wat is de reden dat veel mensen Mahatma Gandhi en zijn leer van satyagraha ook nu nog zien als een groot voorbeeld?

Bron 1 Gandhi als advocaat in Zuid-Afrika (1905).

Gandhi werd in 1869 geboren als zoon van een rijke hindoeïstische koopman in Brits-Indië. In 1888 ging hij rechten studeren in Londen. Daar zag hij racisme, maar hij had er zelf als lid van de elite geen last van. Van 1893 tot 1914 was hij advocaat in Zuid-Afrika, dat tot 1904 ook een kolonie van Groot-Brittannië was. Hier kreeg hij wel met racisme te maken. Zo werd hij uit de trein gezet, omdat hij weigerde met zijn eersteklaskaartje in de derde klas te gaan zitten. Gandhi bedacht toen, rond 1906, zijn leer van satyagraha. Als advocaat ging hij zich ook inzetten voor burgerrechten van Indiërs. In 1914 keerde hij terug naar Brits-Indië om voor de rechten van het gewone volk op te komen.

Bron 2 Het Britse leger trad op 13 april 1919 hard op tegen een geweldloze demonstratie van de bevolking in de Indiase stad Amritsar. Er vielen honderden doden, waaronder veel vrouwen en kinderen. Voor Gandhi was dit bloedbad een reden om een koninklijke onderscheiding, die hij in 1915 had ontvangen tijdens de Eerste Wereldoorlog, terug te geven. (Prent uit het Duitse tijdschrift *Simplicissimus*, 21 januari 1920.)

Bron 3 Mahatma Gandhi in zijn karakteristieke kleding tijdens de Zoutmars (maart 1930), op weg naar de kust.

In 1882 bepaalden de Britten dat alleen zij zout mochten winnen en verkopen in Brits-Indië. In 1930 besloot Gandhi tegen deze wet te protesteren. Hij organiseerde een Zoutmars, een tocht van 390 kilometer door India. Onderweg sloten steeds meer volgelingen zich aan bij Gandhi. Ze wilden bij de oceaan zelf zout gaan winnen. Bij dit protest ging Gandhi uit van het principe 'satyagraha', alhoewel hij zelf gearresteerd werd. De mars trok over de hele wereld de – vaak positieve – aandacht van de pers. De Zoutmars was daardoor een groot succes. Daarna riep Gandhi op tot nog meer geweldloos verzet. Indiërs gaven massaal gehoor aan deze oproep, waardoor de Britten met steeds meer verzet te maken kregen.

1 **a** Maak de zinnen kloppend.
Het Indiase nationalisme van Gandhi ontstond *eerder* / *later* dan het nationalisme in Europa.
Het Indiase nationalisme van Gandhi ontstond *tegelijkertijd met* / *veel later dan* het Indonesische nationalisme in Nederlands-Indië.
India werd *anders dan* / *net als* Indonesië kort na de Tweede Wereldoorlog onafhankelijk.
De dekolonisatie van India verliep, *anders dan* / *net als* in Indonesië, zonder geweld.
Na de onafhankelijkheid ontstond een *gewelddadig* / *geweldloos* conflict tussen hindoes en moslims en viel het land uiteen in twee landen: India en Pakistan.

b Gebruik bron 1. De Indonesische nationalist Soekarno volgde hoger onderwijs aan een Nederlandse school in Nederlands-Indië. Hij was bouwkundig ingenieur en werkte als architect op Java. Welke overeenkomst tussen Soekarno en Gandhi verklaart (onder andere) hun keuze voor verzet tegen koloniale overheersing?

c Gebruik bron 1. De ervaringen van Gandhi in Zuid-Afrika beïnvloedden ook zijn keuze voor verzet. Leg dat uit en bedenk of iets soortgelijks voor Soekarno gegolden zou hebben.

2 Gebruik bron 1, 2 en 3.

a Noem uit elke bron een voorbeeld van Gandhi's handelen vanuit geweldloosheid.

b Gandhi riep de Indiërs op tot geweldloos verzet. Was zulk verzet zonder gevaar? Leg je antwoord uit.

c Na een oproep van Gandhi gingen duizenden Indiërs zelf zout winnen. Bedenk waarom de Britten moeilijk iets aan deze overtredingen van de Zoutwet konden doen.

d Gandhi had zijn volgelingen ook kunnen vragen om gezamenlijk een andere wet te overtreden. Leg uit dat de Zoutmars meer was dan een protest tegen het Britse zoutmonopolie.

3 Gebruik bron 4 en 5.

a Welk verlies leden Indiërs op economisch gebied volgens Gandhi? Noem twee punten.

b Vergelijk de kleding van Gandhi in bron 1 en in bron 3. Welk verschil zie je?

c Gandhi riep op tot een boycot van Britse producten. Leg met bron 4 en 5 uit dat Gandhi's manier van kleden ook volgens de leer van satyagraha is.

Bron 4 Gandhi achter het spinnewiel. (Foto uit 1946.)

Gandhi zei: 'Als je onafhankelijk wilt zijn van Engeland, moet je ook niet langer dure Europese kleding dragen. Daar wordt Engeland alleen maar rijk van en hier in India heb je genoeg aan een eenvoudig kledingstuk van eigen Indiase katoen.' Zelf gaf hij het voorbeeld door het spinnewiel te gebruiken en zijn eigen kleding te maken.

Bron 5 In 1925 schreef Gandhi het volgende over de economie van India.

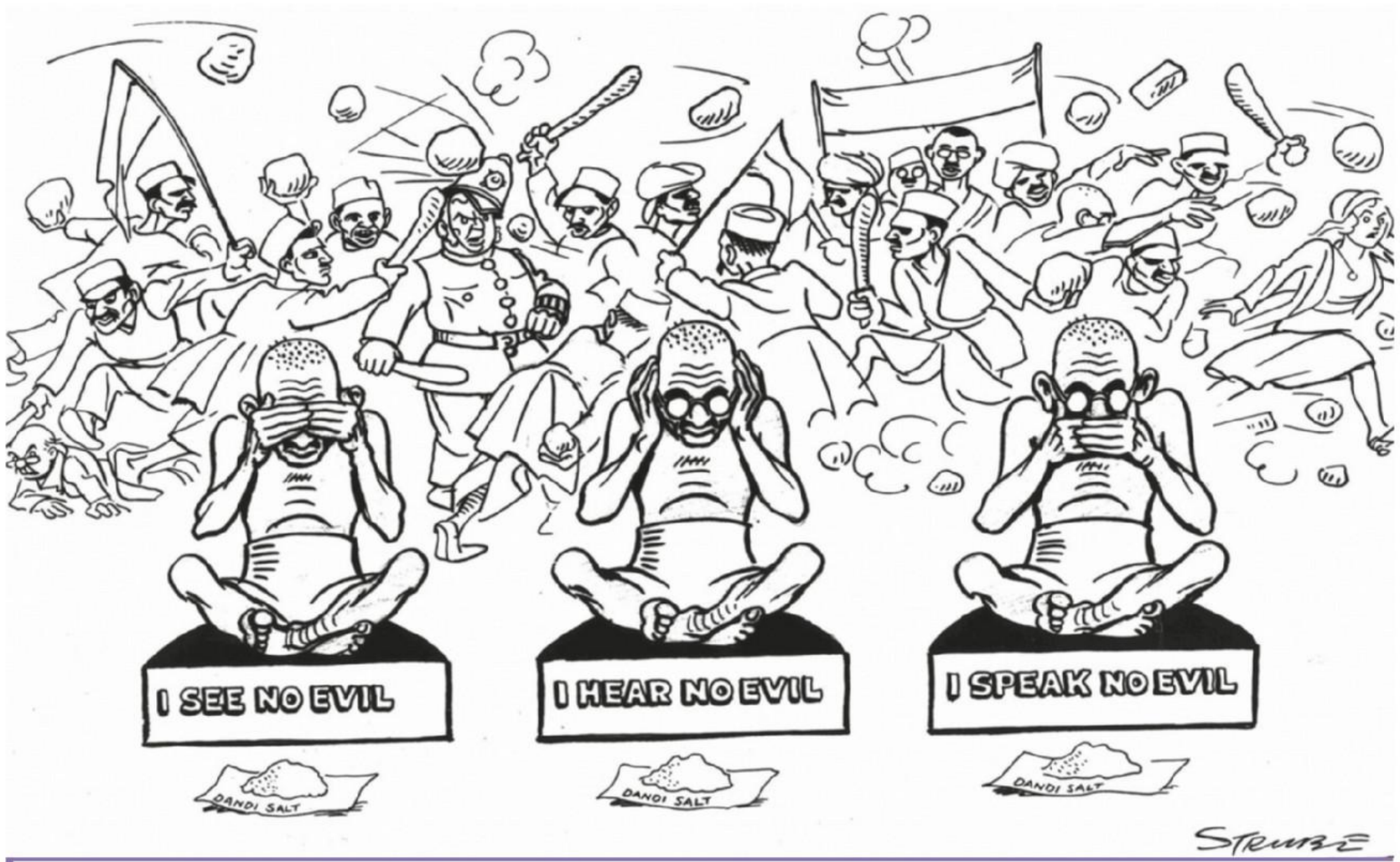
> Ooit was het zo dat wij ons eigen graan produceerden en consumeerden, evenzo produceerden wij onze eigen katoen, sponnen wij die in onze huizen en droegen we de kleren, gemaakt door onze wevers met ons eigen garen. Het eerste deel van die beschrijving is nog steeds waar, terwijl het laatste nauwelijks meer voorkomt. Dat betekent dat veel werk verdwijnt en dat we ook nog eens geld moeten besteden aan onze kleding. Als gevolg lijden wij een tweeledig verlies. In plaats van de tien procent [van ons inkomen die we aan kleding besteden] te houden, sturen we die nu naar Groot-Brittannië of naar katoenfabrieken in India. […] Het resultaat is dat we moeten beknibbelen op voedsel om kleding te kunnen kopen, en dat we dag na dag wegzinken in steeds grotere ellende.

4
- **a** Gandhi werd verschillende keren gearresteerd. In de gevangenis weigerde hij te eten. Waarom past deze houding goed bij de leer van satyagraha?
- **b** Leg uit waarom het voor de Britse regering moeilijk was om te reageren op de hongerstaking van Gandhi.

5 Gebruik bron 6.
- **a** Welke kritiek heeft de tekenaar van deze spotprent op Gandhi?
- **b** Stel, je onderzoekt in hoeverre andere Indiërs de leer van satyagraha volgden tijdens de Zoutmars in 1930. Is bron 6 dan relevant voor je onderzoek? Leg je antwoord uit.
- **c** Vind je de bron betrouwbaar voor je onderzoek? Leg je antwoord uit.

6 Gebruik zo nodig paragraaf 1 van dit hoofdstuk.
- **a** Gandhi wilde graag één India voor allen: moslims en hindoes. De dekolonisatie van Brits-Indië had voor Gandhi daarom iets moois, maar was vooral een teleurstelling. Leg dat uit.
- **b** Op 30 januari 1948 werd Gandhi vermoord door een radicale hindoe, die niet wilde dat Gandhi toenadering tot moslims zocht. Wat maakte deze gebeurtenis zo bijzonder tragisch?

7
- **a** Welk woord past volgens jou het beste bij Gandhi en zijn leer? Kies uit: *bewonderingswaardig* • *briljant* • *naïef* • *onrealistisch*. Leg je antwoord uit.
- **b** Martin Luther King en Nelson Mandela zijn ook voorbeelden voor veel mensen. Zij verwezen weer vaak naar Mahatma Gandhi. Zoek op internet op wie King en Mandela waren en hoe zij gebruikmaakten van de leer van satyagraha.

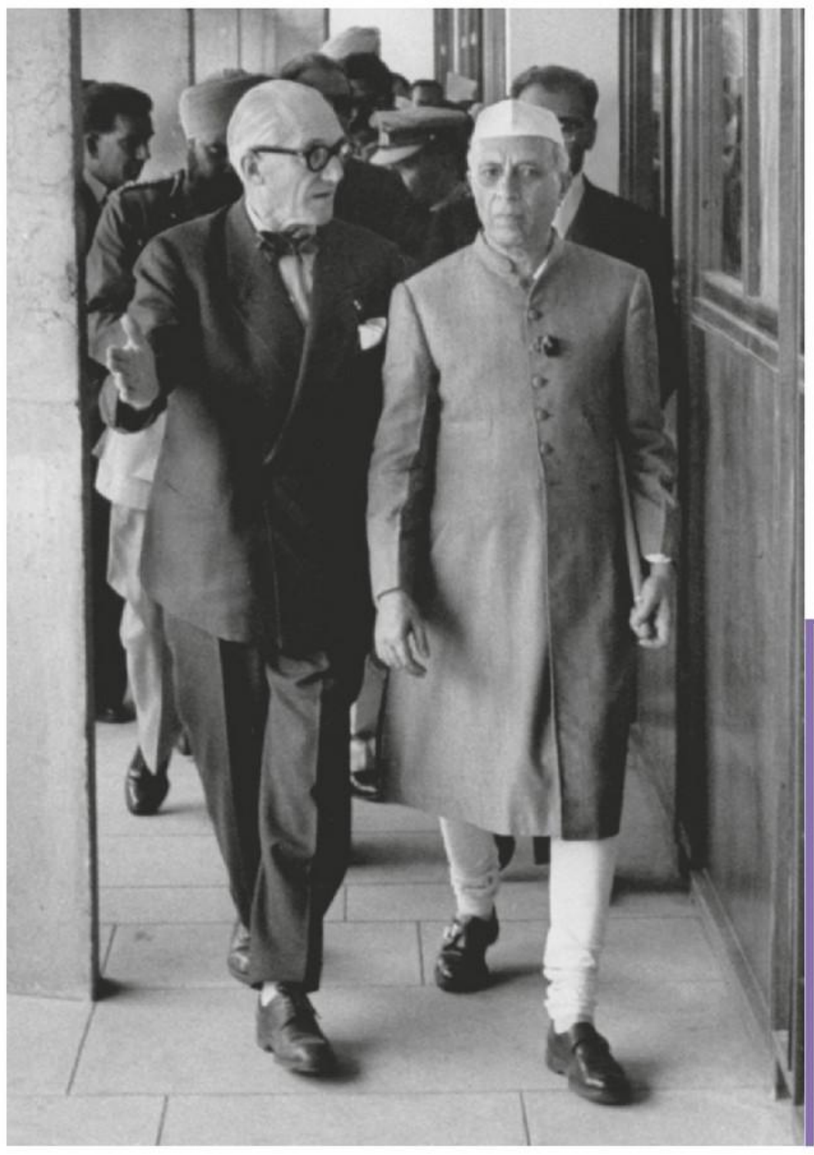
Bron 6 Spotprent over de Zoutmars in 1930. De tekst luidt: 'Ik zie geen kwaad, ik hoor geen kwaad, ik spreek geen kwaad.' Voor de drie Gandhi's liggen hoopjes zout. De Britse tekenaar Sidney Strube – die in Londen woonde – maakte de tekening voor een Britse krant. (*Daily Express*, 30 april 1930.)

8 Een stad als symbool van vrijheid

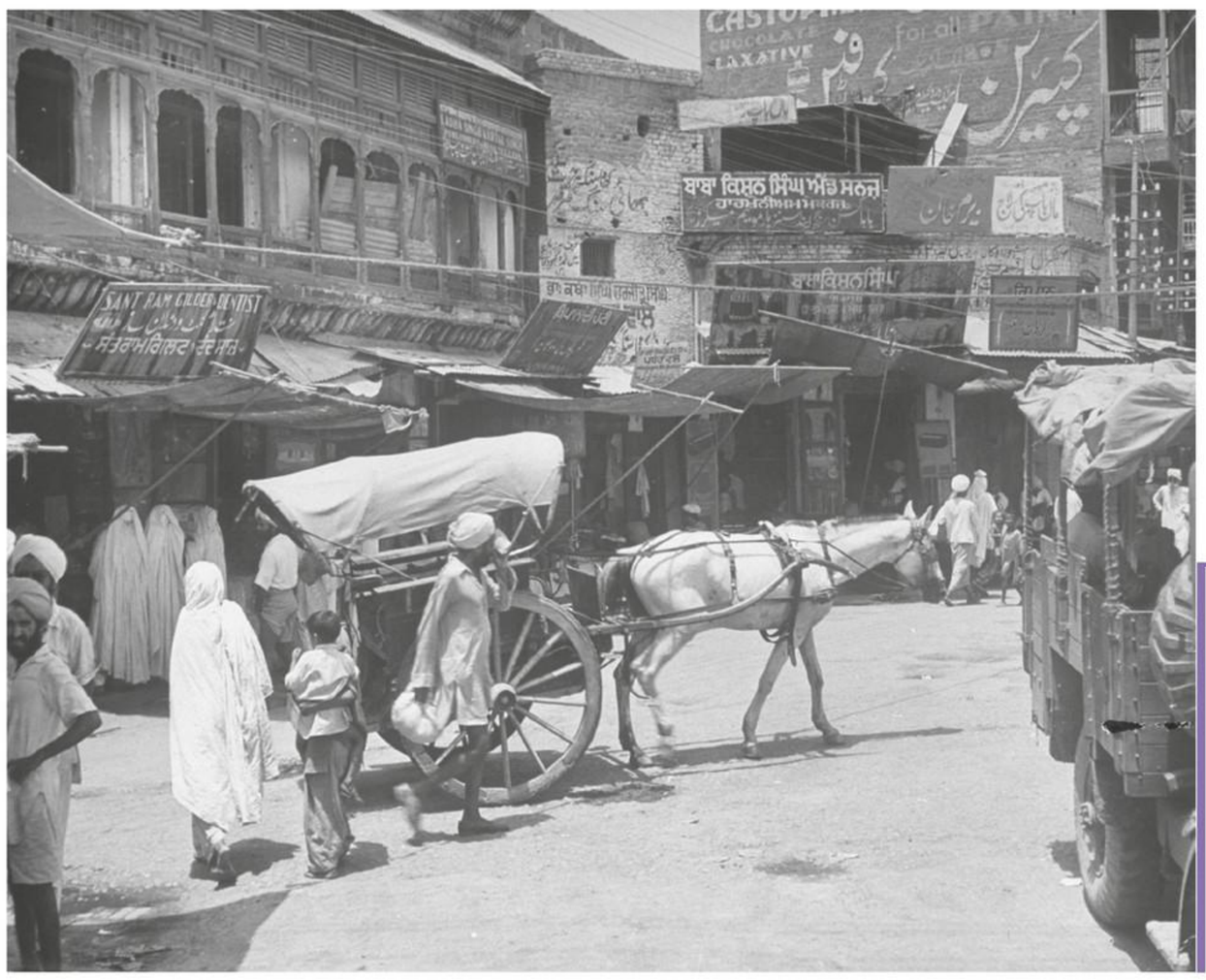
CULTUUR

In het noorden van de kolonie Brits-Indië lag de deelstaat Punjab, die ongeveer zes keer zo groot was als Nederland. Toen de kolonie onafhankelijk werd, raakte het gebied Punjab verdeeld: het grootste deel, met de hoofdstad Lahore, ligt tegenwoordig in Pakistan. Het westelijke deel, dat iets groter is dan Nederland, ligt in India. Dit deel moest een nieuwe hoofdstad krijgen. In plaats van een bestaande stad te kiezen, besloot de Indiase premier Jawaharlal Nehru (1889-1964) dat het Indiase deel van Punjab een geheel nieuwe hoofdstad moest krijgen. Deze stad, Chandigarh, wilde hij maken 'tot een symbool van de vrijheid van het democratische India, niet belemmerd door de tradities van het verleden'. De stad moest duidelijk maken dat 'de natie gelooft in haar toekomst'.

De vraag is: welk type architectuur paste volgens Nehru bij het geloof in de toekomst en waarom?

Bron 1 De Indiase premier Jawaharlal Nehru en de Franse architect Le Corbusier (1887-1965). Le Corbusier was een van de invloedrijkste architecten van de 20e eeuw. Nehru was de eerste premier van het onafhankelijke India. Hij wilde zijn land moderniseren en industrialiseren, zodat het welvarender zou worden.

Bron 2 Lahore was tot 1947 de hoofdstad van de deelstaat Punjab in Brits-Indië. Het werd bij de onafhankelijkheid van Pakistan de hoofdstad van het Pakistaanse deel van Punjab. Er wonen nu ruim 10 miljoen mensen. (Foto uit *LIFE Magazine*, 1947.)

Bron 3 Chandigarh in onze tijd. In de stad wonen bijna 1 miljoen mensen. Vanaf linksboven met de klok mee zie je: de bioscoop op het centrale stadsplein, een regeringsgebouw, woningen en het gerechtsgebouw.

1 Gebruik de introtekst en bron 1.
In 1949 gaf Nehru aan Le Corbusier de opdracht om Chandigarh te ontwerpen.

- **a** Chandigarh moest het symbool worden van de ideeën van Nehru over het nieuwe India. Noem drie ideeën van Nehru die de stad moesten symboliseren.
- **b** Bedenk waarom Nehru het in 1949 belangrijk vond dat een nieuwe stad deze ideeën zou uitstralen.

2 Gebruik bron 2 en 3.
Beschrijf twee zichtbare verschillen tussen het stadsbeeld van Lahore en Chandigarh.

3 Gebruik bron 4.

- **a** Wat was een oorzaak van de slechte woonomstandigheden in de Europese steden rond 1920? Leg je antwoord uit.
- **b** De sloppenwijken vormden een gevaar voor de volksgezondheid. Leg dat uit.
- **c** De sloppenwijken waren volgens Le Corbusier ook een politiek gevaar. Leg dat uit.
- **d** Hoe wilde Le Corbusier met zijn architectuur deze twee gevaren oplossen?
- **e** In de grote steden in Europa waren rond 1900 veel verkeersopstoppingen. Bedenk waarom verkeer in veel steden een probleem was.
- **f** Hoe wilde Le Corbusier dit verkeersprobleem oplossen?

Bron 4 Informatie over 'de stad van nu' van Le Corbusier.

Rond 1900 waren in Europa grote steden ontstaan waarin miljoenen mensen woonden, velen in sloppenwijken. Le Corbusier zocht een efficiënte manier om de groeiende massa's mensen in de steden te huisvesten. Dat was volgens hem ook nodig om volksopstanden en revoluties te voorkomen. Met nieuwe industriële technieken en moderne architectuur wilde hij ervoor zorgen dat de kwaliteit van leven van de armste mensen zou verbeteren.
In 1925 ontwierp Le Corbusier 'de stad van nu'. Het was een geordende stad die was opgedeeld in werkwijken en woonwijken. Moderne vervoermiddelen verbonden de wijken. De verschillende verkeersstromen (voetgangers, autoverkeer of tram) waren strikt gescheiden. Le Corbusier noemde het scheiden van verkeer, wonen, werken en recreëren functiescheiding. In 'de stad van nu' woonden mensen in hoge flats, met als belangrijkste bouwmaterialen gewapend beton en staal. Tussen de flats was ruimte voor groen en de zon scheen in alle woningen. Onder in de flats ontwierp Le Corbusier gezamenlijke voorzieningen, zoals wasmachines, kinderopvang of logeeraccommodatie. Deze plekken zouden ook een wijkgevoel tussen de bewoners stimuleren.

4 Gebruik bron 5 en 6.

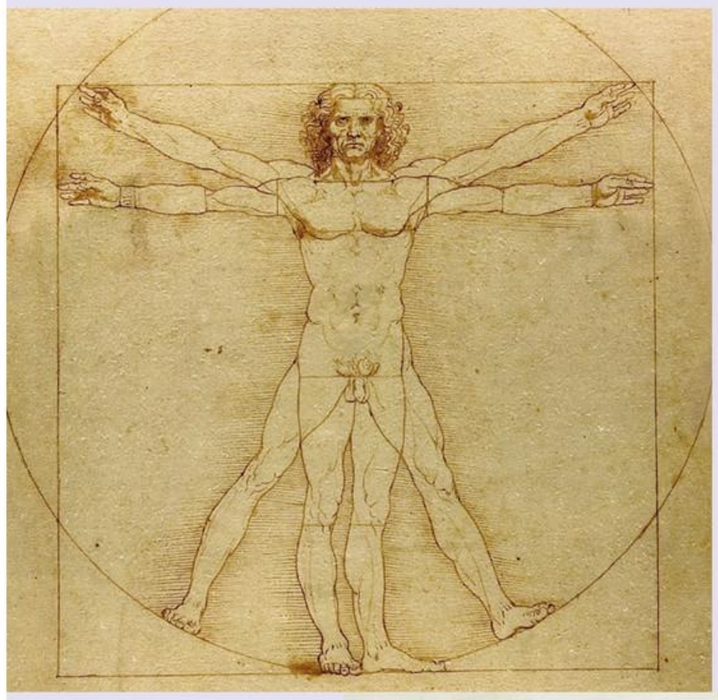
a Le Corbusier ontwierp Chandigarh volgens de perfecte verhoudingen van het menselijk lichaam. Maak de juiste combinaties.

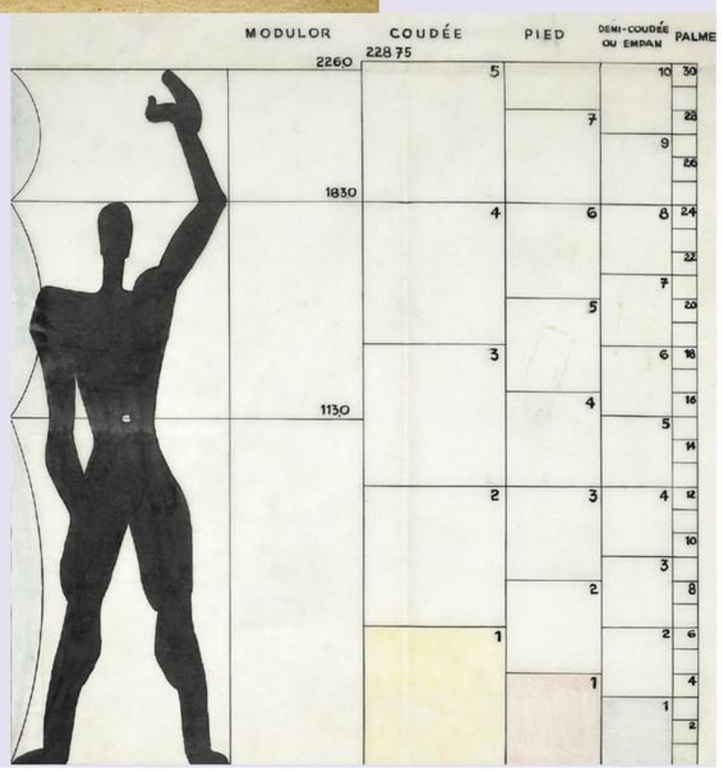
A	Hoofd	1	Bestuurscentrum
B	Hart	2	Commercieel gebied
C	Slagaders	3	Netwerk van wegen
D	Longen	4	Recreatie en open plekken
E	Armen	5	Stadscentrum
F	Maag	6	Universiteit en industriegebied

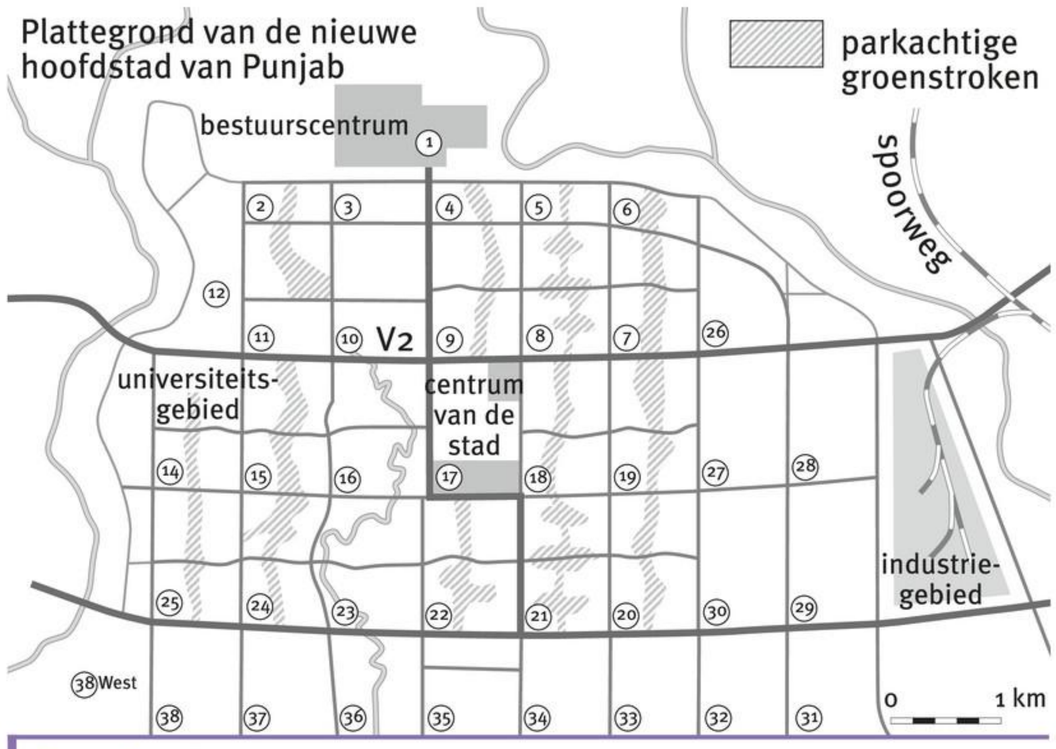
b Gebruik bron 3. Vind je dat Chandigarh is gebouwd volgens het idee van de 'menselijke verhoudingen'? Leg je antwoord uit.

Bron 5 De Vitruviusman van Leonardo da Vinci (boven; 1490) en die van Le Corbusier (1951).

Leonardo da Vinci tekende in 1490 de Vitruviusman, waarbij het menselijk lichaam paste in een cirkel en een vierkant. Hij baseerde zich hierbij op de ideeën van de Romeinse architect Vitruvius (1e eeuw v.C.), die architectuur zag als een imitatie van de orde in de natuur. Hij stelde dat de lengte, de breedte, de hoogte en de diepte van een gebouw moesten passen bij de perfecte verhoudingen van het menselijk lichaam. Le Corbusier werkte dit uit – 2.000 jaar na Vitruvius en 460 jaar na Leonardo da Vinci – bij de ontwikkeling van Chandigarh. Hij wilde deze stad bouwen volgens de menselijke verhoudingen.

Bron 6 Stadsplan voor Chandigarh van Le Corbusier. De stad werd volgens de ideeën van Le Corbusier strak geordend. In elke sector (zie de nummers op de plattegrond) zouden 2.000 tot 3.000 mensen komen te wonen. Voetgangers, fietsers en auto's verplaatsten zich over verschillende verkeersroutes (zoals route V2).

5 Gebruik bron 3, bron 4 en bron 6.

a De 'stad van nu' uit 1925 (bron 4) werd nooit gebouwd, Chandigarh (bron 6) wel. Welke drie elementen uit het ontwerp van de 'stad van nu' zie je terug in het ontwerp van Chandigarh?

b Vergelijk bron 3 met je antwoord bij vraag a. Niet op alle punten werden de ideeën van Le Corbusier consequent doorgevoerd. Geef daarvan een voorbeeld.

6 Gebruik alle bronnen.

a Bij welke wensen van Nehru (vraag 1a) passen de ideeën van Le Corbusier? Leg je antwoord uit.

b Een bewering: 'Een arme Indiër zou in 1957 graag in Chandigarh wonen.'
Geef een argument vóór en een argument tegen deze bewering.

c Tegenwoordig groeien de steden nog steeds. In grote steden in India maar ook in Nederland is een groot tekort aan betaalbare woonruimte. Wat denk jij, zouden de ideeën van Le Corbusier over stadsplanning een oplossing kunnen zijn? Leg je antwoord uit.

Afsluiting

Oefenen voor de toets

Oefenen met tijdsvolgorde

1 Deze vraag gaat over politiek-bestuurlijke ontwikkelingen in de wereld sinds 1945.
Plaats de gebeurtenissen in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A De koning van Iran wordt vervangen door een bestuur van hoge geestelijken.
B In Afrika bereikt de dekolonisatie haar hoogtepunt.
C In resolutie 63 roept de VN-Veiligheidsraad Nederland en Indonesië op het geweld te staken.
D Islamitische Staat sticht in Syrië en Irak een islamitisch rijk.
E Op het plein van de Hemelse Vrede demonstreren Chinese studenten voor democratie.
F Radicale moslims plegen een grote aanslag in de Verenigde Staten.
G Soekarno roept de onafhankelijkheid van zijn land uit.

Oefenen van de leerstof

2 Wat waren twee gevolgen van de angst voor het communisme na 1945?

☐ A De dekolonisatie van Afrika.
☐ B De opkomst van de politieke islam.
☐ C De stichting van de staat Israël.
☐ D De stichting van de Volksrepubliek China.
☐ E De westerse ontwikkelingssamenwerking.

3 Je vergelijkt de ontwikkelingen in het midden van de 20e eeuw in het Midden-Oosten met die in Azië en Afrika. Lijken de ontwikkelingen wel of niet op elkaar?

a Maak het schema kloppend.

	Midden-Oosten	Azië en Afrika
Politiek-bestuurlijke situatie 1930		
Er zijn Europese koloniën aanwezig	*Ja / Nee*	*Ja / Nee*
Er is sprake van bestuur door Europeanen	*Ja / Nee*	*Ja / Nee*
Politiek-bestuurlijke situatie 1950		
Nationalistische bewegingen belangrijk	*Ja / Nee*	*Ja / Nee*
Politieke islam belangrijk	*Ja / Nee*	*Ja / Nee*
Economische situatie 1950		
Grote armoede	Ja	*Ja / Nee*
Grondstoffen die het Westen wil hebben	*Ja / Nee*	*Ja / Nee*

b Kun je zeggen dat de politiek-bestuurlijke ontwikkelingen in het Midden-Oosten in de 20e eeuw lijken op die in Azië en Afrika? Leg je antwoord uit.

Een tijdvak is een reeks van eeuwen of jaren die bij elkaar horen. Er zijn tien tijdvakken. Dit zijn:

- de tijd van jagers en boeren (tot 3000 v.C.);
- de tijd van Grieken en Romeinen (3000 v.C.-500 n.C.);
- de tijd van monniken en ridders (500-1000);
- de tijd van steden en staten (1000-1500);
- de tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600);
- de tijd van regenten en vorsten (1600-1700);
- de tijd van pruiken en revoluties (1700-1800);
- de tijd van burgers en stoommachines (1800-1900);
- de tijd van wereldoorlogen (1900-1950);
- de tijd van televisie en computer (vanaf 1950).

Een periode is een reeks van eeuwen die bij elkaar horen. Er zijn vijf perioden. Dit zijn:

- de prehistorie (tot 3000 v.C.);
- de oudheid (3000 v.C.-500 n.C.);
- de middeleeuwen (500-1500);
- de vroegmoderne tijd (1500-1800);
- de moderne tijd (vanaf 1800).

V2.3 Dateren

Als je een bron dateert, probeer je zo precies mogelijk te bepalen uit welke tijd of uit welk jaar een bron komt. **Dateren** doe je zo.

1 Onderzoek wat je weet over een bron. Is er een bronbijschrift of andere informatie over de maker en de herkomst van de bron? Bij bronnen in dit boek, in archieven en op websites van musea staat meestal uit welk jaar of uit welke periode een bron komt.
2 Als dat niet lukt, bekijk of lees de bron dan zorgvuldig. Kun je de bron koppelen aan een bepaalde gebeurtenis, een bepaalde persoon of een belangrijk historisch verschijnsel? Dan weet je dat de bron uit die tijd of uit een latere periode komt.
3 Wat voor soort bron is het? Een foto is jonger dan een kleitablet met spijkerschrift.

Om bronnen te kunnen dateren heb je dus veel kennis van de geschiedenis nodig.

V2.4 Continuïteit en verandering

Als je gebeurtenissen in de juiste tijdsvolgorde zet, kun je zien of mensen dingen op een andere manier zijn gaan doen of op een andere manier zijn gaan denken. Je ziet dan welke veranderingen er in de loop van de tijd waren. Sommige dingen blijven juist langere tijd hetzelfde. Dan is er sprake van **continuïteit**.

Als je overzicht over de tijd hebt, wordt ook duidelijk of een verandering snel (in korte tijd) of langzaam (geleidelijk over vele jaren) verliep. Er is geen regel over wanneer we een verandering snel of langzaam noemen. De overgang van jagen-verzamelen naar landbouw bijvoorbeeld nam duizenden jaren in beslag, maar omdat mensen al bijna 200.000 jaar als jagers-verzamelaars hadden geleefd, kun je toch zeggen dat die verandering snel verliep. Je moet dus altijd kunnen uitleggen waarom je een verandering snel of langzaam noemt.

Je kunt ook onderscheid maken tussen kleine en grote veranderingen. Je onderzoekt dan de gevolgen van die veranderingen. Kleine veranderingen hebben beperkte gevolgen: ze hebben weinig invloed op het leven van mensen of er zijn maar weinig mensen die er iets van merken. Grote veranderingen hebben wél grote invloed op het leven van veel mensen. Ook hier geldt dat er geen regel is wanneer je een verandering klein of groot noemt. Je moet altijd kunnen uitleggen waarom je een verandering groot of klein vindt.
Als er in korte tijd grote veranderingen zijn, spreken we van een **revolutie**.

4 Gebruik bron 1.

a Waarom vond de Nederlandse regering het verschil tussen de woorden ‘oorlog’ en ‘politionele acties’ wel belangrijk?

b Welk beeld hebben de twee Amerikaanse journalisten van de gebeurtenissen in Indonesië?

c Steunde de Amerikaanse regering de Nederlandse visie op de strijd in Indonesië? Leg je antwoord uit.

Bron 1 In 1947 had een hoge Nederlandse diplomaat een gesprek met twee Amerikaanse journalisten. In een bericht aan de minister van Buitenlandse Zaken schreef hij over deze ontmoeting onder andere het volgende.

> De heren Barnes en Hailey zeiden allebei niet onder de indruk te zijn van het verschil tussen de woorden ‘oorlog’ en ‘politionele acties’ […], omdat heel belangrijk is wat er feitelijk gebeurt, en het feit blijft dat er zo’n 90.000 Nederlandse soldaten aan de ene kant staan en zo’n 100.000 Indonesiërs aan de andere kant.

5 **a** Noem twee belangrijke oorzaken van migratie nu en in het verleden.

b Volgens sommige wetenschappers kan de klimaatcrisis een belangrijke oorzaak worden van migratie. Leg dat uit.

6 **a** Dit hoofdstuk gaat over ‘de tijd van televisie en computer’. In dit hoofdstuk heb je iets geleerd over een belangrijk gevolg van deze twee uitvindingen voor de 20e eeuw. Welk gevolg is dat?

b Bedenk zelf een belangrijk *economisch* gevolg van de uitvinding van de computer.

c Sommige mensen zeggen dat de uitvinding van de televisie een van de oorzaken is dat wij tegenwoordig in een ‘beeldcultuur’ leven. Bedenk wat ze daarmee bedoelen.

d Vind jij ook dat wij tegenwoordig in een beeldcultuur leven? Leg je antwoord uit.

Oefenen van historisch denken

7 Gebruik bron 2.

a Deze bron gaat over de verhouding tussen Nederland en Indonesië. Hoe was die verhouding op het moment dat deze poster werd gemaakt?

b Leg uit wat de maker bedoelt met de zin ‘Wat eeuwen verbonden zal de Jap niet scheiden.’ Begin met uit te leggen:
- over welke eeuwen het gaat;
- wie de ‘Jap’ is en wat hij heeft gedaan om Nederland en ‘Indië’ te scheiden.

c Hoe geeft de maker van de bron de relatie Nederland-Indonesië in het verleden weer?

d Bedenk hoe een Indonesische nationalist het verleden zou hebben weergegeven.

e Stel, je doet onderzoek naar de verhouding tussen Nederland en Indonesië tussen 1900 en 1950. Vind je deze bron betrouwbaar voor je onderzoek? Leg je antwoord uit.

Bron 2 Nederlandse poster uit 1947.

8 Gebruik bron 3.

a In welk jaar kan deze bron zijn geschreven?

- ◯ A In 1948.
- ◯ B In 1972.
- ◯ C In 1998.
- ◯ D In 2017.

b Leg je antwoord bij vraag a uit.

c Stel, je doet onderzoek naar de ideeën die de meeste mensen in de westerse wereld tussen 1945 en 2020 hadden over milieuvervuiling.
Is bron 3 relevant voor je onderzoek? Leg je antwoord uit.

d Is de maker van bron 3 representatief voor de groep die je onderzoekt?

e Welke bronnen zou jij kiezen voor het vervolg van je onderzoek?

- ◯ A Teksten van andere westerse wetenschappers uit die tijd.
- ◯ B Teksten van verschillende westerse mensen uit die tijd.
- ◯ C Teksten van westerse artsen uit die tijd.
- ◯ D Teksten van westerse ondernemers uit die tijd.

Bron 3 Gedeelte uit het *Rapport van de Club van Rome*, een boek van de Amerikaanse wetenschapper Dennis Meadows over de gevolgen van de economische groei voor de wereld.

> Er zijn slechts magere algemene gegevens over de invloed van de vervuiling op de verwachte levensduur [van mensen] aanwezig. Langzamerhand komt er informatie beschikbaar over de giftigheid voor de mens van bepaalde vervuilende stoffen, zoals kwik en lood. Pogingen om een bepaalde hoeveelheid vervuiling statistisch met de sterfte onder de bevolking in verband te brengen, zijn alleen op het gebied van de luchtverontreiniging gedaan. Hoewel cijfermatige bewijzen nog niet beschikbaar zijn, is er weinig twijfel aan dat er inderdaad een verband tussen de vervuiling en de gezondheid van de mens bestaat.

Overzicht van de stof

Controleer jezelf

§5.1 De strijd voor onafhankelijkheid

- Je kunt met enkele voorbeelden beschrijven hoe Europese koloniën in Azië na 1945 zelfstandig werden.
- Je kunt uitleggen hoe in Nederland de discussie over de dekolonisatie van Nederlands-Indië is verlopen.
- Je kunt beschrijven hoe de Volksrepubliek China ontstond en hoe die werd geregeerd.
- Je kunt een vergelijking maken tussen de dekolonisatie van Afrika en die van Azië.

§5.2 Het Midden-Oosten

- Je kunt uitleggen waarom de staat Israël is gesticht en welke gevolgen dat had.
- Je kunt uitleggen hoe het Midden-Oosten zich na 1945 heeft ontwikkeld.
- Je kunt uitleggen waarom de opkomst van de politieke islam heeft geleid tot internationale spanningen.

§5.3 Globalisering

- Je kunt enkele belangrijke oorzaken van globalisering noemen.
- Je kunt uitleggen dat veel westerse landen gemengde gevoelens hebben over de ontwikkeling van China sinds 1980.
- Je kunt enkele belangrijke oorzaken en gevolgen van migratie noemen.
- Je kunt uitleggen wat de klimaatcrisis inhoudt en hoe deze is ontstaan.

§5.4 Internationale samenwerking

- Je kunt uitleggen met welk doel de Verenigde Naties zijn opgericht en wat deze organisatie doet.
- Je kunt uitleggen wat ontwikkelingssamenwerking inhoudt.
- Je kunt uitleggen wat mensenrechten zijn en waarom ze belangrijk zijn.

Controleer jezelf historisch denken

- Je kunt uitleggen dat de manier waarop mensen het verleden beschrijven, beïnvloed is door hun overtuigingen, ervaringen en persoonlijke eigenschappen.
- Je kunt bepalen of een bron betrouwbaar is voor je onderzoek of niet.
- Je kunt bepalen of een bron representatief is voor je onderzoek of niet.

Kenmerkende aspecten

- Nationalistische bewegingen in de koloniën en het streven naar onafhankelijkheid

Jaartallen

1945	Oprichting van de Verenigde Naties
1945-1949	Indonesische onafhankelijkheidsoorlog tegen Nederland
1948	Stichting van de staat Israël
1949	Stichting van de Volksrepubliek China
1960	Jaar van Afrika (zeventien Afrikaanse landen onafhankelijk)
1979	Iraanse Revolutie
1991	De eerste website ter wereld
2001	Terroristische aanslag op Amerikaanse doelen (11 september)
2011	Arabische Lente

Begrippen

§5.1 De strijd voor onafhankelijkheid

dekolonisatie
De beëindiging van de koloniale overheersing door Europese landen, op gang gekomen na 1945.

soevereiniteit
De hoogste macht in de staat.

§5.2 Het Midden-Oosten

mandaatgebied
Land of gebied dat op verzoek van de wereldgemeenschap door een ander land wordt bestuurd.

zionisme
Het streven van Joden naar een eigen staat, het liefst in Palestina, om te ontkomen aan het antisemitisme in Europa.

Balfourverklaring
De Britse belofte uit 1917 dat de Joden in Palestina een eigen staat zouden krijgen.

tweestatenoplossing
Het plan om het Israëlisch-Palestijnse conflict op te lossen door twee aparte staten in te stellen: een voor de Israëliërs en een voor de Palestijnen.

politieke islam
Politieke stroming die wil dat de samenleving wordt bestuurd volgens een bepaalde, strenge uitleg van de islam en die grondrechten als de vrijheid van geloof en de vrijheid van meningsuiting afwijst.

terrorisme
Het gebruik van ernstig geweld (of het dreigen daarmee) om mensen angst aan te jagen en zo politieke doelen te bereiken.

Arabische Lente
Reeks opstanden in 2011 tegen alleenheersers in de Arabische wereld.

§5.3 Globalisering

globalisering
Het verschijnsel dat landen over de hele wereld politiek, economisch en cultureel steeds meer verbonden raken.

milieubeweging
Alle organisaties die strijden voor bescherming en herstel van de natuurlijke leefomgeving.

klimaatcrisis
De verandering van het klimaat op aarde, die een bedreiging vormt voor mens en natuur.

§5.4 Internationale samenwerking

Verenigde Naties (VN)
Internationale organisatie, opgericht in 1945, waarin bijna alle landen zijn vertegenwoordigd, met als belangrijkste taak het toezien op vrede en veiligheid in de wereld.

resolutie
Een besluit van de Verenigde Naties.

Veiligheidsraad
Het onderdeel van de Verenigde Naties dat zich speciaal bezighoudt met het bewaken van de vrede in de wereld en dat in noodsituaties militair mag ingrijpen.

vredesmissie
Militaire operatie met het doel vrede te stichten of die te bewaren, in opdracht van de Verenigde Naties of een andere internationale organisatie.

ontwikkelingsland
Land waar veel armoede heerst door een gebrekkige ontwikkeling van de economie, wat bijvoorbeeld blijkt uit een slechte infrastructuur en het feit dat de bevolking weinig opleiding heeft genoten.

ontwikkelingssamenwerking
Samenwerking tussen arme en rijke landen met als doel het welvaartspeil in arme landen blijvend te verhogen.

tribunaal
Een tijdelijke rechtbank voor de berechting van bijzondere misdaden.

mensenrechten
Rechten die elk mens op aarde heeft, zoals het recht op leven, het recht op onderwijs, het recht op gelijke behandeling en vrijheid van meningsuiting.

Begrippen historisch denken

betrouwbaarheid
De mate waarin de informatie in een bron juist is.

representativiteit
De mate waarin de bron en de maker een goed voorbeeld zijn van de hele groep die je onderzoekt.

standplaatsgebondenheid
Het feit dat mensen in hun denken en doen worden beïnvloed door hun overtuigingen, ervaringen en persoonlijke eigenschappen als leeftijd, nationaliteit, geloof, beroep, sekse, rijkdom, kennis en normen en waarden.

Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

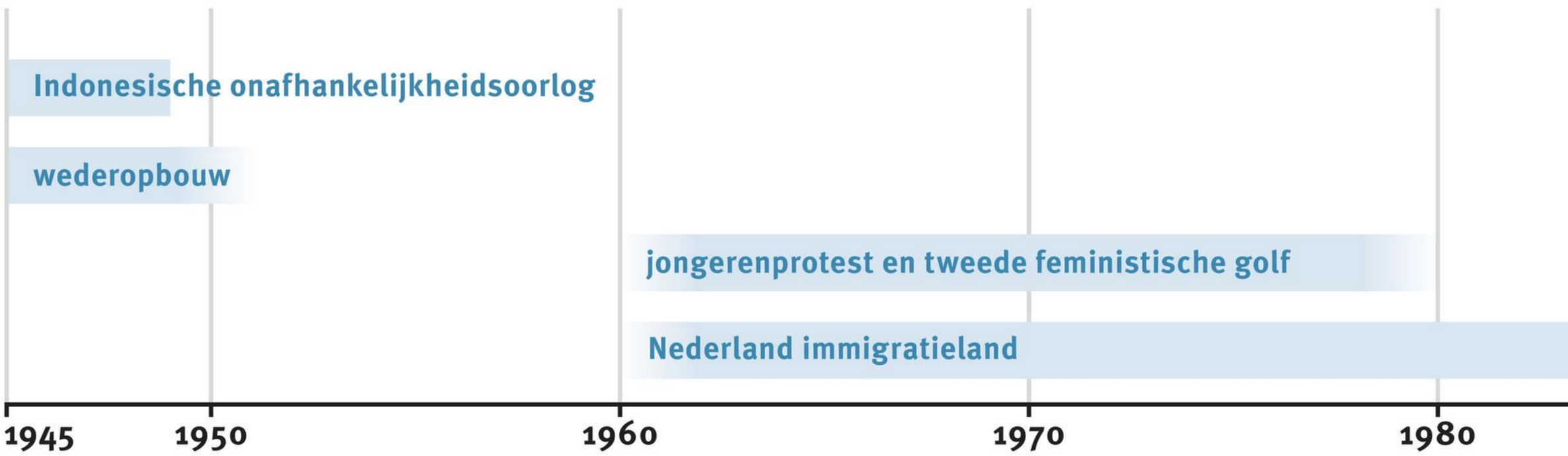
De tijd van televisie en computer

6 Nederland na 1945

Oriëntatie

Bron 1 Bevrijdingsdag 2016: duizenden mensen vieren feest tijdens het Bevrijdingsfestival in Zwolle. Op de ballen staat: 'Geef vrijheid door.'

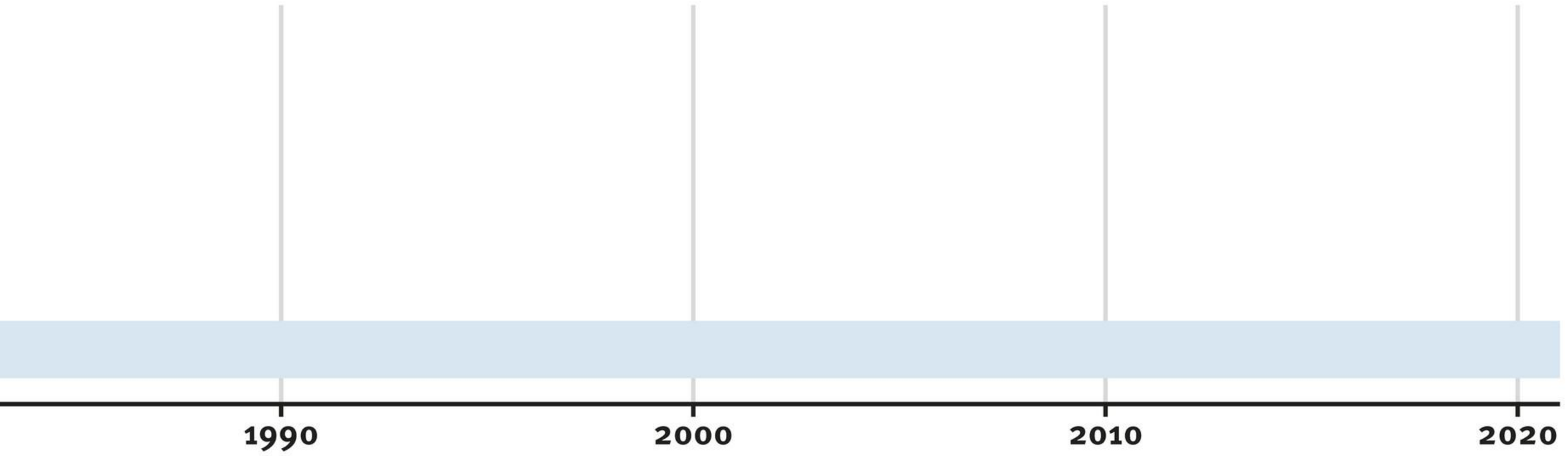

Elk jaar viert Nederland op 5 mei Bevrijdingsdag. Overal zijn dan feesten waarop Nederlanders herdenken dat ze werden bevrijd, inmiddels meer dan 75 jaar geleden.

Die vrijheid is gebleven, maar verder is het land totaal veranderd. Zo groeide de bevolking van 9,2 miljoen mensen in 1945 naar 18 miljoen in 2024. Dat er meer Nederlanders zijn komt deels door de gestegen levensverwachting: in 1950 gemiddeld 71,4 jaar, in 2022 81,6 jaar. Maar er kwamen ook Nederlanders van buiten bij. In 1945 waren bijna alle inwoners wit en christelijk, tegenwoordig is er veel meer variatie. Een andere belangrijke verandering is de enorme groei van de welvaart. Gemiddeld behoren Nederlanders tegenwoordig tot de rijkste mensen ter wereld. Ook op andere gebieden lijkt Nederland nu nauwelijks meer op het Nederland van 1945.

Hoe is Nederland tussen 1945 en nu veranderd?

Bron 2 Nederland rond 1900 (5,1 miljoen inwoners).

Bron 3 Nederland in 2020 (17,4 miljoen inwoners).

Opdrachten

1
- **a** Geef twee voorbeelden van vrijheid die Nederlanders tijdens de Duitse bezetting niet hadden en die ze nu wel hebben.
- **b** Welke vrijheid die Nederlanders nu hebben, vind jij het belangrijkste?
- **c** Sommige mensen vinden Nederland op sommige punten helemaal niet vrij. Bedenk een maatregel die jouw vrijheid (of die van anderen) nog kan vergroten.
- **d** Andere mensen vinden Nederland op sommige punten veel te vrij. Bedenk iets wat jij zou willen verbieden en leg uit waarom je dat zou willen verbieden.

2 Gebruik bron 2 en 3.
- **a** Vergelijk beide bronnen met elkaar. Noem drie belangrijke verschillen tussen Nederland in 1900 en in 2020.
- **b** Geef voor deze verschillen één verklaring.

3 Niet alle grote veranderingen zijn terug te vinden in bron 2 en 3.
Noem vijf grote veranderingen in Nederland tussen 1945 en 2020 die je nog niet hebt genoemd. Bedenk minstens twee veranderingen die niet in de oriëntatie staan. Tip: denk aan de veranderingen die in hoofdstuk 5 zijn behandeld.

4 Gebruik bron 1.
Op 5 mei viert Nederland zijn bevrijding in 1945. Dit feest is bedoeld voor de hele Nederlandse bevolking, dus ook voor jongeren uit families die pas na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland zijn gekomen, bijvoorbeeld vanuit Marokko, Turkije, Polen of Syrië.
Leg uit waarom de bevrijding van Nederland in 1945 voor elke inwoner van belang is.

5 Ga naar de tijdbalk van de hele geschiedenis van de mensheid achter in je boek.
- **a** Welke drie begrippen in die tijdbalk zijn belangrijk in dit deel van de Nederlandse geschiedenis?
- **b** Geef met een kleur aan over welke periode dit hoofdstuk gaat. Schrijf daarbij: ‘Nederland’.

1 Een welvarend land

BASIS

Bron 1 Na de oorlog was het belangrijk dat iedereen meewerkte aan de wederopbouw van Nederland. Deze poster uit 1945 vroeg mensen te helpen bij het herstel van de Amsterdamse haven.

Intro

In 1945 lag de Nederlandse economie volledig in puin. Toch lukte het in enkele jaren het land weer op te bouwen en zelfs een hogere welvaart te bereiken dan vóór de oorlog. Veel mensen vonden dat die welvaart ten goede moest komen aan iedereen. Elke Nederlander moest verzekerd zijn van een fatsoenlijk bestaan, zelfs bij ziekte, ouderdom of werkloosheid. Dat is gelukt, want vergeleken met andere landen zijn de verschillen tussen arm en rijk in Nederland vrij klein.

Welke economische en politiek-bestuurlijke veranderingen waren er in Nederland sinds 1945?

1 Gebruik bron 1.

a Waarom vonden Amsterdammers het belangrijk om na de oorlog eerst hun haven te herstellen? Hadden ze niet moeten beginnen met het herstellen van de verwoeste huizen van de stad?

b Stel dat Nederland kortgeleden door een vijand is vernield en dat de inwoners het land weer moeten opbouwen. Waar zou jij dan mee beginnen? Leg je antwoord uit.

2 Nederland was na het einde van de Tweede Wereldoorlog niet het enige land in Europa waar de economie in puin lag.
Hoe reageerden de Verenigde Staten op die situatie in Europa?

V2.5 Continuïteit en verandering op verschillende gebieden

Je kunt voorbeelden van verandering of van continuïteit onderscheiden op verschillende gebieden. Belangrijke gebieden zijn:

- **politiek-bestuurlijk**: alles wat te maken heeft met de verdeling van macht, de organisatie van het bestuur, het denken over bestuur en het maken, uitvoeren en controleren van wetten en regels;
- **sociaal**: alles wat te maken heeft met verschillen tussen groepen mensen in een samenleving en het denken hierover;
- **economisch**: alles wat te maken heeft met de manier waarop mensen in hun onderhoud voorzien en de manier waarop de opbrengst van het werk onderling wordt verdeeld;
- **cultureel**: alles wat te maken heeft met de ideeën van mensen en de manier waarop ze zich uiten, bijvoorbeeld in hun gewoontes en regels, geloof, kunst en wetenschap.

3

Oorzaken en gevolgen

Waardoor doen bepaalde gebeurtenissen of ontwikkelingen zich voor en waar leiden ze toe?

V3.1 Oorzaken en gevolgen

Een **oorzaak** verklaart waarom iets is gebeurd. Elke gebeurtenis of ontwikkeling zorgt op haar beurt weer voor veranderingen. Dat zijn **gevolgen**. Meestal heeft een gebeurtenis meerdere oorzaken en meerdere gevolgen.

Je kunt ook **directe** en **indirecte oorzaken** onderscheiden. Een directe oorzaak leidt meteen tot de gebeurtenis. Dat heet ook wel **aanleiding**: de laatste oorzaak waarom iets gebeurt. Een indirecte oorzaak leidt met een tussenstap tot de gebeurtenis. Op dezelfde manier kun je **directe** en **indirecte gevolgen** onderscheiden. Een direct gevolg volgt meteen uit de gebeurtenis. Een indirect gevolg komt voort uit een ander gevolg van de gebeurtenis.

Je kunt ook onderscheid maken tussen **gevolgen op korte termijn** en **op lange termijn**. Gevolgen op korte termijn zijn direct of niet lang na de gebeurtenis zichtbaar; gevolgen op lange termijn zie je pas veel langer na een gebeurtenis. Als je bijvoorbeeld veel bier drinkt, word je dronken. Dat is een gevolg op korte termijn: het gebeurt al snel na het drinken. Alcoholgebruik kan op lange termijn leiden tot schade aan je lever. Dat wordt pas na enige tijd duidelijk. Er is geen vaste regel wanneer iets een gevolg op korte of op lange termijn is; je moet dat altijd beargumenteren.

Ten slotte kun je nog **bedoelde** en **onbedoelde gevolgen** onderscheiden. Bij een bedoeld gevolg is het de bedoeling dat iets gebeurt, bij een onbedoeld gevolg gebeurt iets niet met opzet en zat er geen plan achter. Een voorbeeld is de invoering van stoommachines. Dat deden mensen rond 1800 om goedkoop meer spullen te kunnen maken. Productieverhoging was een bedoeld gevolg. Maar de schade die zo toegebracht werd aan het milieu, was een onbedoeld gevolg. Stoommachines werden immers niet gebruikt met als doel het milieu te vervuilen.

V3.2 Oorzaken en gevolgen op verschillende gebieden

Je kunt politiek-bestuurlijke, sociale, economische en culturele oorzaken en gevolgen onderscheiden. Een uitleg van deze woorden lees je bij V2.5.

3 Bedenk een *economisch* argument waarom politieke partijen in Nederland vonden dat ook zieken, ouderen en werklozen verzekerd moesten zijn van een fatsoenlijk bestaan.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen dat Nederland zich sinds de Tweede Wereldoorlog heeft ontwikkeld tot een welvarend land.
- Je kunt uitleggen hoe de Nederlandse landbouw zich na 1945 heeft ontwikkeld en zowel een positief als een negatief gevolg noemen.
- Je kunt uitleggen wat een verzorgingsstaat is en hoe die na 1945 in Nederland tot stand is gekomen.
- Je kunt uitleggen hoe de Nederlandse politiek zich na 1945 heeft ontwikkeld en daarbij een verband leggen met economische ontwikkelingen en ontzuiling.

Bron 2 In 1951 werden in Nederland de eerste nationale televisieprogramma's uitgezonden. In de eerste jaren was het bezit van een televisie – toen nog zwart-wit – een enorme luxe. Wie er een had, kon op woensdag en zaterdag een huis vol buurtkinderen verwachten, die naar de eerste kinderprogramma's kwamen kijken. (Foto uit 1958.)

Economische groei

Direct na de bevrijding begon in Nederland de **wederopbouw**. Tijdens de oorlog waren bruggen, spoorwegen en havens vernield en machines, treinen en voorraden geroofd. Herstel was lastig doordat er een groot gebrek was aan voedsel, brandstof en geld. Dat het economisch herstel toch binnen vijf jaar lukte, was te danken aan de grote inzet van de bevolking en Amerikaanse financiële hulp, het Marshallplan. Ook hield de regering de lonen lange tijd laag, zodat fabrieken hun producten goedkoop aan het buitenland konden verkopen.

Nadat de Nederlandse economie zich had hersteld, begon zij in de jaren 1950 door te groeien. Dat kwam vooral door de snelle opleving van de Duitse economie. Veel Nederlandse bedrijfstakken profiteerden daarvan, waaronder de Rotterdamse haven: tussen 1962 en 2004 was het zelfs de grootste haven ter wereld. Bovendien werd in 1959 in Noord-Nederland een enorm aardgasveld ontdekt. Vrijwel onmiddellijk schakelde Nederland over van steenkool op aardgas. Door verkoop van gas aan het buitenland verdiende de staat erg veel geld.

Deze groei had verschillende gevolgen:

- Nederland kon fors investeren in infrastructuur, zoals (spoor)wegen, tunnels en grote polders. Bijzonder was de aanleg van de Deltawerken, een netwerk van grote dijken dat Zeeland en Zuid-Holland moest beschermen tegen het water. Deze provincies waren in 1953 getroffen door een grote overstroming. Bij deze watersnoodramp kwamen ruim 1.800 mensen om. Het was de grootste natuurramp in Nederland in de moderne tijd.
- In de jaren 1960 ontstond een **consumptiemaatschappij**. Tot dan toe hadden de meeste mensen hun inkomen vooral nodig voor eten, de huur, licht en verwarming en kleren. Dat veranderde toen de regering begin jaren 1960 loonsverhoging toestond. Plotseling stegen de inkomens razendsnel. Daardoor konden Nederlanders steeds meer geld besteden aan luxegoederen, zoals televisies, wasmachines, auto's en buitenlandse vakanties.
- Doordat de lonen stegen, verdween tussen 1970 en 1990 veel fabrieksarbeid naar landen met lagere lonen. Steeds meer Nederlanders gingen hun geld verdienen in de dienstverlening, als kantoormedewerker, docent, verpleegkundige of in de horeca.

Bron 3 Ruilverkavelingswerkzaamheden bij het Limburgse plaatsje America, 1964. Hier maakte men een modern landschap, met grote 'kavels' (stukken land) en rechte sloten.

Modernisering van de landbouw

Na 1945 was modernisering van de landbouw een belangrijk doel van de regering. Zij wilde de bevolking verzekeren van voldoende en betaalbaar voedsel. Er waren boeren genoeg, maar hun bedrijfjes waren klein en ze deden bijna alles met de hand. Als zij efficiënter zouden werken, zo was de gedachte, zouden ze meer én goedkoper gaan produceren.

Deze modernisering begon met de herinrichting van het platteland. Boeren hadden vaak verschillende stukjes grond, verspreid over een groter gebied. Door land te

ruilen kon men grote, aaneengesloten kavels creëren. Die waren veel geschikter voor het gebruik van landbouwmachines. Deze ruilverkavelingen waren al voor de oorlog begonnen, maar beleefden tussen 1950 en 1970 hun hoogtepunt. Tegelijk kwamen er goed berijdbare wegen, rechte sloten, rioleringen en moderne boerderijen. In totaal werd zo'n 70 procent van het Nederlandse platteland opnieuw ingericht. Daarnaast verhoogde men de opbrengsten door het gebruik van kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen. In de veeteelt werden melkmachines ingezet en nieuwe veerassen, die bijvoorbeeld meer melk of vlees gaven. Bovendien kregen boeren subsidie van de EEG: die stimuleerde de productie door voor agrarische producten vaste prijzen te garanderen, die hoger lagen dan de marktprijs.

Deze ontwikkelingen leidden tot een ongekende groei van de agrarische productie. Grote landbouwbedrijven waren in het voordeel: zij konden investeren in nieuwe, dure technieken. Gemiddeld werden bedrijven dan ook steeds groter, met steeds minder arbeidskrachten, maar enorme opbrengsten. Inmiddels is het kleine, dichtbevolkte Nederland – na de Verenigde Staten – de grootste exporteur van landbouwproducten ter wereld.

Voor de natuur waren deze veranderingen niet gunstig. Op moderne akkers en weilanden is de biodiversiteit sterk afgenomen: er leven nog maar weinig verschillende soorten planten, insecten en vogels. Dat komt onder meer door het gebruik van bestrijdingsmiddelen en doordat boeren veel minder onkruid laten staan dan vroeger. Ook produceert de gigantische veestapel veel stikstof, dat natuurgebieden aantast. En ten slotte stoten vee en verwarmde kassen enorme hoeveelheden broeikasgassen uit. In de 21e eeuw is dan ook discussie ontstaan over de wenselijkheid van zo'n grote agrarische sector in Nederland.

Bron 4 Vrouwen in een verzorgingshuis in het Noord-Brabantse Rosmalen in 1990.

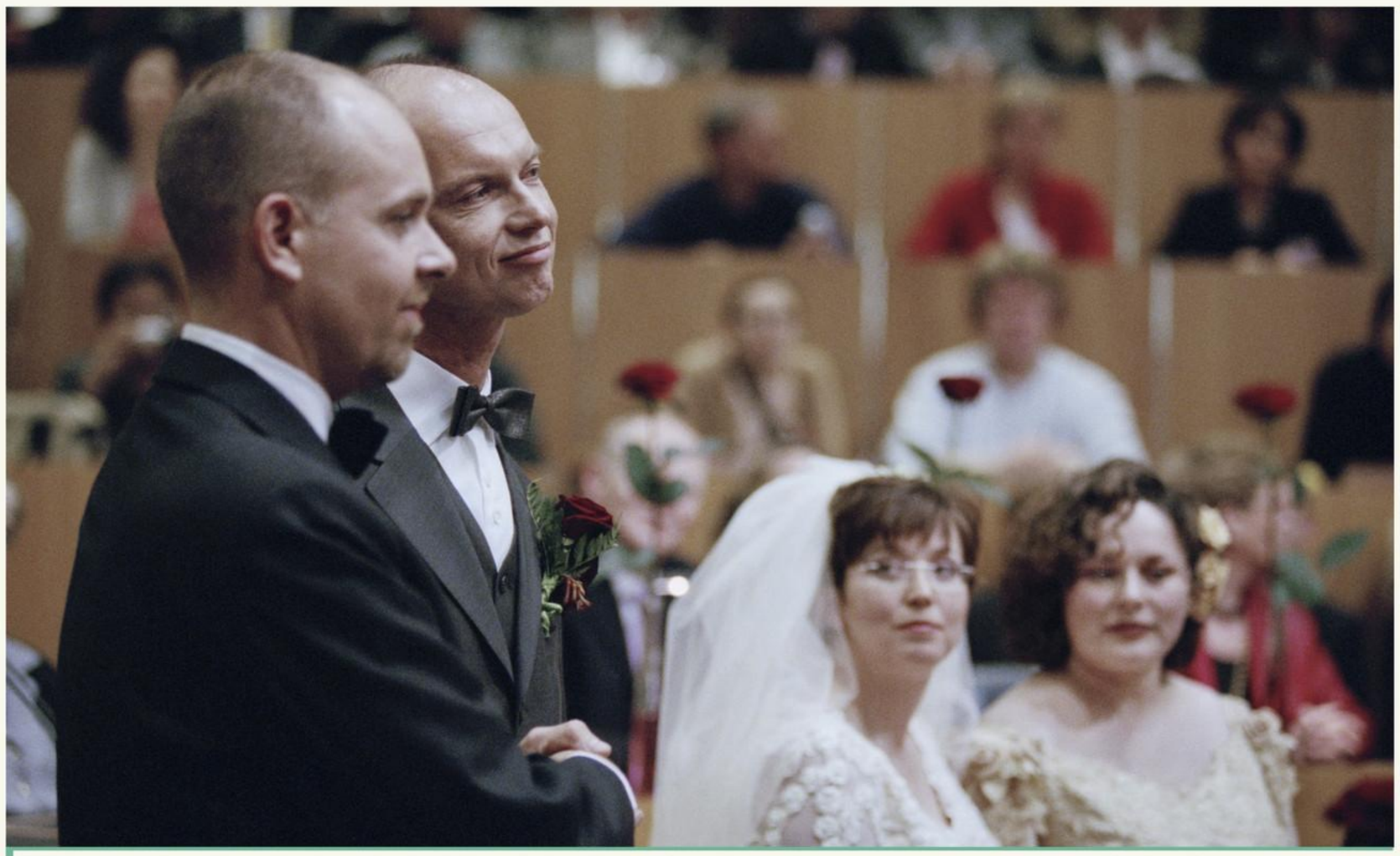
Verzorgingsstaat

Tijdens de crisis van de jaren 1930 had de Nederlandse regering lang vastgehouden aan een politiek van bezuinigen, onder meer op werkloosheidsuitkeringen. Na 1945 zagen politici in dat dit onverstandig was geweest en had geleid tot veel armoede.

Daarom werkten regeringen tussen 1950 en 1970 aan een **verzorgingsstaat**: een samenleving waarin de overheid zorgt voor iedereen die dat zelf niet kan, zoals ouderen, zieken en werklozen. Zo gaf de Algemene Ouderdomswet (AOW) van 1957 iedere Nederlander recht op een staatspensioen vanaf zijn 65e. Enkele jaren later voerde de regering voor gezinnen de kinderbijslag in, een uitkering per kind.

Toch bleef er nog een groep arme Nederlanders over die om geld moesten bedelen bij de kerk of hun familie. Om daar een eind aan te maken voerde de eerste vrouwelijke minister in Nederland, Marga Klompé, in 1965 de Algemene Bijstandswet in. Die zorgde voor bestaanszekerheid voor iedereen: wie te weinig inkomsten had, had recht op een klein minimuminkomen van de staat.

In de jaren daarna werd de verzorgingsstaat nog uitgebreid met andere regelingen. Daardoor stegen de kosten. Nadat in de jaren 1970 bovendien een economische crisis was uitgebroken en veel mensen werkloos waren geworden, besloot de regering te bezuinigen op sociale uitkeringen. Maar het uitgangspunt bleef dat de overheid ervoor zorgt dat iedereen op een redelijke manier kan leven.

Bron 5 Op 1 april 2001 trouwden in Amsterdam voor het eerst mensen van hetzelfde geslacht met elkaar. Dat gebeurde onder grote publieke belangstelling, want Nederland was het eerste land ter wereld waar dit mogelijk werd.

Politieke ontwikkelingen

De Nederlandse politiek werd in de 20e eeuw sterk bepaald door confessionele partijen. Tussen 1918 en 1994 zat er altijd een katholieke of protestantse partij in de regering. Dat had te maken met de verzuiling: de verdeling van de samenleving in groepen op basis van geloof of politieke overtuiging. Vaak stemden mensen hun leven lang op de partij van hun zuil. Na 1945 regeerden de confessionele partijen eerst met de sociaaldemocraten (PvdA), later – toen er moest worden bezuinigd op de verzorgingsstaat – vooral met de liberalen (VVD).

Vanaf de jaren 1960 brokkelden de zuilen langzaam af. De belangrijkste oorzaak van deze **ontzuiling** was de ontkerkelijking: steeds minder mensen hadden een band met de christelijke kerk. Ook de sociaaldemocratische zuil verschrompelde: door de afname van fabrieksarbeid waren er steeds minder arbeiders.

De tijd van ontzuiling was ook een tijd van **individualisering**. Mensen wilden niet meer opgesloten zitten in de traditionele hokjes van hun geloof, hun klasse of hun sekse. Ze wilden 'zichzelf' zijn en ruimte geven aan hun persoonlijke talenten en voorkeuren.

Dankzij ontzuiling en individualisering voelden Nederlanders zich vrijer bij het uitbrengen van hun stem. Dat had twee gevolgen:

- De macht van de katholieke en protestantse partijen (die in 1980 samengingen in het CDA) nam af. In 1994 kwam er zelfs een kabinet zonder confessionelen. De 'paarse' combinatie van PvdA, VVD en D66, die regeerde tot 2002, zorgde voor het recht op euthanasie en openstelling van het huwelijk voor mensen van hetzelfde geslacht – zaken waar christelijke politici moeite mee hadden.

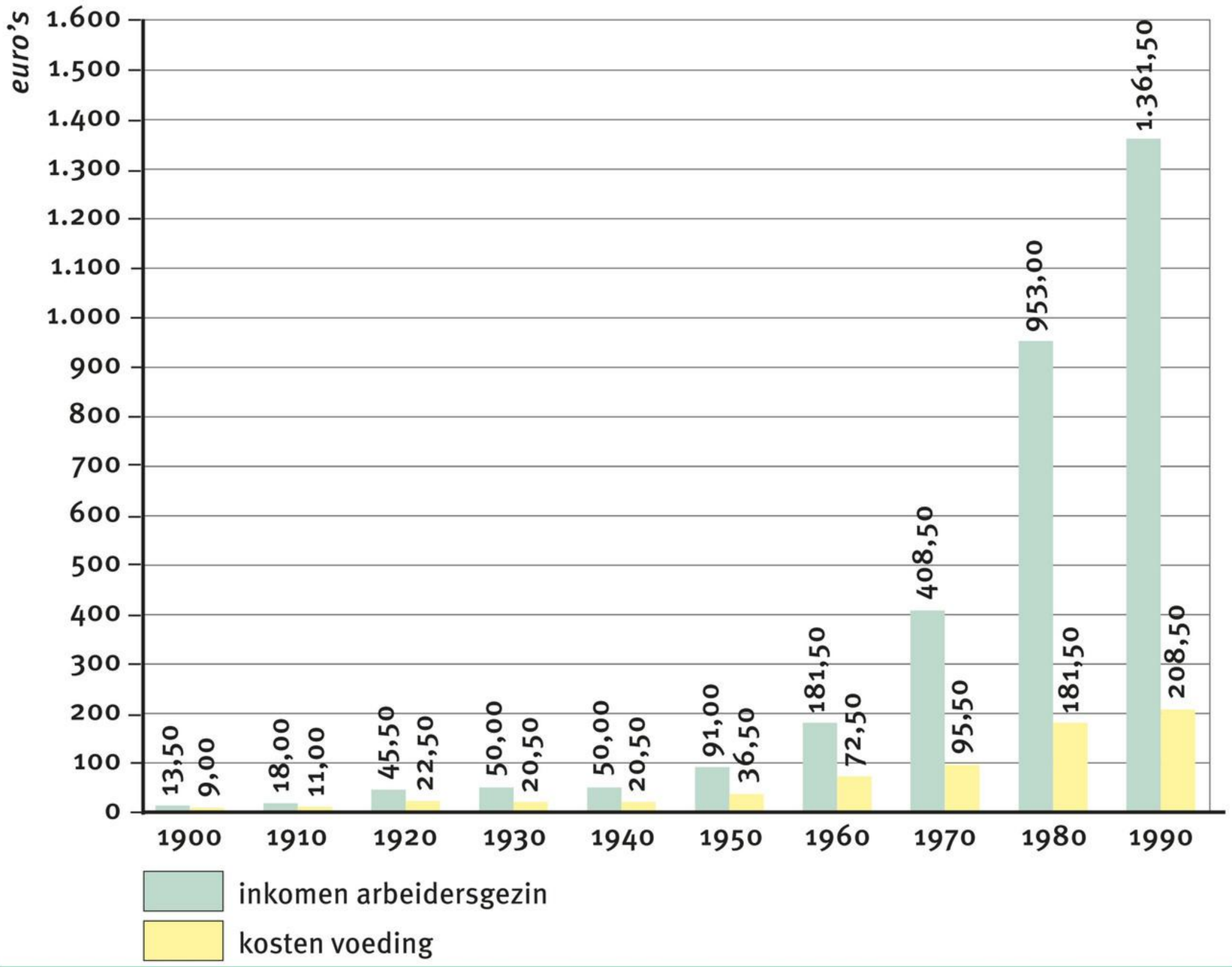
- Er kwamen steeds meer partijen die niet bij een zuil hoorden. Zo zijn er inmiddels partijen die opkomen voor het milieu, mensen met een migratieachtergrond, ouderen of dieren, of die de komst van niet-westerse migranten willen afremmen. Hierdoor kent de Tweede Kamer tegenwoordig erg veel politieke groeperingen (twintig in 2023). Dat maakt Nederland moeilijker bestuurbaar.

4 **a** Onderstreep in de leertekst 'Economische groei' vijf oorzaken waardoor de Nederlandse economie na 1945 een snelle groei doormaakte.
b Maak de juiste combinaties tussen periode en omschrijving.

A 1945-1950	1 Consumptiemaatschappij
B 1945-1960	2 Politiek van lage lonen
C 1960-1970	3 Wederopbouw

5 **a** Leg uit dat lage lonen belangrijk waren voor de wederopbouw.
b Lage lonen kunnen ook slecht zijn voor economische groei. Leg dat uit.
c De loonstijging vanaf de jaren 1960 had voor Nederlanders met weinig opleiding op de lange termijn grote gevolgen. Leg dat uit.

6 Gebruik bron 6.
a In 1990 was het inkomen van een arbeidersgezin veel hoger dan in 1900. Hoeveel keer ongeveer?
b Op zichzelf zegt het getal uit het antwoord op vraag a niet zoveel. Geld wordt namelijk (bijna) elk jaar minder waard. Daarom stijgen lonen en prijzen ook elk jaar. Toch kun je aan deze grafiek goed zien dat een arbeidersgezin tussen 1900 en 1990 rijker werd. Leg dat uit, eventueel aan de hand van een berekening.
c Door deze ontwikkeling ontstond in Nederland een consumptiemaatschappij. Leg dat uit.

Bron 6 Het inkomen van een arbeidersgezin en de kosten van voeding in euro's per maand, 1900-1990.

d Leg uit hoe je in de grafiek het ontstaan van een consumptiemaatschappij kunt zien.
e Tussen 1930 en 1940 stegen de lonen helemaal niet. Geef daarvoor een verklaring.

7 Maak een schema over de modernisering van de Nederlandse landbouw na de Tweede Wereldoorlog. Begin in het midden met een vakje 'snelle groei van de agrarische productie'. Zet links daarvan vier manieren waarop die groei is bereikt en rechts twee belangrijke gevolgen. Houd je teksten kort: een paar steekwoorden zijn voldoende.

8 Gebruik bron 7.
a Eurocommissaris Mansholt wilde in 1968 de Europese landbouw moderniseren. Welk probleem wilde hij daarmee oplossen? Maak de zinnen kloppend.
Een belangrijk doel van de EEG was de productie van voldoende betaalbaar voedsel. Dit past *wel* / *niet* bij het doel van het Nederlandse landbouwbeleid. Om dat doel te bereiken garandeerde de EEG een *marktprijs* / *vaste prijs*. Dat kostte de EEG *veel* / *weinig* geld.
b Hoe wilde Mansholt dit probleem oplossen? Leg ook zijn oplossing uit.
c Waarom is mijnheer De Roover zo boos?
d Waarom noemt De Roover de plannen van Mansholt 'communistisch'?
- ◯ A De communisten waren net als Mansholt tegen grote boerenbedrijven.
- ◯ B Mansholts plannen doen denken aan de planeconomie in de Sovjet-Unie.
- ◯ C Net als de communisten wilde Mansholt de parlementaire democratie afschaffen.
- ◯ D Ook communisten gaven de voorkeur aan grote, zelfstandige boeren boven kleintjes.

e Bedenk hoe het na 1968 verder is gegaan met het bedrijf van mijnheer De Roover. Noem twee mogelijkheden.

Bron 7 In de jaren 1958-1972 was de Nederlandse sociaaldemocraat Sicco Mansholt verantwoordelijk voor het landbouwbeleid van de EEG. In december 1968 publiceerde hij een plan om de landbouw in de EEG te moderniseren. P.J. de Roover, een agrariër uit Brabant, reageerde in een brief aan de boerenorganisatie waar hij lid van was. Dit is een gedeelte uit die brief.

Wij boeren hebben van de vroege morgen tot de late avond gesjouwd, geploeterd om een eigen bedrijf te hebben. Hier te lande is het veel gemengd*, dus vakantie is er nooit bij. Vroeger hadden de boeren op 25 stuks vee [één] meid en [één] knecht, en nu op 50 stuks vee één man, de baas zelf. Maar het is nog niet genoeg. Het moeten in 1980 bedrijven zijn van 200 stuks, dus nog maar wat harder sjouwen. Ik dacht dat de slaventijd uit het verleden was, maar gegarandeerd komt hij weer, als tenminste Mansholt aan het bewind blijft. [...] Ik hoop, heren, dat jullie in het belang van ons zelfstandigen, U zult verzetten, zodat minister Mansholt verslagen wordt met zijn communistische plannen, want wij beschouwen het hier als een ramp.

* Een boer met een gemengd bedrijf doet zowel aan akkerbouw als aan veeteelt.

9 Gebruik bron 4.
a Leg uit waarom deze bron past bij het begrip 'verzorgingsstaat'.
b Noem drie andere groepen voor wie de verzorgingsstaat was bedoeld.
c Waarom vonden politici als Marga Klompé het na de oorlog belangrijk om de verzorgingsstaat in te voeren?
d Waarom vonden politici het vanaf de jaren 1970 belangrijk om te bezuinigen op sociale uitkeringen?

10 **a** Wat past meer bij verzuiling: een zangschool van de gemeente of een socialistische zangvereniging? Leg je antwoord uit.

b Noem twee oorzaken van ontzuiling.

c Welk voorbeeld past het beste bij het begrip ‘individualisering’?

◯ A Als jongen kiezen voor het beroep van kraamhulp.

◯ B Als katholiek lid worden van de Katholieke Radio-omroep.

◯ C Als kind van rijke ouders lid worden van een chique hockeyclub.

◯ D Als meisje piano leren spelen omdat het bij je opvoeding hoort.

d Bedenk een voorbeeld van een keuze die past bij het begrip ‘individualisering’ én bij het begrip ‘ontzuiling’.

11 **a** Leg uit wat het verschil is tussen een politieke partij en een zuil.

b Maak de juiste combinaties tussen zuilen en politieke partijen.

A	Confessionelen	1	CDA
B	Liberalen	2	PvdA
C	Sociaaldemocraten	3	VVD

c Een stelling: ‘Het ontstaan van het CDA in 1980 past bij het verdwijnen van de oude indeling in zuilen.’
Leg uit dat deze stelling klopt.

d Een van de partijen in de Tweede Kamer is de Partij voor de Dieren. Deze partij strijdt voor álle bewoners van de planeet, mensen én dieren. Past de opkomst van deze partij bij de periode vóór of na 1960? Leg je antwoord uit.

12 Gebruik bron 5.
In de 20e eeuw hadden veel confessionelen moeite met een huwelijk tussen twee mannen of twee vrouwen.
Leg uit waarom de regering in de periode van de ‘paarse’ politiek het huwelijk wel kon openstellen voor mensen van hetzelfde geslacht.

13 Zet de zinnen over de Nederlandse geschiedenis in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A De regering gaat bezuinigen op de verzorgingsstaat.

B Er ontstaat een consumptiemaatschappij.

C Homoseksuelen mogen officieel met elkaar trouwen.

D In de provincie Groningen wordt een grote aardgasbel ontdekt.

E Nederland begint met ruilverkavelingen op grote schaal.

F Voor het eerst sinds 1918 is er een regering zonder confessionelen.

14 De verzuiling bestond in Nederland al aan het eind van de 19e eeuw. In *Memo* heb je geleerd dat katholieken en protestanten toen tegenover liberalen en sociaaldemocraten stonden tijdens de schoolstrijd.
Waar ging de schoolstrijd over?

◯ A Of de regering christelijke scholen evenveel geld moest geven als openbare scholen.

◯ B Of er behalve christelijke scholen ook islamitische scholen mochten komen.

◯ C Of er speciale scholen moesten komen voor arbeiderskinderen.

◯ D Of meisjes aan de universiteit mochten studeren.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

2 Migratie

BASIS

Bron 1 Elk jaar worden zo'n 20.000 tot 30.000 migranten officieel Nederlander. Terwijl ze hun hand opsteken, beloven ze dat ze de Nederlandse grondwet, vrijheden en rechten zullen respecteren en dat ze zich aan de Nederlandse wet zullen houden. Daarna krijgen ze hun Nederlands paspoort. Deze foto is in 2010 gemaakt in het stadhuis van Den Haag.

Intro

De samenstelling van de Nederlandse bevolking is in 75 jaar sterk veranderd. In 1945 bestond zij bijna helemaal uit witte mensen die protestants of katholiek waren. Er woonden in Nederland wel migranten, maar die waren vrijwel allemaal afkomstig uit buurlanden. Donkere mensen waren er nauwelijks, net zomin als moslims en hindoes. Tegenwoordig wonen mensen met heel verschillende achtergronden en geloven in ons land.

Welke redenen hadden mensen uit verre landen na 1945 om naar Nederland te komen?

1 Gebruik bron 1.

a Op de foto zie je migranten die op het punt staan Nederlander te worden. Wat is een Nederlander?

- ◯ A Iemand die in Nederland woont.
- ◯ B Iemand die zich aan de Nederlandse wet houdt.
- ◯ C Iemand met een Nederlands paspoort.
- ◯ D Iemand met een witte huidskleur die Nederlands spreekt.

b Stel dat de mensen op deze foto hierna kinderen hebben gekregen. Zijn die kinderen dan ook migranten? Leg je antwoord uit.

c Vind je het belangrijk om te weten of een Nederlander (kind van) een migrant is? Leg je antwoord uit.

2 Ook in de 17e eeuw verhuisden veel mensen naar Nederland – toen nog de Republiek. Bedenk waarom ze dat deden.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen waarom de dekolonisatie van Nederlands-Indië leidde tot migratie naar Nederland.
- Je kunt beschrijven hoe Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen zich na 1945 politiek-bestuurlijk hebben ontwikkeld en uitleggen waarom veel Surinamers en Antillianen naar Nederland kwamen.
- Je kunt de drie belangrijkste groepen migranten noemen die sinds 1945 uit andere landen dan de voormalige koloniën naar Nederland zijn gekomen.

Bron 2 Een toko (een winkel voor Aziatische levensmiddelen) in Amsterdam-Slotermeer, 1956. Door de komst van migranten uit Indonesië ontstond in Nederland vraag naar producten als kroepoek, sambal en ketjap. Migranten begonnen daarom eigen winkels.

Migratie vanuit Indonesië

De eerste grote groep buiten-Europese migranten in Nederland was afkomstig uit Indonesië. Tijdens de onafhankelijkheidsoorlog waren verschillende groepen bewoners in de knel gekomen. Zij werden beschuldigd van collaboratie met het Nederlandse koloniale bestuur en voelden zich daarom niet veilig meer in Indonesië. Behalve om witte Nederlanders ging het vooral om Indische Nederlanders en Molukkers.

De Indische Nederlanders waren voortgekomen uit gemengde relaties tussen witte kolonialen en inheemse vrouwen. Velen voelden zich verbonden met Nederland. Om die reden werden ze door de Indonesische nationalisten gewantrouwd. Een groot aantal Indische Nederlanders verhuisde daarom naar Nederland.

Molukkers (mensen van de eilandengroep de Zuid-Molukken) hadden een aparte plaats in de Indische samenleving. Anders dan de meeste Indonesiërs waren de meesten christelijk. Bovendien was een groot aantal Molukse mannen in dienst van het Nederlandse koloniale leger. In Indonesische ogen stonden zij dus aan de verkeerde kant. Een groep Molukkers riep daarom een eigen Republiek der Zuid-Molukken uit, los

van Indonesië. Soekarno accepteerde dat niet en nam de Molukken in. Omdat Molukse soldaten in Indonesië nergens meer heen konden, haalde Nederland hen en hun gezinnen 'tijdelijk' naar Nederland. Dat gebeurde in 1951. Maar inmiddels was de Nederlandse regering gaan inzien dat een Molukse staat onmogelijk was. Ook had zij geen behoefte meer aan een koloniaal leger. Zij ontsloeg de Molukse soldaten bij aankomst in Nederland en bracht hen onder in kampen. De Molukkers voelden zich verraden en hielden vast aan hun ideaal: een eigen staat. Tot op de huidige dag wonen velen van hen in aparte wijkjes.

In totaal zijn ongeveer 300.000 mensen van Indonesië naar Nederland verhuisd.

Bron 3 Surinaamse Nederlanders brengen in Amsterdam-Zuidoost hun stem uit voor de Surinaamse parlementsverkiezingen van 1973. Het ging om een 'schaduwverkiezing' – een soort opiniepeiling onder in Amsterdam wonende Surinamers. De echte verkiezingen vonden plaats in Suriname zelf.

Suriname en de Antillen

Naast Nederlands-Indië had Nederland nog twee kleinere koloniën: Suriname in Zuid-Amerika en de Antillen, een eilandengroep in het Caribisch gebied. In 1954 kregen beide gebieden een zekere mate van zelfstandigheid binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Zo kregen ze eigen parlementen en regeringen die over binnenlandse zaken mochten beslissen. De bewoners kregen een Nederlands paspoort.

In Suriname ontstond in de jaren 1970 discussie over volledige onafhankelijkheid. Sommigen wilden af van Nederlandse bemoeienis. Maar het land was arm en klein (360.000 inwoners in 1975). Daarom betwijfelden anderen of het op eigen benen kon staan. Uiteindelijk werden de Nederlandse en Surinaamse regering het eens: op 25 november 1975 werd Suriname onafhankelijk. Maar het vertrouwen onder de Surinamers was niet groot. Alleen al van 1970 tot en met 1980 verhuisden bijna 150.000 Surinamers naar Nederland.

De Antilliaanse eilanden Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten zijn nooit onafhankelijk geworden. De meeste Antillianen willen dat niet. Lange tijd vormden de eilanden één land, de Nederlandse Antillen, met zo'n 310.000 inwoners (1986). Maar de eilanden zijn erg verschillend. Daarom zijn het tegenwoordig allemaal aparte onderdelen van het Koninkrijk der Nederlanden. Sinds 1945 zijn veel Antillianen naar Nederland gekomen om te studeren of werk te zoeken. Er wonen nu ongeveer 160.000 Antillianen in Nederland.

Surinamers en Antillianen die naar Nederland kwamen, zijn daar niet altijd even vriendelijk ontvangen: veel Nederlanders bleken racistische vooroordelen te hebben. Inmiddels hebben de meesten een goede plek in de samenleving gevonden.

4

Je inleven

Hoe kun je mensen uit het verleden beter begrijpen?

V4.1 Andere kennis

Als je mensen in het verleden wilt begrijpen, dan moet je er rekening mee houden dat mensen vroeger niet dezelfde kennis hadden als wij nu. Vroeger wisten mensen bijvoorbeeld niet waardoor overstromingen of besmettelijke ziekten werden veroorzaakt. Daarom gingen zij daar heel anders mee om dan wij nu.

V4.2 Andere normen en waarden

Als je mensen in het verleden wilt begrijpen, moet je er rekening mee houden dat mensen vroeger andere **normen** en **waarden** hadden. Daardoor vonden mensen vroeger soms dingen heel gewoon die wij nu onbegrijpelijk of verkeerd vinden.
Met waarden bedoelen we zaken die mensen belangrijk vinden in hun leven, bijvoorbeeld behulpzaamheid, eerlijkheid of een goed christen zijn.
Met normen bedoelen we regels waaraan leden van een samenleving zich moeten houden, zoals geschreven en ongeschreven wetten en vaste gebruiken. Voorbeelden van normen zijn: ‘afval gooi je in de prullenbak’ en ‘diefstal is verboden’.

V4.3 Standplaatsgebondenheid

Hoe iemand een gebeurtenis of ontwikkeling ervaart en beoordeelt, is afhankelijk van iemands overtuigingen, ervaringen en persoonlijke eigenschappen. Dit noemen we **standplaatsgebondenheid**. Met persoonlijke eigenschappen bedoelen we dingen als iemands leeftijd, nationaliteit, geloof, beroep, sekse, rijkdom en karakter, maar ook de kennis (V4.1) en de normen en waarden (V4.2) die iemand heeft. Dat mensen niet dezelfde overtuigingen, ervaringen en persoonlijke eigenschappen hebben, leidt ertoe dat ze dezelfde gebeurtenis of ontwikkeling verschillend kunnen ervaren.
Het is belangrijk te beseffen dat je overtuigingen en persoonlijke eigenschappen niet onveranderlijk zijn. Bijvoorbeeld doordat je ouder wordt, iets nieuws leert, van beroep of geloof verandert of naar een ander land verhuist. Ook is het belangrijk te beseffen dat iemands standplaatsgebondenheid niet alles zegt. Dat mensen dezelfde eigenschappen hebben, wil niet altijd zeggen dat ze allemaal hetzelfde denken; in een groep zijn er bijna altijd wel mensen te vinden met een afwijkende mening.
Als je een bron onderzoekt, moet je altijd informatie over de maker van de bron verzamelen. In het bronbijschrift lees je vaak wie de bron heeft gemaakt, wanneer de bron is gemaakt en soms ook in welke omstandigheden de bron is gemaakt. Samen met je kennis van de geschiedenis kan dat je helpen om de informatie in de bron beter te begrijpen.

Bron 4 In Spakenburg krijgen de families Türkerler en Uysallar bloemen van een vrouw in klederdracht. De mannen werken al langer in Nederland, maar hebben nu ook hun gezinnen laten overkomen. Door een tekort aan laaggeschoold personeel in de jaren 1960 waren werknemers uit Spanje, Italië, Turkije en Marokko heel welkom in Nederland. (Foto uit 1968.)

Nederland immigratieland

Na 1945 had Nederland niet alleen te maken met migratie vanuit de voormalige koloniën. Ook uit andere landen kwamen mensen naar Nederland, hopend op een beter bestaan. Vanaf ongeveer 1960 werd Nederland een immigratieland: jaarlijks kwamen er meer mensen naar Nederland toe dan er vertrokken. De migratie kende een aantal fasen.

- Vanaf de jaren 1950 ontstond een tekort aan arbeiders die bereid waren eenvoudig, zwaar en slechtbetaald werk te doen, met name in fabrieken. Bedrijven haalden daarom met steun van de overheid mensen uit Spanje en Italië – en vanaf 1960 uit Turkije en Marokko. De verwachting was dat deze werknemers na een tijdelijk verblijf naar hun eigen land zouden terugkeren. Daarom werden ze '**gastarbeiders**' genoemd. Maar met name voor Turkse en Marokkaanse migranten waren de kansen op werk in Nederland groter dan in eigen land. Velen besloten daarom gebruik te maken van het recht om hun vrouw en kinderen te laten overkomen en in Nederland te blijven. Inmiddels wonen er zo'n 800.000 mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in Nederland.
- Na afloop van de Koude Oorlog viel het communistische Joegoslavië uiteen. Dat zorgde in de jaren 1990 voor enkele verschrikkelijke oorlogen. Veel Joegoslaven vluchtten naar veilige landen, waaronder Nederland. Daar hadden ze recht op **asiel** (een veilige woonplek). Daarnaast heeft Nederland de laatste tientallen jaren ook asielzoekers ontvangen uit andere oorlogsgebieden, zoals Irak, Iran, Somalië, Afghanistan, Syrië en Oekraïne.
- In 2004 werd de Europese Unie sterk uitgebreid, vooral met landen in Oost-Europa. Daardoor werd het voor West-Europese werkgevers mogelijk om goedkoop Oost-Europese bouwvakkers, fruitplukkers, chauffeurs en verpleegkundigen in dienst te nemen. Ook in Nederland wonen inmiddels heel wat Polen, Roemenen en Bulgaren.

Omdat Nederland een internationale economie heeft, werken er ook veel hoogopgeleide buitenlanders, zoals wetenschappers, computerdeskundigen en financiële experts. Ze komen uit allerlei landen, zoals Duitsland, de Verenigde Staten, India en China. Sommigen blijven maar enkele jaren ('expats'), anderen blijven hier wonen. De groep mensen met een migratieachtergrond is dus heel gevarieerd.

3 Gebruik bron 2.

a Bedenk drie dingen waar de mensen op deze foto, die van Indonesië naar Nederland waren verhuisd, waarschijnlijk erg aan moesten wennen.

b De mensen die uit Indonesië naar Nederland verhuisden, hoefden aan één ding niet te wennen: de taal. Leg uit hoe dat kwam.

4 Gebruik bron 5.

a Maak de zinnen kloppend.
Loek van Maanen-van der Eerden Brevoort is een *Indische Nederlander* / *Molukker* / *witte Nederlander* die vanuit Indonesië naar Nederland is verhuisd. Tijdens de verhuizing was zij *13* / *18* / *23* jaar oud. Haar moeder besloot te verhuizen omdat zij en haar kinderen in Indonesië *niet veilig waren* / *onvoldoende inkomsten hadden*.

b Waarom wilden sommige Indonesiërs op Sumatra mensen als Loek vermoorden?

c Noem twee dingen die Loek in Nederland niet fijn vond.

d Wat zou jij het vervelendste vinden als je, net als Loek, in 1952 in Nederland was komen wonen? Leg je antwoord uit.

Bron 5 Loek van Maanen-van der Eerden Brevoort werd in 1929 geboren bij Kota Radja (tegenwoordig Banda Aceh) op het Indonesische eiland Sumatra. Haar vader was een witte Nederlander die in Indonesië was geboren, haar moeder een Indonesische. In 2018 werd zij geïnterviewd over haar leven. Het volgende gedeelte uit dit interview begint toen ze nog op Sumatra woonde.

Ik herinner me hoe we op een nacht Indonesiërs om ons huis hoorden lopen. Ze liepen uiteindelijk aan ons huis voorbij en gooiden bij onze achterburen een handgranaat naar binnen. Ik hoorde de buren nog schreeuwen: 'We worden vermoord!' En inderdaad: na de handgranaat bleef het stil. Na dat incident zei mijn moeder: 'We blijven hier niet, we gaan.'
[Na enkele jaren op Java te hebben gewoond, gaat Loek met haar moeder en pleegzus in 1952 naar Nederland.] Ik weet niet of ik het wel zo fijn vond om in Nederland te zijn, maar ik voelde me er veilig, en dat was belangrijk voor me. […] In het pension was het wennen. […] In het begin kregen we gekookte aardappelen te eten met vis met zo'n sausje. Later probeerde de pensionhoudster ook Indisch te koken, maar veel ingrediënten waren er nog niet. Op straat kreeg ik geregeld rare vragen of opmerkingen. Dan vroegen ze of ik op de boot Nederlands had leren spreken. Mijn pleegzusje, die van Chinese komaf is, werd vaak uitgescholden voor pindachinees. De mensen wilden in die tijd ook helemaal niet luisteren naar onze ervaringen. Als we vertelden over de oorlog, dan zeiden ze: 'Ja, maar bij jullie was het tenminste warm.' En als we vertelden hoe we in de oorlog honger hadden moeten lijden, dan was het altijd: 'Maar wij hebben hier bloembollen moeten eten.' Ze wisten niets over de oorlog in Indië en dat is eigenlijk nog steeds zo.

5 **a** Volgens Indonesische nationalisten pasten veel Molukkers niet in de Indonesische samenleving. Waarom vonden ze dat? Noem twee redenen.
b Waaruit blijkt dat de Molukkers zelf ook vonden dat ze slecht in de Indonesische samenleving pasten?
c De komst van een grote groep Molukkers naar Nederland was een gevolg van de dekolonisatie van Nederlands-Indië. Leg dat uit.

6 De Molukkers in Nederland voelden (en voelen zich vaak nog) 'verraden' door de Nederlandse regering. Noem hiervoor twee redenen.

7 **a** In Indonesië bestond in 1945 een sterke onafhankelijkheidsbeweging. Was dat in Suriname ook zo?
b Waarom was het voor Suriname lastiger om onafhankelijk te worden dan voor Indonesië?
c Waarom besloten veel Surinamers in de jaren 1970 naar Nederland te verhuizen?

8 **a** Maak de zinnen kloppend.
Suriname kreeg in 1954 een eigen parlement en regering, de Nederlandse Antillen kregen dat *niet* / *ook*.
Suriname werd in 1975 een onafhankelijk land, de Nederlandse Antillen werden dat *niet* / *ook*.
Suriname is sinds 1975 één land gebleven, de Nederlandse Antillen zijn *ook één gebleven* / *uiteengevallen*.
b Met welk doel zijn veel Antillianen naar Nederland verhuisd?
c Bedenk waarom het voor mensen uit Suriname (tot 1975) en de Nederlandse Antillen vrij eenvoudig was om naar Nederland te verhuizen.

9 **a** Maak een overzicht van de belangrijkste groepen immigranten in Nederland en hun redenen om te verhuizen. De groepen die uit de voormalige koloniën kwamen, hoef je niet te noemen. Gebruik alleen steekwoorden.
b Was een Poolse vrouw die in 2010 naar Nederland kwam en daar werk vond bij een champignonkweker, een asielzoeker? Leg je antwoord uit.

10 Gebruik bron 6 op de volgende bladzijde.
a Maak een overzicht van de vier (groepen) mensen die je in deze bron tegenkomt en geef steeds aan welke voor- en nadelen globalisering voor hen heeft. Let op: soms zijn er alleen maar voordelen of alleen maar nadelen.
b Bedenk waarom de maker van de bron de namen van de twee Roemenen niet vermeldt.
c Elk jaar onderhandelt de vakbond met de metaalwerkgevers over loonsverhoging voor de metaalarbeiders in vaste dienst. Welk gevolg heeft globalisering voor deze onderhandelingen?
d De globalisering heeft geleid tot de oprichting van nieuwe politieke partijen in Nederland. Leg dat uit.

Bron 6 In 2017 interviewde een journalist van het *Algemeen Dagblad* twee Roemeense metaalarbeiders die als uitzendkrachten bij Nederlandse scheepswerven werkten (dus niet in vaste dienst). Dit zijn enkele delen uit zijn reportage.

Zij verdienen goed […], vertellen twee Roemeense ijzerwerkers. Wat zij in Nederland in een week krijgen voor lassen, pijpfitten en allerlei plaatwerk, daar moeten ze in Roemenië een maand voor werken. […]
Het werken in Nederland heeft, ondanks de goede verdiensten, schaduwzijden. Die gaan verder dan […] maandenlang leven ver van hun vrouw en kinderen in een land waarvan zij de taal niet kennen, want steeds is er de angst om van de ene op de andere dag op straat gezet te worden. 'Nederlanders hebben een streepje voor bij de voormannen. Zij mogen weerwoord geven. Wij niet. Als de baas zegt dat wij in de regen met elektrisch gereedschap moeten werken, dan kunnen we dat niet weigeren. Ook al riskeren we elektrocutie.' Lastig zijn op het werk betekent baan en onderdak kwijtraken […].
[Uit een onderzoek van vakbond FNV naar buitenlandse uitzendkrachten bij scheepswerven blijkt:] de uitzendkrachten worden structureel onderbetaald. […] Alles bij elkaar krijgt een Oost-Europese huurling zo'n 25 tot 30 procent minder brutoloon dan zijn Nederlandse collega's […].
[Een werkgever zegt] dat 'het in de discussie over buitenlandse uitzendkrachten te vaak gaat over verdringing van vaste banen.' 'Het zijn vaklui die we in Nederland gewoon niet kunnen vinden.' […]
Werken in hun thuisland is voor het Roemeense scheepsbouwpersoneel niet aan de orde. Hun gezinnen hebben een goed leven dankzij hun inkomen in het buitenland. '[De scheepsbouw] is oude rotzooi daar. En goedkope Indiërs hebben onze plekken bij de Roemeense werven ingenomen.'

11 Gebruik bron 4.
Kun je de mannen op deze foto nog 'gastarbeiders' noemen? Leg je antwoord uit.

12 Wanneer kwamen deze migranten in grotere aantallen naar Nederland?
Zet de groepen in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A Bulgaren
B Indische Nederlanders
C Joegoslavische vluchtelingen
D Marokkanen
E Spanjaarden
F Surinamers

13 Na 1960 is Nederland een immigratieland geworden.

a Waarom past dat bij de *economische* ontwikkelingen in Nederland na 1945?
b Waarom past dat bij de *politieke* positie van Nederland in de wereld sinds 1945?

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

3 Sociale verandering

BASIS

Bron 1 Eugènie Herlaar werd in 1939 geboren op Curaçao en kwam als 8-jarige naar Nederland. Na wetenschappelijk werk bij Shell te hebben gedaan, begon zij in 1965 aan een baan als nieuwslezer en verslaggever op de Nederlandse televisie. Dat bleef niet onopgemerkt. Zij was namelijk de eerste vrouw die het journaal presenteerde. (Foto uit 1966.)

Intro

Dat er in 1965 voor het eerst een vrouwelijke nieuwslezer op televisie verscheen, zegt veel over die tijd. De meeste vrouwen waren huisvrouw; anders werkten ze bijna altijd in lagere functies: als typiste, winkeljuffrouw, verpleegster of schooljuf. Vrouwelijke journalisten, managers, artsen, professoren en politici waren er niet of nauwelijks. Vanaf de jaren 1950 begon dat heel langzaam te veranderen. Ook de positie van jongeren, lhbti'ers en mensen met een migratieachtergrond is enorm veranderd.

Welke sociale ontwikkelingen heeft Nederland sinds 1945 doorgemaakt?

1 Gebruik bron 1.
Tot 1965 waren bij het televisiejournaal alleen witte mannen te zien.
Vind je dat er tegenwoordig voldoende variatie is onder mensen die bij de televisie werken? Of kan het nog beter? Leg je antwoord uit.

2 **a** Voor de emancipatie van vrouwen was de eerste feministische golf belangrijk.
Wanneer was die in Nederland ongeveer op zijn hoogtepunt?

- ◯ A Rond 1800.
- ◯ B Rond 1850.
- ◯ C Rond 1900.
- ◯ D Rond 1930.

b Wat was het belangrijkste strijdpunt van de eerste feministische golf?

c In 1956 kreeg Nederland voor het eerst een vrouwelijke minister, Marga Klompé. Vind je dat vroeg of laat?

d Hoe staat het volgens jou nu met vrouwen in de Nederlandse politiek? Leg je antwoord uit.

e Zitten er volgens jou voldoende (kinderen van) migranten in de Nederlandse politiek? Leg je antwoord uit.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen hoe jeugdculturen de Nederlandse samenleving blijvend hebben veranderd.
- Je kunt uitleggen hoe de verhoudingen tussen mannen en vrouwen sinds 1945 zijn veranderd.
- Je kunt uitleggen wat een inclusieve samenleving is en beschrijven welke spanningen diversiteit in de samenleving heeft opgeroepen.
- Je kunt uitleggen waarom de sociale tweedeling in de Nederlandse samenleving in de 21e eeuw zo hardnekkig is.

Bron 2 Jongens in 1971 op hun Puch, op dat moment het populairste brommermerk onder jongeren in Nederland.

Jongeren

Tot de jaren 1950 vormden jongeren nauwelijks een aparte groep in de maatschappij. Tot hun huwelijk woonden ze meestal thuis en zeker meisjes werden goed in de gaten gehouden. Na de wederopbouw veranderde dat. Jongeren waren beter opgeleid dan ooit en kregen meer te besteden. Daardoor waren ze minder afhankelijk van hun ouders en konden ze een eigen **jeugdcultuur** ontwikkelen. Elke jeugdcultuur heeft zijn eigen muziek, dansen en kleding. Vaak zetten jongeren zich daarmee af tegen hun ouders.

Eind jaren 1950 waren nozems het eerste voorbeeld van een Nederlandse jeugdcultuur: jongens met vetkuiven, stoere brommers, leren jacks en een voorliefde voor rock-'n-roll. De meiden hadden suikerspinkapsels. Daarna volgden nog vele andere vormen van jeugdcultuur, zoals die van de hippies in de jaren 1960 en hiphop en grunge in de jaren 1990. Veel jeugdculturen kwamen overgewaaid uit de Verenigde Staten. Het overnemen van de Amerikaanse cultuur of levenswijze noemen we **amerikanisering**.

Vooral in de jaren 1960 hadden jeugdculturen invloed op de samenleving. Ten eerste eisten jongeren meer individuele vrijheid. Tot dan toe moesten kinderen hun ouders volledig gehoorzamen en was het ook niet de bedoeling dat iemand een dominee, pastoor, directeur of andere gezagsdrager tegensprak. Daarop kwam steeds meer kritiek. Zo had een schrijver als Annie M.G. Schmidt veel succes met boeken waarin kinderen een beetje ondeugend waren. Mondigheid en inspraak werden belangrijker.

Een tweede gevolg was dat de kritiek op de bestaande maatschappij toenam. Jongeren hadden vaak andere idealen dan hun ouders. Sommigen wilden niet meedoen aan de Koude Oorlog tegen de Sovjet-Unie, anderen eisten meer woonruimte voor jongeren, meer seksuele vrijheid of maatregelen tegen milieuvervuiling. Sinds de jaren 1960 is het normaal dat jongeren kritisch zijn over de samenleving.

Bron 3 De feministische actiegroep Dolle Mina voerde grappige acties om veel media-aandacht te trekken. Deze foto is gemaakt tijdens een congres voor gynaecologen (vrouwenartsen) in 1970. Met de leus 'baas in eigen buik' kwamen deze vrouwen op voor het recht op abortus.

Vrouwen en mannen

Rond 1950 was er binnen het gezin een duidelijke taakverdeling. De man zorgde voor het inkomen, de vrouw voor het huishouden en de kinderen. Een ongetrouwde vrouw kon werken, maar als ze trouwde, werd vaak verwacht dat ze ontslag nam – voor ambtenaren was dat zelfs verplicht. Getrouwde vrouwen waren financieel ondergeschikt aan hun man: ze mochten zelfs geen eigen bankrekening hebben.

Op die ongelijkheid kwam steeds meer kritiek. Die leidde ertoe dat getrouwde vrouwen in 1957 dezelfde financiële rechten kregen als mannen. Kort daarvoor was al het arbeidsverbod voor gehuwde vrouwelijke ambtenaren afgeschaft. Dat was nog maar het begin. Eind jaren 1960 kwam de **tweede feministische golf** op gang. Vrouwen waren steeds beter opgeleid. Ze eisten gelijke beloning, een eerlijkere verdeling van huishoudelijk werk, recht op deeltijdwerk en een goede kinderopvang. Ook streden zij

voor het recht op abortus: het afbreken van een ongewenste zwangerschap moest niet langer strafbaar zijn. In de jaren 1970 behaalden feministen successen op gebieden als onderwijs, werk en gelijkheid binnen het huwelijk. In 1980 werd abortus legaal.

Eind jaren 1960 begon ook de **seksuele revolutie**. In 1962 was een nieuw voorbehoedmiddel op de markt gekomen: de anticonceptiepil. Opeens was het veel eenvoudiger puur voor de lol seks te hebben. Het werd gewoner om openlijk over seks te praten. Zo kregen kinderen voor het eerst seksuele voorlichting op school. Ook kwam er meer aandacht voor verschillende vormen van seksualiteit. Vanaf de jaren 1970 verdween bijvoorbeeld het taboe op homoseksualiteit grotendeels.

Bron 4 Vrijdaggebed in de moskee Imam Malik in Leiden, die vooral wordt bezocht door Marokkaanse Nederlanders. (Foto uit 2015.)

Naar een inclusieve samenleving

De Nederlandse samenleving is sinds 1945 dus sterk veranderd. Door de komst van mensen met andere religies, gewoonten en tradities is een **multiculturele en pluriforme samenleving** ontstaan. ('Multicultureel' betekent: met veel culturen; 'pluriform' betekent: veelvormig.) Daarnaast treden vrouwen meer op de voorgrond en zijn verschillende vormen van seksualiteit beter geaccepteerd. Ook worden mensen met lichamelijke en geestelijke beperkingen steeds minder weggestopt. Kortom, meer dan ooit nemen mensen met verschillende eigenschappen en achtergronden deel aan de samenleving. We noemen dat **diversiteit**. Als mensen in zo'n samenleving elkaar op gelijkwaardige en respectvolle wijze behandelen, is er sprake van een **inclusieve samenleving**.

Deze ontwikkeling in de richting van een inclusievere samenleving is niet altijd soepel verlopen. Een voorbeeld is de geschiedenis van de migranten uit Turkije en Marokko en hun kinderen. De mannen die als fabrieksarbeider in Nederland werkten, woonden eerst meestal in pensions, zonder hun gezin. Hun contacten met Nederlanders zonder migratieachtergrond waren vaak beperkt. Dat bleef zo toen in de jaren 1980 hun vrouwen en kinderen overkwamen. Veel migrantengezinnen kwamen bij elkaar te wonen, in arme wijken. Van hun (lage) inkomen onderhielden zij vaak ook familie in het thuisland.

Doordat mensen met verschillende achtergronden nu meer met elkaar te maken kregen, ontstonden er spanningen. De migranten beheersten het Nederlands vaak niet goed en hadden meestal weinig scholing gehad of waren analfabeet. Ook brachten ze een cultuur en een religie mee die op sommige punten afweek van wat Nederlanders zonder migratieachtergrond gewend waren. Daardoor verliep de **integratie** van migranten uit Turkije en Marokko moeizaam: het was voor hen moeilijk volledig deel te nemen aan de Nederlandse samenleving; omgekeerd bleek het voor Nederlanders zonder migratieachtergrond moeilijk hen te accepteren. Dat blijkt onder meer uit het feit

dat mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond vaak worden gediscrimineerd bij het zoeken van een stage, werk of een woning.

Lange tijd verwachtte de regering dat deze groepen vanzelf aan elkaar zouden wennen. Maar dat gebeurde niet. De in Nederland geboren kinderen van migranten spraken goed Nederlands en hadden meer opleiding dan hun ouders. Toch bleven de achterstanden vaak groot en bleef discriminatie bestaan.

Vanaf de jaren 1990 reageerde de regering op deze onwenselijke situatie door de immigratie te beperken. Ook waren niet-westerse migranten verplicht om een inburgeringscursus te volgen. Naast de Nederlandse taal moesten zij het een en ander leren over de Nederlandse grondwet en cultuur. Dat moest leiden tot een betere integratie. Sommige politici wilden harder ingrijpen. Zij richtten anti-immigratiepartijen op.

Inmiddels zijn de (klein)kinderen van deze immigranten bezig hun achterstanden langzaam maar zeker in te lopen. Gemiddeld zijn zij steeds beter opgeleid en vervullen zij steeds vaker belangrijke functies.

Dat betekent niet dat Nederland nu een volmaakt inclusieve samenleving is. (Kinderen van) migranten zijn in veel organisaties slecht vertegenwoordigd, net als vrouwen en mensen met een beperking. Racisme is een serieus probleem, evenals onverdraagzaamheid tegen andersdenkenden en lhbti'ers.

Bron 5 Sinds 2005 bestaan er in Nederland zogeheten voedselbanken. Hier krijgen mensen die moeilijk kunnen rondkomen, gratis een voedselpakket. De foto is in 2011 gemaakt in een Rotterdamse voedselbank, waar studenten de voedselpakketten inpakken en klaarzetten.

Sociale tweedeling

In de 20e eeuw is veel gedaan om de verschillen tussen rijk en arm te verkleinen. Arbeiders kregen meer rechten en er kwam een verzorgingsstaat. Vanaf de jaren 1960 verbeterde het onderwijs, waardoor het makkelijker werd voor kinderen uit arme gezinnen om langer door te leren. Ook dat versmalde de kloof tussen arm en rijk.

In de jaren 1990 kwam er een eind aan deze ontwikkeling. Dat had een aantal oorzaken:

- globalisering. Nederlandse werknemers ondervonden meer concurrentie van mensen uit lagelonenlanden, vooral voor eenvoudig werk. Als Nederlandse lonen te veel stegen, verplaatsen bedrijven het werk naar het buitenland. Daardoor bleven de lonen voor mensen met weinig scholing laag.
- flexibilisering van de arbeidsmarkt. De regering wilde dat bedrijven sneller konden inspelen op veranderende omstandigheden. Er kwamen nieuwe wetten waardoor bedrijven werknemers makkelijker in tijdelijke dienst konden nemen. Bovendien gingen bedrijven meer zelfstandigen inhuren (die niet in loondienst zijn).

- individualisering. Mensen voelden zich minder thuis bij grote organisaties, zoals vakbonden. Die zijn daardoor minder sterk geworden.

Door deze ontwikkelingen is een hardnekkige kloof ontstaan tussen mensen met veel en weinig opleiding. Mensen met veel opleiding hebben nauwelijks last van globalisering en komen gemakkelijker aan een (vaste) baan. Zij kunnen goed voor zichzelf opkomen, ook zonder vakbond. Als zelfstandigen kunnen zij een hoge beloning vragen. Voor mensen met weinig opleiding is dat veel moeilijker. Zij hebben vaak tijdelijke contracten, worden slecht betaald en maken daardoor sneller schulden. Zij kunnen niet sparen, bouwen minder pensioen op en hebben als zelfstandige nauwelijks recht op een uitkering. Ook wonen zij in minder goede wijken en zijn zij minder gezond. Kinderen uit armere gezinnen gaan nog altijd minder lang naar school dan kinderen uit rijkere gezinnen. Daardoor hebben deze leerlingen later minder kans op een goede baan.

Door dit alles leven Nederlanders met veel en weinig opleiding in gescheiden werelden. In vergelijking met andere landen valt de sociale ongelijkheid in Nederland nog mee. Maar ook hier blijkt het moeilijk om de kloof tussen arm en rijk te overbruggen.

3 **a** Noem twee belangrijke oorzaken van het ontstaan van jeugdculturen.
b Noem twee belangrijke gevolgen van het ontstaan van jeugdculturen.
c In welke periode waren die gevolgen het duidelijkst zichtbaar?

4 Tussen 1960 en 1980 keerden veel jongeren zich af van de consumptiemaatschappij.
a Bedenk waarom ze dat deden.
b Gebruik bron 2. Laten de jongeren op deze foto zien dat ze zich afkeerden van de consumptiemaatschappij? Leg je antwoord uit.

5 **a** Lange tijd werd van vrouwen verwacht dat zij ontslag namen als ze gingen trouwen. Bedenk welke gedachte er achter deze verwachting zat.
b Tot 1957 had een huwelijk voor een vrouw nog een ander gevolg. Welk gevolg?
c In 1957 werd deze regeling afgeschaft. Wat was daarvan een belangrijke oorzaak?

6 Noem het belangrijkste verschil tussen de eerste en de tweede feministische golf.

7 Gebruik bron 3.
In de jaren 1970 streden feministen voor het recht op abortus.
Waarom was dat zo belangrijk voor feministen? Leg je antwoord uit met een onderdeel van de bron.

8 Traditionele christelijke kerkleiders vonden dat alleen een man en een vrouw die met elkaar getrouwd waren, seks met elkaar mochten hebben – en dan alleen om kinderen te verwekken.
a Bedenk wat zulke kerkleiders vonden van de anticonceptiepil en andere voorbehoedmiddelen.
b Ontkerkelijking was een van de oorzaken van de seksuele revolutie. Leg dat uit.

9 Gebruik bron 6.
a Waar gaat dit lied over?
b Leg uit dat deze bron kenmerkend is voor de jaren 1970.
c Annie M.G. Schmidt heeft dit lied gesitueerd in de jaren 1930 en blikt daarin vooruit op de samenleving 'over veertig jaar' – haar eigen tijd dus. Op die manier probeert ze haar publiek kritisch te laten nadenken. Leg dat uit.
d Het lied van Annie M.G. Schmidt is inmiddels meer dan veertig jaar oud. Vind je dat het ook betekenis heeft voor onze tijd? Leg je antwoord uit.

5 Betekenis geven aan

Hoe kan kennis van het verleden ons helpen in de wereld van nu?

V5.1 Monumenten

Mensen richten een **monument** op ter herinnering aan een gebeurtenis of persoon uit het verleden. Ze vinden iets uit het verleden blijkbaar zo belangrijk dat ze niet willen dat het vergeten wordt. Vaak geven mensen door het oprichten van een monument hun mening over het verleden. Ze maken duidelijk wat ze belangrijk vinden, wat nooit meer mag gebeuren of wie voor hen een voorbeeld is. Omdat ons beeld van de geschiedenis steeds verandert, kan het zijn dat sommige monumenten ter discussie komen te staan. Zo waren mensen in de 19e eeuw trots op de tijd dat Nederland een grote koloniale macht was. Ze hebben toen veel monumenten opgericht voor mensen die overzeese gebieden hebben veroverd en geleid. Nu vinden veel Nederlanders de koloniale tijd een zwarte bladzijde uit de geschiedenis en zouden sommige deze standbeelden liever willen weghalen. De betekenis van monumenten kan dus veranderen en verschillend zijn voor verschillende groepen mensen.

V5.2 Een oordeel geven

Als je iets over het verleden vertelt, is het onvermijdelijk dat je daarover ook een mening hebt. Je komt tot de conclusie dat sommige mensen dom waren, of juist verstandig. Ze hebben volgens jou misdaden begaan, of deden juist heel goede dingen. Enzovoort. Als historicus heb je dus altijd wel een oordeel, maar je hebt dat nooit zomaar. Ten eerste probeer je te begrijpen *waarom* mensen vroeger iets deden of dachten. Daarbij onderzoek je hun persoonlijke situatie en de omstandigheden waarin zij zich bevonden. Je houdt er ook rekening mee dat mensen in het verleden andere kennis hadden (V4.1) en andere normen en waarden (V4.2).Ten tweede denk je na over je eigen manier van denken en je eigen normen en waarden. Heb je zelf vooroordelen, die misschien niet terecht zijn? Zo kun je komen tot een **beargumenteerd oordeel**: een mening die wordt ondersteund door feiten en een logische redenering. Dat betekent overigens niet dat je altijd moet goedkeuren wat iemand uit het verleden deed of dacht.

6 Historisch belang

Hoe bepalen we wat belangrijk is om te vertellen over het verleden?

V6.1 Geschiedenis schrijven

Bij V1.2 lees je dat we niet alles over het **verleden** kunnen weten. Niet alles is bewaard gebleven. De overblijfselen uit het verleden geven alleen brokjes informatie. En bovendien weet je vaak niet alles over zo'n overblijfsel, bijvoorbeeld door wie of waarom het is gemaakt. Daardoor kun je een afbeelding of tekst vaak op verschillende manieren uitleggen. Het is alsof je een puzzel hebt waarvan stukjes ontbreken én waarvan je niet weet wat het moet gaan voorstellen. Historici geven dus altijd hun eigen **interpretatie** van de bronnen: ze proberen op basis van feiten het verleden zo goed mogelijk weer te geven. Dat is een **geschiedenis** of geschiedverhaal. Het verleden verandert niet, maar onze kennis erover wel. Nieuwe bronnen, maar ook andere manieren van kijken kunnen leiden tot een nieuwe interpretatie en dus tot een nieuw geschiedverhaal.

Bron 6 In 1977 kwam de musical *Foxtrot* in het theater, geschreven door Annie M.G. Schmidt. Het verhaal speelde in de jaren 1930. In de musical zingt hoofdpersoon Jules het lied *Sorry dat ik besta*. Hieruit twee gedeelten.

Al die honderdduizend liedjes
Waar je mee wordt overspoeld,
Songs en hits en melodietjes,
Die zijn nooit voor ons bedoeld.
Elke schlager, ieder wijsje,
Altijd jongen, altijd meisje,
I love you en ik hou van jou,
Altijd man, altijd vrouw.
Ieder vers en elke aria*:
Romeo en Julia. [...]
Maar over veertig jaar, wie weet,
Staan er liedjes op de hitparade,
Niet alleen maar over hij en zij,
Maar ook over hij en hij,
Liedjes over hem en hem,
Zonder aarzeling of rem.
Dan speelt elke musicus,
Zingt iedere romanticus,
Heel gewoon, zo is het dus:
Romeo en Julius.

* Een aria is een lied in een opera.

10 Gebruik bron 4.
Past deze bron bij het begrip 'multiculturele en pluriforme samenleving'? Leg je antwoord uit.

11 **a** Er is sprake van diversiteit als mensen met verschillende eigenschappen en achtergronden deelnemen aan de samenleving.
Welke eigenschappen en achtergronden zijn wel van belang voor diversiteit en welke niet?

Eigenschap of achtergrond	Wel belangrijk	Niet belangrijk
Culturele achtergrond		
Huidskleur		
Intelligentie		
Karakter		
Lichaamskracht		
Lichamelijke beperking		
Religieuze overtuiging		
Sekse		

b Is een samenleving met veel diversiteit automatisch ook een inclusieve samenleving? Leg je antwoord uit.

12 **a** Waarom was het voor migranten uit Turkije of Marokko soms lastig om op gelijkwaardige wijze deel te nemen aan de samenleving? Noem drie oorzaken.
b Welke van deze drie oorzaken is bij volgende generaties sterk veranderd?
c Welk gevolg heeft deze verandering voor de integratie van Nederlanders met een Turkse en Marokkaanse achtergrond? Leg in je antwoord uit wat integratie is.

13 Gebruik bron 7 op de volgende bladzijde.
a Onderstreep in de bron de politieke uitgangspunten die volgens Bolkestein nooit mogen veranderen.
b Hoe staat het volgens Bolkestein met deze uitgangspunten in de islamitische wereld? Leg je antwoord uit met een onderdeel van de bron.
c Met welk probleem heeft de multiculturele samenleving volgens Bolkestein te maken?
d Hoe wilde Bolkestein dat probleem in 1991 oplossen? Leg je antwoord uit.
e Past deze oplossing bij de maatregelen die de regering in de jaren 1990 nam om de multiculturele samenleving te veranderen? Leg je antwoord uit.

f Kun je zeggen dat Bolkestein in deze bron een voorloper was van de politici die anti-immigratiepartijen hebben opgericht? Leg je antwoord uit.

Bron 7 In 1991 publiceerde de Nederlandse liberale politicus Frits Bolkestein in *de Volkskrant* het artikel 'Integratie van minderheden moet met lef worden aangepakt'. Bolkestein was op dat moment de leider van de VVD in de Tweede Kamer. Hier staan enkele gedeelten uit dit artikel, dat indertijd tot veel reacties leidde.

De islam is ongeveer 1400 jaar oud. Hoe stond het in West-Europa omstreeks het jaar 1400 met de scheiding van kerk en staat, de vrijheid van meningsuiting, de verdraagzaamheid en de non-discriminatie? Ongeveer even slecht als in de islamitische wereld nu. Misschien ontwikkelt die wereld zich in de komende zeshonderd jaar zoals West-Europa dat heeft gedaan. Maar zo lang kunnen we niet wachten want ondertussen is een forse immigratie van inwoners van islamitische landen naar West-Europa op gang gekomen. […]
Lag ons raakvlak met de cultuur van de islam vroeger ver weg, nu ligt die om de hoek. Hoe moeten de islamitische minderheden en de niet-islamitische meerderheid zich tot elkaar verhouden? […] Een zaak moet als een paal boven water staan. Over bovengenoemde fundamentele politieke beginselen – scheiding van kerk en staat, vrijheid van meningsuiting, verdraagzaamheid en non-discriminatie – kan niet worden gemarchandeerd*. Ook niet een klein beetje. Iedereen in Nederland, islamiet zowel als niet-islamiet, heeft zich te houden aan de wetten die uit deze beginselen zijn voortgekomen. […] Onze multiculturele samenleving kent dus grenzen, namelijk waar bovengenoemde politieke beginselen in het geding komen. […]
Vroeger geloofden we in 'integratie met behoud van identiteit'. Nu zien wij dat het een op gespannen voet kan staan met het ander. Alle beleid moet nu gericht zijn op integratie. […]
De integratie van minderheden is zo'n moeilijk probleem dat het alleen met durf en creativiteit kan worden opgelost.

* onderhandeld

14 **a** Bedenk een definitie voor het begrip 'sociale tweedeling'.
b Waren er rond 1950 grote sociale verschillen in Nederland? Leg je antwoord uit.
c Leg kort uit wat het verschil is tussen de sociale situatie in Nederland rond 1970 en 2020.

15 In de leertekst worden drie oorzaken genoemd voor de huidige sociale tweedeling. Stel, je bent politicus, zit in de regering en wilt iets doen om de sociale tweedeling te doorbreken.
Aan welke oorzaak zou je als politicus het meest kunnen veranderen en aan welke oorzaak het minst? Leg je antwoord uit.

16 Tussen 1945 en 1990 is de Nederlandse samenleving enorm veranderd.
a Noem de vier belangrijkste *sociale* veranderingen.
b Welke rol speelde het onderwijs bij deze veranderingen?

17 Maak de juiste combinaties.

A Asiel	1 Geen armoede meer
B Inclusieve samenleving	2 Geen contact met andersdenkenden
C Seksuele revolutie	3 Geen ongelijkheid meer
D Verzorgingsstaat	4 Geen stiekem gedoe meer
E Verzuiling	5 Geen vervolging meer

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

4 Nederland in de wereld

BASIS

Bron 1 De Nederlandse premier Mark Rutte bracht in juli 2019 een bezoek aan de Amerikaanse president Donald Trump. De foto is gemaakt in het 'Oval Office', de werkkamer van de president in het Witte Huis in Washington.

Intro

Nederland is geen eiland. Al eeuwen drijven Nederlanders handel met landen over de hele wereld. Na 1945 is het buitenland alleen maar belangrijker geworden. Meer dan ooit heeft Nederland te maken met wat er in de rest van de wereld gebeurt. Het is niet voor niets dat Nederlandse regeringsleiders regelmatig overleg voeren met hun collega's in Europa en daarbuiten.

Waar staat Nederland in de wereld? En met welke ontwikkelingen in de wereld moeten Nederlanders de komende tijd rekening houden?

1 **a** Over de positie van Nederland in de wereld weet je al het een en ander. Waar hoort Nederland bij of heeft het bij gehoord?

- ☐ A Bij de Europese Economische Gemeenschap.
- ☐ B Bij de Europese Unie.
- ☐ C Bij de NAVO.
- ☐ D Bij de vaste leden van de VN-Veiligheidsraad.
- ☐ E Bij de landen die het Verdrag van Schengen hebben ondertekend.
- ☐ F Bij de Verenigde Naties.
- ☐ G Bij het Warschaupact.

b Met welk begrip kun je het politiek-bestuurlijke systeem van Nederland na 1945 aanduiden?

c Met welk begrip kun je het economische systeem van Nederland na 1945 aanduiden?

2 Gebruik bron 1.
Verplaats je in premier Rutte. Tijdens zijn bezoek aan president Trump moet hij kort iets vertellen over de relatie tussen Nederland en de Verenigde Staten na 1945.
Wat zou je zeggen? Noem minstens twee feiten om je verhaal te ondersteunen. (Gebruik maximaal 100 woorden.)

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen
- Je kunt beschrijven welke positie Nederland sinds 1945 in de wereldpolitiek heeft ingenomen.
- Je kunt uitleggen wat een vredesmissie is en hoe de vredesmissie in Srebrenica is verlopen.
- Je kunt uitleggen met welke internationale ontwikkelingen Nederland de komende jaren rekening moet houden.

Bron 2 De actiegroep 'Soldaten tegen kernwapens' hield in 1981 een demonstratie tegen atoomraketten.

Een westers land

Na de Tweede Wereldoorlog sloot Nederland zich aan bij het westerse blok, dat werd geleid door de Verenigde Staten. De regering stond in de Koude Oorlog aan de Amerikaanse kant en behoorde tot de oprichters van de NAVO. Het leger bereidde zich voor op een eventuele aanval door de Sovjet-Unie; overal in het land werden grote schuilkelders gebouwd. Ook gaf de regering in het geheim toestemming voor de plaatsing van een aantal Amerikaanse kernwapens, die bedoeld waren om de Sovjet-Unie af te schrikken.

Vanaf de jaren 1960 begonnen jongeren steeds meer vraagtekens te plaatsen bij de keuze voor het Westen. Dat kwam met name door de Amerikaanse oorlog in Vietnam tegen het communisme. Veel jongeren wilden dat Nederland deze oorlog niet steunde. Ook wilden zij kernwapens afschaffen: die zagen zij niet als een manier om de Sovjet-Unie tegen te houden, maar als een bedreiging van de wereldvrede. In de jaren 1980 bereikte het verzet tegen kernwapens een hoogtepunt. Honderdduizenden

Nederlanders gingen de straat op om te protesteren tegen het opstellen van nieuwe kernwapens in Nederland. Uiteindelijk hoefde de regering deze nieuwe wapens niet te plaatsen, omdat de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie het eens waren geworden over wapenvermindering.

Ondanks deze protesten was Nederland in de jaren 1980 een trouwe bondgenoot van de Verenigde Staten. Er bleven kernwapens op Nederlandse bodem staan. Ook na de ineenstorting van het communisme in Oost-Europa heeft Nederland bijna altijd de Verenigde Staten gesteund, bijvoorbeeld tijdens oorlogen in het Midden-Oosten.

Bron 3 Bosnische moslimvluchtelingen wachten op vervoer uit Srebrenica, nadat de stad door Bosnische Serviërs is ingenomen. Een Nederlandse soldaat bewaakt de vrouwen en kinderen. (Foto uit 1995.)

Vredesmissies

Sinds de oprichting in 1945 maakt Nederland deel uit van de Verenigde Naties. Het heeft sindsdien regelmatig troepen geleverd voor vredesmissies, in alle delen van de wereld. In de meeste gevallen heeft Nederland een zinvolle bijdrage geleverd aan de handhaving van de vrede. Maar bij een vredesmissie in het voormalige Joegoslavië in 1995 liep het anders.

Joegoslavië was een communistisch land in Zuidoost-Europa. Na de ineenstorting van het communisme riepen deelstaten als Kroatië en Slovenië de onafhankelijkheid uit: zij wilden loskomen van de machtigste deelstaat, Servië. De Servische regering accepteerde het uiteenvallen van Joegoslavië niet en probeerde vergeefs het land met geweld bijeen te houden. Ook de deelstaat Bosnië en Herzegovina probeerde zich af te scheiden. Daar ontstond een verschrikkelijke burgeroorlog. De strijd ging vooral tussen christelijke Bosnische Serviërs, die bij Servië wilden blijven, en Bosnische moslims.

Om de Bosnische moslims te beschermen tegen Bosnisch-Servisch geweld stelden de Verenigde Naties veilige gebieden in. Een van deze gebieden, de stad Srebrenica, werd beschermd door Nederlandse VN-soldaten. Maar Bosnisch-Servische troepen omsingelden de stad en vielen aan. De Nederlandse troepen waren maar licht bewapend en kregen nauwelijks hulp van de Verenigde Naties. Zij voorkwamen niet dat de Bosnische Serviërs ongeveer 8.000 moslimmannen doodschoten. Dit was

de grootste massamoord in Europa sinds 1945. Natuurlijk zijn de moorden niet door Nederlanders gepleegd, maar Nederland erkent wel dat het fouten heeft gemaakt en dus medeverantwoordelijk is.

Ook bij een andere grote vredesmissie, die in Afghanistan, was Nederland betrokken. Afghanistan had zwaar geleden onder een burgeroorlog en een streng-islamitisch bestuur door de Taliban. In 2002 begon een missie onder leiding van de NAVO. Het was de bedoeling Afghanistan weer op te bouwen, maar dat lukte maar gedeeltelijk. Door onderling geweld tussen bevolkingsgroepen en door corruptie zijn de armoede en onveiligheid in Afghanistan tot op de huidige dag groot.

Bron 4 Bouw van een windmolen in de Wieringermeerpolder, 2020. De molen wordt 177 meter hoog (inclusief wieken). Deze en nog 98 andere molens vormden in 2023 het grootste windmolenpark op land in Nederland. Windmolenparken moeten ervoor zorgen dat Nederland minder elektriciteitscentrales op gas en kolen nodig heeft, zodat het minder broeikasgassen gaat uitstoten.

Nieuwe uitdagingen

Voor zijn vrede en welvaart is Nederland afhankelijk van wat er elders in de wereld gebeurt. In de toekomst zal het rekening moeten houden met de volgende internationale ontwikkelingen.

- De klimaatcrisis en andere milieuproblemen dreigen de wereld onleefbaar te maken. In het Klimaatakkoord van Parijs (2015) hebben bijna alle landen ter wereld beloofd minder broeikasgassen uit te stoten. Het rijke en dichtbevolkte Nederland stoot veel broeikasgassen uit en moet zich dus extra inspannen.
- De machtsverhoudingen in de wereld zijn aan het veranderen. Niet-democratische heersers proberen hun macht uit te breiden, soms over landsgrenzen heen. De inval van Rusland in Oekraïne (2014, voortgezet vanaf 2022) is daarvan een voorbeeld. Maar het is met name China dat zich onder leider Xi Jinping heeft ontwikkeld tot een concurrent van het Westen. Vóór 2050 zal de Chinese economie de grootste ter wereld worden. Het steeds rijkere China gebruikt zijn economische macht om invloed te krijgen in andere landen, bijvoorbeeld in Afrika of Griekenland. Velen vrezen bovendien dat China in sommige landen een einde zal maken aan de democratie. Zo nam het in 2020 feitelijk de macht over in het tot dan toe democratische Hongkong.

- De westerse samenwerking verloopt moeizaam. De Europese Unie is een economische wereldmacht, maar de lidstaten zijn het vaak oneens. Daardoor is het moeilijk krachtige beslissingen te nemen. Tegelijkertijd is de samenwerking tussen de Verenigde Staten en Europa minder vanzelfsprekend geworden, vooral doordat veel Amerikaanse politici meer nadruk zijn gaan leggen op het Amerikaanse eigenbelang. Daardoor kunnen Europeanen minder op de Verenigde Staten vertrouwen dan vroeger.

Deze problemen lijken moeilijk oplosbaar, zeker voor een klein land als Nederland. Maar ook in het verleden zijn voor lastige problemen altijd oplossingen gevonden.

3 Gebruik bron 2.

a Is deze foto gemaakt tijdens de Koude Oorlog? Leg je antwoord uit.

b Leg uit waarom de Nederlandse regering niet inging op de eisen van deze soldaten.

4 **a** Waarom protesteerden veel Nederlanders tegen de plaatsing van nieuwe kernwapens?

b Waarom is het niet vreemd dat vooral jongeren protesteerden tegen de plaatsing van nieuwe kernwapens?

c Was in de jaren 1980 een meerderheid in het parlement vóór het helemaal weghalen van kernwapens uit Nederland? Leg je antwoord uit.

5 Gebruik bron 3.

Hoe is de situatie op deze foto ontstaan? Maak de zinnen kloppend.

De bron laat mensen zien in *Bosnië en Herzegovina* / *Servië*. In dit deel van Joegoslavië ontstond *kort na* / *tijdens* de communistische tijd een *burgeroorlog* / *oorlog met Kroatië*. Om erger te voorkomen werd een vredesmissie gestuurd door de *Europese Unie* / *Verenigde Naties*. Nederland deed mee aan deze vredesmissie.

6 **a** Het conflict in Bosnië en Herzegovina is ingewikkeld. Maak het schema kloppend.

	Bosnische Serviërs	Bosnische moslims
Willen dat Bosnië en Herzegovina zelfstandig wordt		
Willen dat Bosnië en Herzegovina bij Servië blijft		
Nederlandse VN-troepen moeten bescherming bieden aan		
Srebrenica wordt aangevallen door		
Zijn het slachtoffer van een grote massamoord		

b In 2002 verscheen een onderzoeksrapport over de gebeurtenissen in Srebrenica. Na lezing trad de regering af, omdat zij moest toegeven dat de Nederlandse regering in 1995 fouten had gemaakt. Leg uit waarom de regering de conclusies van het rapport zo serieus nam.

7 Gebruik bron 5 op de volgende bladzijde.

Emina Siručić bekijkt de burgeroorlog in Bosnië en Herzegovina vanuit een bepaald perspectief.

a Welke informatie heb je over Emina Siručić? Denk daarbij aan zaken als:
- tot welke groep zij en haar ouders behoren;
- of zij de burgeroorlog zelf heeft meegemaakt;
- overige informatie die je belangrijk vindt.

Soms is het lastig om met volledige zekerheid antwoord te geven. Leg je antwoorden daarom steeds uit.

b Bedenk om welke reden Emina Siručić zich wetenschappelijk is gaan verdiepen in de geschiedenis van deze burgeroorlog.

c Zij heeft kritiek op de beschrijving van deze burgeroorlog in de schoolboeken uit haar middelbareschooltijd. Zou dat ook gelden voor deze uitgave van *Memo*? Leg je antwoord uit.

d Stel, je bent schrijver van *Memo* en je besluit, naar aanleiding van de opmerkingen van Emina Siručić, een hele paragraaf (drie leerdoelen) te besteden aan deze burgeroorlog en de massamoord bij Srebrenica. De leertekst zou dan veel dieper ingaan op de oorzaken van het conflict, het verloop ervan, de oorlogsmisdaden die zijn begaan, de vraag waarom de Verenigde Naties niet eerder hebben ingegrepen, de rol van de Nederlandse regering, de gevolgen voor de bevolking en de berechting van de daders. Maar: *Memo* mag natuurlijk niet dikker worden dan het toch al is. Je moet dan dus andere onderdelen uit dit hoofdstuk schrappen. Kijk eens naar alle leerdoelen van dit hoofdstuk (blz. 176). Welke twee zou je weglaten? Leg je keuze kort uit.

e Welke opzet heeft jouw voorkeur: de huidige opzet van *Memo* (met één leerdoel waarin Srebrenica aan de orde komt) of jouw nieuwe opzet (met drie leerdoelen over Srebrenica)? Leg je antwoord kort uit.

Bron 5 In 2020 werd Emina Siručić door een Nederlandse journalist geïnterviewd in verband met de massamoord in Srebrenica, 25 jaar eerder. Emina is in Nederland opgegroeid, nadat haar ouders vanuit Bosnië en Herzegovina naar Nederland waren gevlucht. Ten tijde van het interview studeerde zij aan een Nederlandse universiteit Europese studies (waaronder Europese geschiedenis). Dit zijn enkele gedeelten uit het video-interview met haar.

Vroeger kreeg ik heel erg de verhalen van mijn familie mee. Die vormden mijn herinneringen [aan de oorlog], omdat ik heel veel pijn en trauma meekreeg van mijn familie, en verhalen over wat ze allemaal hadden meegemaakt. De oom en tante van mijn vader lagen in hetzelfde massagraf als een jonge vrouw van twintig jaar. [Zij was] negen maanden zwanger en is toen in de buik geschoten, wat fataal was voor haar en de baby. Als je zulke verhalen hoort, is het gewoon heel erg zwaar om dat emotioneel te verwerken en daarover na te denken. Ik ben zonder mijn familie opgevoed, omdat mijn familie óf is vermoord, óf in Bosnië woont, óf naar andere landen is gevlucht. [...]
In mijn eigen onderzoek heb ik geleerd om objectief te kijken naar wat er is gebeurd, naar de rol van de Verenigde Naties, naar de rol van Servië, politiek gezien. Wat mij is opgevallen in het onderzoek is dat de Verenigde Naties [...] veel eerder hadden kunnen ingrijpen. Ze hadden al heel veel informatie vóórdat het escaleerde in 1995. [...] Wat ik zie in de internationale gemeenschap is dat de oorlog en de genocide nog steeds heel erg worden ontkend.
Ik herinner me dat ik [op de middelbare school in Nederland] elk jaar in elk geschiedenisboek op zoek was naar informatie over de oorlog, over de genocide. En op een gegeven moment vond ik ook echt een stukje. Dat was tot mijn schrik een kort paragraafje. Ik vind het bizar om te bedenken dat de grootste genocide [in Europa] na de Tweede Wereldoorlog maar zeven zinnen krijgt in een geschiedenisboek voor vwo. En dat er alleen een foto bij wordt gezet en dat dat genoeg blijkt te zijn.

8 Noem één overeenkomst en één verschil tussen de vredesmissie in Bosnië en Herzegovina en die in Afghanistan.

9 Gebruik bron 4.
a Leg uit dat de bouw van dit windmolenpark belangrijk is voor de hele wereld – en niet alleen voor Nederland.

b Het kost heel veel geld om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, bijvoorbeeld omdat je windmolenparken moet bouwen. Stel dat een land met veel uitstoot daarom besluit om niets te doen aan de vermindering van broeikasgassen. Bedenk hoe andere landen dan zouden kunnen reageren.

c Bedenk waarom het Klimaatakkoord van Parijs belangrijk is voor de bestrijding van de klimaatcrisis.

10 In hoofdstuk 4 ben je de Brexit tegengekomen.
Leg uit dat de Brexit een voorbeeld is van de moeizame samenwerking in de westerse wereld.

11 **a** De 20e eeuw wordt ook wel 'de eeuw van Amerika' genoemd. Leg dat uit en ondersteun je uitleg met twee belangrijke feiten.

b Denk je dat de 21e eeuw opnieuw een 'eeuw van Amerika' wordt? Leg je antwoord uit.

12 Gebruik bron 6 en 7.

a In bron 7 zegt de Chinese ambassadeur dat er in Xinjiang een probleem is. Welk probleem is dat volgens hem?

b Hoe probeert China dit probleem volgens de ambassadeur aan te pakken?

c Waarom maakt de Nederlandse regering ('het kabinet') zich hierover ernstige zorgen?

d De Nederlandse regering is heel voorzichtig met het uiten van kritiek op China. Leg dat uit door in te gaan op de positie van Nederland en China in de wereld.

e Wat vind jij: mag Nederland zich bemoeien met de manier waarop China de Oeigoeren behandelt of niet? Leg je antwoord uit.

Bron 6 In 2019 schreef de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, Stef Blok, een brief aan de Tweede Kamer over de mensenrechten in China. Daarin ging hij onder meer in op de situatie in Xinjiang, een gebied in Noordwest-China. Hier wonen veel Oeigoeren, een Turks volk dat grotendeels islamitisch is. Dit is een gedeelte uit deze brief.

Het kabinet maakt zich ernstige zorgen over de mensenrechtensituatie in [...] Xinjiang [...]. Sinds 2018 worden Oeigoeren en andere moslimminderheden op grote schaal zonder strafrechtelijk proces vastgezet in 'heropvoedingskampen'. Schattingen door onafhankelijke onderzoekers van het aantal mensen dat vastzit (of heeft gezeten) lopen uiteen van enkele honderdduizenden tot 1,5 miljoen. Dit staat gelijk aan 5 tot 10% van de volwassen bevolking van Xinjiang. Volgens ex-gedetineerden is er sprake van mishandeling en indoctrinatie.

Bron 7 Twee maanden later reageerde de Chinese ambassadeur in Nederland, Xu Hong, in een interview met het Nederlandse dagblad *Trouw* op de brief van Stef Blok.

Veel van de Nederlandse kritiek op China is niet acceptabel, vooral als het gaat om interne Chinese zaken. De kritiek is vaak gebaseerd op geruchten en niet op solide feiten, ook als het gaat om de situatie van de Oeigoeren in Xinjiang. [...] Er wordt gezegd dat er meer dan een miljoen mensen in concentratiekampen zitten. Dat zijn helemaal geen concentratiekampen. Het gaat om centra voor opvoeding en training. Het aantal mensen dat daar verblijft, is veel minder dan een miljoen en het wisselt. [...] Een paar jaar geleden waren er [in Xinjiang] duizenden aanslagen. [...]. Het fundamentele doel van die maatregelen is het terrorisme bestrijden en de mensenrechten beschermen. [...]
In China houden we altijd vast aan de soevereiniteit: je moet je niet mengen in de binnenlandse zaken van andere landen.

13 Welke zinnen over de Nederlandse positie in de wereld horen bij welke periode? Maak de juiste combinaties.

A	1945-1950	1	Het Amerikaanse optreden in Vietnam roept in Nederland boosheid op.
B	1950-1960	2	Het Nederlandse optreden in het voormalige Joegoslavië eindigt in een drama.
C	1960-1975	3	Nederland is betrokken bij het begin van de Europese samenwerking.
D	1975-1990	4	Nederland is het ermee eens dat de Europese Unie wordt uitgebreid met Oost-Europese landen.
E	1990-2000	5	Nederland ondertekent in Parijs een wereldwijd akkoord ter vermindering van de CO_2-uitstoot.
F	2000-2010	6	Nederland sluit zich aan bij het Amerikaanse machtsblok en wordt lid van de NAVO.
G	2010-2020	7	Veel Nederlanders demonstreren tegen de plaatsing van extra Amerikaanse kernwapens.

14 **a** Zoals je in dit hoofdstuk hebt gelezen, is er sinds 1945 heel veel gebeurd in Nederland. Noem de gebeurtenis of ontwikkeling uit dit hoofdstuk die je het allerbelangrijkste vindt. Leg uit waarom je dat vindt.

b Het is onmogelijk om alles in een hoofdstuk van *Memo* te behandelen. Bedenk iets uit de Nederlandse geschiedenis van de laatste jaren wat niet in dit hoofdstuk staat, maar wat volgens jou wel belangrijk is. Leg uit waarom je dat belangrijk vindt.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

V6.2 Verschillende geschiedverhalen

In een Chinees of Spaans schoolboek staat iets heel anders dan in dit boek. Want in China en Spanje vinden mensen andere onderwerpen belangrijk dan in Nederland. Wat mensen vertellen over de geschiedenis verschilt niet alleen per plek, maar ook in de tijd. In een schoolboek uit 1900 staat een heel ander verhaal dan in een schoolboek uit deze tijd. Dat komt niet alleen doordat we meer weten over de geschiedenis, maar ook doordat de Nederlandse samenleving veranderd is. Rond 1900 was bijvoorbeeld de emancipatie van katholieken, vrouwen en arbeiders nog in volle gang. Historici schreven nog maar weinig over deze groepen, dat vonden ze blijkbaar niet belangrijk. In onze tijd komt er steeds meer aandacht voor de geschiedenis van de niet-Europese bevolking in de koloniën, bijvoorbeeld wat tot slaaf gemaakte mensen meemaakten.
Wat iemand, een culturele groep of een samenleving belangrijk vindt om te vertellen over het verleden, verandert dus steeds. Als je nadenkt over waarom bepaalde historische onderwerpen veel of weinig aandacht krijgen, denk je na over **historisch belang**.

5 Een geschiedenis schrijven

HISTORISCH DENKEN

Gastarbeiders vertellen hun verhaal

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen dat een geschiedverhaal altijd een interpretatie is van overblijfselen uit het verleden.
- Je kunt uitleggen dat niet alle mensen of groepen mensen hetzelfde belangrijk vinden om te vertellen over het verleden, en dat dit ook door de tijd heen verandert.

Vaardigheid

- V6.1 en 6.2

Basis

- Paragraaf 6.2 en 6.3

Omar el Hajoui (1948) kwam als gastarbeider naar Nederland. In 2020 besloot zijn dochter, Halima el Hajoui-Özen (1981), om de verhalen van gastarbeiders vast te leggen, om te beginnen het verhaal van haar vader. Zij is niet de enige. Meer kinderen van gastarbeiders beschreven de migratiegeschiedenis van hun familie. Ook historici en culturele organisaties – zoals archieven – verzamelen en bewaren migratieverhalen. In deze opdracht onderzoek je waarom iemand het belangrijk kan vinden om de verhalen van gastarbeiders vast te leggen.

1 Gebruik V6.1, V6.2 en bron 1.

a Welk begrip past bij de zin?
In het familiealbum is een foto van een gastarbeider bewaard gebleven:
bron / *overblijfsel*.
Een historicus gebruikt foto's van gastarbeiders bij haar onderzoek:
bron / *overblijfsel*.

b Hieronder staan vijf uitspraken over onderzoek doen naar het verleden. Welke uitspraken zijn juist?

- ☐ A De vondst van nieuwe bronnen kan het verleden veranderen.
- ☐ B Een geschiedverhaal bevat geen feiten, maar is iemands mening.
- ☐ C Historici leggen een overblijfsel uit het verleden vaak verschillend uit.
- ☐ D Met geschiedenis bedoelen we alles wat in het verleden is gebeurd.
- ☐ E Nieuwe bronnen kunnen leiden tot een nieuw geschiedverhaal.

c Wat betekent het als je nadenkt over historisch belang?

Bron 1 Journalist Halima el Hajoui-Özen bekijkt met haar vader Omar en haar dochter Dunya familiealbums.

2 Gebruik bron 2.

a Waarom verliet Omar el Hajoui in 1970 Marokko en kwam hij naar Nederland? Noem twee redenen.

b De interviewer geeft haar interpretatie van de situatie van El Hajoui in de steenfabriek. Ze suggereert dat er sprake was van 'uitbuiting'. Geef een argument voor die interpretatie.

c El Hajoui heeft een andere interpretatie. Welke is dat?

Bron 2 Omar el Hajoui verliet Marokko in 1970 om, net als zijn broer, als gastarbeider in Nederland te gaan werken. In 1983 kwamen ook zijn vrouw en kinderen naar Nederland. Dochter Halima el Hajoui-Özen is tegenwoordig journalist. Zij wil de verhalen van de gastarbeiders verzamelen, zodat deze bewaard blijven. In een interview uit 2020 vertelde Omar el Hajoui samen met zijn dochter over zijn ervaringen.

Het verhaal van Omar el Hajoui begint in 1970. De twintiger besluit dan zijn thuis in het Marokkaanse dorpje Kebdani te verlaten. Hij droomt van een beter bestaan in het onbekende Nederland. Omar: 'Al had de bestemming net zo goed Frankrijk of Duitsland kunnen zijn. Je ging naar waar je familie had.' En dat is in Udenhout, waar zijn broer in een steenfabriek werkt. 'Hij zei: "Kom naar Nederland, er is werk genoeg, je krijgt een bed, alles is goed hier."' [...] In Udenhout krijgt Omar net als zijn broer een baan in de steenfabriek. Zijn taak: de stenen handmatig sorteren. Zonder fatsoenlijke bescherming. [...] Wonen en leven doet hij op het fabrieksterrein. Eerst in barakken, later in een huis met drie andere gastarbeiders. 'Koken, eten. We deden alles samen.' [...] Omar maakt lange dagen in de steenfabriek. Uitbuiting? Hij haalt zijn schouders op. 'Het was hard werken', zegt hij nuchter. Genieten doet hij óók. 'De oude mensen zaten thuis, maar wij gingen veel naar buiten.' Naar het café, een potje voetbal spelen. [...] Hij krijgt nauwelijks nare reacties op straat. 'Al was niet iedereen aardig.' Halima: 'In het begin begreep hij het niet als iemand hem uitschold. Later kon hij zich beter verweren.' [...]

Wel is ze enorm trots op haar achtergrond. Een gevoel dat door de gesprekken met haar vader en andere gastarbeiders sterker is geworden. 'De term gelukszoeker heeft nu een negatieve lading. Terwijl geluk iets is wat elk levend wezen op aarde nastreeft. Mijn vader heeft een groot offer gebracht, heeft zijn hele familie achtergelaten om ons te brengen waar we nu zijn. Hij heeft meegebouwd aan Nederland.' Toch ziet Omar zichzelf nog altijd als een 'gast', vertelt Halima. [...] 'Hij voelt zich geen onderdeel van de samenleving. Dat de mensen hier hem accepteren, vindt hij voldoende. Het was nooit zijn bedoeling om in Nederland te blijven, laat staan een Nederlander te zijn.' [...]

Omar, die na 45 jaar werken met pensioen ging, heeft constant heimwee naar Marokko. [...] Toch ziet ze hem niet meer vertrekken. 'Mijn moeder wil hier blijven, bij haar gezin. En wat mijn vader in Marokko heeft achtergelaten, is er niet meer. Hij is dáár nu een vreemdeling.'

3 Gebruik bron 2.

In de bron wordt gesproken over 'gelukszoekers'. Dat woord wordt verschillend geïnterpreteerd: positief en negatief.

a Geef in je eigen woorden een omschrijving van beide betekenissen.

b Halima el Hajoui-Özen vindt het onterecht dat veel Nederlanders zonder migratieachtergrond vaak de negatieve betekenis van 'gelukszoeker' gebruiken als ze het over gastarbeiders hebben. Zij geeft hiervoor drie argumenten. Welke?

4 Gebruik bron 2.
Halima el Hajoui-Özen legt de verhalen van gastarbeiders vast door ze op te nemen en op te schrijven.

a Bedenk waarom weinig gastarbeiders hun eigen verhaal hebben opgeschreven.
b Bedenk waarom het voor toekomstige historici van belang is dat de verhalen van gastarbeiders worden vastgelegd.
c Gebruik je antwoord bij vraag 3b. Het is voor El Hajoui-Özen ook persoonlijk belangrijk om deze verhalen vast te leggen. Waarom?

5 Gebruik bron 2 en 3.
Het 'eerbetoon' aan de gastarbeiders dient volgens de gemeente Utrecht twee doelen: erkenning en meer historisch besef.

a Leg elk doel in je eigen woorden uit.
b Waarom spreekt de gemeente liever van een 'eerbetoon' dan van een 'monument'?
c Leg uit wat bron 3 te maken heeft met historisch belang.
d Wat vind jij: is het belangrijk dat er zo'n eerbetoon komt? Leg je antwoord uit.

Bron 3 Een krantenbericht uit 2020, over het plan om in Utrecht een 'monument' op te richten voor gastarbeiders.

De gemeente heeft de afgelopen tijd onderzocht of hier behoefte aan is in de stad. De Turkse ondernemersvereniging heeft laten weten dat veel mensen zo'n monument willen. Ook andere betrokkenen hebben aan de gemeente laten weten dat ze voorstander zijn.
De gemeente laat daarom weten dat er een monument komt: 'We gebruiken weliswaar het woord "monument", maar het gaat niet zozeer over "herdenken" maar meer om een eerbetoon. Dit eerbetoon zou specifiek de groep arbeidsmigranten betreffen uit Italië, Griekenland, Marokko, Portugal, Spanje, Turkije en voormalig Joegoslavië die in de jaren 60 en 70 naar Nederland kwam.'
Het eerbetoon moet bijdragen aan 'erkenning' van deze arbeidsmigranten en Utrechters meer 'historisch besef' bijbrengen. De gemeente gaat nu aan de slag om het plan voor het monument uit te werken. De locatie staat nog niet vast, maar een plek met een link naar het verleden ligt voor de hand. In 2021 moet het eerbetoon geplaatst worden.

Maak online steropdracht 6 voor extra uitdaging.

De Nederlandse geschiedenis in het museum

Leerdoelen
- Je kunt uitleggen dat een geschiedverhaal altijd een interpretatie is van overblijfselen uit het verleden.
- Je kunt uitleggen dat niet alle mensen of groepen mensen hetzelfde belangrijk vinden om te vertellen over het verleden, en dat dit ook door de tijd heen verandert.

Vaardigheid
- V6.1 en 6.2

Basis
- Paragraaf 6.3

Wat vertel je in een museum over de Nederlandse geschiedenis? Daar wordt in de Nederlandse samenleving niet hetzelfde over gedacht. De laatste jaren is er veel kritiek geweest op musea. In deze opdracht onderzoek je wat die kritiek inhield en hoe Nederlandse musea de Nederlandse geschiedenis zouden kunnen vertellen en presenteren.

7 Het Rijksmuseum in Amsterdam heeft een grote collectie van voorwerpen en schilderijen uit de hele Nederlandse geschiedenis, waaronder duur serviesgoed, rijkversierde meubels, schilderijen en portretten. Een klein deel van de collectie bevat allerlei kunstvoorwerpen uit de koloniën.

a Van welke groep is het grootste deel van de collectie van het Rijksmuseum afkomstig?

- ◯ A Van arme inwoners van de stad Amsterdam.
- ◯ B Van de oorspronkelijke bevolking van de koloniën.
- ◯ C Van migranten in de Hollandse steden.
- ◯ D Van rijke Hollandse burgers.

b Het Rijksmuseum wil een overzicht geven van de Nederlandse geschiedenis. Gebruik je antwoord bij vraag a. Bedenk welk probleem tentoonstellingsmakers hebben.

8 Gebruik bron 4.

a Lees de eerste zin van de bron nog eens. Geef een voorbeeld van zo'n 'glorieuze kant' van de Nederlandse geschiedenis en geef een voorbeeld van een 'zwarte bladzijde'.

b In de derde zin staat dat er een grote behoefte is aan een 'zo breed en compleet mogelijke geschiedenis'. Leg uit wat hiermee wordt bedoeld.

Bron 4 Kunsthistoricus Wieteke van Zeil (1973) schreef in 2016 een artikel over de rol van Nederlandse musea. Op een website voor historici is haar artikel als volgt samengevat.

Musea tonen voornamelijk de glorieuze kanten van de vaderlandse geschiedenis, terwijl de zwarte bladzijden vaak achterwege blijven. Volgens Van Zeil hebben musea de neiging de geschiedenis te verfraaien, waardoor verhalen van succesvolle landgenoten de boventoon voeren. Terwijl de behoefte aan een zo breed en compleet mogelijke geschiedenis steeds groter wordt. Als voorbeeld noemt de kunsthistoricus de Hollandse koopmansgeest, die [...] vele niet-Europeanen het leven kostte. Al horen we dat laatste vaak slechts tussen neus en lippen door.
Juist door de schaduwzijde van ons verleden te tonen zouden musea kunnen bijdragen aan het maatschappelijk debat. Ook zullen musea in moeten spelen op de manier waarop 'anderen dan de witte Hollanders' naar de vaderlandse schatten uit het verleden kijken.

9 Gebruik bron 5.

a Noem twee overeenkomsten tussen Jacob Rühle en Ruud Gullit.

b Het portret van Gullit als Jacob Rühle hing in het Amsterdam Museum tussen de portretten van Amsterdammers uit de 17e eeuw. Wat weet je daarover?
De mensen op zulke portretten zijn meestal *arm* / *rijk*, *kind* / *volwassen*, *man* / *vrouw* en *wit* / *zwart*.

c Met welk doel zou het museum het portret van Gullit tussen de portretten uit de 17e eeuw gehangen hebben? Verwijs in je antwoord naar de titel van de tentoonstelling.

d Een uitspraak: 'Stukken toevoegen zoals het portret van Gullit als Jacob Rühle zorgt voor een meer representatieve collectie.'
Ben jij het met die uitspraak eens? Leg je antwoord uit.

10 Het Amsterdam Museum veranderde de naam van de vaste tentoonstelling 'Hollanders van de Gouden Eeuw' in 'Groepsportretten van de 17e eeuw'.

a Bedenk waarom het museum 'Hollanders' heeft vervangen door 'groepsportretten'.

b Bedenk een reden waarom de benaming 'Gouden Eeuw' is vervangen door '17e eeuw'.

c Er zijn ook mensen die het verkeerd vinden dat de benaming 'Gouden Eeuw' niet meer wordt gebruikt. Bedenk een reden waarom zij daartegen zijn.

d De discussie over de benaming 'Gouden Eeuw' heeft te maken met historisch belang. Leg dit uit.

Bron 5 Een portret van de voetballer Ruud Gullit als Jacob Rühle (1751-1828). Jacob Rühle was de zoon van de WIC-medewerker en slavenhandelaar Anthonie Rühle en de Afrikaanse vrouw Jaba Botri. Vanaf 1798 woonde de schatrijke koopman Jacob in Amsterdam. Hij leidde daar op zeer succesvolle wijze het familiebedrijf. De familie Rühle handelde in slaafgemaakten, had plantages en in de Republiek onder meer een steenbakkerij. Net als Rühle is Ruud Gullit het kind van een witte en een zwarte ouder. De foto is gemaakt voor de tentoonstelling 'Hollandse meesters her-zien' (2019). Met 'Hollandse meesters' worden de beroemde schilders van portretten uit de 17e eeuw bedoeld.

11 Gebruik bron 6.
Ga naar de website van het Westfries Museum (wfm.nl/museum-online) en bekijk het filmpje *Adriaan van Bredehoff en Tabo Jansz*.
Welke toelichting zou jij in een museum bij dit schilderij geven? Schrijf deze toelichting in maximaal vijf zinnen.

Bron 6 Portret van Adriaan van Bredehoff (1672-1733) met zijn dienaar Tabo Jansz, geschilderd door Nicolaas Verkolje in 1727.

Maak online steropdracht 12 voor extra uitdaging.

6 Oefenen met reclame

TOEPASSEN

Het vrouwbeeld in reclame

Basis
- Par 6.1 en 6.3

In kranten en tijdschriften, op straat, op televisie en internet kom je veel verschillende soorten reclames tegen. Reclames kunnen je informatie geven over de samenleving in een bepaalde tijd. In deze opdracht ga je oefenen met het vrouwbeeld in reclame.

LAAT DIT UW MAN EENS LEZEN .

Geef een HOOVER Electrische Wasmachine

en maak dit Kerstfeest onvergetelijk voor haar!

Hoe opgetogen zal ze zijn! Stel U voor: nooit meer tegen een wasdag te moeten opzien, geen sloven en zwoegen meer, geen opzouten van vuil wasgoed. En .... nooit kan een was voordeliger, vlugger en tegelijk beter worden gedaan. Geen beschadiging van het wasgoed; altijd brandschone manchetten en boorden!
De Hoover Electrische Wasmachine doet de volledige gezinswas en vraagt toch zó weinig ruimte, dat er in elke keuken plaats voor is.
Er zullen weinig geschenken zijn, waar zij zoveel aan heeft en waar *de gever* zelf zo'n voldoening van zal hebben.

Compleet met wringer - die zelfs het zwaarste wasgoed doorlaat - f. 330.-.
De vraag is groot, ga daarom morgen al naar de Hooverhandelaar en vraag een demonstratie.

. . . . Bedenk, de Hoover Wasmachine doet de **gehele wekelijkse was** voor een **groot gezin**

EN WORDT GEMAAKT DOOR

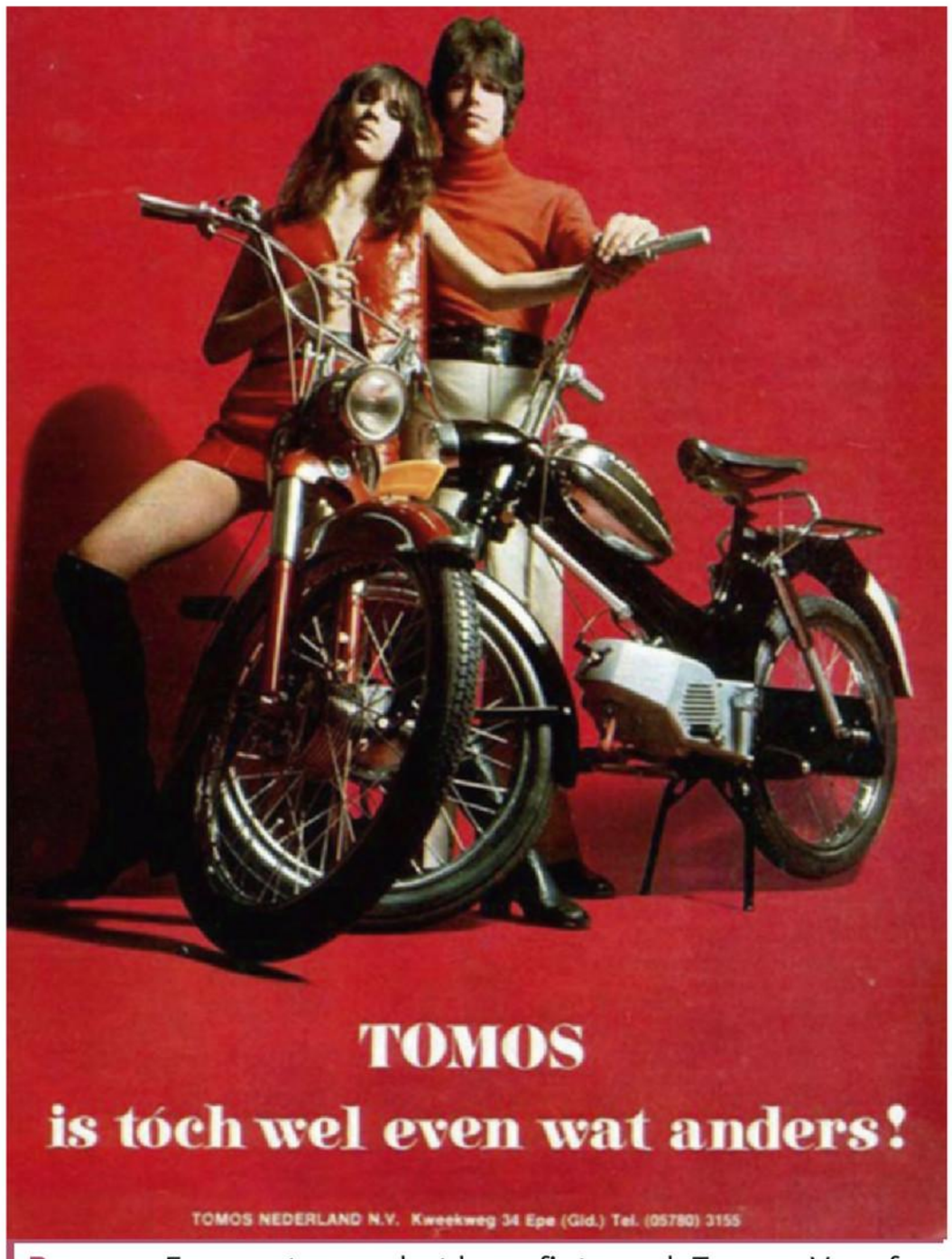
HOOVER

REG. TRADE MARK

FABRIKANT VAN 'S WERELDS BESTE STOFZUIGER

De Hoover Handelmaatschappij N.V., Falckstraat 15-29, Amsterdam-C.

Bron 1 Een Nederlandse reclame van het Amerikaanse bedrijf Hoover dat huishoudelijke apparaten maakte. Boven de reclame staat de tekst: 'Geef een HOOVER Electrische Wasmachine en maak dit Kerstfeest onvergetelijk voor haar!' De reclame stond in 1950 in een tijdschrift voor vrouwen.

Bron 2 Een poster van het bromfietsmerk Tomos. Vanaf de jaren 1950 werd de bromfiets steeds populairder bij Nederlandse jongeren. Op deze poster is een model zichtbaar dat vanaf 1969 in productie ging.

1 Wat is het belangrijkste doel van reclame?

2 Gebruik bron 1 en paragraaf 1 en 3.

- **a** Waarom werd een wasmachine gezien als een ‘onvergetelijk’ kerstcadeau in 1950?
- **b** Boven de advertentie staat: ‘Laat dit uw man eens lezen’. Waarom heeft de maker van deze reclame daarvoor gekozen?
- **c** Stel, je onderzoekt het dagelijks leven in Nederland in de jaren 1950. Wat kom je daarover nog meer te weten door deze bron? Noem minstens drie onderwerpen die nog niet bij vraag a of b genoemd zijn.

3 Gebruik bron 2 en paragraaf 3.

- **a** Op welke doelgroep richt deze reclame zich?
- **b** Geef drie redenen waarom deze reclame goed bij de jaren 1960 past.
- **c** Volgens de huidige normen en waarden is bron 1 vrouwonvriendelijk. Geldt dat volgens jou ook voor bron 2? Leg je antwoord uit.

4 Gebruik bron 1 en 2.

- **a** Reclames laten vaak een ideaalbeeld zien, bijvoorbeeld hoe mensen er graag uit zouden willen zien. Welke verschillende ideaalbeelden van een vrouw zie je in bron 1 en 2?
- **b** Wat verklaart dit verschil?
- **c** Stel, je wilt weten hoe jonge vrouwen er in de jaren 1960 uitzagen. Is bron 2 wel, niet of misschien een betrouwbare bron voor dit onderzoek? Leg je antwoord uit.

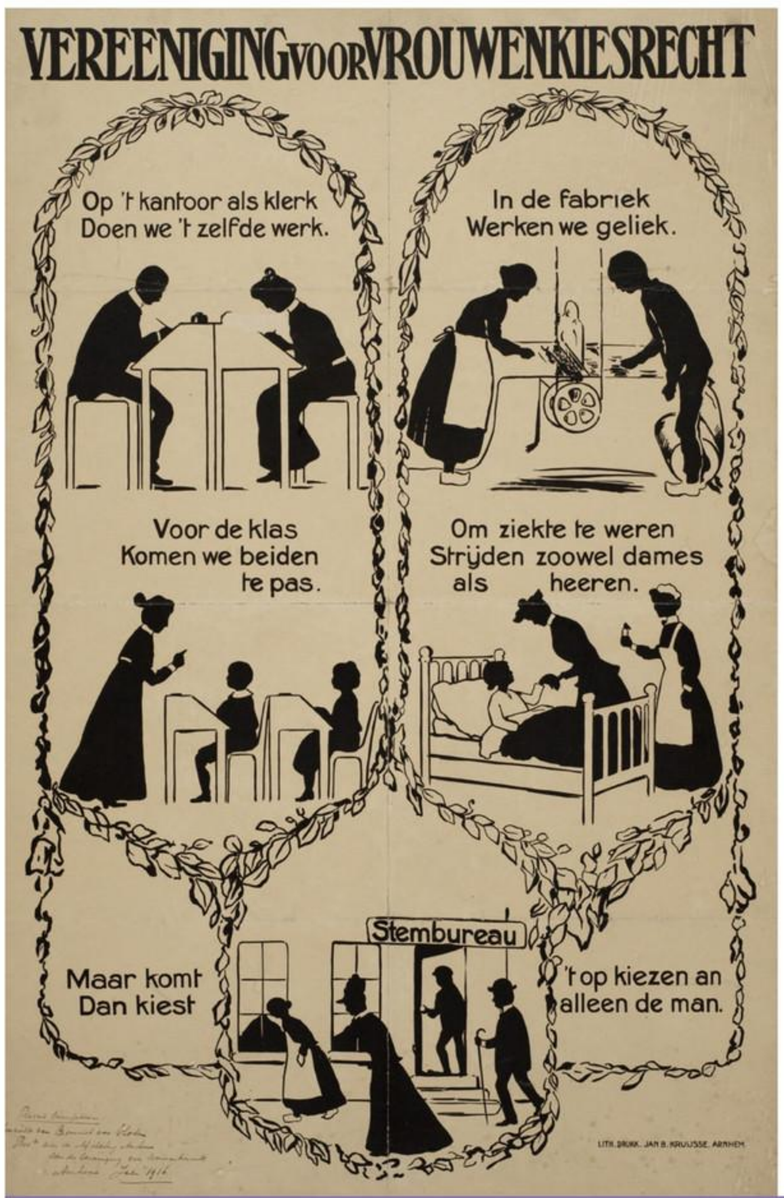
5 Gebruik bron 1 en 2 en internet.
Stel, je doet onderzoek naar kledingstijlen tussen 1950 en 1970.
Zijn bron 1 en 2 representatief voor deze perioden? Zoek op internet naar drie andere afbeeldingen uit beide perioden waarmee je je antwoord kunt onderbouwen.

7 Joke Smit

VERDIEPEN

In 1967 schreef Joke Smit (1933-1981) in het artikel ‘Het onbehagen bij de vrouw’ over de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Het artikel sloeg in als een bom: veel vrouwen herkenden het gevoel dat Smit beschreef. Het artikel vormde het startsein van de tweede feministische golf. Vrouwen kwamen in verzet toen zij zich meer bewust werden van hun ongelijke positie. Smit zelf merkte die ongelijkheid op toen ze als moeder van twee jonge kinderen weer aan het werk wilde. Dat was bijna onmogelijk, want er was geen kinderopvang. Ze was dan ook een uitzondering: bijna alle moeders waren in die tijd huisvrouw. Samen met andere vrouwen richtte Smit in 1968 de organisatie Man-Vrouw-Maatschappij (MVM) op en ging in de politiek.

De vraag is: wat wilde Joke Smit aan de samenleving veranderen?

Bron 1 Affiche van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht (VVV) uit 1916. De feministe Wilhelmina Drucker (1847-1925) richtte deze vereniging op.

Bron 2 Joke Smit in 1973.

Bron 3 Dit boek van Joke Smit verscheen in 1973. Het werd een enorme bestseller. In het boek bespreekt ze een interview met een meisje van 12 jaar over haar toekomst.

I (interviewer): Wat word je later?
M (meisje): Huisvrouw.
I: Vind je dat leuk?
M: Nee.
I: Waarom doe je het dan?
M: Er zal niets anders opzitten.

Wat zei dit meisje in feite? Dit: we zouden wel anders willen, maar het systeem is ons te machtig. Meisjes met nog zestig jaar voor de boeg hadden het hoofd al in de schoot gelegd.

Bron 4 Joke Smit schreef over de keuze van moeders tussen werken en thuisblijven.

> Als een vrouw naar eer en geweten besluit dat haar levensdoel bij haar gezin ligt, all right. Maar als zij tot de conclusie komt dat haar levensdoel zich elders bevindt dan moet zij gehoor geven aan haar verlangens. De rest is dan een kwestie van het vinden van oplossingen [zoals het vinden van opvang voor de kinderen]. Daarbij mag de maatschappij overigens wel worden aangespoord tot behulpzaamheid.

1 Gebruik de introtekst, bron 1 en de leertekst van paragraaf 3.

a Maak de zinnen kloppend.
De Vereniging voor Vrouwenkiesrecht past bij de *eerste* / *tweede* feministische golf, rond *1900* / *1970*.
Man-Vrouw-Maatschappij past bij de *eerste* / *tweede* feministische golf, rond *1900* / *1970*.

b Welke mening brengt het affiche van de VVV over?

c Welk argument voor die mening wordt op het affiche gegeven?

d Op het affiche lijkt het wel alsof vrouwen en mannen in 1916 op het gebied van werk gelijk waren. Leg met twee argumenten uit dat dat beeld niet klopt.

e In 1969 werd de feministische actiegroep Dolle Mina opgericht. Bedenk een reden waarom de groep vernoemd werd naar Wilhelmina Drucker.

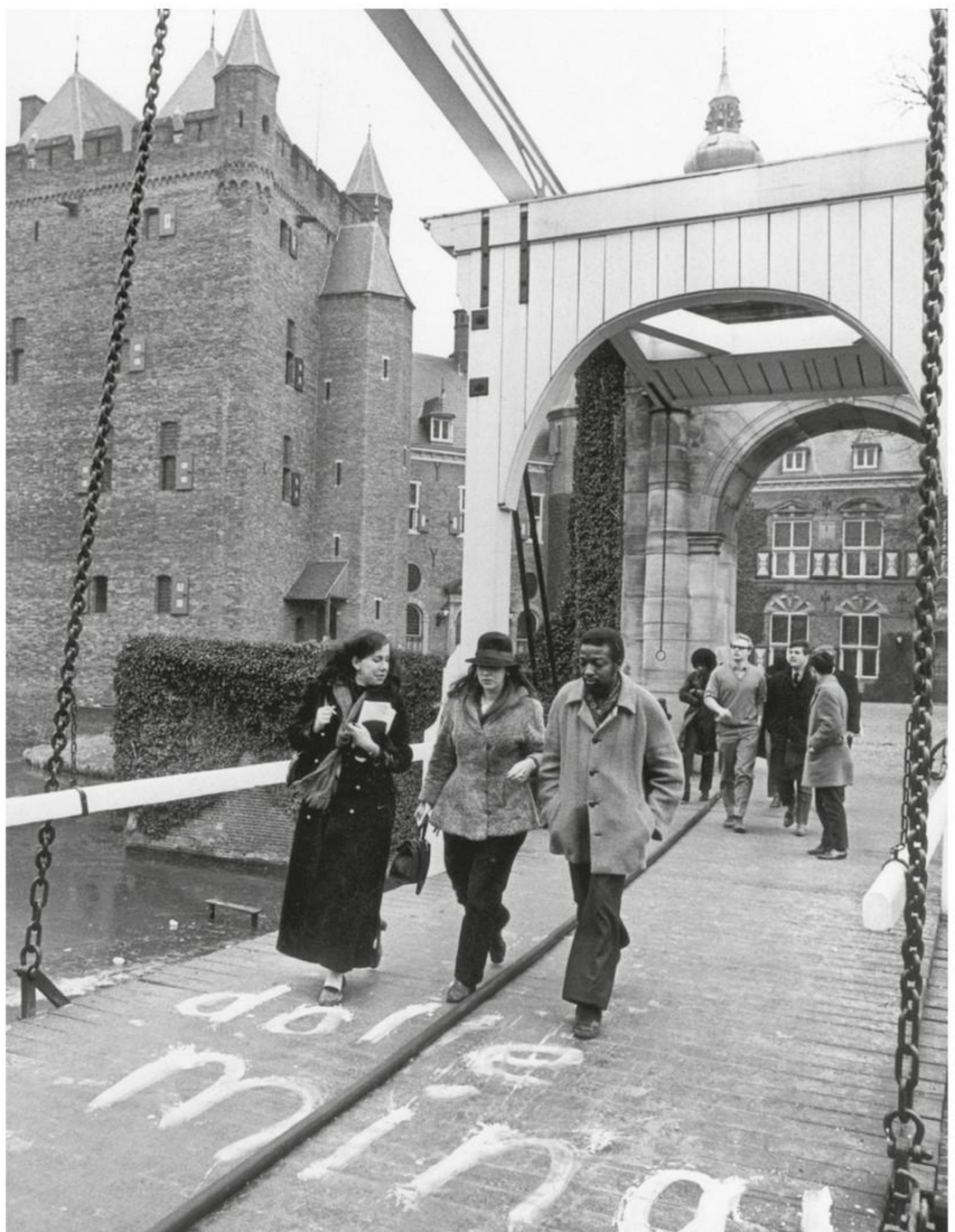
2 Gebruik de introtekst, bron 3 en 4.

a Dat Joke Smit na de geboorte van haar kinderen wilde gaan werken, was in haar tijd bijzonder. Welke hindernis ondervond zij daarbij?

b In de jaren 1960 werkten weinig vrouwen. Welke verklaring geeft Smit daarvoor in bron 3? Leg je antwoord uit.

c In 1967 beschreef Joke Smit het onbehagen (onaangenaam, vervelend gevoel) dat zij voelde en dat talloze vrouwen herkenden. Leg met behulp van je antwoord bij vraag b uit wat Smit daarmee bedoelde.

d Gebruik bron 4. Wat moest er volgens Smit veranderen in de maatschappij? Noem twee zaken.

Bron 5 In 1970 bezetten vrouwen en mannen van de actiegroep Dolle Mina kasteel Nijenrode. Daar was een opleidingsinstituut voor managers gevestigd dat alleen mannen toeliet.

Bron 6 In 1973 staakten vrouwen bij de ritssluitingen-fabriek Optilon in Winschoten: ze wilden hetzelfde loon als mannen. Dat vrouwen minder betaald kregen, was in de loonafspraken vastgelegd. De staking haalde niets uit, maar achter de schermen bleef MVM invloed op de politiek uitoefenen. Mede daardoor werd in 1975 gelijke beloning verplicht.

Bron 7 Poster van de overheid uit 1980.

3 Gebruik alle bronnen.

a De actiegroep Dolle Mina probeerde met opvallende acties veel aandacht van de media te krijgen. Leg met behulp van bron 5 uit dat die werkwijze moest zorgen voor verandering.

b De organisatie Man-Vrouw-Maatschappij probeerde op een andere manier voor veranderingen te zorgen. Hoe? Noem ook de bron waarin je dat leest.

c Gebruik bron 7. Leg uit dat de boodschap op de poster aansluit bij de ideeën van Joke Smit.

d Leg uit dat deze poster laat zien dat de houding van de overheid in 1980 tegenover vrouwenemancipatie veranderd was.

4 Gebruik bron 8.

a Tussen 1972 en 1982 ging het aantal vrouwelijke volksvertegenwoordigers met een sprongetje omhoog. Geef daarvoor een verklaring.

b Maak de zin kloppend.
De emancipatie van vrouwen op politiek gebied was een *geleidelijke* / *snelle* verandering.

c Wat vertelt bron 8 nog meer over de vrouwenemancipatie in de 20e eeuw? Leg je antwoord uit met gegevens uit de bron.

d Vraag aan je docent of je deze vraag alleen of met klasgenoten maakt. Onderzoek hoe het er in deze tijd voor staat met de vrouwenemancipatie in Nederland.

– Zoek daarvoor eerst cijfers op over de positie van mannen en vrouwen in Nederland in deze tijd. Denk daarbij aan: opleidingsniveau, werk en carrière, inkomen en economische zelfstandigheid en aan de taakverdeling tussen mannen en vrouwen in gezinnen.
– Zet samen de cijfers op een rij. Formuleer vier belangrijke conclusies (uitspraken over vrouwenemancipatie in Nederland in deze tijd) en onderbouw deze met cijfers.
– Bespreek met elkaar of jullie het wel of niet nodig vinden dat de overheid de emancipatie van vrouwen actief ondersteunt. Schrijf jullie advies kort op en onderbouw het met twee argumenten.
– Vergelijk je antwoord met dat van een klasgenoot / een ander groepje. Komen jullie tot dezelfde conclusies en hetzelfde advies? Als jullie verschillende antwoorden hebben, leg elkaar dan uit hoe je aan een antwoord bent gekomen.

Bron 8 Aantal vrouwen in de Tweede Kamer en het percentage vrouwelijke Tweede Kamerleden. Tot 1956 telde de Tweede Kamer 100 zetels, vanaf 1956 150.

Jaar	Aantal	%
1918	1	1
1922	7	7
1933	5	5
1952	7	7
1972	15	10
1982	29	19
1994	49	32
2010	64	43
2017	54	36
2021	56	37

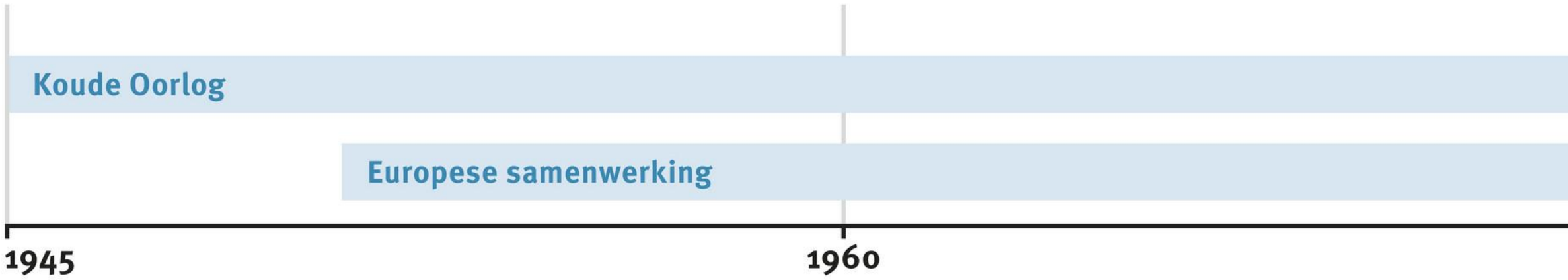
De tijd van televisie en computer

4 De Koude Oorlog

Oriëntatie

Bron 1 Schoolkinderen in New York doen in 1962 een oefening in *duck and cover* (‘maak je klein en zoek dekking’). Zo leerden ze wat ze moesten doen als raketten met atoombommen uit de Sovjet-Unie onderweg waren om hun stad te vernietigen.

8 Jonge schrijvers in verzet

CULTUUR

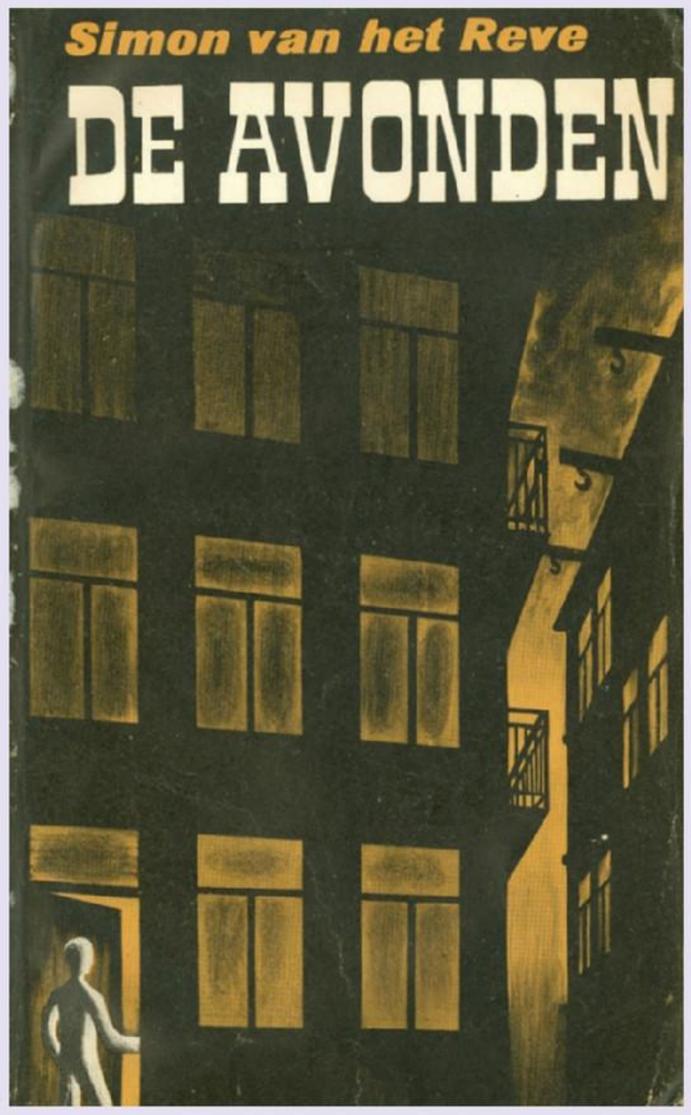
Vlak na de Tweede Wereldoorlog schreef een 23-jarige jonge schrijver een roman met de titel *De avonden*. Hij schreef het boek in een kamertje bij zijn ouders thuis. Bij de verschijning van het boek waren critici geschokt. Niet omdat er vieze of lelijke dingen in stonden, maar het was zo'n somber en bizar boek. De schrijver, Gerard Reve, werd er heel beroemd mee. Daar droeg zijn opvallende levensstijl ook aan bij. Hij was homoseksueel en verborg dat voor niemand. Hij was een atheïst, maar werd later rooms-katholiek.

Ruim vijftien jaar later werkte een jonge man overdag in de Amsterdamse haven, terwijl hij de nacht gebruikte voor zijn boek, getiteld *Ik Jan Cremer*. Op de kaft van de eerste druk stond 'Onverbiddelijke bestseller'. Dat werd het ook. Volgens de schrijver kwam dat door zijn zelfbedachte S3-formule (spanning, seks, sensatie). De katholieke kerk raadde het boek ten sterkste af. Toch lazen heel veel mensen het. Het boek was het grootste literaire succes van de jaren 1960.

De vraag is: waardoor werden de boeken *De avonden* en *Ik Jan Cremer* heel beroemd?

Bron 1 De omslag van *De avonden*, bij het verschijnen van het boek in 1947. Gerard Reve (1923-2006) noemde zichzelf toen nog Simon. Dat deed hij om zich te onderscheiden van zijn vader, die ook Gerard heette en boeken schreef.

De avonden gaat over de tien laatste dagen van het jaar 1946. De hoofdpersoon Frits van Egters is 23 jaar en woont bij zijn ouders. Overdag werkt hij op een kantoor en 's avonds verveelt hij zich. Hij gaat langs bij vrienden en voert oninteressante gesprekken. Frits ergert zich aan zijn ouders. Zijn vader is doof en zijn moeder vindt hij onhandig. In huis heerst een gespannen sfeer. Frits staat elke ochtend op met het plan zijn dag goed te besteden. 's Avonds constateert hij dat het weer niet gelukt is. Frits houdt van onsmakelijke verhalen en let heel sterk op lichamelijke kwalen en afwijkingen bij zichzelf en anderen. De roman eindigt op oudjaar. Moeder bakt oliebollen en heeft wijn gekocht. Het blijkt vruchtensap. Frits ergert zich wild. Hij vlucht uit huis naar zijn vrienden, die hij niet treft. Als hij weer thuiskomt, is hij iets vriendelijker tegen zijn ouders. Dan gaat hij in bed liggen. Hij constateert dat het jaar voorbij is, dat hij ademt en beweegt, dus leeft.

Bron 2 Het boek *De avonden* werd in 1989 verfilmd.

Bron 3 De roman *Ik Jan Cremer* uit 1964, met op het omslag de auteur op zijn Harley Davidson-motor.

Jan Cremer (1940) beschreef zichzelf als een wilde jongen met een moeilijke jeugd. Hij dronk al heel jong en deed op zijn 13e zijn eerste seksuele ervaring op met de buurvrouw. Hij gebruikte geregeld zijn vuisten en kende in alle havensteden de bordelen, politiebureaus en gevangenissen van binnen.

Bron 4 Jan Cremer verkocht in 2013 alle spullen die hij had gebruikt bij het schrijven van zijn roman. Voor de typmachine vroeg hij zo'n 1.500 euro.

1 Gebruik de introtekst, bron 1 en bron 3. Vul het schema in.

	De avonden	*Ik Jan Cremer*
Verschenen in		
Roman		
Leeftijd auteur bij verschijnen boek		
Levenswijze auteur		
Critici over het boek		

2 Gebruik de introtekst en bron 5.

a Welke twee overeenkomsten zijn er tussen de schrijver van het boek *De avonden* en de hoofdpersoon Frits in dat boek?

b Heeft Frits veel plezier in zijn leven? Leg je antwoord uit.

c Frits vindt zijn ouders stom en onsmakelijk. Hoe blijkt dat uit bron 1, 2 en 5?

d Past de houding van Frits ten opzichte van zijn ouders bij de normen en waarden in Nederland vlak na de oorlog? Leg je antwoord uit.

Bron 5 Fragment uit het boek *De avonden*. Zondagochtend, 22 december 1947.

Zijn vader kwam uit de keuken binnen in borstrok [hemd] en met zijn bovenbroek reeds aan: de bretels hingen tot op de grond. Zijn gezicht was nog vochtig. [...] Ik moet opletten, dacht hij [Frits], ik moet scherp toezien. Van het eerste ogenblik dat zijn vader begon te eten, bleef hij naar hem kijken. Hij kauwt zonder geluid, dacht hij, maar de mond gaat er telkens bij open. Hij bekeek de nek en voelde woede in zich opstijgen. Zeven wratten, zei hij bij zichzelf, waarom heeft hij die nooit laten wegnemen? [...] Zijn moeder schonk thee in. Bij het drinken slurpte ze zacht.

3 Gebruik bron 6 en 7.

a Critici (bron 6) schrokken nogal van *De avonden*. Waarom precies?

b Schrok de schrijver Willem Frederik Hermans ook van de roman? Leg je antwoord uit met bron 7.

c Bedenk waarom veel lezers in 1947 de levenshouding van Frits schokkend vonden. Noem twee redenen.

Bron 6 Twee critici in de krant over de roman *De avonden* in 1947.

– Het is een nachtmerrie, zo zonder hoop en vol negativiteit. Jammer dat de schrijver het nodig heeft gevonden zich uiterst ordinair uit te drukken, maar misschien zijn de geestelijke nood en de onmacht van de naoorlogse jeugd daarvoor aansprakelijk.

– Indien onze jeugd zich niet opwerkt uit de troosteloze mentale sfeer die in deze roman geschetst wordt, ziet het er voor onze toekomst niet goed uit.

Bron 7 Gerard Reve (links) en Willem Frederik Hermans (1921-1995), een andere bekende Nederlandse schrijver, waren in hun jonge jaren vrienden. Hermans schreef het volgende aan Reve. (Foto van Cas Oorthuys, 1955.)

Beste Simon,
De avonden heb ik gistermiddag achter elkaar uitgelezen. Ik feliciteer je er mee. Het boek is buitengewoon eentonig, maar ik heb mij geen ogenblik verveeld. [...] De hoofdpersoon schijnt niet veel van het leven te verwachten, anders dan verveling. Dat is misschien heel redelijk, maar weinig mensen, zeker jonge, doen dat zo consequent. [...] Frits heeft geen enkele ambitie, geen enkel toekomstplan. Tekenend is ook dat F's omgeving hem eigenlijk niet serieus neemt. Er is niemand die over zijn soms kwetsende en onbeschofte opmerkingen werkelijk kwaad wordt.

4 Gebruik bron 8, 9 en 10.
Het duurde ruim een jaar voordat de uitgever besloot het boek *Ik Jan Cremer* uit te geven.

- **a** Bedenk twee argumenten waarom de uitgever het boek eerst niet wilde uitgeven.
- **b** In de jaren 1960 veranderden de normen en waarden in de Nederlandse samenleving. Leg met twee voorbeelden uit bron 8 uit dat het boek *Ik Jan Cremer* een voorbeeld is van die veranderingen.
- **c** Bedenk een argument waarom de uitgever het boek uiteindelijk wel uitgaf.
- **d** Jan Cremer was de eerste die begreep dat negatieve publiciteit ook publiciteit is. Leg dit uit.

Bron 8 Fragment uit *Ik Jan Cremer*.

Ik bietste een piek* en ging dan naar het nachtcafé. Het binnenkomertje nam ik voor eigen rekening, maar ik werd altijd lazarus**. […] De vrouw van de kastelein (hoe heette ze nou toch?), ontzag me want ze had een oogje op me. […] Als ze aan de bar een gebroken bierviltje onder m'n neus duwde betekende het dat ik de volgende middag langs moest komen. Om drie uur. En als dan de geraniums voor het raam stonden was de kust veilig en kon ik de trap op. Ze zat dan altijd toevallig in bad. Dan moest ik haar rug afboenen met een spons. 'Harder, harder,' kreunde ze. Of ik moest op haar rug krabben. 'Kom er ook in!' zei ze.

* gulden
** dronken

vroegere tijden kennen. Ook 'Jan Cremer' staat vol branie, ver-zonnen sterke verhalen, stoute jongensfantazieën, barbaarse sex-taferelen, skabreuze pocherijen en zo meer.

Walgt u ook?

Menigeen legt dit boek (naar mij verteld werd) na tien bladzijden walgend of verveeld uit handen. maar toonaangevende schrijvers en literaire fijnproevers bekenden in één adem te hebben

Bron 9 Een criticus in de krant over *Ik Jan Cremer*.

Bron 10 Een andere criticus in de krant over *Ik Jan Cremer*.

Jan Cremer hoort in een kliniek thuis of in een tuchthuis. Dat moeten beter bevoegden maar uitmaken. Maar hij hoort zeker niet in staat gesteld te worden, zijn smerigheden en zijn smerige dagdromen in druk te geven. Het boek is slordig geschreven en bevat heel veel taalfouten. Dat een uitgeverij deze smeerlapperij laat zetten, drukken en in de handel brengen, is het erge.

5 Gebruik alle bronnen.
Zowel *De avonden* als *Ik Jan Cremer* zijn iconen van de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Welke twee bronnen laten zien dat de boeken ook lang na publicatie nog gewaardeerd werden?

6 Gebruik alle bronnen.
Stel, je moet één van beide boeken lezen voor Nederlands. Welk boek kies je? Leg je antwoord uit.

Afsluiting

Oefenen voor de toets

Oefenen met tijdsvolgorde

1 Zet de zinnen over de Nederlandse geschiedenis na 1945 in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A Dankzij de tweede feministische golf wordt abortus wettelijk toegestaan.
B De eerste Turkse en Marokkaanse gastarbeiders komen naar Nederland.
C Nederland begint aan de bouw van enorme windmolenparken.
D Net als andere West-Europese landen ontvangt Nederland Marshallhulp.
E Politici beginnen anti-immigratiepartijen op te richten, die veel stemmers trekken.
F Suriname wordt een onafhankelijk land.

Oefenen van de leerstof

2 Gebruik bron 1.

a Deze bron past goed bij de ontwikkeling van de Nederlandse economie rond 1977. Leg dat uit.
b Welke van de vier grote zuilen in Nederland kwam van oudsher het meest op voor de mensen in deze bron?
c De ontwikkeling die de Nederlandse boerenstand na 1945 doormaakte, is in één opzicht vergelijkbaar met die van de arbeidersklasse na 1970. Leg dat uit.

Bron 1 Arbeiders van de Utrechtse metaalfabriek Stork-Werkspoor in 1977. Ze hebben het werk neergelegd om te protesteren tegen de aangekondigde sluiting van hun bedrijf. Ondanks het protest ging de fabriek dicht. 275 arbeiders werden ontslagen. Foto: Han Singels.

3 Gebruik bron 2.

a Welk economisch begrip past het best bij de ontwikkeling in deze tabel?

- ◯ A Diversiteit.
- ◯ B Flexibilisering van de arbeidsmarkt.
- ◯ C Globalisering.
- ◯ D Individualisering.

b Deze tabel zegt ook iets over de verandering van de verzorgingsstaat. Is die tussen 2003 en 2019 sterker geworden of minder sterk? Leg je antwoord uit.

Bron 2 Aantal werkzame personen en zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) in Nederland en het percentage zzp'ers ten opzichte van het totale aantal werkzame personen, 2003-2019 (bron: CBS).

Jaar	Werkzame personen	Zelfstandigen zonder personeel	% van werkzame personen
2003	8.380.000	634.000	7,6
2010	8.779.000	865.000	9,9
2019	9.576.000	1.101.000	11,5

4 Sinds 1945 zijn verschillende groepen mensen naar Nederland gemigreerd. Ook andere West-Europese landen werden immigratielanden.
Welke groepen migranten kwamen wel in vrij grote aantallen naar Nederland, maar nauwelijks naar andere Europese landen? Leg je antwoord uit.

5 De oriëntatie van dit hoofdstuk gaat over vrijheid in Nederland sinds 1945.

a Hebben jongeren na 1945 meer of minder vrijheid gekregen? Leg je antwoord uit.

b Hebben vrouwen na 1945 meer of minder vrijheid gekregen? Leg je antwoord uit.

c Bedenk hoe het tegenwoordig in Nederland staat met de vrijheid van migranten uit niet-westerse landen en hun kinderen. Vind je die groot of beperkt? Leg je antwoord uit.

6 **a** Nederland is een klein land. Hoe heeft het sinds 1945 geprobeerd zijn eigen positie te versterken:

- op militair gebied;
- op economisch gebied?

b Naar verwachting wordt China rond 2050 de grootste economische macht op aarde. Sommige mensen denken dat dit zal leiden tot een nieuwe Koude Oorlog tussen China en de Verenigde Staten. Bedenk een reden waarom Nederland rond die tijd zijn internationale positie:

- zou willen veranderen;
- zou willen handhaven.

Oefenen van historisch denken

7 Gebruik bron 3 en 4.

a Deze bronnen gaan over de geschiedenis van de naoorlogse wapenwedloop in de wereld. Leg dat uit.

b Beide bronnen gaan over dezelfde gebeurtenis, maar geven daarvan een andere interpretatie. Leg eerst uit hoe bron 3 deze gebeurtenis interpreteert en leg daarna uit dat bron 4 een andere interpretatie geeft.

c Bedenk hoe je dit verschil in interpretatie kunt verklaren.

Bron 3 Op zaterdag 29 oktober 1983 was er in Den Haag een grote demonstratie voor de vrede en tegen de plaatsing van Amerikaanse kruisraketten (moderne atoomraketten). Op maandagochtend verscheen daarover in het Nederlandse communistische dagblad *De Waarheid* een artikel van de hoofdredactie. Daaruit twee gedeelten.

Twee jaar geleden demonstreerden 400.000 Nederlanders door de straten van Amsterdam tegen de kruisraket. [...] Afgelopen zaterdag werd in Den Haag opnieuw geschiedenis geschreven. Ditmaal maakten liefst 550.000 Nederlanders duidelijk dat er geen kruisraketten mogen komen op ons grondgebied. Het was de grootste demonstratie die ons land ooit zag. [...] Creatief en waardig hebben de Haagse demonstranten behalve hun getal ook hun argumenten in de politieke arena geworpen: plaatsing leidt tot escalatie*, dient geen enkel militair doel, er staan al genoeg kernwapens opgesteld.

* Dan loopt het uit de hand.

Bron 4 Diezelfde maandag schreef ook de hoofdredactie van het rechtse dagblad *De Telegraaf* een artikel over de demonstratie, onder de titel 'Verkeerde indruk'. Daarin stond onder meer het volgende.

Zoals al kon worden verwacht viel de boodschap die de demonstranten uitdroegen [...] uiteen in drie verschillende delen: de eis voor eenzijdige ontwapening (geen plaatsing van kruisraketten), de oproep tot tweezijdige vermindering van kernwapens in de NAVO én het Oostblok, en het alleen maar demonstratief tonen van de persoonlijke vredeswil zonder meer.
Het valt achteraf onmogelijk vast te stellen hoeveel demonstranten zich achter elk van de drie boodschappen hadden geschaard.
Door de wel erg nadrukkelijke aanwezigheid van de antikruisraketten-demonstranten, door de leuze van het organiserende comité ('Kruisraketten nee') en door de woorden van de meerderheid der sprekers werd evenwel de totaal verkeerde indruk gewekt dat de Haagse mars één boodschap bevatte en uitsluitend en alleen gericht zou zijn tegen de plaatsing van de kruisraketten. Dus ook tegen de NAVO en tegen Amerika.

8 Gebruik bron 5 van paragraaf 2.

a In 1952 was de Tweede Wereldoorlog nog maar kort geleden. Toch blijkt uit deze bron dat mensen toen al heel verschillende verhalen over de Tweede Wereldoorlog vertelden. Waaruit blijkt dat bijvoorbeeld?

b Leg uit hoe het komt dat deze verhalen over de Tweede Wereldoorlog verschilden.

c Loek van Maanen-van der Eerden Brevoort laat blijken dat veel Nederlanders in 1952 dachten dat mensen in Indonesië minder onder de oorlog hadden geleden dan mensen in Nederland. Onderstreep de zin in de bron waaruit dat blijkt. Leg je keuze uit.

d Je weet inmiddels het een en ander over de Tweede Wereldoorlog in Nederland en in Indonesië. Vind je het terecht dat Nederlanders in 1952 vaak dachten dat de Tweede Wereldoorlog in Indonesië minder erg was dan in Nederland? Leg je antwoord uit.

9 Gebruik hoofdstuk 5 en 6.
De boeken van *Memo* worden regelmatig bijgewerkt. Jij werkt nu met een druk van *Memo* die in 2024 is verschenen. In 2010 verscheen de derde druk. Je gaat deze twee drukken met elkaar vergelijken.

a In 2010 besteedde *Memo* geen aandacht aan de milieuproblematiek. In je eigen boek is dat anders. Toon dat aan.

b Bedenk een verklaring voor dit verschil.

Overzicht van de stof

Controleer jezelf

§6.1 Een welvarend land

- Je kunt uitleggen dat Nederland zich sinds de Tweede Wereldoorlog heeft ontwikkeld tot een welvarend land.
- Je kunt uitleggen hoe de Nederlandse landbouw zich na 1945 heeft ontwikkeld en zowel een positief als een negatief gevolg noemen.
- Je kunt uitleggen wat een verzorgingsstaat is en hoe die na 1945 in Nederland tot stand is gekomen.
- Je kunt uitleggen hoe de Nederlandse politiek zich na 1945 heeft ontwikkeld en daarbij een verband leggen met economische ontwikkelingen en ontzuiling.

§6.2 Migratie

- Je kunt uitleggen waarom de dekolonisatie van Nederlands-Indië leidde tot migratie naar Nederland.
- Je kunt beschrijven hoe Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen zich na 1945 politiek-bestuurlijk hebben ontwikkeld en uitleggen waarom veel Surinamers en Antillianen naar Nederland kwamen.
- Je kunt de drie belangrijkste groepen migranten noemen die sinds 1945 uit andere landen dan de voormalige koloniën naar Nederland zijn gekomen.

§6.3 Sociale verandering

- Je kunt uitleggen hoe jeugdculturen de Nederlandse samenleving blijvend hebben veranderd.
- Je kunt uitleggen hoe de verhoudingen tussen mannen en vrouwen sinds 1945 zijn veranderd.
- Je kunt uitleggen wat een inclusieve samenleving is en beschrijven welke spanningen diversiteit in de samenleving heeft opgeroepen.
- Je kunt uitleggen waarom de sociale tweedeling in de Nederlandse samenleving in de 21e eeuw zo hardnekkig is.

§6.4 Nederland in de wereld

- Je kunt beschrijven welke positie Nederland sinds 1945 in de wereldpolitiek heeft ingenomen.
- Je kunt uitleggen wat een vredesmissie is en hoe de vredesmissie in Srebrenica is verlopen.
- Je kunt uitleggen met welke internationale ontwikkelingen Nederland de komende jaren rekening moet houden.

Controleer jezelf historisch denken

- Je kunt uitleggen dat een geschiedverhaal altijd een interpretatie is van overblijfselen uit het verleden.
- Je kunt uitleggen dat niet alle mensen of groepen mensen hetzelfde belangrijk vinden om te vertellen over het verleden, en dat dit ook door de tijd heen verandert.

Kenmerkende aspecten

- Sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren 60

Jaartallen

1953	Watersnoodramp in Zeeland en Zuid-Holland
1954	Suriname en de Nederlandse Antillen krijgen meer zelfstandigheid binnen het Koninkrijk
1957	Getrouwde vrouwen krijgen dezelfde financiële rechten als mannen
1965	Marga Klompé voert de Algemene Bijstandswet in
1975	Suriname wordt onafhankelijk
1995	Nederland is medeverantwoordelijk voor de moord op 8.000 moslims in Srebrenica
2001	Invoering van het homohuwelijk
2015	Klimaatakkoord van Parijs

Begrippen

§6.1 Een welvarend land

wederopbouw
Het herstellen van de oorlogsschade en de economie na de Tweede Wereldoorlog.

consumptiemaatschappij
Samenleving waarin de meeste mensen een groot deel van hun inkomen kunnen besteden aan luxeartikelen.

verzorgingsstaat
Samenleving waarin de overheid zorgt voor iedereen die dat zelf niet kan, zoals ouderen, werklozen en zieken.

ontzuiling
Het afnemen van het belang van de zuilen in de Nederlandse samenleving.

individualisering
Sociale verandering waarbij mensen zichzelf steeds minder zien als lid van een bepaalde groep en meer ruimte willen geven aan hun persoonlijke talenten en voorkeuren, los van geloof, klasse of sekse.

§6.2 Migratie

gastarbeider
Arbeidskracht uit het buitenland die tijdelijk naar Nederland kwam om hier ongeschoold werk te doen.

asiel
Een veilige leefplek, waar je wordt beschermd tegen vervolging.

§6.3 Sociale verandering

jeugdcultuur
Cultuur van jongeren waarmee zij zich onderscheiden van de oudere generaties, bijvoorbeeld in kleding of muziekkeuze.

amerikanisering
Het (deels) overnemen van de Amerikaanse cultuur of leefwijze.

tweede feministische golf
Beweging die tussen 1960 en 1980 opkwam voor gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen, met name op het gebied van opleiding en werk.

seksuele revolutie
De snelle overgang in de jaren 1960 van een samenleving waarin seksualiteit verborgen bleef, naar een samenleving waarin seksualiteit openlijk bespreekbaar was.

multiculturele en pluriforme samenleving
Maatschappij waarin mensen met verschillende culturen en geloven op voet van gelijkwaardigheid met elkaar samenleven.

diversiteit
Een situatie waarin mensen van uiteenlopende aard deelnemen aan de samenleving, ongeacht hun sekse, culturele, religieuze en sociale achtergrond, huidskleur, seksuele geaardheid en lichamelijke of verstandelijke beperkingen.

inclusieve samenleving
Een samenleving met veel diversiteit, waarin mensen elkaar op gelijkwaardige en respectvolle wijze behandelen, ongeacht hun onderlinge verschillen.

integratie
Ontwikkeling waarbij nieuwkomers volwaardig gaan meedoen aan de samenleving en door de ontvangende samenleving als gelijkwaardig worden geaccepteerd.

Begrippen historisch denken

geschiedenis
Het verhaal dat we over het verleden vertellen. Ook wel: geschiedverhaal.

historisch belang
Dat wat een persoon, een culturele groep of een samenleving belangrijk vindt om te vertellen over het verleden.

interpretatie
De manier waarop iemand feiten uit bronnen uitlegt om tot een geschiedverhaal te komen.

verleden
Alle tijd vóór het nu.

Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

7 Staatsinrichting

Oriëntatie

Bron 1 De burgemeester van Utrecht onthult een bord dat aangeeft dat dit park voortaan een vuurwerkvrije zone is.

Na de verwoesting van Hiroshima en Nagasaki door Amerikaanse atoombommen kwam er een eind aan de Tweede Wereldoorlog. Het fascisme was verslagen. Maar direct dreigde een nieuwe oorlog. Want de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten waren nu militaire grootmachten, die pal tegenover elkaar stonden. Beide partijen waren bang voor overheersing door de ander. Daarom maakten de Russen al snel hun eigen atoombom.
In dit hoofdstuk lees je hoe de wereld na 1945 verdeeld raakte in een communistisch en een kapitalistisch blok. Ook Europa was verdeeld. Tot een grote, rechtstreekse oorlog kwam het niet: een aanval met kernraketten zou tot een tegenaanval hebben geleid en was dus te gevaarlijk. Maar de oorlogsdreiging bleef, tot in 1989 het communisme instortte. Pas toen kon Europa gaan bouwen aan een gemeenschappelijke toekomst.

Ieder jaar, vanaf november, wordt er in kranten en op televisie weer gediscussieerd over vuurwerk. De één is dol op het afsteken van vuurwerk, de ander schrikt van al die harde knallen. Sommigen zien het als een mooie traditie, anderen vinden dat het vooral slecht is voor het milieu en voor dieren. Moeten er strengere regels voor vuurwerk komen? En wie bepaalt dat eigenlijk? Om die vraag te kunnen beantwoorden, moet je weten hoe de Nederlandse democratie werkt, hoe je als burger je mening kunt geven en hoe wetgeving tot stand komt.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

1 Je stem laten horen

BASIS

Er zijn een hoop zaken waar Nederlanders verschillend over denken. Bijvoorbeeld over de vraag of vuurwerk wel of geen leuke traditie is. Wat kun je als Nederlandse burger doen om je mening hierover te laten blijken?

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen dat Nederland een parlementaire democratie is.
- Je kunt met voorbeelden uitleggen dat je op verschillende manieren je stem kunt laten horen.
- Je kunt kenmerken van verschillende politieke stromingen noemen.

Bron 1 Leerlingen uit Utrecht hebben meegedaan aan een debat over vuurwerk, samen met buurtbewoners, de gemeente, de politie en de brandweer.

Het volk regeert

Nederland is een **parlementaire democratie**. Het woord 'democratie' betekent letterlijk: het volk regeert. Maar het is onmogelijk dat alle burgers samenkomen om te regeren. Daarom kiezen ze volksvertegenwoordigers: mensen die namens de burgers besluiten nemen in een **volksvertegenwoordiging**. In Nederland worden om de vier jaar volksvertegenwoordigers gekozen voor het bestuur van de gemeente, de provincie en het land. De landelijke volksvertegenwoordiging noemen we het **parlement**. Het bestaat uit de Eerste Kamer en de Tweede Kamer.

Het kiezen van volksvertegenwoordigers gebeurt bij **verkiezingen**. Iedereen die de Nederlandse nationaliteit heeft en ouder is dan 18 jaar, mag tijdens verkiezingen stemmen op één van de kandidaten van de verschillende politieke partijen. Een **politieke partij** is een groep van mensen die ongeveer hetzelfde denken over problemen in de

samenleving en de mogelijke oplossingen daarvoor. Iedere partij heeft een programma waarin staat wat er volgens haar leden in Nederland moet veranderen. Je kunt zelf ook lid worden van een politieke partij. De meeste partijen hebben een jongerenafdeling.

Bij verkiezingen probeert iedere partij zoveel mogelijk stemmen te krijgen. Daarom voeren de partijen vóór de verkiezingen campagne. Via bijvoorbeeld sociale media, debatten en optredens in televisie- en radioprogramma's proberen politici hun ideeën duidelijk te maken. Zo kunnen burgers bepalen welke partij het best bij hun ideeën past.

Bron 2 Vuurwerkliefhebbers zijn bijeen in Den Haag om te protesteren tegen een vuurwerkverbod. Tijdens het protest worden vuurpijlen afgestoken om te laten zien dat legaal vuurwerk ongevaarlijk is. (Foto uit 2020.)

Burgers praten mee

Alle Nederlandse burgers van 18 jaar en ouder mogen hun stem uitbrengen tijdens verkiezingen. Ook mogen ze zich verkiesbaar stellen. Maar er zijn nog meer manieren waarop mensen in Nederland hun stem kunnen laten horen.

- Ze kunnen verenigingen oprichten. Dat kan een politieke partij zijn, maar ook een **belangenvereniging**, zoals een milieuclub of een sportbond. Deze organisaties bestaan vaak al jaren en zijn goed georganiseerd. De grootste belangenvereniging in Nederland is de ANWB (Algemene Nederlandse Wielrijdersbond), opgericht in 1883. De ANWB heeft ruim vier miljoen leden en komt op voor veilig verkeer.
- Ze kunnen een **actiegroep** starten. Een actiegroep is een groep mensen die zich inzetten om één (tijdelijk) probleem op te lossen. De groep bestaat meestal uit vrijwilligers. Vaak heft een actiegroep zichzelf op als het doel is bereikt. In Nederland zijn heel veel verschillende actiegroepen. De actiegroep Vuurwerkmanifest bijvoorbeeld wil een verbod op het afsteken van vuurwerk met oud en nieuw.
- Ze hebben recht op vrijheid van meningsuiting. Dat betekent dat zij kritiek mogen geven op bestuurders zonder te worden vervolgd. Burgers gebruiken regelmatig **massamedia**, zoals sociale media, kranten, televisie of radio, om duidelijk te maken hoe zij ergens over denken. Burgers kunnen ook een rechtszaak aanspannen, staken, demonstreren of een handtekeningenactie organiseren. Ook politici gebruiken de massamedia om hun standpunten duidelijk te maken.

Bron 3 De burgemeester van Kampen doet mee aan carbidschieten. Op veel plekken in Nederland is carbidschieten met melkbussen een traditie met oud en nieuw. In Kampen krijgen confessionele partijen veel stemmen. De burgemeester is lid van de ChristenUnie. (Foto uit 2011.)

Politieke stromingen

In Nederland bestaan veel politieke partijen. De ideeën van sommige partijen lijken op elkaar. Die partijen horen bij dezelfde politieke stroming. De belangrijkste stromingen zijn:

- **liberalisme**. Liberalen willen dat burgers zoveel mogelijk vrijheid hebben. Volgens hen zijn mensen in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor hun eigen leven. De regering moet zorgen voor vrijheid en veiligheid, maar moet zich niet met andere dingen bemoeien. Zo kunnen ook de belastingen laag blijven. Dit alles is volgens liberalen de basis voor een sterke economie. De VVD is een voorbeeld van een liberale partij.
- **sociaaldemocratie**. Sociaaldemocraten willen dat de welvaart gelijker over burgers wordt verdeeld. Via de belastingen delen rijkere burgers hun welvaart met armere. Sociaaldemocraten vinden dat de overheid actief moet ingrijpen in de samenleving om zwakkeren te beschermen. Bijvoorbeeld door middel van goede sociale voorzieningen of door regels voor bedrijven. Dat zulke maatregelen geld kosten, vinden sociaaldemocraten geen bezwaar. De PvdA is een voorbeeld van een sociaaldemocratische partij.
- **confessionalisme**. Confessionelen baseren hun politieke ideeën op een geloof. Wat deze partijen belangrijk vinden, hangt dus af van de normen en waarden van dat geloof. Vanuit het idee van naastenliefde vinden christelijke partijen het bijvoorbeeld belangrijk dat bedrijven en burgers samenwerken en voor elkaar zorgen. Op die manier is er niet veel bemoeienis van de overheid nodig. Het CDA is een voorbeeld van een confessionele partij.

Er zijn ook partijen die zich niet richten op de hele samenleving, maar die opkomen voor een bepaalde groep (zoals ouderen) of een bepaald ideaal (zoals dierenbelangen). Zulke partijen heten **one-issuepartijen**. De Partij voor de Dieren is een voorbeeld van een one-issuepartij.

Deze indeling in stromingen is steeds lastiger te gebruiken, omdat er allerlei nieuwe partijen zijn ontstaan die niet duidelijk bij één stroming passen. Zo werd bijvoorbeeld de PVV bij haar oprichting gezien als een one-issuepartij, die vooral migratie wilde tegengaan. Maar inmiddels heeft de partij ook veel andere standpunten, waarvan sommige liberaal en andere sociaaldemocratisch zijn.

Als het over politiek gaat, gebruiken we vaak de woorden ‘links’ en ‘rechts’. Linkse partijen staan voor gelijkheid. Zij zijn vaak progressief (veranderingsgezind) en besteden meer aandacht aan wereldproblemen als milieu of ontwikkelingshulp. Rechtse partijen willen zo min mogelijk overheidsbemoeienis. Ze willen zoveel mogelijk vrijheid voor burgers en bedrijven. Zij zijn vaak conservatief (behoudend) en meer gericht op hun eigen land. Maar ook deze indeling gaat niet meer altijd op: Nederlandse partijen hebben tegenwoordig zelden alleen maar linkse of alleen maar rechtse standpunten. Daardoor zijn deze termen soms lastig te gebruiken.

1 **a** Nederland is een democratie. Wat betekent dat?

b Welke taak heeft een volksvertegenwoordiger?

c Aan welke twee eisen moet je voldoen om te mogen stemmen voor landelijke verkiezingen?

- ☐ A Je mag geen strafblad hebben.
- ☐ B Je moet 18 jaar of ouder zijn.
- ☐ C Je moet de Nederlandse nationaliteit hebben.
- ☐ D Je moet genoeg belasting betalen.
- ☐ E Je moet lid zijn van een politieke partij.

2 Belangenvereniging Pyrotechniek Nederland (BPN) is de vereniging van bedrijven die vuurwerk verkopen.

a Welke belangen heeft deze vereniging? Geef een voorbeeld.

b In 2020 spande BPN een rechtszaak aan tegen de gemeente Rotterdam, omdat deze gemeente een vuurwerkverbod had ingevoerd. Geef twee redenen waarom dit voorbeeld past bij een democratisch land.

3 **a** Dankzij sociale media, zoals Twitter, is het contact tussen politici en burgers directer geworden. Leg dit uit.

b Politieke partijen hebben vaak een jongerenafdeling. Jongeren mogen vanaf 14 jaar lid worden. Waarom zouden partijen ook jongeren tussen 14 en 18 jaar toelaten, terwijl zij niet mogen stemmen?

4 In verkiezingstijd hoor je op televisie vaak politici praten.

a Om welke reden willen politici juist in verkiezingstijd graag meewerken aan allerlei televisieprogramma’s?

b Waarom is het voor burgers ook interessant dat politici in verkiezingstijd vaak op televisie zijn en dat ze actief zijn op sociale media?

5 **a** Welke zin is juist?

- ◯ A Confessionele partijen houden zich niet bezig met politiek, maar met geloof.
- ◯ B Liberale partijen willen veel vrijheid voor ondernemers.
- ◯ C One-issuepartijen richten zich vooral op de belangen van dieren.
- ◯ D Sociaaldemocraten willen de belastingen zo laag mogelijk houden.

b Welke uitspraak past bij welke politieke stroming? Maak de juiste combinaties.

A De overheid moet mensen helpen.	1 Confessionelen
B Mensen kunnen hun eigen problemen oplossen.	2 Liberalen
C Mensen moeten vooral elkaar helpen.	3 Sociaaldemocraten

6 Een politieke partij is een groep van mensen die ongeveer hetzelfde denken over de samenleving. Vaak kun je dat aan de naam al zien. Zo is er bijvoorbeeld de partij 50PLUS.

a Wat zou de partij 50PLUS belangrijk vinden in de samenleving? Leg je antwoord uit.

b Wat is de partij 50PLUS?

- ◯ A Confessioneel.
- ◯ B Liberaal.
- ◯ C Socialistisch.
- ◯ D Een one-issuepartij.

7 **a** Hieronder staan zes uitspraken. Geef per uitspraak aan of deze past bij 'linkse' of 'rechtse' partijen.

De overheid moet de burger beschermen door bijvoorbeeld een minimumloon vast te stellen.	*Links* / *Rechts*
De verschillen tussen inkomens moeten zo klein mogelijk gehouden worden.	*Links* / *Rechts*
Het is belangrijker om geld uit te geven aan de verdediging van ons land dan aan ontwikkelingshulp.	*Links* / *Rechts*
De overheid heeft de taak om burgers te verzorgen van de wieg tot het graf.	*Links* / *Rechts*
Verschil in rijkdom motiveert mensen om harder te werken en zorgt dus voor welvaart.	*Links* / *Rechts*
De belangrijkste taak van de overheid is het toezicht houden op recht en orde.	*Links* / *Rechts*

b Een politieke partij heeft de volgende standpunten:

- De overheid moet werklozen begeleiden en helpen bij het vinden van werk.
- Bedrijven en winkels mogen op zondag niet open zijn.
- Het geld dat besteed wordt aan ontwikkelingshulp kan beter worden gebruikt om armoede in ons eigen land op te lossen.

Het is vaak helemaal niet makkelijk om te bepalen of een partij links of rechts is. Leg dat uit met behulp van het bovenstaande voorbeeld.

8 Gebruik bron 2 en 4.

a Geef met behulp van deze bronnen twee argumenten tegen een vuurwerkverbod.

b Bedenk ook twee argumenten vóór een vuurwerkverbod.

c Bedenk twee argumenten die een liberale partij zou geven tégen een vuurwerkverbod.

Bron 4 De omzet door verkoop van vuurwerk van 2011 tot en met 2022. In 2020 en 2021 was er vanwege de coronacrisis een vuurwerkverbod.

Jaar	Omzet in miljoenen euro's
2011	65
2012	70
2013	67
2014	63
2015	65
2016	68
2017	68
2018	70
2019	77
2022	110

9 Stel, je wilt dat er in jouw gemeente dit jaar meer koopzondagen komen. Wat kun je dan doen? Maak de zinnen kloppend.
Je kunt een *actiegroep* / *belangenvereniging* oprichten, je kunt gebruikmaken van massamedia zoals *kranten* / *verkiezingen* of je kunt stemmen op een *confessionele* / *liberale* partij.

10 **a** Geef voor elke stelling aan of je het ermee eens bent of oneens.

Er moeten minimumstraffen komen voor mensen die zwaar geweld gebruiken.	*Eens* / *Oneens*
De overheid moet meer geld geven aan scholen voor lessen in kunst en cultuur.	*Eens* / *Oneens*
Nederland moet gezinshereniging voor vluchtelingen beperken, ook als zij in Nederland mogen blijven.	*Eens* / *Oneens*
De belasting op vliegreizen moet omhoog.	*Eens* / *Oneens*
De overheid moet meer geld uitgeven aan een sterk leger.	*Eens* / *Oneens*
Nederland moet zich verzetten tegen uitbreiding van de Europese Unie.	*Eens* / *Oneens*

b Gebruik bron 5. Vergelijk jouw antwoorden bij vraag a met de standpunten van politieke partijen in 2023. Geef in de bron bij elke stelling aan of jij het eens bent met de voorstanders of met de tegenstanders.

c Met welke partij(en) ben jij het het vaakst eens? Zou je ook op deze partij willen stemmen? Leg je antwoord uit.

Bron 5 De mening van verschillende politieke partijen bij de verkiezingen in 2023 over een aantal onderwerpen.

Onderwerp	Stelling	Voorstanders	Tegenstanders
Rechtspraak	Er moeten minimumstraffen komen voor mensen die zwaar geweld gebruiken.	FVD, PVV, VVD	CDA, CU, D66, GL/PvdA, PvdD, SP
Kunst en cultuur	De overheid moet meer geld geven aan scholen voor lessen in kunst en cultuur.	D66, FVD, GL/PvdA, PvdD, SP	CDA, CU, PVV, VVD
Migratie	Nederland moet gezinshereniging voor vluchtelingen beperken, ook als zij in Nederland mogen blijven.	CU, D66, GL/PvdA, PvdD, SP	CDA, FVD, PVV, VVD
Milieu en natuur	De belasting op vliegreizen moet omhoog.	CDA, CU, D66, GL/PvdA, PvdD	FVD, PVV, SP, VVD
Defensie	De overheid moet meer geld uitgeven aan een sterk leger.	CDA, CU, D66, FVD, GL/PvdA, VVD	PvdD, PVV, SP
Europa	Nederland moet zich verzetten tegen uitbreiding van de Europese Unie.	FVD, PvdD, PVV, SP	CDA, D66, GL/PvdA, VVD

Toelichting: CDA staat voor Christendemocratisch Appel, CU voor ChristenUnie, D66 voor Democraten '66, FVD voor Forum voor Democratie, GL/PvdA voor de samenwerking tussen GroenLinks en de Partij van de Arbeid, PvdD voor Partij voor de Dieren, PVV voor Partij voor de Vrijheid, SP voor Socialistische Partij, VVD voor Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

2 Besluiten nemen

BASIS

Nieuwe wetten, bijvoorbeeld over vuurwerk, worden gemaakt door de overheid. Binnen de overheid heeft iedereen een eigen taak. Wie precies het land mogen regeren, wordt voor een groot deel bepaald bij de verkiezingen.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt beschrijven hoe de Eerste en Tweede Kamer worden samengesteld.
- Je kunt uitleggen hoe de regering wordt gevormd.
- Je kunt beschrijven hoe een wet tot stand komt.

Bron 1 In een stemlokaal in Tilburg worden na de verkiezingen alle stemmen geteld. (Foto uit 2017.)

De stemmen verdelen

Als je bij verkiezingen mag stemmen, krijg je een oproep thuisgestuurd. Daarmee kun je naar een stemlokaal om je stem uit te brengen. Daar krijg je een stembiljet: een papieren lijst met daarop de namen van alle mensen die zich verkiesbaar stellen voor de verschillende politieke partijen. Op het stembiljet geef je aan welke persoon jij kiest.

Na de verkiezingen wordt bepaald hoeveel volksvertegenwoordigers namens elke partij gekozen zijn. Dat gaat volgens een systeem van **evenredige vertegenwoordiging**. In dit systeem worden alle geldige stemmen opgeteld en gedeeld door het aantal zetels. Zo wordt bepaald hoeveel stemmen er nodig zijn om één zetel (letterlijk: zitplaats) in de volksvertegenwoordiging te halen. Op basis van de uitslag worden de zetels over de verschillende partijen verdeeld.

Op die manier wordt bijvoorbeeld bepaald wie de 150 volksvertegenwoordigers van de **Tweede Kamer** zijn. Zij worden eens in de vier jaar gekozen. De Tweede Kamer is onderverdeeld in fracties. Een **fractie** is een groep Kamerleden van dezelfde partij.

De **Eerste Kamer** wordt op een andere manier gekozen. De Eerste Kamer bestaat uit 75 leden. Zij worden niet direct door het volk gekozen, maar door de Provinciale Staten, de volksvertegenwoordigingen van de verschillende provincies. Net als in de Tweede Kamer horen de leden van de Eerste Kamer bij een bepaalde politieke partij. Ook de Eerste Kamer bestaat dus uit fracties.

Bron 2 De politicus Edith Schippers (links) heeft na de verkiezingen met alle politieke partijen gesproken over de vorming van een nieuwe regering. Ze biedt haar verslag hierover aan aan Khadija Arib (rechts), de toenmalige voorzitter van de Tweede Kamer. (Foto uit 2017.)

Een regering vormen

Na de verkiezingen willen de politieke partijen die in de Tweede Kamer zijn verkozen, hun plannen uitvoeren. Om dat voor elkaar te krijgen, moeten de partijen samenwerken. Want een plan wordt pas uitgevoerd als een meerderheid van de Tweede Kamer daarmee instemt: 76 of meer leden van de Kamer dus. Het is nog nooit gebeurd dat één partij meer dan de helft van de zetels kreeg. Partijen moeten dus samenwerken om een meerderheid te vormen.

Na de verkiezingen begint de **formatie**: de vorming van een nieuw landelijk bestuur. De Tweede Kamer stuurt dat proces aan. Eerst gaan de partijen met elkaar praten om te bepalen welke partijen samen zouden kunnen regeren. Daarbij moeten ze altijd een beetje toegeven: de ene partij krijgt bijvoorbeeld haar zin op het gebied van onderwijs en de andere partij krijgt haar zin op het gebied van belastingen. Partijen met heel verschillende ideeën lukt het meestal niet om samen te werken. Na een aantal weken praten komen de partijen die samen willen regeren met een gezamenlijk plan: het **regeerakkoord**. De partijen die gaan samenwerken, heten de **coalitie**. Zij gaan het land regeren. De overige partijen vormen vanaf dat moment de **oppositie**.

De coalitie gaat vervolgens op zoek naar **ministers** die de plannen willen uitvoeren. Er worden ongeveer vijftien ministers aangesteld. Het precieze aantal verschilt per regering. De ministers verdelen het werk onderling: er is bijvoorbeeld een minister van Onderwijs en een minister van Buitenlandse Zaken. Een aantal ministers wordt ondersteund door een **staatssecretaris**. De ministers en staatssecretarissen vormen samen het **kabinet**. De coalitie wijst ook de nieuwe **minister-president** aan. Hij is de voorzitter van het kabinet.

Als het kabinet compleet is, benoemt de koning de ministers officieel. De ministers vormen samen met de koning de **regering**. In Nederland heeft de koning geen macht, maar vooral een symbolische functie. Hij staat boven de partijen en vertegenwoordigt heel Nederland, bijvoorbeeld tijdens staatsbezoeken in het buitenland.

De regering en de coalitiepartijen hebben vier jaar om hun plannen uit te voeren. Dan zijn er nieuwe verkiezingen en geven burgers met hun stem aan of ze tevreden zijn over de coalitie of niet.

Bron 3 Een Tweede Kamerlid (links) en twee ministers (rechts) tijdens een debat in februari 2020 over de onrustige jaarwisseling en het afsteken van vuurwerk tijdens oudejaarsnacht.

Nieuwe wetten maken

De coalitiepartijen hebben vier jaar om hun regeerakkoord uit te voeren. Om te zorgen voor veranderingen zullen ze nieuwe wetten moeten maken. Hoe komt een nieuwe wet tot stand?

Meestal maakt een minister een wetsvoorstel. Dat doet hij samen met zijn ambtenaren. Leden van de Tweede Kamer kunnen ook een wetsvoorstel doen.

Een wetsvoorstel wordt eerst aan de Tweede Kamer voorgelegd. De Tweede Kamerleden kunnen wetsvoorstellen goedkeuren, afkeuren of wijzigen. Als een meerderheid van de Tweede Kamer het voorstel goedkeurt, gaat het naar de Eerste Kamer. Als het wordt afgekeurd, zal een minister met een aangepast voorstel moeten komen.

De Eerste Kamer controleert of de besluitvorming van de Tweede Kamer goed verlopen is. Ze kan een wetsvoorstel goed- of afkeuren, maar niet veranderen. Als de Eerste Kamer een wetsvoorstel afkeurt, dan moeten de minister en de Tweede Kamer opnieuw aan het werk.

Nadat beide Kamers het wetsvoorstel hebben aangenomen, ondertekenen de minister en de koning de nieuwe wet.

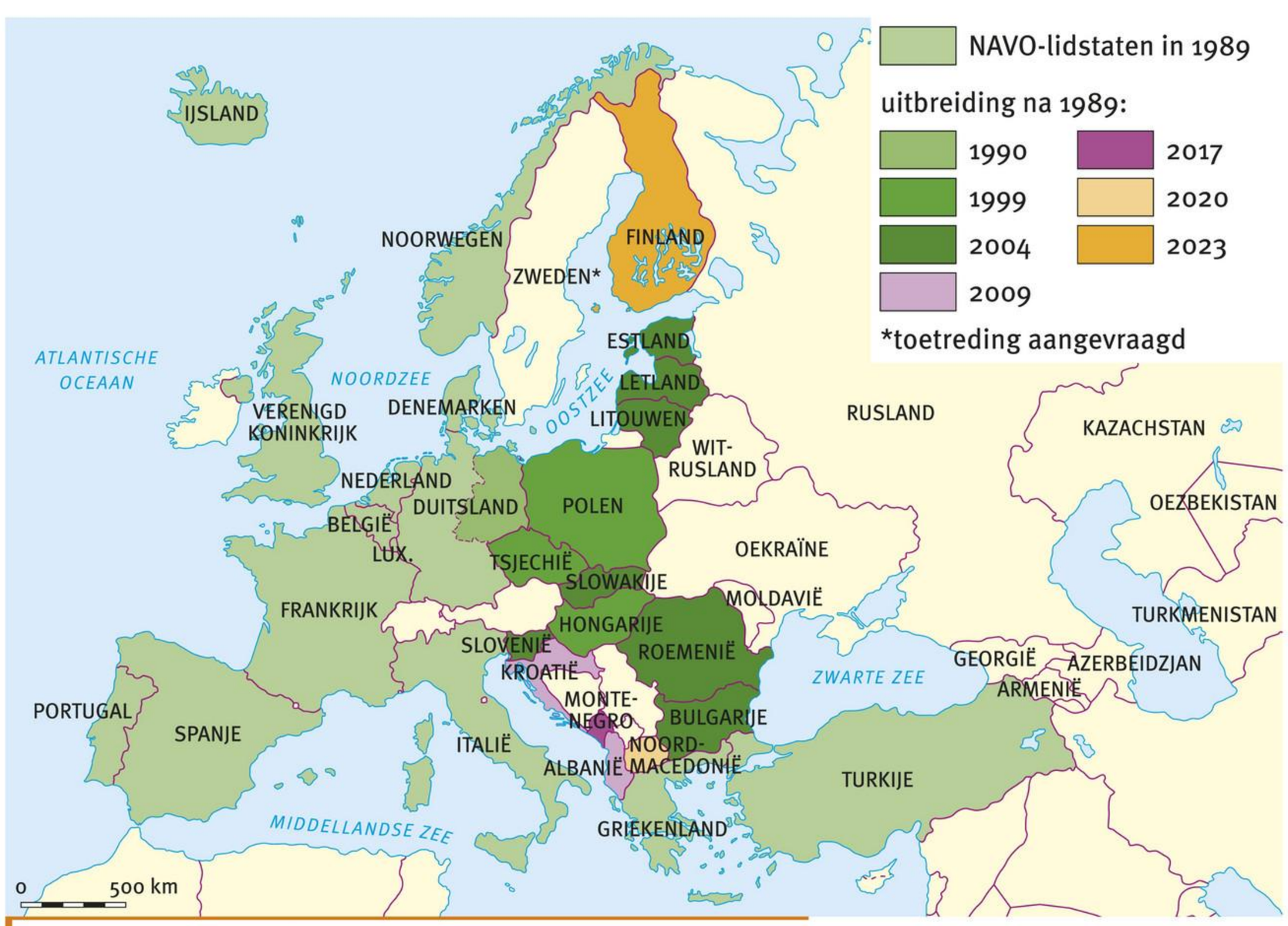
Ten slotte wordt de wet gepubliceerd, zodat alle burgers de wet kennen.

1 **a** Hoe wordt een nieuwe regering gevormd? Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde.
- A Burgers krijgen een stembiljet.
- B De zetels worden verdeeld.
- C Partijen maken een regeerakkoord.
- D Politieke partijen voeren campagne.
- E Stemlokalen worden geopend.

b Bij het tellen van de stemmen voor de Tweede Kamer blijkt dat een partij 10% van de stemmen heeft gekregen. Hoeveel zetels krijgt deze partij? Leg je antwoord uit. Gebruik daarbij het begrip ‘evenredige vertegenwoordiging’.

Bron 2 Europa tijdens de Koude Oorlog (situatie 1960).

Bron 3 Europa na de Koude Oorlog.

2 **a** Maak de juiste combinaties.

A Eerste Kamer	1 Bestaat uit 75 leden
B Fractie	2 Bestaat uit 150 leden
C Kabinet	3 De Eerste en Tweede Kamer
D Parlement	4 De koning en de ministers
E Regering	5 De ministers en staatssecretarissen
F Tweede Kamer	6 Leden van dezelfde partij in de Eerste of Tweede Kamer

b Vul de juiste woorden in.
Na verkiezingen gaan ..... met elkaar praten over samenwerking. De partijen die gaan samenwerken, leggen hun plannen vast in een .....; Deze periode van onderhandelen heet de .....; De samenwerkende partijen heten de .....;
De overige partijen vormen de .....;

c Welke zin is juist?

- ◯ A De minister-president is de persoon die de meeste stemmen kreeg bij de verkiezingen.
- ◯ B Een partij die niet in de coalitie komt, komt dus ook niet in de Tweede Kamer.
- ◯ C Een wet kan alleen goedgekeurd worden als een meerderheid voor de wet stemt.
- ◯ D Het is onmogelijk dat een partij een meerderheid van de stemmen krijgt.

3 Na de Tweede Kamerverkiezingen gaan partijen samenwerken in een coalitie.

a Leg uit dat het logisch is dat partijen van dezelfde politieke stroming een coalitie vormen.

b Gebruik bron 4. Leg uit, met behulp van de bron, waarom partijen vaak toch met partijen uit andere politieke stromingen moeten samenwerken.

c In een coalitie werken soms wel vier partijen samen. Bedenk hiervan een nadeel en een voordeel.

d Stel, je zit in de Tweede Kamer namens een van de coalitiepartijen. Een minister van een andere coalitiepartij doet een wetsvoorstel dat niet past bij jouw standpunten. Waarom zou je toch vóór het wetsvoorstel stemmen?

e Leg uit dat partijen van de oppositie bij stemmingen over wetsvoorstellen meer vrijheid hebben om hun eigen standpunten te volgen.

Bron 4 Een overzicht van de zetelverdeling in de Tweede Kamer na de verkiezingen van 2021.

Partijen	Aantal zetels	Partijen	Aantal zetels
BBB	7	NSC	20
CDA	5	PvdD	3
ChristenUnie	3	PVV	37
D66	9	SGP	3
DENK	3	SP	5
FvD	3	Volt	2
GroenLinks/PvdA	25	VVD	24
JA21	1		

4 Gebruik bron 4 of zoek op internet naar de huidige zetelverdeling in de Tweede Kamer.

a Welke partijen zitten in de coalitie en hoeveel zetels hebben zij samen?

b Geef een ander voorbeeld van partijen die samen een coalitie met 76 zetels of meer hadden kunnen vormen.

c Hoeveel fracties heeft de Tweede Kamer nu?

5 Nederland had in 2023 verschillende ministeries, zoals:

- Ministerie van Economische Zaken en Klimaat;
- Ministerie van Justitie en Veiligheid;
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap;
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Welk ministerie zou zich bezighouden met de wetgeving rondom vuurwerk? Leg je antwoord uit.

6 **a** Wat is een taak van de koning van Nederland? Twee antwoorden zijn goed.

☐ A Andere landen bezoeken.
☐ B De formatie regelen.
☐ C Het regeerakkoord schrijven.
☐ D Naar herdenkingen komen.
☐ E Nieuwe wetten bedenken.

b Is de koning in Nederland volgens jou belangrijk? Leg je antwoord uit.

7 Hoort de beschrijving bij de Eerste Kamer, bij de Tweede Kamer of bij beide?

Bestaat uit fracties	*Eerste Kamer / Tweede Kamer / Beide*
Kan een wetsvoorstel goed- of afkeuren	*Eerste Kamer / Tweede Kamer / Beide*
Kan een wetsvoorstel wijzigen	*Eerste Kamer / Tweede Kamer / Beide*
Kan een wetsvoorstel doen	*Eerste Kamer / Tweede Kamer / Beide*
Wordt direct door het volk gekozen	*Eerste Kamer / Tweede Kamer / Beide*
Is onderdeel van het parlement	*Eerste Kamer / Tweede Kamer / Beide*

8 Geef in een schema weer hoe een wet tot stand komt. Maak ook duidelijk wat er gebeurt als de Tweede of Eerste Kamer een wet afkeurt. Begin met het wetsvoorstel.

9 Gebruik bron 4 en 5.

Na de verkiezingen van 2021 gingen VVD, CDA, D66 en ChristenUnie regeren.

a Wie heeft het wetsvoorstel (bron 5) gedaan: de coalitie of de oppositie?

b Past het wetsvoorstel beter bij een linkse of bij een rechtse partij? Leg je antwoord uit.

c Had het wetsvoorstel een grote kans om te worden aangenomen, denk je? Leg je antwoord uit.

Bron 5 In januari 2023 verdedigde de Partij voor de Dieren een wetsvoorstel voor een algemeen vuurwerkverbod. Dit wetsvoorstel deed de PvdD samen met GroenLinks.

> Tradities zijn waardevol, en vrijheid is een heel belangrijke waarde. Maar vrijheid voor de één houdt op waar de veiligheid van de ander in het geding komt. De vele ongelukken, de angst en stress bij dieren en de luchtvervuiling zijn geen tradities om trots op te zijn.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

3 Een democratisch bestuur

BASIS

Nederland is een democratie. Dat betekent dat er grenzen zijn aan de macht van de overheid en dat de rechten van burgers worden beschermd. Dat heeft veel voordelen.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt vier voordelen van een democratisch bestuur noemen.
- Je kunt uitleggen hoe het parlement en de media de regering controleren.
- Je kunt uitleggen hoe de Europese Unie wordt bestuurd.

Bron 1 Een slechtziende burger probeert het eerste stembiljet in braille uit. Hierdoor wordt stemmen voor blinden en slechtzienden eenvoudiger. (Foto uit 2019.)

Democratie

Je kunt in de wereld geen twee landen vinden die op precies dezelfde manier worden bestuurd. Zelfs democratieën zijn overal anders geregeld. Burgers kunnen daarom ook kritisch zijn over de democratie zelf. Moeten burgers niet meer of juist minder inspraak krijgen? Luisteren onze politici wel goed naar de burgers?

Ondanks de kritiek wordt de democratie gezien als de bestuursvorm met de grootste voordelen. Dit heeft vier redenen:

- In een democratie zijn regelmatig verkiezingen. Daardoor kan het niet gebeuren dat één persoon of één groep alle macht in handen krijgt. Dit dwingt politici ook om naar de burgers te luisteren. Als ze dat niet doen, lopen ze het risico om bij de volgende verkiezingen veel stemmen te verliezen.
- In een democratie zijn de grondrechten van burgers beschermd, zoals het recht om te stemmen en vrijheid van meningsuiting. De overheid moet altijd rekening houden met deze grondrechten. Een meerderheid mag niet de rechten van een minderheid afpakken.

- Een democratie is bijna altijd een **rechtsstaat**. Dit betekent dat iedereen zich aan de wet moet houden, ook de bestuurders. Wanneer bestuurders zich niet aan de wet houden of een wet niet uitvoeren, kan een rechter hen tot de orde roepen.
- In een democratie worden persvrijheid en journalistieke onafhankelijkheid beschermd. Journalisten moeten zelfstandig onderzoek kunnen doen en kritiek kunnen geven op de politiek, zonder bijvoorbeeld te worden bedreigd.

Bron 2 De burgemeester en een aantal gemeenteraadsleden van de gemeente Hengelo leggen aan journalisten en burgers uit waarom ze dit jaar geen vuurwerkvrije zones hebben aangewezen. (Foto uit 2019.)

De democratie bewaken

In Nederland is het zo geregeld dat de Tweede Kamer op allerlei manieren het werk van de ministers kan controleren. Op die manier moet voorkomen worden dat ministers misbruik maken van hun macht.

Ten eerste hebben Kamerleden het recht om vragen te stellen en hebben ministers de plicht om Kamerleden goed te informeren. Ministers mogen geen informatie achterhouden.

Ten tweede kunnen Kamerleden het vertrouwen in een minister opzeggen. Dat heet een ‘motie van wantrouwen’. Als zo’n motie wordt aangenomen, zal de minister aftreden. De Kamer zal zo’n motie alleen aannemen als ze vindt dat er grote fouten zijn gemaakt.

De Tweede Kamer kan ook een motie van wantrouwen indienen tegen het hele kabinet. Als die motie wordt aangenomen, ‘valt’ het kabinet. Alle ministers dienen dan hun ontslag in en er komen nieuwe Tweede Kamerverkiezingen. Daarna wordt een nieuwe regering gevormd.

De ministers zijn dus verantwoordelijk voor hun eigen werk. Maar ze zijn ook verantwoordelijk voor hun ambtenaren en het werk van hun voorgangers. Dat is belangrijk, want anders zou niemand aangesproken kunnen worden op grote fouten die in het verleden zijn gemaakt.

De Tweede Kamer zelf wordt door de kiezers gecontroleerd. Als Kamerleden hun werk niet goed doen of instemmen met wetten waar veel mensen tegen zijn, zullen ze niet herkozen worden. De media hebben daarin een belangrijke taak: zij informeren burgers over wat er in Den Haag gebeurt.

Bron 3 De voorzitters van de Europese Commissie en de Europese Raad, Ursula von der Leyen (links) en Charles Michel (rechts), ontvangen in 2023 president Volodymyr Zelensky van Oekraïne, dat lid wil worden van de EU.

Democratie in Europa

Nederland is lid van de Europese Unie (EU). De EU wordt ook democratisch bestuurd. Het bestuur van de EU vergadert in Brussel en Straatsburg. De belangrijkste onderdelen van dit bestuur zijn: het Europees Parlement, de Europese Commissie, de Raad van Ministers en de Europese Raad.

De **Europese Commissie** (EC) is het 'dagelijks bestuur' van de Europese Unie. Er zijn 27 Eurocommissarissen, uit elke lidstaat één. Elke commissaris doet op zijn eigen werkterrein, bijvoorbeeld economische zaken, voorstellen voor nieuwe wetgeving en voert de beslissingen van het Europees Parlement en de Raad van Ministers uit.

Het **Europees Parlement** (EP) bestaat uit 750 leden. Deze leden worden iedere vijf jaar gekozen door de burgers van de EU. Alle inwoners van 18 jaar of ouder mogen stemmen en zich kandidaat stellen. Het EP controleert de activiteiten van de landen van de Europese Unie. Het houdt bijvoorbeeld in de gaten of de lidstaten hun democratie goed beschermen. Daarnaast besluit het EP (samen met de Raad van Ministers) over Europese wetten en over de begroting.

De **Raad van Ministers** (de Raad) bestaat uit ministers uit alle lidstaten. Ieder land stuurt steeds de minister die verantwoordelijk is voor het te behandelen onderwerp. Als er bijvoorbeeld vergaderd wordt over landbouw, dan is de Nederlandse minister van Landbouw daarbij aanwezig. De Raad van Ministers besluit (samen met het EP) of een nieuwe wet wordt aangenomen.

De **Europese Raad** bestaat uit de leiders van alle lidstaten. Ieder land stuurt zijn premier of minister-president naar deze raad. De regeringsleiders houden zich niet bezig met wetten, maar bepalen in grote lijnen het beleid van de EU.

In de EU worden wetten gemaakt waar alle lidstaten zich aan moeten houden. Europese burgers hebben soms het idee dat wetten vanuit Brussel worden opgelegd, zonder dat zij daar veel over te zeggen hebben. Daarom staat de democratie in de Europese Unie vaak ter discussie.

1 Vat de vier voordelen van democratie kort samen. Gebruik maximaal 20 woorden.

2 Hieronder staan enkele kenmerken van de democratie in Duitsland.
- Duitsland heeft een parlement (de Bondsdag) met minimaal 598 zetels.
- Een partij moet minimaal 5% van de stemmen behalen om in het parlement te komen.
- In de Bondsdag zitten lokale én landelijke volksvertegenwoordigers.
- Iedere vier jaar zijn er verkiezingen. Dan mag iedere Duitser twee stemmen uitbrengen: één op een lokale vertegenwoordiger en één op een landelijke partij.

a Vergelijk de Duitse met de Nederlandse democratie. Noem een overeenkomst en een verschil.
b Kies één verschil tussen Nederland en Duitsland. Vind je de Duitse democratie op dat punt beter of de Nederlandse? Leg je antwoord uit.

3 De Verenigde Staten zijn een democratie. In de Verenigde Staten worden rechters door de president benoemd. De president mag rechters niet ontslaan, maar mag wel een nieuwe rechter aanwijzen wanneer een rechter bijvoorbeeld met pensioen gaat.
In Nederland bepalen de rechters zelf – via een speciale commissie – wie de nieuwe rechters worden. De koning maakt de benoeming daarna officieel.

a Leg uit waarom onafhankelijke rechtspraak belangrijk is in een democratie.
b Geef een argument waarom het systeem in de VS democratischer is.
c Geef een argument waarom het systeem in Nederland democratischer is.

4 Hieronder staan drie uitspraken over de rol van de media in een democratie.
Geef bij elke uitspraak aan hoe dat anders gaat in een dictatuur.

In een democratie	In een dictatuur
Journalisten doen zelfstandig onderzoek.	
Burgers gebruiken de media om hun mening te uiten.	
Tv-programma's nodigen politici uit wanneer er bijna verkiezingen zijn en stellen kritische vragen.	

5 Gebruik bron 1.

a Leg uit waarom deze foto past bij een democratie.
b Bedenk een andere groep mensen voor wie stemmen niet zo eenvoudig is.
c Bedenk voor deze groep een oplossing om het stemmen makkelijker te maken.
d Gebruik bron 4. Leg ook voor deze bron uit waarom hij past bij een democratie.

Bron 4 Begin 2020, vlak na oudejaarsnacht, kondigt een groep burgers aan dat ze de overheid willen aanklagen, omdat ze vinden dat de overheid de burgers en het milieu niet genoeg beschermt. In de media staat daarover het volgende bericht.

Tientallen maatschappelijke organisaties die zich hebben verenigd in het platform Vuurwerkmanifest, stappen naar de rechter als de landelijke overheid niet met een vuurwerkverbod komt. Het gaat onder anderen om artsen, verzekeraars en dierenbeschermers. [...] Een woordvoerder van het Vuurwerkmanifest laat woensdag aan NU.nl weten dat de verenigde organisaties, als de landelijke overheid geen actie onderneemt, een rechtszaak tegen de overheid starten om een vuurwerkverbod af te dwingen.

6 Een kabinet kan ‘vallen’ als er ruzie ontstaat binnen de coalitie. Dan kan een partij besluiten om uit de coalitie te stappen.

a Waarom is het voor de coalitie vaak lastig om zonder deze partij verder te regeren?

b Wanneer kan een kabinet nog meer vallen?

7 In Nederland moet een minister soms aftreden vanwege een fout die de vorige minister heeft gemaakt.

a Noem hiervan een voordeel.

b Noem hiervan een nadeel.

8 Welke beschrijving past bij welk bestuursorgaan? Maak het schema kloppend. Let op: sommige beschrijvingen passen bij verschillende organen.

Beschrijving	Europees Parlement	Europese Commissie	Raad van Ministers	Europese Raad
Bestaat uit één lid per lidstaat.				
Wordt rechtstreeks door burgers gekozen.				
Elk lid heeft een eigen werkterrein.				
Bepaalt de grote lijnen van het beleid.				
Besluit over wetten.				
Zorgt dat de wetten worden uitgevoerd.				
Controleert of lidstaten hun democratie goed beschermen.				

9 In 2016 werden gratis plastic tasjes in winkels in de Europese Unie verboden. In Nederland werd daarom besloten dat burgers voortaan moesten betalen voor een plastic tas. In Frankrijk mogen winkels helemaal geen plastic tassen meer meegeven.

a Zijn de volgende zinnen juist of onjuist?

Dit wetsvoorstel werd geschreven door de Raad van Ministers.	*Juist* / *Onjuist*
Alle lidstaten moeten het verbod op gratis plastic tassen invoeren in hun land.	*Juist* / *Onjuist*
Alle lidstaten mogen zelf bepalen op welke manier ze het verbod invoeren.	*Juist* / *Onjuist*

b Vind jij het goed dat de EU besluit over zo’n verbod in plaats van de Nederlandse overheid? Leg je antwoord uit.

10 Sommige mensen vinden de EU niet democratisch genoeg.
Bedenk hiervoor een oplossing.

11 Sommige Nederlandse partijen vinden dat de EU te veel invloed heeft. Zij willen dat Nederland meer dingen zelf kan bepalen.

a Past dit standpunt meer bij rechtse partijen of meer bij linkse partijen? Leg je antwoord uit.

b Leg uit, met twee voorbeelden, dat Nederland zelf juist ook veel invloed heeft op de EU.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

4 Oefenen met een debat

TOEPASSEN

Vuurwerk

Basis
- Paragraaf 7.1 t/m 7.3

In deze opdracht gaan jullie met de hele klas een Kamerdebat voeren over vuurwerk.

Bron 1 De onderzoeker Ira Helsloot bestudeerde de veiligheidsproblemen rondom oud en nieuw tot aan 2020. Hij vertelt hierover het volgende in de krant.

De materiële schade* is volgens hem bijna gelijk gebleven, en het aantal gewonden nam in tien jaar tijd met de helft af, met een kleine toename dit jaar. ‘Ondanks deze cijfers is plotseling een meerderheid van de bevolking vóór een vuurwerkverbod. Dat komt vooral doordat we in een steeds veiliger samenleving leven waarin steeds minder fout kan gaan, en de Oudejaarsnacht als een van de weinig risico’s is overgebleven. Vandaar die aandacht van activistische groepen als oogartsen en politiemensen.’

*schade aan bijvoorbeeld gebouwen en auto’s

Bron 2 Een onderzoeksbureau vroeg mensen in 2008 of ze positief of negatief dachten over het afsteken van vuurwerk.

	Totaal	Leeftijd: 18-34	Leeftijd: 35-54	Leeftijd: 55 en ouder
Zeer positief	13%	20%	16%	3%
Redelijk positief	39%	43%	44%	30%
Redelijk negatief	26%	23%	24%	29%
Zeer negatief	21%	13%	13%	36%
Weet niet / Geen mening	1%	–	2%	2%

Bron 3 Een vuurwerktraining voor honden in Zwolle. Deze trainingen helpen honden om minder angstig te worden voor vuurwerk. (Foto uit 2012.)

1 Eerst ga je argumenten verzamelen om een mening te vormen. Gebruik bron 1 t/m 3. Je mag ook de bronnen uit paragraaf 1, 2 en 3 van dit hoofdstuk gebruiken.

a Geef drie argumenten vóór een vuurwerkverbod. Geef steeds aan uit welke bron het argument komt.

Argument	Uit bron:

b Geef drie argumenten tegen een vuurwerkverbod. Geef steeds aan uit welke bron het argument komt.

Argument	Uit bron:

c Gebruik internet. Zoek zelf nog een extra argument. Geef duidelijk aan of dit een argument vóór of tegen het verbieden van vuurwerk is.

2 Je kunt vuurwerk helemaal verbieden. Maar er zijn ook andere maatregelen mogelijk. Bijvoorbeeld: alleen siervuurwerk is nog toegestaan, ander vuurwerk wordt verboden. Bedenk twee andere maatregelen die jullie kunnen nemen om de jaarwisseling veiliger te maken.

3 **a** Verdeel de volgende taken:
- Twee leerlingen zijn de minister: zij spreken de Tweede Kamer toe en verdedigen een wetsvoorstel om vuurwerk te verbieden.
- Twee leerlingen zijn de Kamervoorzitter: zij leiden het debat. Ze geven mensen het woord en zorgen dat iedereen aan het woord komt.
- De rest van de klas wordt, in groepen van vier, onderverdeeld in verschillende partijen.

b Zit je in een partij? Bepaal dan samen jullie standpunten.
Onze partij heet: .....
Wij zijn een *confessionele partij* / *liberale partij* / *socialistische partij* / *one-issuepartij*.
Wij vinden de volgende dingen belangrijk: .....
.....
Wij zijn *zeer positief* / *redelijk positief* / *redelijk negatief* / *zeer negatief* over vuurwerk.

c Ben je minister? Schrijf dan samen met de andere minister het wetsvoorstel dat je straks voor gaat lezen. Kies hiervoor één van de maatregelen die je hebt ingevuld bij vraag 2. Je kunt bron 5 uit paragraaf 2 gebruiken als voorbeeld van een wetsvoorstel.

d Bereid je voor op het debat. Lees hiervoor de onderstaande tips.
- Spreek duidelijk en niet te snel. Gebruik korte zinnen.
- Zorg dat je je argumenten goed kent, zodat je niet de hele tijd op je blaadje hoeft te kijken.
- Luister goed naar wat anderen zeggen en reageer op hun argumenten: 'Ik sluit me aan bij ...' of 'Ik ben het oneens met ...'
- Begin pas met spreken als de voorzitter je het woord geeft.

4 Jullie gaan nu het debat voeren. Dit verloopt als volgt.

a De ministers lezen eerst het wetsvoorstel voor.
Ben je Kamerlid? Bedenk een vraag die je de ministers wilt stellen over het wetsvoorstel.

b De Kamervoorzitters geven de Kamerleden de kans om de ministers vragen te stellen. Vervolgens mogen de ministers daarop reageren. De Kamerleden mogen ook op elkaar reageren. De Kamervoorzitters zorgen dat iedereen aan het woord komt.

c Tot slot stemmen alle Kamerleden over het wetsvoorstel.

Opdrachten

1 Dit hoofdstuk heeft de titel ‘De Koude Oorlog’.
Bedenk waarom we de periode van dit hoofdstuk zo noemen.

2 Gebruik bron 1.
- **a** Bedenk wat deze bron te maken heeft met de Koude Oorlog.
- **b** Denk je dat iemand zo’n foto ook in Moskou had kunnen maken? Leg je antwoord uit.
- **c** Deze foto is gemaakt voor verspreiding via de krant. Zou dit een propagandafoto kunnen zijn? Leg je antwoord uit.

3 Gebruik bron 2. In deze bron zie je landen die in 1960 hoorden bij het Amerikaanse blok (groen) en het Sovjetblok (paars).
- **a** Bij welk blok hoorde Nederland in 1960?
- **b** Op deze kaart is ook te zien hoe de westelijke grens van de Sovjet-Unie veranderde. Wat valt je daaraan op?
- **c** Wat is er na 1945 met Duitsland gebeurd?
- **d** Wat is er na 1945 met Europa in zijn geheel gebeurd?

4 Gebruik bron 2 en 3. Vergelijk beide kaarten met elkaar.
- **a** Wat is er na de Koude Oorlog gebeurd met de Sovjet-Unie?
- **b** Wat is er na de Koude Oorlog gebeurd met de invloed van de Verenigde Staten? Leg je antwoord uit.

5 Je gaat je verdiepen in de Koude Oorlog. Wat zou je over deze periode willen weten? Bedenk een onderzoeksvraag en let erop dat je de drie w’s gebruikt (wat of wie, wanneer, waar).

6 Ga naar de tijdbalk van de hele geschiedenis van de mensheid achter in je boek. Geef met een kleur aan over welke periode dit hoofdstuk gaat. Schrijf daarbij: ‘Koude Oorlog’.

Afsluiting

Oefenen voor de toets

Oefenen van de leerstof

1 Noem bij iedere omschrijving het juiste begrip.

- Een groep mensen (vaak vrijwilligers) die zich inzet om één (tijdelijk) probleem op te lossen: .....
- De ministers en de koning samen: .....
- Alle personen die voor dezelfde partij in de Eerste Kamer of in de Tweede Kamer zitten: .....
- Een middel waarmee je grote groepen mensen kunt bereiken, zoals een krant of radio: .....

2 Hoe leiden verkiezingen tot een nieuw kabinet? Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde.

A Burgers brengen hun stem uit.
B De coalitie wijst een minister-president aan.
C De zetels worden verdeeld.
D Partijen maken hun standpunten bekend.
E Partijen overleggen tijdens de formatie.

3 Hieronder staan vijf standpunten van verschillende politieke partijen. Geef bij elk standpunt aan of dat wel of niet past bij de ideeën van een sociaaldemocratische partij.

Wij willen veel meer betaalbare huizen bouwen en de macht van de banken inperken.	*Wel / Niet*
Studiefinanciering is belangrijk. Hiermee wordt studeren voor jongeren uit arme gezinnen beter bereikbaar.	*Wel / Niet*
Door liberale maatregelen is de kwaliteit van de zorg verbeterd. Concurrentie tussen zorgaanbieders is belangrijk.	*Wel / Niet*
Het minimumloon en de uitkeringen kunnen omlaag. Daardoor kunnen ook de belastingen omlaag.	*Wel / Niet*
Solidariteit is belangrijk bij het heffen van belastingen: de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten.	*Wel / Niet*

4 De Tweede Kamer mag een wetsvoorstel wijzigen. De Eerste Kamer mag een wetsvoorstel goed- of afkeuren, maar niet wijzigen. Dat zou namelijk niet democratisch zijn. Bedenk waarom niet.

5 Gebruik bron 1.

a Leg uit dat het stellen van dit soort vragen past bij de taken van de Tweede Kamer.
b De PVV zat in 2008 in de oppositie. Leg uit dat dit soort vragen eerder past bij een oppositiepartij dan bij een coalitiepartij.

Bron 1 Bij de jaarwisseling van 2008 stierf een paard nadat een groep jongeren het bekogeld had met vuurwerk. De daders kregen geen straf. De PVV-fractie stelde daarop een aantal officiële vragen aan de minister van Justitie.

> Worden de daders inderdaad niet door politie en justitie aangepakt? Zo nee, waarom leunt de politie achterover na een dergelijke misdaad? Bent u het met ons eens, dat het respectloos en zinloos veroorzaken van ernstig dierenleed niet onbestraft mag blijven?

6 Het werk van de commissarissen van de Europese Commissie in Europa lijkt op het werk van ministers in Nederland.

a Wat zijn twee overeenkomsten?

- ☐ A Ze doen hun werk allebei vanuit Brussel en Straatsburg.
- ☐ B Ze hebben allebei een specifieke taak (zoals onderwijs).
- ☐ C Ze kunnen allebei een nieuw wetsvoorstel doen.
- ☐ D Ze mogen allebei een wetsvoorstel goedkeuren of afkeuren.
- ☐ E Ze worden allebei aangewezen door de coalitie.

b Van 2014 tot 2024 was Frans Timmermans de Nederlandse Eurocommissaris. Zijn werkterrein was het klimaat. Had Nederland toen ook een Eurocommissaris voor onderwijs? Leg je antwoord uit.

7 Gebruik bron 2.

a Leg uit dat dit bericht past bij een democratisch bestuur.

b Leg uit dat dit bericht past bij de taken van het Europees Parlement.

Bron 2 In 2019 stuurt het Europees Parlement het volgende persbericht.

De leden van het Europees Parlement uiten hun ernstige bezorgdheid over de toenemende agressie tegen lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transseksuelen en interseksuelen (LHBTI'ers) door overheden, overheidsfunctionarissen, nationale en lokale overheden en politici in de EU. Recente voorbeelden zijn homofobe uitlatingen tijdens een referendumcampagne in Roemenië en haatzaaiende uitlatingen over LHBTI'ers tijdens verkiezingscampagnes in Estland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Hongarije en Polen.

Overzicht van de stof

Controleer jezelf

§7.1 Je stem laten horen

- Je kunt uitleggen dat Nederland een parlementaire democratie is.
- Je kunt met voorbeelden uitleggen dat je op verschillende manieren je stem kunt laten horen.
- Je kunt kenmerken van verschillende politieke stromingen noemen.

§7.2 Besluiten nemen

- Je kunt beschrijven hoe de Eerste en Tweede Kamer worden samengesteld.
- Je kunt uitleggen hoe de regering wordt gevormd.
- Je kunt beschrijven hoe een wet tot stand komt.

§7.3 Een democratisch bestuur

- Je kunt vier voordelen van een democratisch bestuur noemen.
- Je kunt uitleggen hoe het parlement en de media de regering controleren.
- Je kunt uitleggen hoe de Europese Unie wordt bestuurd.

Begrippen

§7.1 Je stem laten horen

parlementaire democratie
Een bestuursvorm waarbij een volksvertegenwoordiging die door het volk is gekozen, de hoogste macht heeft.

volksvertegenwoordiging
Een bestuursorgaan waarvan de leden zijn gekozen door het volk en dat politieke besluiten neemt.

parlement
De Eerste Kamer en de Tweede Kamer samen.

verkiezingen
Een methode waarbij burgers door te stemmen bepalen wie er in het bestuur komt.

politieke partij
Een groep mensen die ongeveer hetzelfde denken over problemen in de samenleving en de mogelijke oplossingen daarvoor.

belangenvereniging
Een organisatie die opkomt voor bepaalde belangen, zoals milieu of veilig verkeer.

actiegroep
Een groep mensen (vaak vrijwilligers) die zich inzet om één (tijdelijk) probleem op te lossen.

massamedium
Een middel waarmee je grote groepen mensen kunt bereiken: kranten, tijdschriften, radio, film, televisie en internet.

liberalisme
Politieke stroming die opkomt voor zoveel mogelijk vrijheid voor burgers.

sociaaldemocratie
Politieke stroming die de welvaart zo gelijk mogelijk over mensen wil verdelen.

confessionalisme
Politieke stroming die benadrukt dat je bij het bestuur moet uitgaan van je godsdienstige overtuiging.

one-issuepartij
Een partij die zich richt op één bepaalde groep of één bepaald ideaal.

§7.2 Besluiten nemen

evenredige vertegenwoordiging
Systeem waarbij alle geldige stemmen worden opgeteld en gedeeld door het aantal zetels, om te bepalen hoe de zetels worden verdeeld.

Tweede Kamer
Vergadering van 150 gekozen volksvertegenwoordigers die besluit over wetten en die de regering controleert.

fractie
Alle personen die voor dezelfde partij in de Eerste Kamer of in de Tweede Kamer zitten.

Eerste Kamer
Vergadering van 75 volksvertegenwoordigers die door de Provinciale Staten gekozen worden en het werk van de Tweede Kamer controleren.

formatie
Het vormen van een nieuwe coalitie en een nieuw kabinet na verkiezingen.

regeerakkoord
Een overeenkomst waarin de coalitiepartijen hun plannen vastleggen.

coalitie
Samenwerking van twee of meer politieke partijen in de Tweede Kamer.

oppositie
Partijen in het parlement die niet meedoen aan de coalitie.

minister
Een lid van de regering.

staatssecretaris
Persoon die de minister ondersteunt.

kabinet
Alle ministers en staatssecretarissen samen.

minister-president
De voorzitter van het kabinet.

regering
De ministers en de koning samen.

§7.3 Een democratisch bestuur

rechtsstaat
Een staat waarin iedereen, dus ook leden van de regering en het parlement, zich aan de wet moet houden.

Europese Commissie
Het dagelijks bestuur van de Europese Unie.

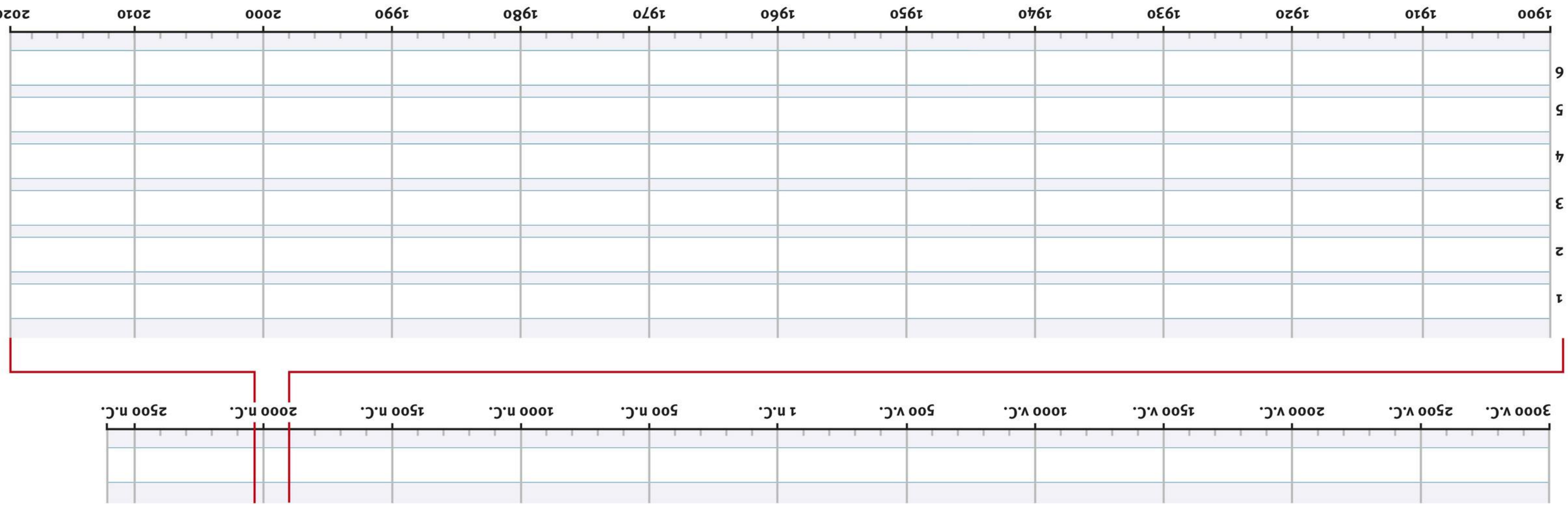
Europees Parlement
Volksvertegenwoordiging van de Europese Unie.

Raad van Ministers
Vergadering waaraan uit elke EU-lidstaat één minister deelneemt, namelijk de minister die verantwoordelijk is voor het te behandelen onderwerp.

Europese Raad
Bestuursorgaan dat bestaat uit de regeringsleiders van de lidstaten van de EU.

Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

Tijdbalk

1900
1910
1920
1930
1940
1950
1960
1970
1980
1990
2000
2010
2020
6
5
4
3
2
1
3000 v.C.
2500 v.C.
2000 v.C.
1500 v.C.
1000 v.C.
500 v.C.
1 n.C.
500 n.C.
1000 n.C.
1500 n.C.
2000 n.C.
2500 n.C.

Register

A

aanleiding ... 12
actiegroep ... 181, 201
afschrikking, wederzijdse ... 30, 66
amerikanisering ... 145, 177
Arabische Lente ... 84, 122
asiel ... 139, 176

B

Balfourverklaring ... 81, 121
beargumenteerd oordeel ... 14
bedoeld gevolg ... 12
belangenvereniging ... 181, 200
Berlijn, Blokkade van ... 23, 66
Berlijnse Muur ... 24, 66
beroepsverbod ... 31, 66
beschrijvende vraag ... 9
betrouwbaarheid van een bron ... 10, 122
Blokkade van Berlijn ... 23, 66
Brexit ... 46, 66
bron ... 9

C

coalitie ... 187, 201
Commissie, Europese ... 193, 201
confessionalisme ... 182, 201
consumptiemaatschappij ... 130, 176
continuïteit ... 11
cultureel gebied ... 12

D

dateren ... 11
dekolonisatie ... 73, 121
democratie, parlementaire ... 180, 200
direct gevolg ... 12
directe oorzaak ... 12
dissident ... 37, 66
diversiteit ... 146, 177
dominotheorie ... 28, 66
Duitse hereniging ... 38, 66

E

economisch gebied ... 12
EEG ... 45, 66
Eerste Kamer ... 187, 201
eeuw ... 10
EU ... 45, 66
Europees Parlement ... 193, 201
Europese Commissie ... 193, 201
Europese Economische Gemeenschap (EEG) ... 45, 66
Europese Raad ... 193, 201
Europese Unie (EU) ... 45, 66
euroscepsis ... 46, 66
evenredige vertegenwoordiging ... 186, 201

F

feit ... 9
feministische golf, tweede ... 145, 177
formatie ... 187, 201
fractie ... 186, 201

G

gastarbeider ... 139, 176
geschiedenis ... 14, 177
gevolg ... 12
gevolg, bedoeld ... 12
gevolg, direct ... 12
gevolg, indirect ... 12
gevolg, onbedoeld ... 12
gevolg op korte termijn ... 12
gevolg op lange termijn ... 12
glasnost ... 38, 66
globalisering ... 88, 122
guerrillaoorlog ... 29, 66

H

hereniging, Duitse ... 38, 66
historisch belang ... 15, 177
historisch denken ... 8

I

IJzeren Gordijn ... 22, 65
inclusieve samenleving ... 146, 177
indirect gevolg ... 12
indirecte oorzaak ... 12
individualisering ... 132, 176
industriële samenleving ... 8
integratie ... 146, 177
intellectueel ... 31, 66
interpretatie ... 14, 177
islam, politieke ... 83, 121

J

jaartelling ... 10
jeugdcultuur ... 144, 177

K

kabinet ... 187, 201
Kamer, Eerste ... 187, 201
Kamer, Tweede ... 186, 201
klimaatcrisis ... 91, 122
Koude Oorlog ... 22, 65

L

landbouwsamenleving ... 6
landbouw-stedelijke samenleving ... 6
liberalisme ... 182, 201

M

mandaatgebied ... 81, 121
Marshallplan ... 22, 65
massamedium ... 181, 201
mccarthyisme ... 31, 66
mening ... 9
mensenrechten ... 99, 122
milieubeweging ... 91, 122
minister ... 187, 201
minister-president ... 187, 201
Ministers, Raad van ... 193, 201
monument ... 14
multiculturele en pluriforme samenleving ... 146, 177
Muur, Berlijnse ... 24, 66

N

NAVO ... 24, 66
norm ... 13

O

onbedoeld gevolg ... 12
onderzoeksvraag ... 8
one-issuepartij ... 182, 201
ontwikkelingsland ... 98, 122
ontwikkelingssamenwerking ... 98, 122
ontzuiling ... 132, 176
oordeel, beargumenteerd ... 14
oorzaak ... 12
oorzaak, directe ... 12
oorzaak, indirecte ... 12
Oostblok ... 23, 65
oppositie ... 187, 201
overblijfsel ... 9

P

parlement ... 180, 200
Parlement, Europees ... 193, 201
parlementaire democratie ... 180, 200
partij, politieke ... 180, 200
perestrojka ... 37, 66
periode ... 10
pluriforme samenleving, multiculturele en ... 146, 177
politiek-bestuurlijk gebied ... 12
politieke islam ... 83, 121
politieke partij ... 180, 200

R

Raad, Europese 193, 201
Raad van Ministers 193, 201
rechtsstaat 192, 201
regeerakkoord 187, 201
regering 187, 201
relevantie van een bron 10, 66
representativiteit van een bron ... 10, 122
resolutie 97, 122
revolutie 11

S

samenleving, industriële 8
samenleving, landbouw- 6
samenleving, landbouw-stedelijke 6
samenleving, multiculturele en pluriforme 146, 177
samenleving van jagers en verzamelaars 6
Schengen, Verdrag van 46, 66
seksuele revolutie 146, 177
sociaal gebied 12
sociaaldemocratie 182, 201
soevereiniteit 74, 121
staatssecretaris 187, 201
standplaatsgebondenheid 13, 122

T

terrorisme 83, 121
tijdvak 10
tribunaal 99, 122
Trumanleer 22, 65
tweede feministische golf 145, 177
Tweede Kamer 186, 201
tweestatenoplossing 82, 121

V

Veiligheidsraad 98, 122
Verdrag van Schengen 46, 66
Verenigde Naties (VN) 97, 122
vergelijkende vraag 9
verkiezingen 180, 200
verklarende vraag 9
verleden 14, 177
vertegenwoordiging, evenredige 186, 201
verzorgingsstaat 131, 176
VN 97, 122
volksvertegenwoordiging 180, 200
vraag, beschrijvende 9
vraag, vergelijkende 9
vraag, verklarende 9
vraag, waarderende 9, 66
vredesmissie 98, 122

W

waarde 13
waarderende vraag 9, 66
Warschaupact 24, 66
wederopbouw 129, 176
wederzijdse afschrikking 30, 66
Wirtschaftswunder 23, 65

Z

zionisme 81, 121

Colofon

ONTWERP OMSLAG

Studio Struis

ONTWERP BINNENWERK

SKON Creative Communications, Eindhoven
i.s.m. Uitgeverij Malmberg, 's-Hertogenbosch

OPMAAK

Crius Group

CARTOGRAFIE

Van Oort redactie en kartografie, Almere

TECHNISCH TEKENWERK

Sittrop Grafisch Realisatie Bureau, Rotterdam

BUREAUREDACTIE

Nelly van de Mortel, Deurne

BEELDVERWERVING

Beeldbalie, Utrecht

OVER HET OMSLAG

In 1932 schilderde de Hongaarse schilder István Zádor (1882-1963) deze 'dame in een gouden kimono'. De vrouw ziet er modern uit, met haar gestileerde kapsel en modieuze kleding. Ze is voor ons geen vreemde uit een ver verleden, maar iemand met wie we zo een praatje zouden kunnen aanknopen. Ze heeft daarom geen modern accessoire meegekregen, zoals de vrouw en man op de omslagen van *Memo* leerjaar 1 en 2. De stijl van Zádor is een reactie op de abstracte kunst van rond 1900. Zijn werk is realistisch, eenvoudig en met strakke lijnen, en een tikje afstandelijk. Hij schilderde een krachtige en zelfbewuste vrouw. Dat past misschien wel bij de 20e eeuw, waarin vrouwen gelijkwaardigheid eisten. Wat vind jij?

ISBN 978 94 020 8308 8

Release 5.1, eerste oplage

MALMBERG

BRONVERMELDING

Omslag

István Zádor, foto Virag Judit Gallery's archive

Binnenwerk

ANP: p. 57 (bo), 143; – Martijn Beekman: p. 136; – Wilbert Bijzitter: p. 154; – Piet den Blanken: p. 131; – Rob Brouwer: p. 97; – Jörgen Caris: p. 132; – Herman Engbers: p. 182; – Ruud Hoff: p. 61 (bron 5); – Arie Kievit: p. 147; – Vadim Ghirda: p. 39; – Jerry Lampen: p. 146; – Lex van Lieshout: p. 191; – Virginia Mayo: p. 193; – Steffen Olsen: p. 91; – Robin Utrecht: p. 181; – Sem van der Wal: p. 188; ANP, AFP / Libor Hajsky: p. 36; – Mahmud Hams: p. 83; – Catherine Henriette: p. 89; – Stringer: p. 99; ANP, AP: p. 107 (li); – Dolph Cantrijn: p. 186; – Bart Maat: p. 151, 187; – Cor Out: p. 29, 44; – Santi Palacios: p. 90; ANP, DPA: p. 35; – Wolfgang Eilmes: p. 43; ANP, Reuters: p. 153; ANP, REX / Martin Dalton: p. 46; A.W. Bruna Uitgevers B.V.: p. 166; Adams Amsterdam Auctions: p. 170; AKG: p. 75; American Broadcasting Company-ABC: p. 60 (re); Amsterdam Museum, Humberto Tan: p. 163 (bo); Archive.org: p. 111; Fritz Behrendt: p. 64; Joyce van Belkom: p. 159; BPK: p. 63; British Cartoon Archive, Nicholas Garland: p. 42; Bundesrepublik Deutschland: p. 53; CDA Utrecht: p. 178; CERN: p. 110; Collectie IAV-Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis: p. 166, 167 (re), 168; Collectie Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Hugo A. Wilmar: p. 72; De Bezige Bij: p. 169, 170; Armando Ello: p. 140; Cees Elzenga: p. 192; Fondation Le Corbusier, c/o Pictoright Amsterdam 2021: p. 117; Getty Images: p. 30, 38, 88; – Bettman: p. 20, 27, 68, 80, 96, 107 (re); – Margaret Bourke-White: p. 115 (on); – James Burke: p. 115 (bo); – Maurice Jarnoux: p. 23; – Sean Gallup: p. 45; – Graphica Artist: p. 16; – Hulton archive: p. 58 (bron 4), 112 (bo); – George De Keerle: p. 37; – Manchester Daily Express: p. 98; – Alain Mingam: p. 82; – Photo12: p. 28; – Terence Spencer: p. 76; – Ullstein Bild: p. 21, 57 (on); – Universal History Archive: p. 113 (re); Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland: p. 22; Hoover: p. 164; L'Humanité, Vincent Carrier: p. 55; IISG, Fritz Behrendt: p. 31; – Reclameburo De La Mar: p. 120; IISH, Stefan R. Landsberger Collections: p. 58 (bron 3); Imageselect, Alamy: p. 114, 116; – Dinodia Photos: p. 116; – Emilio Navarino: p. 116; – Nathan Willock: p. 116; Leendert Jansen: p. 170; Angeliek de Jonge: p. 180; LI Zhensheng: p. 58 (bron 5); Mary Evans Picture Library: p. 112 (on); Jacques Massu: p. 103; Mauer Museum: p. 50; Nationaal Archief, Anefo / fotograaf onbekend: p. 138; Nationaal Archief, Heidemij: p. 130; NIOD / BeeldbankWO2 : p. 128; NTR, Newams: p. 74; onbekend: p. 60 (li), 61 (bron 4), 73, 166, 172; Ernst van Oort: p. 24, 81, 117, 124, 126; Cas Oorthuys: p. 171; Frans Paalman: p. 124, 196; Polizeihistorische Sammlung / Der Polizeipräsident in Berlin, DDP: p. 52 (bo); Rijksmuseum, Eduard de Kam: p. 152; – Han Singels: p. 173; Spaarnestad: p. 87, 113 (li); – G.A. van der Chijs: p. 144; – Jan van Eyk: p. 129, 137; – Jaap Herschel: p. 145; – Jacques Klok: p. 139, 167 (li); – Ronald Sweering: p. 61 (bron 3); Herman Sittrop: p. 16, 68, 94, 124; Tomos: p. 165; Ullstein Bild: p. 52 (on); United States government film: p. 56; Nicolaas Verkolje: p. 163 (on); Leonardo da Vinci: p. 117; ZTT Records: p. 61 (bron 6)

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C172387

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

© Malmberg, 's-Hertogenbosch

Ondanks vele inspanningen is het de uitgever misschien niet gelukt alle rechthebbenden te achterhalen. Wie denkt rechthebbende te zijn, kan zich wenden tot de uitgever.

MAX

Je mag dit boek houden.
Handig als naslagwerk.

Je mag in dit boek schrijven
en aantekeningen maken.

Je hebt ook toegang tot
de online leeromgeving.

AUTEURS

Eelco Beukers
Jochem Bootsma
Sanne van den Dries
Eleonoor Geenen
Katja Krediet
Greetje Ligthart
Judith Tadema
Mark Verschoor
Richard de Vries

EINDREDACTIE

Katja Krediet
Judith Tadema

MET MEDEWERKING VAN

Wieke Schrover

Release 5.1

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C172387
www.fsc.org

ISBN 978 94 020 8308 8

9 789402 083088

605460-01

MALMBERG

1 Een verdeeld Europa

BASIS

Bron 1 Een jong stel praat vanuit West-Berlijn met de moeder van de vrouw aan de andere kant van de Berlijnse Muur. De foto is uit april 1962, acht maanden nadat de communistische regering van Oost-Duitsland deze muur had gebouwd om West-Berlijn af te sluiten. Daardoor konden de bewoners niet meer naar elkaar toe.

Intro

Een grote stad, met dwars erdoor een hoge muur die de bewoners volledig van elkaar scheidt: zoiets is nauwelijks voor te stellen. Toch heeft in Berlijn tientallen jaren zo'n muur gestaan, tussen het communistische oosten en het kapitalistische westen. En niet alleen door Berlijn, maar door heel Europa liep een zwaarbewaakte grens, bijgenaamd het 'IJzeren Gordijn'. Communistische bestuurders wilden daarmee voorkomen dat ontevreden burgers naar het Westen zouden vluchten. Wie dat toch probeerde, werd beschoten.

Hoe kon deze situatie ontstaan? En wat betekende dit voor de Europeanen in deze tijd?

1 Gebruik bron 2 van de oriëntatie.

- **a** Geef met een pijl aan waar de Berlijnse Muur stond.
- **b** Bekijk waar het IJzeren Gordijn liep. Bedenk hoe het komt dat deze grens Europa in een oostelijk en een westelijk deel verdeelde. Denk daarbij aan wat je hebt geleerd over de bevrijding van Europa.
- **c** Bekijk waar West-Berlijn ligt. Hoe ligt dit stadsdeel ten opzichte van het IJzeren Gordijn?

2 Gebruik bron 1.
Leg uit wat de bouw van de Berlijnse Muur voor sommige Berlijnse families betekende.

3 In hoofdstuk 2 heb je het een en ander geleerd over het communisme in de Sovjet-Unie en het kapitalisme in de Verenigde Staten.
Noem een economisch, een politiek-bestuurlijk en een cultureel verschil tussen beide systemen.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen
- Je kunt uitleggen wat de oorzaken waren van de Koude Oorlog en welke gevolgen die oorlog had voor Europa.
- Je kunt beschrijven hoe Duitsland zich tussen 1945 en 1970 politiek en economisch ontwikkelde.
- Je kunt uitleggen hoe de NAVO en het Warschaupact ontstonden.

Bron 2 In juli en augustus 1945 vergaderden de leiders van de drie belangrijkste geallieerde landen over de toekomst van Europa. Ze deden dat in een paleis in Potsdam, vlak bij Berlijn. Van links naar rechts: Winston Churchill (Groot-Brittannië), Harry Truman (Verenigde Staten) en Jozef Stalin (Sovjet-Unie).

De opdeling van Europa

Nog vóór Hitlers ondergang was het de vraag hoe Europa er na de oorlog uit moest zien. Deze kwestie werd in 1945 geregeld tijdens twee grote vergaderingen, in het Russische Jalta en in het Duitse Potsdam. De leiders van de drie belangrijkste geallieerde landen (de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië) spraken het volgende af:
- Duitsland werd voorlopig opgedeeld in vier bezettingszones. Elke bezettingszone stond onder bestuur van een geallieerd land (naast deze drie landen ook Frankrijk). Ook de Duitse hoofdstad Berlijn werd in vier van zulke zones verdeeld.
- In de andere landen zouden vrije en eerlijke verkiezingen worden gehouden.
- De geallieerde landen zouden nauw met elkaar samenwerken.

Die samenwerking mislukte. De geallieerde leiders vertrouwden elkaar steeds minder. Stalin was bang dat Groot-Brittannië en de Verenigde Staten een einde wilden maken aan het communisme. Omgekeerd vroegen deze landen zich af of Stalin werkelijk bereid was in de Oost-Europese buurlanden van de Sovjet-Unie parlementaire democratieën toe te staan. Ze vreesden dat Stalin zijn invloed in deze landen wilde behouden en ze daarom communistisch wilde maken.

Al in 1946 waarschuwde de Britse politicus Winston Churchill dat Europa uiteen dreigde te vallen. Hij voorzag een **IJzeren Gordijn**, een ondoordringbare grens tussen een democratisch en kapitalistisch West-Europa en een communistisch Oost-Europa. Churchill kreeg gelijk. Met hulp van Stalin grepen communistische partijen in Oost-Europese landen de macht en werden andere politieke partijen opzijgeschoven. De Amerikaanse president Harry Truman beloofde begin 1947 militaire en economische steun aan alle landen die door het communisme werden bedreigd. Deze **Trumanleer** zorgde voor een verdere verhoging van de spanningen tussen Oost en West. Mensen waren bang voor een nieuwe wereldoorlog, die de grootmachten zouden uitvechten met kernwapens. Zo'n oorlog kwam er niet, maar de vijandschaft was zo groot, dat we zeggen dat in 1945 de **Koude Oorlog** begon.

Bron 3 Twee Duitse propagandaposters over de Marshallhulp. Op de linker poster uit 1950 staan de letters ERP voor European Recovery Plan (Europees Herstelprogramma), de officiële naam van het Marshallplan. De tekst op de rechter poster (1948) luidt in vertaling: 'Eruit! Wij hebben geen Marshallplan nodig, wij slingeren de economie zelf aan!'

Wirtschaftswunder en planeconomie

Ondertussen was de oorlogsschade in Europa enorm. Havens, spoorlijnen, bedrijven en complete steden waren verwoest. Onder deze moeilijke omstandigheden moesten regeringen hun landen weer opbouwen. Dat kostte veel geld en ging daardoor traag. In 1947 besloten de Verenigde Staten de Europese wederopbouw te versnellen. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, George Marshall, maakte miljarden dollars vrij voor hulp aan Europa. Dankzij dit **Marshallplan** konden Europese landen hun oorlogsschade snel repareren en herstelde de economie zich. De Amerikanen

hoopten zo te voorkomen dat Europa communistisch zou worden. Na de bevrijding waren communistische partijen bijna overal in Europa populair, omdat communisten zich tijdens de oorlog fel tegen het nazisme hadden verzet. De Amerikanen vreesden dat steeds meer mensen voor het communisme zouden kiezen als Europa arm zou blijven. Daarnaast was het Marshallplan gunstig voor de Amerikaanse economie: een welvarend Europa kon immers allerlei Amerikaanse producten kopen, zoals tractors, koelkasten en auto's.

Dankzij het Marshallplan zagen West-Europese landen hun economie snel groeien. Het meest indrukwekkend was het herstel in het westen van Duitsland. De welvaart groeide hier zo hard, dat we spreken van een **Wirtschaftswunder** (Duits voor 'economisch wonder').

Oost-Europese landen profiteerden niet van de Amerikaanse hulp. Die was wel aangeboden, maar Stalin was bang dat de Amerikanen te veel invloed zouden krijgen. Daarom verbood hij deze steun. In plaats daarvan voerden Oost-Europese landen een planeconomie in. Die werkte niet zo goed: de welvaart in Oost-Europa bleef ver achter bij die in het Westen.

Bron 4 Een Amerikaanse luchtmachtgeneraal op een NAVO-basis in Frankrijk, 1957. Naast hem staan de vlaggen van Duitsland, Frankrijk, de NAVO, de Verenigde Staten en Canada.

De tegenstellingen nemen toe

Rond 1950 groeiden het Westen en het **Oostblok** (de communistische landen in Oost-Europa) snel uit elkaar. Dat gebeurde in een aantal stappen.

Eerst werd Duitsland opgedeeld. Aanleiding was een ruzie tussen Stalin en de westerse geallieerden. Om zijn gelijk te krijgen sloot Stalin in 1948 alle aanvoerwegen naar West-Berlijn af. Deze **Blokkade van Berlijn** had echter geen succes: Amerikaanse en Britse vliegtuigen zorgden voor de bevoorrading van het hongerende stadsdeel. Stalin gaf de blokkade daarom in 1949 op. Het gevolg was wel dat samenwerken nu voorgoed onmogelijk was. Daarom ontstonden er in 1949 twee Duitslanden. De westerse bezettingszones werden samengevoegd tot West-Duitsland (BRD: Bondsrepubliek Duitsland) en in het oosten riepen de communisten de Duitse Democratische Republiek (DDR) uit.

Een volgende stap in de Koude Oorlog was de vorming van militaire bondgenootschappen. In 1949 richtten de Verenigde Staten en andere westerse landen de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (**NAVO**) op. De aangesloten landen beloofden elkaar steun bij een aanval op één van hen. Het Oostblok reageerde in 1955 met de oprichting van een eigen militair bondgenootschap, het **Warschaupact**. Net als de NAVO was dit bondgenootschap bedoeld om een vijandelijke aanval tegen te houden. Maar het Warschaupact kon ook ingrijpen als een van de Oost-Europese landen het communisme wilde afschaffen. Dat bleek toen Hongarije in 1956 het Oostblok wilde verlaten. Het Warschaupact dwong Hongarije met militair geweld om communistisch te blijven.

Ten slotte werd in 1961 het laatste gat in het IJzeren Gordijn gedicht. Tot die tijd konden mensen in Berlijn nog vrij van oost naar west reizen. Veel Oost-Duitsers waren ontevreden over het communistische systeem en verhuisden daarom naar het meer welvarende en vrije West-Duitsland. Om dat te voorkomen sloten de DDR en de Sovjet-Unie de grens af met een muur. Deze **Berlijnse Muur** werd hét symbool van de Koude Oorlog.

4 In Jalta en Potsdam maakten de grote geallieerde landen afspraken over de toekomst van Europa.

a Aan welke afspraak hield Stalin zich niet?

b Kun je zeggen dat dit een van de oorzaken van de Koude Oorlog was? Leg je antwoord uit.

5 Gebruik bron 5.

a Vul in de legenda op de juiste plaats de twee ontbrekende landen in.

b Bedenk waarom de verbindingsroutes op de kaart belangrijk waren.

Bron 5 De verdeling van Duitsland in vier bezettingszones, 1945-1949.

6 Winston Churchill waarschuwde voor een 'IJzeren Gordijn'.

- **a** Welk politiek en economisch systeem bestond aan de ene kant van dit gordijn en welk aan de andere kant?
- **b** Waarom vergeleek Churchill de situatie niet met een gewoon gordijn, maar met een gordijn van ijzer?
- **c** Bedenk waarom de westerse geallieerden de landen achter het IJzeren Gordijn niet hielpen tegen Stalin.

7 Gebruik bron 6 en 7.

- **a** Wat is volgens Kennan in bron 6 het doel van de politiek van de Sovjet-Unie? Noem twee dingen.
- **b** Waarom neemt hij de Sovjet-Unie zo serieus?
- **c** Wat is volgens Novikov in bron 7 het doel van de politiek van de Verenigde Staten? Noem twee dingen.
- **d** Wat deed de Sovjet-Unie in Oost-Europa om te voorkomen dat de Verenigde Staten hun doel zouden bereiken?
- **e** Wat deed president Truman om te voorkomen dat de Sovjet-Unie haar doel zou bereiken?

Bron 6 In februari 1946 schreef George Kennan, de Amerikaanse ambassadeur in Moskou, een telegram aan de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken. Dit is een gedeelte uit het telegram, dat vele pagina's telde.

[De Sovjet-Unie is] er sterk van overtuigd dat het onmogelijk is blijvend in vrede met de Verenigde Staten samen te leven. Zij denkt dat het voor het behoud van de Sovjetmacht wenselijk en noodzakelijk is de interne harmonie van onze [Amerikaanse] samenleving te verscheuren, onze traditionele manier van leven te vernietigen en ons land van zijn internationale gezag te beroven. [De Sovjet-Unie] heeft de volledige beschikking over een van de grootste volken ter wereld en de grootste rijkdom aan grondstoffen op aarde, en wordt gedreven door een diep en krachtig Russisch nationalisme. Bovendien heeft zij een enorm, wijdverbreid staatsapparaat* om invloed uit te oefenen in andere landen. Dit apparaat is verbijsterend flexibel en wendbaar en wordt geleid door mensen die waarschijnlijk meer ervaring en vaardigheid in ondergrondse operaties hebben dan wie ook in de geschiedenis.

* Kennan bedoelt de buitenlandse geheime dienst van de Sovjet-Unie.

Bron 7 In september 1946 schreef Nikolai Novikov, de Sovjetambassadeur in Washington, een telegram aan de Sovjetleiders in Moskou. Dit zijn twee gedeelten uit het telegram, dat vele pagina's telde. Op dat moment waren de regeringen in Oost-Europa nog niet helemaal in handen van communisten.

[Net als het Amerikaanse kapitalisme] wordt de Amerikaanse buitenlandpolitiek in de periode na de oorlog gekenmerkt door een verlangen naar het *overheersen van de wereld*. Dit is de ware betekenis van herhaalde uitlatingen van president Truman en andere Amerikaanse leiders, dat de Verenigde Staten het recht hebben om de wereld te leiden. Alle inspanningen van de Amerikaanse diplomatie, landmacht, marine, luchtmacht, industrie en wetenschap staan in dienst van dat streven. [...]

Het huidige beleid van de Amerikaanse regering [...] heeft tot doel de invloed van de Sovjet-Unie in haar buurlanden te beperken of te vervangen. [...] Deze politiek is gericht op het verzwakken en ten val brengen van de [...] regeringen die daar aan de macht zijn en die de Sovjet-Unie vriendelijk gezind zijn, om ze vervolgens te vervangen door nieuwe regeringen, die gehoorzaam de politiek uitvoeren die de Amerikanen hun opleggen. De Britse diplomatie steunt dit Amerikaanse beleid volledig.

8 Gebruik van bron 3 de linker poster.

- **a** Leg (zonder bron) uit wat het belangrijkste doel was van het Marshallplan.
- **b** Leg uit wat de tekenaar met dit affiche wil laten zien. Gebruik in je antwoord verschillende onderdelen van de bron.
- **c** Klopt het beeld op dit affiche met hoe het werkelijk is gegaan?

9

- **a** Past het Marshallplan bij de Trumanleer? Leg je antwoord uit.
- **b** Wat hebben het Wirtschaftswunder en het Marshallplan met elkaar te maken? Leg in je antwoord kort uit wat het Wirtschaftswunder inhield.

10 Gebruik van bron 3 de rechter poster.

- **a** Is deze poster gemaakt in het westelijke of oostelijke deel van Duitsland? Leg je antwoord uit met twee onderdelen van de bron.
- **b** Leg uit dat je deze poster propaganda zou kunnen noemen.
- **c** Gebruik van bron 3 de linker poster.
  Deze poster komt uit het westen van Duitsland. Kun je deze poster ook propaganda noemen? Leg je antwoord uit.

11 Als gevolg van de Koude Oorlog viel Europa in twee delen uiteen. Dat gebeurde in een aantal stappen.
Noem vier momenten waarop de tweedeling tussen Oost en West sterker werd en zet het jaartal erbij.

12

- **a** In 1948-1949 vond de Blokkade van Berlijn plaats. Stel dat de Amerikanen en Britten daarbij géén vliegtuigen hadden ingezet. Wat had er dan kunnen gebeuren?
- **b** Leg uit waarom de Blokkade van Berlijn belangrijk is voor de geschiedenis van de Koude Oorlog.

13 Wat is een belangrijk verschil tussen de NAVO en het Warschaupact?

- ◯ A De NAVO stond aan de kant van de DDR, het Warschaupact niet.
- ◯ B De NAVO was een puur Europese organisatie, het Warschaupact niet.
- ◯ C Het Warschaupact beschikte over kernwapens, de NAVO niet.
- ◯ D Het Warschaupact trad ook op tegen de eigen leden, de NAVO niet.

14 Zet de gebeurtenissen in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A De belangrijkste geallieerde leiders praten in Jalta alvast over de toekomst van Europa.
B George Marshall stelt voor Europa te helpen met miljarden dollars.
C Hongarije komt in opstand tegen de overheersing door de Sovjet-Unie.
D In de Poolse hoofdstad Warschau richt het Oostblok een militair bondgenootschap op.
E In het westen van Duitsland begint het Wirtschaftswunder.

15 In 1946 lagen de Tweede Wereldoorlog en Hitlers streven naar overheersing van de wereld nog vers in het geheugen. De Amerikanen waren bang dat Stalin, net als Hitler, uit was op wereldheerschappij. Omgekeerd waren de Sovjets bang dat de Amerikanen hetzelfde wilden.

- **a** Bedenk welke andere overeenkomst Amerikanen zagen tussen de Sovjet-Unie en nazi-Duitsland.
- **b** Bedenk welke andere overeenkomst Sovjets zagen tussen de Verenigde Staten en nazi-Duitsland.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

2 Een verdeelde wereld

BASIS

Bron 1 De Amerikaanse minister van Defensie, Robert McNamara, met een kaart van Vietnam. Hij wijst de plek aan waar communistische strijders een Amerikaans marineschip zouden hebben aangevallen. Deze gebeurtenis was de aanleiding voor het opvoeren van de Amerikaanse strijd tegen de Vietnamese communisten. Later bleek van het verhaal van McNamara niet veel te kloppen. (Foto uit 1964.)

Intro

Vietnam is een land in Azië. Het ligt ver verwijderd van het grondgebied van de Verenigde Staten en vormde in 1964 dan ook geen directe bedreiging voor de Amerikanen. Toch raakten die betrokken bij een langdurige en kostbare oorlog in Vietnam. Dat kwam doordat ze daar het gevaar van het communisme zagen opdoemen. Ook elders op de wereld leek het communisme in opmars. In Azië, Latijns-Amerika en Afrika liepen de spanningen tussen het communistische Oosten en het kapitalistische Westen soms hoog op. En anders dan in Europa leidde dat geregeld tot oorlog.

Hoe komt het dat er, ondanks dit oorlogsgeweld, toch geen wereldwijde atoomoorlog uitbrak?

1 **a** Noem een communistisch land dat in 1939 al zo'n twintig jaar bestond.
b Waren er in 1939 nog andere communistische landen op de wereld, voor zover je weet?
c Was er in 1955 wat dat betreft iets veranderd? Leg je antwoord uit.
d Vietnam was lange tijd onderdeel van een kolonie van Frankrijk. Na de oorlog begonnen Vietnamezen zich te verzetten tegen het Franse bestuur. Bedenk een reden waarom het voor hen aantrekkelijk was steun te zoeken bij een communistisch land.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt met een voorbeeld uitleggen hoe ook buiten Europa de spanningen tussen de wereldmachten opliepen.
- Je kunt uitleggen hoe de oorlog in Vietnam ontstond en welke gevolgen hij had voor de Verenigde Staten.
- Je kunt uitleggen wat wederzijdse afschrikking is en welk effect dit had op de politieke toestand in de wereld.
- Je kunt beschrijven hoe in het Westen op het communisme werd gereageerd.

Bron 2 Een Amerikaanse soldaat neemt drie jonge Noord-Koreanen gevangen. (Foto uit 1953.)

Oplopende spanningen

Tijdens de Koude Oorlog ontstonden ook buiten Europa grote spanningen tussen de wereldmachten. Een belangrijke oorzaak daarvan was het ontstaan van communistisch China in 1949. Na de ineenstorting van het Chinese keizerrijk in 1911 hadden verschillende groepen gestreden om de macht. In 1949 wonnen de communisten deze strijd en kon hun leider Mao Zedong de Volksrepubliek China uitroepen. Het land was straatarm, maar wel enorm groot. Westerse leiders waren bang dat andere landen in Azië het Chinese voorbeeld zouden volgen. Als het Westen niet ingreep, zo dachten ze, zou het ene na het andere land communistisch worden, als vallende dominostenen. We noemen dit idee de **dominotheorie**.

Het eerste land waar dit leek te gaan gebeuren, was Korea. Dit buurland van China was lange tijd een Japanse kolonie geweest. In 1945 vertrokken de Japanners. Daarna ontstonden twee Korea's: het communistische Noord-Korea en het kapitalistische Zuid-Korea. In 1950 viel Noord-Korea het zuiden binnen. Een internationaal leger onder leiding van de Verenigde Staten dreef de Noord-Koreanen terug. Daarop kwam communistisch China Noord-Korea te hulp. In 1953 eindigde de Koreaoorlog met het sluiten van een wapenstilstand. De grens bleef op dezelfde plek als vóór de strijd.

Bron 3 Jongeren van de Actiegroep Vietnam demonstreren in 1966 in Amsterdam tegen het Amerikaanse optreden in Vietnam.

Oorlog in Vietnam

De belangrijkste botsing tussen Oost en West vond plaats in het Aziatische land Vietnam. In deze Franse kolonie ontstond na 1945 een oorlog tussen Frankrijk en inwoners die onafhankelijk wilden zijn. De Fransen verloren de strijd: in 1954 verlieten ze het land. Net als Korea werd Vietnam opgedeeld in een communistisch noorden en een kapitalistisch zuiden.

De Verenigde Staten maakten zich grote zorgen over Vietnam. Ze waren bang dat de communisten ook Zuid-Vietnam zouden overnemen. Honderdduizenden Amerikaanse soldaten gingen naar Vietnam om het zuiden tegen het communisme te beschermen. Communistisch China en de Sovjet-Unie steunden Noord-Vietnam met wapens en geld. Na bijna tien jaar strijd moesten de Amerikanen in 1973 hun nederlaag erkennen. Vietnam werd in 1976 herenigd tot één communistisch land.

Er waren drie belangrijke redenen voor de Amerikaanse nederlaag.

- Ook al hadden de Amerikanen veel betere wapens, toch konden ze niet op tegen de communistische strijders. Die voerden namelijk een **guerrillaoorlog**: ze streden niet met tanks op een slagveld, maar voerden met lichte wapens kleine, onverwachte aanvallen uit en trokken zich dan snel in het oerwoud terug.
- Na verloop van tijd keerde een deel van de Zuid-Vietnamese bevolking zich tegen de Amerikanen. Ze hadden genoeg van het corrupte Zuid-Vietnamese bestuur, dat door de Amerikanen werd gesteund.
- Ook in het Westen was steeds minder steun. Voor het eerst was een oorlog dagelijks op televisie te volgen. Amerikaanse en West-Europese jongeren waren geschokt. Ze zagen geen strijd tegen een communistische dreiging, maar de gewelddadige onderdrukking van een volk dat zijn eigen toekomst wilde bepalen.

De Vietnamoorlog schaadde het aanzien van de Verenigde Staten enorm. Het land bleek niet zo machtig als lang was gedacht. Bovendien sprak het niet meer vanzelf dat de Amerikanen altijd de goede zaak steunden, zoals ze in de Tweede Wereldoorlog hadden gedaan.

Bron 4 Tijdens een militaire parade in Moskou in 1966 toonde de Sovjet-Unie een nieuwe raket die kernraketten op tijd in de lucht zou kunnen uitschakelen. Tijdens de Koude Oorlog was er sprake van een hevige wapenwedloop tussen Oost en West.

Wederzijdse afschrikking

De Koude Oorlog leidde buiten Europa dus wel degelijk tot echte oorlogen. Maar tot een nieuwe wereldoorlog kwam het niet. Dat kwam doordat beide grootmachten kernwapens hadden.

Al vier jaar nadat de Amerikanen hun eerste atoombom hadden afgeworpen, had ook de Sovjet-Unie haar eigen kernbom. Beide landen begonnen een wapenwedloop. Zo werd in 1952 de eerste waterstofbom uitgeprobeerd, die nog veel krachtiger was dan een gewone atoombom. Al snel waren er voldoende kernwapens om met één druk op de knop de tegenstander volledig uit te schakelen. Maar iedereen begreep dat wie op die knop drukte, ook zichzelf zou vernietigen. De tegenpartij zou immers onmiddellijk ook haar eigen kernraketten lanceren. Door deze **wederzijdse afschrikking** bedachten wereldleiders zich wel tweemaal voordat ze begonnen aan een grote nieuwe oorlog.

Dat bleek bijvoorbeeld in 1962 tijdens de zogenoemde Cubacrisis. In 1959 had de socialist Fidel Castro de macht veroverd op Cuba, een eiland vlak bij de Amerikaanse kust. De Amerikanen probeerden hem te verdrijven. Om dat te voorkomen zocht Castro steun bij de Sovjet-Unie. Dat land begon op Cuba lanceerplekken voor atoomraketten te bouwen, iets wat de Amerikanen absoluut niet wilden. Even dreigde een atoomoorlog uit te breken – de wereld hield zijn adem in. Maar de crisis liep met een sisser af. De angst voor totale vernietiging was te groot. De Amerikanen trokken hun kernraketten uit Turkije en Italië terug en in ruil daarvoor braken de Russen de Cubaanse lanceerplaatsen af.

Na de Cubacrisis zagen de leiders van de supermachten in dat de wapenwedloop levensgevaarlijk was. Voorzichtig begonnen ze over ontwapening te spreken.

Bron 5 ‘Een spook waart door Amerika …’ Spotprent van de Nederlandse tekenaar Fritz Behrendt, jaartal onbekend. Uit de kwast komen hamers en sikkels. De ‘hamer en sikkel’ was het symbool van het communisme.

Communisme in het Westen

Tijdens de Koude Oorlog zorgden communisme en kapitalisme niet alleen voor verdeeldheid in de wereld, maar ook in de Verenigde Staten en West-Europa zelf.

In de Verenigde Staten bestond een communistische partij, maar die was erg klein. Toch was er grote angst dat communisten de samenleving van binnenuit zouden ondermijnen. Er ontstond een heksenjacht op mensen die werden verdacht van kritiek op de Amerikaanse samenleving. Politicus Joseph McCarthy en anderen beschuldigden talloze ambtenaren, docenten, schrijvers en filmsterren van ‘on-Amerikaanse activiteiten’. Ze zouden stiekem lid zijn van de communistische partij of spioneren voor de Sovjet-Unie. Om die reden werden ze op zwarte lijsten geplaatst (waardoor ze geen werk meer kregen) of veroordeeld. Eind jaren 1950 bleek dat de meeste verdachtmakingen onzinnig waren en zakte het **mccarthyisme** in.

Ook veel West-Europeanen waren bang voor communisten in eigen land. De meeste communistische partijen waren klein (behalve in Frankrijk en Italië), maar wel trouw aan Moskou. De geheime diensten hielden de leden dan ook scherp in de gaten. In sommige landen, waaronder Nederland, golden voor communisten **beroepsverboden**: bepaalde banen mochten ze niet vervullen, dat vond men te gevaarlijk.

Eind jaren 1960 raakte het marxisme onder westerse **intellectuelen** en jongeren in de mode. Ze verwierpen de kapitalistische samenleving en de manier waarop het Westen in andere landen ingreep, bijvoorbeeld in Vietnam. Velen zagen in de leer van Marx, Lenin en Mao een oplossing voor de onrechtvaardigheid in de wereld. In Frankrijk leidde dit tot hoogoplopende spanningen. Daar begonnen linkse studenten in 1968 een opstand tegen de bestaande orde. Deze leek uit te groeien tot een revolutie toen ook veel arbeiders het werk neerlegden. Met veel moeite slaagde de Franse president erin de opstand te onderdrukken. Uiteindelijk steunden de Fransen hem. Ook elders in West-Europa bleef het marxisme een minderheidsbeweging.

2 In 1949 stichtte Mao Zedong een nieuw land.
Leg uit waarom westerse leiders daar niet zo blij mee waren.

3 **a** Leg uit dat westerse politici de gebeurtenissen in Korea in 1950 zagen als bewijs voor de dominotheorie.
b Kun je zeggen dat Noord-Korea de Koreaoorlog heeft gewonnen? Leg je antwoord uit.

4 Vergelijk de Vietnamoorlog met de Koreaoorlog. Maak het schema kloppend.

	Korea	Vietnam
Voormalige kolonie van Frankrijk	*Wel / Niet*	*Wel / Niet*
Communistisch noorden tegen kapitalistisch zuiden	*Wel / Niet*	*Wel / Niet*
Oorlog duurt drie jaar	*Wel / Niet*	*Wel / Niet*
Verenigde Staten zijn bij oorlog betrokken	*Wel / Niet*	*Wel / Niet*
Communisten behalen hun doel	*Wel / Niet*	*Wel / Niet*

5 **a** Leg uit waarom de Vietnamese communisten voor een guerrillaoorlog kozen.
b Bedenk waarom de Amerikanen een guerrillaoorlog moeilijk konden winnen.

6 Gebruik bron 2.
a Beschrijf wat je op deze foto ziet.
b Wat vind jij van deze gebeurtenis?
c Vind je dat deze foto je voldoende informatie geeft om te beoordelen of de Amerikanen goed of slecht optraden in de Koreaoorlog? Leg je antwoord uit.
d Gebruik ook bron 3. Toen rond 1965 vergelijkbare beelden uit Vietnam naar buiten kwamen, leidde dat vooral onder westerse jongeren tot veel protest. Zulke protesten waren er tijdens de Koreaoorlog niet. Bedenk hiervoor een verklaring.

7 Noem vier belangrijke gebeurtenissen in de wapenwedloop tijdens de Koude Oorlog.
Noem ook telkens het jaartal.

8 Gebruik bron 4.
Bedenk waarom de Russen (en ook de Amerikanen) het belangrijk vonden veel geld te investeren in een raket als deze, die kernraketten kon onderscheppen. Gebruik in je antwoord het begrip ‘wederzijdse afschrikking’.

9 De Sovjet-Unie begon in 1962 lanceerplekken voor atoomraketten te bouwen op Cuba.
a Waarom vonden de Amerikanen het zo bedreigend dat deze lanceerplekken op Cuba lagen?
b Gebruik bron 2 van de oriëntatie. De Sovjet-Unie wilde de lanceerplaatsen pas afbreken nadat de Amerikanen hadden beloofd hun kernraketten uit Turkije en Italië terug te trekken. Leg uit waarom de Russen deze eis stelden.
c Welk gevolg had de Cubacrisis?

10 Gebruik bron 5.
a Leg uit wat je in deze bron ziet. Doe dat door te vertellen:
- wie het spook is en wat het doet;
- waarom het spook dat doet;
- hoe de mensen onderaan reageren;
- waarom ze zo reageren.

b Wat vindt tekenaar Fritz Behrendt van het mccarthyisme? Leg je antwoord uit met onderdelen van de bron.

11 Tussen 1950 en 1970 stelden vrije, democratische landen als de Verenigde Staten en Nederland voor communisten beroepsverboden in.

a Waarom vonden de regeringen van deze landen zo'n beroepsverbod noodzakelijk?

b Bedenk waarom sommige mensen vinden dat het instellen van een beroepsverbod niet past bij een vrije, democratische samenleving.

12 Gebruik bron 6.

a Volgens de schrijver van deze bron waren het twee verschillende groepen die in opstand kwamen. Leg kort uit wat het verschil tussen beide groepen was.

b In de leertekst staat dat het marxisme in de jaren 1960 in de mode kwam, onder andere onder intellectuelen. Kun je uit deze bron afleiden of deze 'vooruitstrevende universiteitsdocenten' zulke marxistische intellectuelen zijn? Leg je antwoord uit.

c Aan welk onderdeel van de bron kun je zien dat de 'rebellen' marxistische ideeën hadden?

d Gebruik eventueel paragraaf 1 van hoofdstuk 2. De schrijver van de bron was zelf ook marxist en dacht dat de gebeurtenissen weleens het begin konden zijn van een revolutie. Toch past de gegeven verklaring van de opstand niet goed bij de ideeën van Marx. Laat dat zien door:

- zonder bron uit te leggen waarom arbeiders volgens Marx een revolutie zouden beginnen; gebruik hierbij het woord 'klassenstrijd';
- met een onderdeel van de bron uit te leggen wat de reden was voor de opstand van de 'rebellen';
- met een onderdeel van de bron uit te leggen dat deze 'rebellen' niet om dezelfde reden in opstand kwamen als de arbeiders bij Marx.

e Is deze opstand in Frankrijk uitgelopen op een revolutie? Leg je antwoord uit.

Bron 6 In mei 1968 kwamen Franse universiteitsstudenten in opstand. Een anonieme, Engelstalige ooggetuige, die zichzelf omschreef als 'een vrijdenkende communist', schreef een uitgebreid verslag van wat hij of zij in Parijs meemaakte. Dit is een gedeelte, geschreven op 12 mei 1968.

De mensen die 'kritisch' zijn, vallen in twee hoofdgroepen uiteen:
De vooruitstrevende universiteitsdocenten, de communisten en sommige studenten zien als belangrijkste oorzaak van de studentencrisis de achterlijkheid van de universiteit [...]: er wordt te weinig lesgegeven, sommige hoogleraren gedragen zich middeleeuws en er zijn onvoldoende kansen op werk. [...] Hun oplossing is aanpassing: een vernieuwende hervorming zou 'het spinrag wegvegen', zorgen voor meer docenten, betere collegezalen, meer geld voor onderwijs, [...] en de zekerheid van een baan als de studie klaar is.
De rebellen [...] zien dit verlangen om de universiteit aan de moderne samenleving aan te passen als een bijkomstigheid. Want het is de moderne samenleving zelf die zij verwerpen. Ze vinden het leven van de gewone burgerij saai en middelmatig, verstikkend en verstikt. Ze hebben geen zin in de bestuurs- en managementfuncties die hun te wachten staan – daar hebben ze alleen maar minachting voor. Ze willen helemaal niet opgaan in de volwassen samenleving. Integendeel, ze willen die radicaal veranderen en afrekenen met de onoprechtheid daarvan. De drijvende kracht achter hun opstand is hun gevoel dat ze nergens bij horen, dat het leven onder het moderne, onpersoonlijke kapitalisme zinloos is. Hun opstand komt zeker niet voort uit een puur economische achteruitgang van hun inkomen. [...]
Deze twee soorten 'kritiek' op het moderne Franse onderwijssysteem sluiten niet op elkaar aan. [...] Voor de ene vorm van kritiek [...] kan de moderne burgerlijke samenleving nog wel een oplossing vinden. Voor de andere [...] nooit. Daardoor kan deze uitgroeien tot een revolutie.

13 **a** Wat is een belangrijk verschil tussen de Koude Oorlog in Europa en die in Azië?

b Bedenk waarom de Amerikanen geen kernwapens inzetten om de oorlog in Vietnam te winnen.

14 Gebruik bron 7.

a Welk westers idee uit de Koude Oorlog past bij deze woorden van president Johnson? Gebruik één woord.

b Eerder hadden de Amerikanen succes tegen een communistische vijand door vol te houden.
Op welke twee plekken was dat?

- ☐ A In Berlijn.
- ☐ B In China.
- ☐ C In de DDR.
- ☐ D In Hiroshima.
- ☐ E In Korea.

c Gebruik eventueel paragraaf 2 van hoofdstuk 3. Johnson maakt een vergelijking tussen de buitenlandpolitiek van Noord-Vietnam en die van Adolf Hitler. Tijdens de Conferentie van München (1938) had Hitler geëist dat hij Sudetenland (een deel van Tsjecho-Slowakije) aan Duitsland mocht toevoegen. Leg uit:
- hoe Groot-Brittannië en Frankrijk op deze eis hadden gereageerd;
- waarom ze dat hadden gedaan;
- welk belangrijk gevolg dat had.

d Verplaats je in president Johnson. Waarom vond hij dat hij niet moest opgeven in Vietnam?

e Wat zullen veel Amerikaanse en West-Europese jongeren hebben gevonden van Johnsons woorden? Leg je antwoord uit.

Bron 7 In 1965 gaf de Amerikaanse president Lyndon Johnson een persconferentie over de Vietnamoorlog. Hij zei daarin onder andere het volgende.

> [Als de Amerikanen zich zouden overgeven in Vietnam, zou dat] geen vrede brengen, want we hebben van Hitler in München geleerd dat succes alleen maar doet verlangen naar meer agressie. De strijd zou herleven in het ene land en daarna in het andere – en zou in omvang en wreedheid misschien nog toenemen. Dat is de les die we van de geschiedenis hebben geleerd.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

3 Het IJzeren Gordijn gaat open

BASIS

Bron 1 In november 1989 zette de DDR de Berlijnse Muur plotseling open. Talloze DDR-burgers grepen de kans aan om het Westen te bezoeken. Bij deze grensovergang tussen Oost- en West-Berlijn waren honderden mensen samengestroomd om hen te begroeten.

Intro

Ondanks alle spanningen en oorlogen was de wereld tijdens de Koude Oorlog eigenlijk heel overzichtelijk. Er waren twee supermachten, die elk hun deel van de wereld beheersten. Zeker in Europa lagen de grenzen muurvast. Maar in 1989 kwam aan deze situatie plotseling een eind. Niet alleen ging de Berlijnse Muur opeens open, maar ook de rest van het IJzeren Gordijn. Binnen een jaar waren alle communistische regeringen uit Oost-Europa verdreven. Kort daarna viel ook de Sovjet-Unie zelf uit elkaar.

De Koude Oorlog was in 1989 opeens voorbij. Hoe was dat mogelijk? En waarom liepen de spanningen tussen Oost en West na 2000 toch weer op?

1 Gebruik bron 1 en eventueel bron 1 van paragraaf 1.

- **a** Hoelang heeft de Berlijnse Muur Oost- en West-Berlijn van elkaar gescheiden?
- **b** Bedenk waarom veel DDR-burgers de kans grepen om het Westen te bezoeken.
- **c** Bedenk waarom het openen van het IJzeren Gordijn een probleem was voor de communistische regeringen die in Oost-Europa aan de macht waren.
- **d** Hoe reageerde de Sovjet-Unie vóór 1989 op de (dreigende) val van een communistische regering in Oost-Europa?

2 **a** In de introtekst heb je al heel kort iets gelezen over het einde van de Koude Oorlog. Bedenk daarbij een *verklarende* onderzoeksvraag. Denk aan de drie w's. Je hoeft de vraag niet te beantwoorden.

b Behalve beschrijvende, verklarende en vergelijkende onderzoeksvragen bestaan er ook *waarderende* onderzoeksvragen. Daarbij geef je een *oordeel* over een gebeurtenis of over het doen of denken van mensen.
Bedenk bij deze paragraaf een waarderende onderzoeksvraag. Je hoeft deze vraag niet te beantwoorden.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt met enkele voorbeelden beschrijven op welke manieren mensen zich tegen communistische overheersing hebben verzet.
- Je kunt uitleggen welke hervormingen Sovjetleider Gorbatsjov doorvoerde en de belangrijkste oorzaken van zijn hervormingen noemen.
- Je kunt de belangrijkste gevolgen noemen van de hervormingen onder Sovjetleider Gorbatsjov.
- Je kunt uitleggen welke ontwikkelingen in Rusland vanaf 2000 hebben geleid tot nieuwe spanningen tussen Oost en West.

Bron 2 Tijdens de Praagse Lente van 1968 proberen demonstranten in de Tsjechoslowaakse hoofdstad Praag Sovjettanks tegen te houden. Het burgerprotest hielp niet: de Sovjet-Unie herstelde de oude communistische orde in Tsjechoslowakije.

Verzet tegen het communisme

De bevolking van het Oostblok was niet altijd tevreden over het communistische bestuur. Door de planeconomie maakten fabrieken niet altijd de producten waar mensen behoefte aan hadden en bleef de welvaart achter bij die van het Westen: zelfs toiletpapier of bananen waren soms niet te verkrijgen. Van politieke vrijheid was geen sprake. Kritische burgers werden in de gaten gehouden en in strafkampen opgesloten.

Na de dood van Stalin in 1953 werden de maatregelen minder streng. Maar wie kritisch was, verspeelde bijvoorbeeld wel zijn kansen op een studie of werd opgesloten in een zogenaamde psychiatrische inrichting.

Op verschillende momenten kwamen Oost-Europese burgers in opstand.

- In 1956 kwamen Hongaarse studenten in opstand tegen de communistische overheersing. Zij wisten met steun van de bevolking de regering ten val te brengen. Na militair ingrijpen van het Warschaupact kwam er weer een streng-communistische regering.
- In 1968 begonnen de communistische leiders van Tsjechoslowakije voorzichtig meer vrijheden toe te staan. Opnieuw viel het Warschaupact met tanks een Oostblokland binnen. Daardoor mislukte ook deze 'Praagse Lente'.
- In 1980 richtten Poolse arbeiders een niet-communistische vakbond op, Solidariteit. Deze groeide uit tot een massabeweging die hervormingen eiste. Ditmaal hoefde Moskou niet in te grijpen, omdat de Poolse regering de opstand wist te onderdrukken. De vakbond Solidariteit werd verboden. Maar ondergronds ging het verzet door.

Behalve uit opstanden bleek de onvrede uit boeken en tijdschriften die stiekem werden uitgegeven. Hierin uitten **dissidenten** (tegenstanders van de officiële regeringspolitiek) kritiek op het communistische systeem.

Bron 3 Een verkoper van vleeswaren in Moskou, 1987. Doordat de planeconomie niet goed functioneerde, boden winkels in de Sovjet-Unie veel minder keus dan die in westerse landen.

Het Sovjetsysteem loopt vast

Ook in de Sovjet-Unie zelf waren mensen ontevreden. Dat besefte ook Michael Gorbatsjov, de man die het land in 1985 ging leiden. Door de planeconomie bleef de welvaart ver achter bij die in het Westen en had de Sovjet-Unie onvoldoende geld om de wapenwedloop met de Verenigde Staten vol te houden. Ook was het bestuur vaak corrupt en onbetrouwbaar. Dat bleek bijvoorbeeld toen in 1986 een kerncentrale explodeerde en er gevaarlijke radioactieve straling vrijkwam. In eerste instantie verzweeg de regering deze ramp.

Gorbatsjov kwam daarom met plannen om de Sovjet-Unie te hervormen en zo het communisme voor de ondergang te behoeden.

Ten eerste wilde hij een 'verbouwing' (in het Russisch **perestrojka**) van de economie. Er moest een soort markteconomie komen met kleine particuliere bedrijven. Staatsbedrijven die geen geld opleverden, zouden verdwijnen.

Ten tweede wilde hij meer openheid in het bestuur (in het Russisch **glasnost**). Er kwam vrijheid van meningsuiting en burgers kregen inspraak. Naast de Communistische Partij mochten burgers andere politieke partijen oprichten.

Ten slotte wilde Gorbatsjov een minder agressieve (en dure) buitenlandpolitiek. In 1987 sloot hij een verdrag met de Verenigde Staten over beperking van bepaalde kernwapens. Bovendien kondigde hij de terugtrekking aan van de meeste Sovjettroepen uit Oost-Europa. Daardoor kregen de landen daar meer ruimte om hun eigen koers te bepalen.

Bron 4 Hongaarse militairen zijn in mei 1989 bezig met de afbraak van het IJzeren Gordijn langs de grens met Oostenrijk. Op de voorgrond rollen gaas met prikkeldraad die al zijn verwijderd.

De ondergang van het communisme in Europa

De gevolgen van Gorbatsjovs hervormingen waren enorm. Ze versterkten het communisme niet, zoals hij had gehoopt, maar versnelden de ondergang ervan.

In Oost-Europa ging dat het snelst. Nu Oost-Europeanen niet meer bang hoefden te zijn voor ingrijpen vanuit Moskou, gingen ze de straat op voor meer vrijheid en democratie. In 1989 opende Hongarije het IJzeren Gordijn en hield Polen voor het eerst vrije verkiezingen. In heel Oost-Europa kwamen dat jaar communistische regeringen ten val. Meestal ging dat vreedzaam; alleen in Roemenië brak een bloedige burgeroorlog uit.

Ook in de DDR demonstreerden mensen massaal voor vrije verkiezingen en de vrijheid om te reizen. De DDR-regering wilde eerst niet toegeven, maar er was geen redden aan. Op 9 november 1989 werd de Berlijnse Muur opengesteld. Daarna stortte het communistische bestuur in. Al snel stelde West-Duitsland voor de beide Duitslanden weer samen te voegen. Door deze **Duitse hereniging** zou het economisch achtergebleven Oost-Duitsland kunnen profiteren van de sterke West-Duitse economie. Al in 1990 ging de DDR op in de Bondsrepubliek. Duitsland werd in één klap het grootste land van Europa.

Ook in de Sovjet-Unie zelf ontstond onrust. Deelrepublieken als Belarus, Litouwen, Oekraïne en Georgië verklaarden zich onafhankelijk. In 1991 werd de Sovjet-Unie officieel opgeheven.

Een laatste gevolg van Gorbatsjovs hervormingen was dat de Russische rol in de internationale politiek sterk afnam. De Verenigde Staten bleven over als enige supermacht.

Bron 5 Bewoners van de Oekraïense stad Irpin vluchten voor Russische bombardementen, maart 2022.

Poetins Rusland

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie maakte in Rusland de communistische planeconomie plaats voor een kapitalistische vrijemarkteconomie. Veel bestuurders uit de communistische tijd namen failliete staatsbedrijven over of richtten zelf bedrijven op. Zo konden zij zich mateloos verrijken. Gewone mensen profiteerden nauwelijks. Wel namen in de jaren 1990 de politieke en culturele vrijheid toe en werden er democratische verkiezingen gehouden. Maar voor veel Russen waren dit toch vooral jaren van armoede en onrecht.

In 2000 kwam Vladimir Poetin aan de macht. Volgens hem was een veel krachtdadiger bestuur nodig. Daarom maakte hij langzaam een eind aan de democratie. Officieel is Rusland nog altijd een parlementaire democratie, maar in werkelijkheid is Poetin oppermachtig. Onafhankelijke kranten, tv-stations en nieuwssites zijn verboden. Politieke tegenstanders en kritische journalisten worden bedreigd, gevangengezet en vermoord.

Daarnaast wil Poetin ervoor zorgen dat de gemiddelde Rus weer trots kan zijn op zijn land. Dat doet hij op drie manieren.

- Hij probeert de welvaart te stimuleren, onder meer door olie en gas te verkopen.
- Hij bedrijft propaganda met een eenzijdig, glorieus beeld van de Russische geschiedenis. Zo is de overwinning op nazi-Duitsland volgens hem uitsluitend te danken aan de Sovjets.
- Hij probeert de macht en grootsheid van de voormalige Sovjet-Unie te herstellen. Buiten de voormalige Sovjet-Unie doet hij dat onder meer door met nepnieuws het verloop van democratische verkiezingen in andere landen te beïnvloeden. Voormalige Sovjetrepublieken probeert hij tot gehoorzaamheid te dwingen. Daarbij gebruikt hij zelfs militair geweld. Zo pikte hij in 2008 delen van Georgië in en in 2014 delen van Oekraïne, waaronder het schiereiland de Krim. In 2022 deed Poetin een poging tot het veroveren van heel Oekraïne.

Door zijn agressieve politiek en onderdrukking van mensenrechten is de relatie tussen Rusland en het Westen ernstig verslechterd. Velen spreken zelfs over een nieuwe Koude Oorlog.

3 **a** Noem twee belangrijke oorzaken van de ontevredenheid van mensen in het Oostblok ten tijde van het communisme.
b Noem een belangrijk gevolg van de ontevredenheid van mensen in het Oostblok.

4 **a** Noem een verschil en een overeenkomst tussen de gebeurtenissen in Hongarije in 1956 en die in Tsjechoslowakije in 1968.
b Waarom was het voor een *communistische* regering lastig om een vakbond als Solidariteit te verbieden? Denk daarbij aan het oorspronkelijke doel van het communisme.

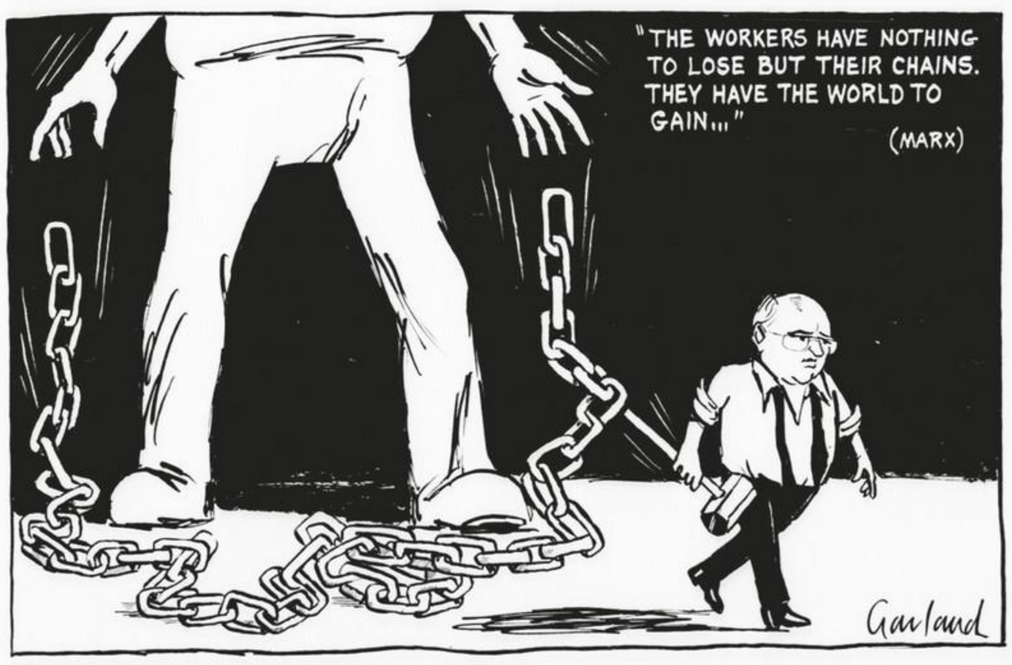
5 Vat in onderstaand schema de leertekst 'Het Sovjetsysteem loopt vast' samen.

	Oorzaak	Gorbatsjovs oplossing
Economisch		
Binnenlandse politiek		
Buitenlandse politiek		

6 **a** Een stelling: 'Michael Gorbatsjov was eigenlijk geen communist.'
Geef een argument vóór deze stelling en een argument tegen. Gebruik in je antwoord de woorden 'glasnost' en 'perestrojka'.
b Vergelijk de situatie in de Sovjet-Unie onder Gorbatsjov met de gebeurtenissen in Hongarije in 1956, Tsjechoslowakije in 1968 en Polen in 1980-1989. Waar doet de situatie onder Gorbatsjov het meest aan denken? Leg je antwoord uit.

7 De politiek van Michael Gorbatsjov had grote gevolgen. Noem steeds in één zin het belangrijkste gevolg voor:
– Oost-Europa;
– Duitsland;
– de Sovjet-Unie;
– de wereld.

8 Gebruik bron 6.
a Wie of wat stelt de grote persoon links voor? Leg uit hoe je dat weet.
b Wat heeft Gorbatsjov volgens deze prent gedaan?
c Garland wil met zijn prent iets zeggen over de toekomst van het communisme. Leg uit wat hij wil zeggen.
d Bedenk of Garland het positief of negatief vindt wat Gorbatsjov heeft gedaan. Leg je antwoord uit.

Bron 6 In februari 1990 publiceerde de Britse krant *The Independent* deze cartoon van Nicholas Garland. Rechts zie je Michael Gorbatsjov. Boven hem een tekst van Karl Marx: 'De arbeiders hebben niets te verliezen, behalve hun ketenen. Ze hebben een wereld te winnen ...'

9 **a** De 'val van de muur' (de plotselinge openstelling van de Berlijnse Muur op 9 november 1989) was gelijk groot nieuws in de hele wereld. Waarom?
De Val van de Muur maakte duidelijk dat:

- ◯ A de Duitse hereniging een groot succes was.
- ◯ B de planeconomie in de DDR was vervangen door een kapitalistische economie.
- ◯ C Gorbatsjovs hervormingen het communisme van de ondergang hadden gered.
- ◯ D het communistische bestuur van de DDR de macht was kwijtgeraakt.

b Noem twee oorzaken van de Duitse hereniging.

10 Gebruik bron 7 (let op: de tekst gaat verder op bladzijde 42).

a Welke overtreding begaat de groenteboer in de fantasie van Havel?
b Waarom zullen niet veel mensen deze overtreding begaan?
c Waarom vindt de communistische partij deze overtreding zo gevaarlijk?
d Havel noemt zijn artikel *De macht van de machtelozen*. Bedenk wat hij daarmee wil zeggen.
e Is Havel een dissident? Leg je antwoord uit.
f Hebben de gebeurtenissen in 1989 Havel gelijk gegeven, denk je? Leg je antwoord uit.

Bron 7 Václav Havel (1936-2011) was een Tsjechoslowaakse schrijver. In 1978 schreef hij *De macht van de machtelozen*, een kritisch artikel over het communisme. Hierin komt een groenteboer voor die in zijn etalage een bordje ophangt met een uitspraak van Karl Marx: 'Arbeiders aller landen, verenigt u!' Zulke bordjes waren in Tsjechoslowakije heel gewoon. Volgens Havel hangt de groenteboer dat bordje dan ook niet op omdat hij in het communisme gelooft, maar om te laten zien dat hij een gehoorzaam burger is en om geen problemen te krijgen. Havel stelt zich voor wat er zou gebeuren als die groenteboer dat niet zou doen.

Stel je nou eens voor dat er op een dag iets knapt in onze groenteboer en dat hij ophoudt slogans op te hangen, alleen maar om erbij te horen. Hij doet niet meer mee aan verkiezingen waarvan hij weet dat ze flauwekul zijn. Tijdens politieke bijeenkomsten begint hij te zeggen wat hij echt vindt. [...] Door opstandig te zijn breekt deze groenteboer met een leven dat bol staat van de leugens. Hij [...] speelt het spelletje niet meer mee. [...]
Hij zal daar vrijwel direct voor moeten boeten. Al snel zal hij geen winkelmanager meer zijn, maar vakkenvuller in een warenhuis. Hij gaat minder verdienen. Hij hoeft niet meer te hopen op een vakantie in Bulgarije. Of zijn kinderen nog hoger onderwijs kunnen volgen, is de vraag. Zijn bazen zullen hem het leven zuur maken en zijn collega's zullen zich afvragen wat hem bezielt. Maar

de meeste mensen die hem zo bestraffen, doen dat niet uit innerlijke overtuiging, maar simpelweg onder druk van de omstandigheden, dezelfde omstandigheden die de groenteboer er ooit toe brachten om officiële slogans op te hangen. […] [De groenteboer wordt niet bestraft omdat] hij een gewone, op zichzelf staande overtreding heeft begaan […], maar omdat hij iets veel ergers heeft gedaan. Door zich niet aan de spelregels te houden, heeft hij het spel als zodanig verstoord. […] Hij heeft laten zien dat de keizer geen kleren aan heeft.

11 **a** Welke veranderingen waren er in Rusland in de periode 1990-2000:
- op economisch gebied;
- op het gebied van de binnenlandse politiek;
- op het gebied van de buitenlandse politiek?

b Gebruik bron 3 van de oriëntatie.
Welke verandering maakte de NAVO door in de periode 1990-2000?

c Welke veranderingen waren er in Poetins Rusland vanaf 2000:
- op economisch gebied;
- op het gebied van de binnenlandse politiek?

d Een stelling: 'Toen Poetin in 2022 opdracht gaf Oekraïne binnen te vallen, week hij af van zijn eerdere politiek.'
Klopt de stelling? Leg je antwoord uit.

e Gebruik bron 3 van de oriëntatie.
Welke verandering maakte de NAVO door na 2022? Bedenk hiervoor een verklaring.

12 Bedenk waarom Poetin zoveel aandacht heeft voor de Russische geschiedenis.

13 **a** In augustus 2022 overleed Michael Gorbatsjov.
Bedenk hoe gewone Russen hebben teruggekeken op zijn regeerperiode. Bedenk een positief en een negatief oordeel.

b Bedenk hoe Gorbatsjov zelf tijdens de laatste maanden van zijn leven waarschijnlijk zal hebben teruggekeken op de laatste dertig jaar.

14 Zet de gebeurtenissen in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A Bouw van de Berlijnse Muur
B Duitse hereniging
C Invoering van de perestrojka
D Mislukte hervormingen in Tsjechoslowakije ('Praagse Lente')
E Oprichting van het Warschaupact
F Russische oorlog tegen Oekraïne
G Stichting van de Bondsrepubliek Duitsland

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

4 Europese samenwerking

BASIS

Bron 1 In 1984 werd herdacht dat de Eerste Wereldoorlog zeventig jaar daarvoor was begonnen. Tijdens een gezamenlijke plechtigheid reikten de Franse president François Mitterrand (links) en de Duitse bondskanselier Helmut Kohl elkaar de hand.

Intro

Een Frans staatshoofd en een Duitse regeringsleider die samen de doden van de Eerste Wereldoorlog herdenken: het was een beeld dat velen in 1984 aangreep. Maar héél verrassend was het ook weer niet. Want al direct na de Tweede Wereldoorlog beseften Europese leiders dat er een eind moest komen aan de eindeloze rij oorlogen in hun werelddeel. Hoe verschillend de landen ook waren en hoezeer sommige Europeanen elkaar ook haatten, ze moesten leren samenwerken, om te beginnen op economisch gebied. Deze samenwerking begon in 1951 en groeide uit tot de huidige Europese Unie.

Hoe heeft Europa leren samenwerken? En op welke problemen stuit die samenwerking, ook nu nog?

1 Gebruik bron 1.
Waarom vonden veel mensen het bijzonder dat Mitterrand en Kohl de doden van de Eerste Wereldoorlog samen herdachten?

2 **a** Frankrijk was een van de samenstellers van het Verdrag van Versailles. Wat zijn belangrijke maatregelen uit dit verdrag?

- ☐ A Duitsland moest grondgebied afstaan aan onder andere Frankrijk.
- ☐ B Er kwamen vier bezettingszones in Duitsland; Frankrijk bestuurde er één van.
- ☐ C Frankrijk en andere landen hadden recht op enorme herstelbetalingen door Duitsland.
- ☐ D Het Franse leger moest inkrimpen tot een klein beroepsleger.
- ☐ E Zowel Frankrijk als West-Duitsland kreeg Amerikaanse hulp voor de wederopbouw.

b Wat vond een groot deel van de Duitse bevolking rond 1930 van het Verdrag van Versailles?

c In 1945 stelden de geallieerden zich anders op tegenover Duitsland dan in 1919. Bedenk waarom dat was.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt de oorzaken noemen die hebben geleid tot samenwerking van West-Europese staten en beschrijven hoe die samenwerking zich heeft ontwikkeld.
- Je kunt uitleggen waarom de Europese Economische Gemeenschap en later de Europese Unie zijn uitgebreid.
- Je kunt uitleggen waarom sommige Europeanen twijfelen aan het nut van Europese samenwerking.

Bron 2 Een belangrijk doel van de Europese samenwerking was verbetering van de landbouw, zodat er nooit meer honger zou zijn. Dat beleid had veel succes. Zo ontstond er een overschot aan zuivel. Deze foto uit 1984 laat een Nederlands koelpakhuis zien waar het overschot aan boter werd bewaard.

Een verenigd Europa

Na de Tweede Wereldoorlog waren er voor West-Europese landen twee belangrijke redenen om nauwer te gaan samenwerken.

- Politici wilden voorkomen dat er in dit werelddeel opnieuw oorlog zou uitbreken. Frankrijk en Duitsland waren al sinds de tijd van Napoleon vijanden van elkaar. Door samen te werken moest een eind komen aan die vijandschap.
- Er bestond angst voor communistische overheersing. Alleen door samen te werken konden West-Europese politici voorkomen dat de Sovjet-Unie haar invloed nog verder naar het westen zou uitbreiden.

De Europese samenwerking begon in 1951. Frankrijk, West-Duitsland, Italië, Nederland, België en Luxemburg richtten toen één organisatie op die ging toezien op de productie van kolen en staal. Daardoor werd het onmogelijk stiekem zware wapens te maken.

In 1957 richtten deze zes landen de **Europese Economische Gemeenschap (EEG)** op. Hier maakten de landen afspraken over handel, transport en landbouw. De EEG was een groot succes. Handel en welvaart groeiden enorm. Verder wilde de EEG de burgers voorzien van voldoende voedsel. Zij gaf de boeren daarom financiële ondersteuning (subsidie), boven op de verkoopprijs van hun producten. Dat stimuleerde boeren om veel te produceren. Er ontstonden zelfs enorme overschotten aan wijn, melk, boter en kaas.

Dit succes had twee gevolgen:

- Meer landen gingen meedoen aan de Europese samenwerking, zoals in 1973 Groot-Brittannië.
- Europese landen wilden op steeds meer gebieden samenwerken, zoals milieu en veiligheid.

Om die bredere samenwerking mogelijk te maken werd in 1992 in Maastricht de **Europese Unie (EU)** opgericht. De deelnemende landen zijn zelfstandig en hebben gewoon hun eigen regering en parlement. Maar de unie heeft ook een eigen bestuur, waarin de lidstaten gezamenlijk besluiten nemen. Het Europees Parlement, dat democratisch wordt gekozen, moet het eens zijn met die besluiten.

In 2002 voerden veel EU-landen een gemeenschappelijke munt in: de euro. Deze kwam in de plaats van nationale munten als de Nederlandse gulden en de Duitse mark. Daardoor vereenvoudigde de handel binnen de Europese Unie.

Bron 3 Een kledingwinkel in de Poolse stad Kraków, in 2004. In dat jaar werd Polen lid van de Europese Unie. Sinds de bevrijding van het communisme in 1989 was de welvaart al enorm gestegen, maar door het lidmaatschap van de Europese Unie kreeg de Poolse economie opnieuw een forse stimulans.

Uitbreiding

Een belangrijke voorwaarde voor deelname aan de Europese samenwerking is dat een land een parlementaire democratie moet zijn. Tot in de jaren 1970 werden Spanje, Portugal en Griekenland geregeerd door dictators of militairen. Pas nadat deze landen democratisch waren geworden, mochten ze (in de jaren 1980) lid worden van de EEG. Dat had twee voordelen. Ten eerste konden deze arme landen profiteren van Europese subsidies en gunstige handelsvoorwaarden. Normaal heffen landen belasting op producten die uit een ander land worden ingevoerd, maar binnen de EU gebeurt dat niet. Ten tweede was zo de kans groter dat ze democratisch bleven. Want bij een staatsgreep zou een land zijn voordelen ook weer kwijtraken.

In 1989 stortte het communisme in Europa in en werden de landen in Oost-Europa democratisch. De Europese Unie besloot deze verarmde landen snel toe te laten, om dezelfde twee redenen. Daardoor nam het aantal lidstaten na 2000 snel toe. Sindsdien is de welvaart in Oost-Europa sterk gestegen, al zijn sommige landen daar nog altijd niet rijk.

Ondertussen hadden Europese landen in het **Verdrag van Schengen** afspraken gemaakt over de afschaffing van de grenscontroles tussen de landen. Vanaf 1995 waren inwoners van EU-landen vrij om naar andere EU-landen te reizen en daar te gaan wonen of werken. Deze vrijheid gold later ook voor mensen uit Oost-Europese EU-landen. Omdat Oost-Europeanen in eigen land weinig verdienden, besloten er heel wat in West-Europa werk te zoeken. West-Europeanen profiteerden van goedkope bouwvakkers, fruitplukkers en vrachtwagenchauffeurs, terwijl Oost-Europeanen welvarender werden.

Bron 4 Deze Brit is op 31 januari 2020 de straat opgegaan om te vieren dat zijn land aan het eind van die dag de Europese Unie zal verlaten.

Euroscepsis en Brexit

De Europese Unie heeft voor veel Europeanen dus grote voordelen. Toch is niet iedereen tevreden. Daarvoor zijn verschillende redenen.

- Veel mensen hebben het gevoel dat 'Brussel' (waar de Europese Unie zijn hoofdkwartier heeft) te veel macht heeft gekregen. Soms moeten landen EU-maatregelen uitvoeren die ze zelf niet zouden hebben genomen.
- In rijkere landen (zoals Nederland en Duitsland) zijn sommige mensen bang dat te veel EU-geld naar de armere landen in Zuid- en Oost-Europa gaat, wat ten koste zou gaan van de welvaart in hun eigen land.
- Niet iedereen in West-Europa is blij met de komst van Oost-Europeanen, die vaak voor veel lagere lonen hetzelfde werk doen als West-Europese arbeiders.

Deze kritische houding ten opzichte van de Europese samenwerking noemen we **euroscepsis**. Mensen die er zo over denken, willen vaak dat hun land weer uit de Europese Unie stapt. Anderen betwijfelen of dat verstandig is. Zij denken dat dat ten koste gaat van de welvaart. Ook staat Europa dan minder sterk tegenover andere machtige landen, zoals Rusland, de Verenigde Staten en China.

Ondanks deze bezwaren heeft inmiddels één land de Europese Unie verlaten: Groot-Brittannië. In 2016 stemde een meerderheid van de Britten vóór het vertrek van hun land uit de Europese Unie (de zogeheten **Brexit**). In 2020 hield het Britse lidmaatschap van de Europese Unie op. De unie telt sindsdien 27 lidstaten.

3 In 1951 werd de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal opgericht. Bedenk met welke twee oorlogen dat te maken had.

4 De samenwerking tussen Europese landen is van 1951 tot 2000 in een aantal stappen veranderd.

a Hieronder staan drie Europese organisaties. Wanneer werden ze opgericht en wat was hun belangrijkste doel?

Organisatie	Opgericht in	Doel
Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal		
Europese Economische Gemeenschap (EEG)		
Europese Unie (EU)		

b Welke twee grote ontwikkelingen zie je in de Europese samenwerking in die jaren?

5 Gebruik bron 5.

a Over welke periode gaat deze bron? Wees zo precies mogelijk en leg je antwoord uit.

b De maker van de bron klaagt over een nadeel van de verandering. Maar er waren voor EU-burgers ook voordelen. Bedenk (zonder bron) zo'n voordeel.

Bron 5 De Nederlander Henk Jan Nootenboom klaagt op zijn website over prijsverhogingen.

In de loop van de week krijg ik het vermoeden dat de Nederlandse middenstand z'n kans gegrepen heeft om de prijzen flink te verhogen. Alle boodschappen zijn duurder. De lokale afhaalchinees heeft z'n prijzen ook soepel naar boven afgerond. M'n wekelijkse boodschappen op de zaterdagse markt bevestigen die indruk.

Prijs	Pond drop	de Volkskrant
Oude prijs in guldens	ƒ 5,90	ƒ 3,75
Oude prijs, omgerekend in euro's	€ 2,68	€ 1,70
Nieuwe prijs in euro's	€ 2,90	€ 1,80
Prijsstijging	8%	6%

6 **a** Een stelling: 'De Nederlandse politiek heeft tegenwoordig niets meer te zeggen; alle besluiten worden genomen door de Europese Unie.'
Klopt de stelling? Leg je antwoord uit.

b Een andere stelling: 'De Europese Unie is ondemocratisch.'
Klopt de stelling? Leg je antwoord uit.

7 De uitbreiding van de EEG en Europese Unie verliep in een aantal golven.

a Waar in Europa liggen de landen die in de jaren 1980 toetraden?

b Waar in Europa liggen de landen die vanaf 2000 toetraden?

c Geef een verklaring voor deze volgorde.

8 **a** Door het lidmaatschap van de Europese Unie zijn Oost-Europese landen als Polen en Hongarije welvarender geworden. Noem daarvoor drie redenen.

b De uitbreiding van de Europese Unie met Oost-Europese landen had ook voordelen voor West-Europese landen. Noem er twee.

9 Gebruik bron 6.

Deze vraag gaat over de Brexit.

a Farage zegt dat er een historische strijd gaande is. Welke groepen staan daarbij volgens hem tegenover elkaar?

- ◯ A Britten tegenover Europeanen.
- ◯ B Europeanen tegenover Amerikanen.
- ◯ C Het volk tegenover de elite.
- ◯ D Populisten tegenover eurosceptici.

b Kun je Farage een nationalist noemen? Leg je antwoord uit.

c In de leertekst staan drie punten van kritiek die sommige mensen hebben op de Europese Unie. Welk van deze drie punten vind je *niet* direct terug in deze bron?

d Leg met een onderdeel van de tekst uit dat Farage niet *helemaal* tegen Europese samenwerking is.

e Verplaats je in Guy Verhofstadt. Hoe zou hij op de woorden van Nigel Farage kunnen reageren?

Bron 6 Op 29 januari 2020 hield de Britse politicus Nigel Farage in het Europees Parlement een toespraak naar aanleiding van het vertrek van Groot-Brittannië uit de Europese Unie. Farage was leider van de Brexit Party en had jaren gestreden voor de Britse uittreding. Zijn toespraak werd onderbroken door de Ierse Mairead McGuiness, die op dat moment voorzitter was.

Farage: In het Westen is tegenwoordig een historische strijd gaande, in Europa, Amerika en elders: het geloof in één wereldwijde samenleving tegenover populisme*. En jullie mogen een hekel hebben aan populisme, maar ik zal jullie iets grappigs vertellen: dat is heel populair aan het worden. En het heeft grote voordelen: geen financiële bijdragen meer, geen Europees Gerechtshof, geen gemeenschappelijke visserijpolitiek, geen belerende praatjes, geen dwingelandij, geen Guy Verhofstadt**. Ik bedoel: jullie hebben een hekel aan ons, maar jullie gaan ons nog missen.
Ik weet dat jullie hier onze nationale vlag niet willen zien, maar we gaan jullie uitwuiven [zijn partijgenoten beginnen met Britse vlaggetjes te zwaaien], en we zien ernaar uit om in de toekomst met jullie samen te werken als onafhankelijk … [microfoon wordt uitgeschakeld].

McGuiness: Als u zich niet aan de regels houdt, zet ik uw microfoon uit. Zou u alstublieft de vlaggen willen weghalen? Meneer Farage, kunt u de vlaggen weghalen, alstublieft?

Farage: Nou, dat was het dan, het is allemaal voorbij, ten einde.

* Populisme is een politieke stroming die vindt dat ‘het volk’ een land moet besturen, in plaats van een ‘elite’ van mensen met veel opleiding.
** Belgische oud-premier, lid van het Europees Parlement en fel verdediger van de Europese Unie.

10 Maak de juiste combinaties.

A Democratisch gekozen onderdeel van de EU	1 Brexit
B Kritiek op de EU	2 EEG
C Ondersteuning door de EU	3 Europees Parlement
D Opheffing van grenscontroles binnen de EU	4 Euroscepsis
E Oprichting van de EU	5 Maastricht
F Uittreding uit de EU	6 Schengen
G Voorganger van de EU	7 Subsidie

11 In dit hoofdstuk heb je iets geleerd over de Koude Oorlog en de Europese samenwerking. Beide onderwerpen hebben met elkaar te maken.

a Wat heeft het begin van de Europese samenwerking te maken met de Koude Oorlog?

b Welk gevolg had het einde van de Koude Oorlog voor de Europese samenwerking?

c Bedenk welk(e) gevolg(en) de oorlog in Oekraïne kan hebben voor de Europese samenwerking.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

5 Onderzoek doen

HISTORISCH DENKEN

Weg uit de DDR

Leerdoelen

- Je kunt de drie w's in een onderzoeksvraag over een historisch onderwerp verwerken.
- Je kunt een beschrijvende, verklarende, vergelijkende en waarderende vraag stellen.
- Je kunt bepalen of een bron wel of niet relevant is voor je onderzoek.

Vaardigheid

- V1.1 en 1.4

Basis

- Paragraaf 4.1

In de nacht van zaterdag 12 op zondag 13 augustus 1961 sloot de DDR, zonder waarschuwing vooraf, met een prikkeldraadversperring Oost-Berlijn af van West-Berlijn. De volgende ochtend ontdekten West-Berlijners en Oost-Berlijners dat vrij reizen door de stad onmogelijk was geworden. Kort daarna werd het prikkeldraad vervangen door een hoge muur, die dwars door de stad liep en streng bewaakt werd. Tot 11 november 1989 zou deze muur blijven staan. In deze opdracht doe je onderzoek naar de Berlijnse Muur.

Bron 1 Een maquette van de Berlijnse Muur en 'de zone des doods'. Van rechts naar links: een gewoon hek, een prikkeldraadhekwerk van 2 meter hoog met een alarmsysteem, daarachter een wachttoren en een weg waar grenswachters patrouilleerden; dan een strook die werd verlicht door lantaarnpalen en een strook zacht zand, waar soms mijnen lagen; daarachter nog een toren en dan een betonnen muur die was afgedekt met een ronde buis, zodat je geen grip had. Niet overal in Berlijn was ruimte om de grens op deze manier te bewaken.

1 Gebruik V1.1.

a Stel, je wilt onderzoek doen naar de Berlijnse Muur. Waarom is het belangrijk om te beginnen met het opstellen van een onderzoeksvraag?

b Je moet altijd de drie w's in een onderzoeksvraag verwerken. Waarom is dat?

c Wat bedoelen we met een 'waarderende onderzoeksvraag'?

d Gebruik V1.1, bron 1 en de informatie in de introtekst. Stel een beschrijvende, verklarende, vergelijkende en waarderende vraag over de Berlijnse Muur. Denk daarbij aan de drie w's.

2 Gebruik V1.4.

a Stel, je doet onderzoek en vindt een bron die relevant is. Wat bedoelen we daarmee?

- ◯ A De bron bevat nauwelijks meningen en veel feiten.
- ◯ B De bron geeft informatie die juist is en die over je onderzoek gaat.
- ◯ C De bron geeft informatie over jouw onderzoeksonderwerp.
- ◯ D De bron is gemaakt door mensen uit de tijd die jij onderzoekt.

b Naar welke drie dingen kijk je bij een bron om te bepalen of deze relevant is voor jouw onderzoek?

3 Gebruik V1.4 en bron 2 en 3.

a Maak een top 3 van de belangrijkste redenen die vluchtelingen in juli 1961 hadden om uit de DDR weg te gaan.

b Stel, je onderzoekt waarom Oost-Duitsers in 1961 de DDR verlieten. Leg uit dat bron 3 relevant is voor jouw onderzoek.

c Bron 3 is relevant, maar het is niet juist om je hele onderzoek op deze bron te baseren. Geef daarvoor twee argumenten.

d Uit bron 2 blijkt dat de Berlijnse Muur heel effectief was. Leg dit uit.

Bron 2 Tussen september 1949 en 12 augustus 1961 vluchtten zo'n 2,7 miljoen Oost-Duitsers naar de BRD. In deze tabel zie je het aantal vluchtelingen van de DDR naar de BRD van juni tot en met oktober 1961.

Maand in 1961	Aantal vluchtelingen (afgerond) van de DDR naar de BRD
Juni	20.000
Juli	30.000
Augustus	45.000
September	5.000
Oktober	5.000

Bron 3 De meeste Oost-Duitsers die via West-Berlijn naar de BRD vluchtten, konden terecht bij familie en vrienden. Als dat niet het geval was, konden ze zich (tot in 1961) melden bij een noodopvangkamp en een verzoek indienen om toegelaten te worden tot de BRD. Zij kregen dan hulp bij het vinden van een woning. West-Duitsland hield bij welke reden de mensen die zich bij een noodopvangkamp meldden, hadden om te vluchten. Hieronder staan de gegevens van 2.810 vluchtelingen uit juli 1961.

Reden	Aantal
1 **Gewetensnood en inperking grondrechten**, zoals: Ik wil weg uit de DDR, omdat ik het communisme afwijs / omdat mijn kinderen geen toegang krijgen tot onderwijs / omdat ik niet vrij mag reizen.	328
2 **Afwijzing van bevelen en verzoeken van de partij** enz., zoals: Ik wil weg uit de DDR, omdat ik niet wil spioneren voor de partij.	818
3 **Andere politieke redenen**, zoals: Ik wil weg uit de DDR, omdat ik zonder goedkeuring buiten de DDR ben geweest en een gevangenisstraf van drie jaar riskeer.	376
4 **Economische redenen**, zoals: Ik wil weg uit de DDR, omdat ik niet wil dat mijn privébezit wordt genationaliseerd.	362
5 **Familiale en persoonlijke redenen**, zoals: Ik wil weg uit de DDR, omdat een deel van onze familie in het Westen woont / omdat ik verlang naar een beter inkomen / naar een betere woning.	714
6 **Overige redenen**	162
7 **Geen antwoord**	50

4 Gebruik bron 4 en 5.

a Bedenk een onderzoeksvraag waarvoor beide bronnen relevant zijn.

b Stel, je onderzoekt het leven in de DDR na 1961. Leg uit dat de verhalen in bron 4 en 5 uitzonderlijk zijn.

c Bedenk drie redenen waarom mensen besloten om in de DDR te blijven.

Bron 4 Oost-Duitse grensbewakers brengen op 17 augustus 1962 het dode lichaam van de 18-jarige Peter Fechter weg. Samen met een vriend probeerde Fechter over de muur te klimmen en naar West-Berlijn te vluchten, maar grenswachten schoten hem neer. Fechter viel vlak naast de grens, aan Oost-Duitse kant. Hoewel hij gewond was en om hulp riep, durfde niemand hem te helpen. Peter Fechter stierf na 50 minuten.

Bron 5 Op 31 maart 1983 deden de 24-jarige Holger Bethke en zijn vriend Michael Becker een spectaculaire vluchtpoging. Ze kregen hulp van Ingo Bethke, de broer van Holger, die al in West-Berlijn woonde. Holger vertelde er in 2008 over.

Op 30 maart, een woensdag, arriveren Holger Bethke en Michael Becker al om 13.30 uur in de Schmollerstraße, vermomd als werklieden in blauwe overalls. Ze openen de gesloten deuren met valse sleutels. Ze proberen zo min mogelijk geluid te maken. De twee verstoppen zich bijna twaalf uur op de zolder van het huis, waar ze boterhammen met leverworst eten, een borreltje drinken en sigaretten roken. ‘Ik was bang dat er iets mis zou gaan, maar er was geen weg meer terug’, herinnert Holger zich. […] Holger en Michael hebben drie pijlen bij zich [om een lange vislijn naar de overkant te schieten]. Om 1.00 uur ’s nachts beginnen ze, maar bij de eerste poging breekt de vislijn. Het tweede schot mist doel. […] Het derde schot is raak, maar in het donker vindt Ingo Bethke de pijl pas na lange tijd. Hij trekt met de vislijn een staalkabel over de zone des doods* en het huis in West-Berlijn. Daarna bevestigt hij de kabel aan de bumper van zijn auto. Dan rijdt hij een stukje naar voren. De gewaagde ontsnapping [waarbij de mannen aan een katrol hangen die over de staalkabel beweegt,] kan beginnen. […] ‘We waren enorm blij toen we aan de andere kant waren’, zegt Holger. ‘Ik zag mijn broer voor het eerst in acht jaar. We herkenden elkaar nauwelijks.’

* Zie bron 1.

5 Gebruik bron 4 en 5.

a Om welke reden hielp de West-Berlijnse politie Peter Fechter niet?

b Bedenk om welke reden de Oost-Duitse grenswachters Peter Fechter niet hielpen.

c Holger en Michael wisten dat vluchten gevaarlijk was. Dat blijkt als Holger zegt dat er geen weg terug was. Leg die woorden uit.

d Toen Holger en Michael vluchtten, was de Koude Oorlog bijna voorbij. Leg uit waarom zij toch vluchtten.

6 **a** Kijk naar de onderzoeksvragen die je hebt bedacht bij vraag 1. Je weet ondertussen iets meer over de Berlijnse Muur. Welke vraag zou je op basis van die nieuwe kennis stellen?

b Als je over een bepaald onderwerp een onderzoeksvraag wilt opstellen, is het verstandig om daarover eerst wat te lezen. Leg dat uit.

Maak online steropdracht 7 voor extra uitdaging.

Robert Schuman, de vader van Europa

Leerdoelen

- Je kunt bepalen of een bron wel of niet relevant is voor je onderzoek.

Vaardigheid

- V1.4

Basis

- Paragraaf 4.4

In 1945 besloot Robert Schuman dat de vijandigheid tussen Duitsland en Frankrijk lang genoeg had geduurd. Hij nam het initiatief voor samenwerking in Europa. Anderen, zoals Jean Monnet, steunden hem daarbij. In deze opdracht leer je meer over Schuman. Ook oefen je met het bepalen van de relevantie van een bron.

Bron 6 Robert Schuman werd in 1968 door West-Duitsland geëerd met een postzegel.

8 Gebruik bron 7.

a In de laatste 200 jaar stonden Duitsland en Frankrijk driemaal tegenover elkaar in een oorlog. Welke drie oorlogen waren dat?

b Robert Schuman kwam uit Lotharingen. Bij welk land hoorde dat gebied in verschillende perioden?
Vóór 1871: *Duits* / *Frans*
1871-1919: *Duits* / *Frans*
1919-1940: *Duits* / *Frans*
1940-1945: bezet door *Duitsland* / *Frankrijk*
Na 1945: *Duits* / *Frans*

c Robert Schuman had een bijzondere band met drie Europese landen. Welke landen waren dat? Geef per land een korte toelichting.

d Gebruik bron 8. Wat stelt Schuman in 1950 voor om de vijandigheid tussen Frankrijk en Duitsland weg te nemen? Leg je antwoord uit.

e Schuman noemt zijn voorstel 'de eerste fase'. Bedenk wat de tweede fase zou kunnen zijn.

Bron 7 Enkele belangrijke momenten uit het leven van Robert Schuman.

1886	Wordt geboren in Luxemburg, het land van zijn moeder. Hij krijgt de Duitse nationaliteit van zijn vader, die uit Lotharingen komt. Dat gebied was tot 1871 Frans, maar na een oorlog werd het Duits.
1896-1910	Volgt opleidingen in Luxemburg en Duitsland.
1912	Richt een advocatenkantoor op in Metz, in Lotharingen (toen: Duitsland).
1914-1918	Doet administratief werk voor het Duitse leger.
1919	Wordt Fransman, want Lotharingen wordt Frans gebied. Hij wordt actief in de politiek.
1940-1945	Is als bestuurder kritisch over de nazi's en zit korte tijd gevangen.
1946-1953	Lid van de Franse regering, als minister en premier.
1958-1960	Voorzitter van het Europese Parlement.
1963	Overlijdt op 77-jarige leeftijd in Lotharingen (Frankrijk).

Bron 8 Een deel van de verklaring die Robert Schuman op 9 mei 1950 in Parijs gaf, bij de oprichting van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal.

Door de samenvoeging van de kolen- en staalproductie [van Frankrijk en Duitsland] zal onmiddellijk de gemeenschappelijke basis voor de economische ontwikkeling worden gelegd, de eerste fase van de Europese volkerengemeenschap. Ook verandert het lot van deze gebieden, die lange tijd oorlogswapens hebben moeten vervaardigen waarvan zij zelf regelmatig het slachtoffer zijn geweest. De samenvoeging van de productie [...] zal tot gevolg hebben dat een oorlog tussen Frankrijk en Duitsland niet alleen ondenkbaar wordt, maar ook materieel onmogelijk.

9 Stel, je onderzoekt de vraag: welke invloed hadden de persoonlijke ervaringen van Robert Schuman vóór 1945 op zijn voorstel tot samenwerking in Europa uit 1950?

a Vind je bron 7 dan relevant? Leg je antwoord uit.

b Vind je bron 8 ook relevant? Leg je antwoord uit.

c Geef met behulp van de relevante bronnen antwoord op de onderzoeksvraag.

10 Gebruik bron 6, 9 en 10.

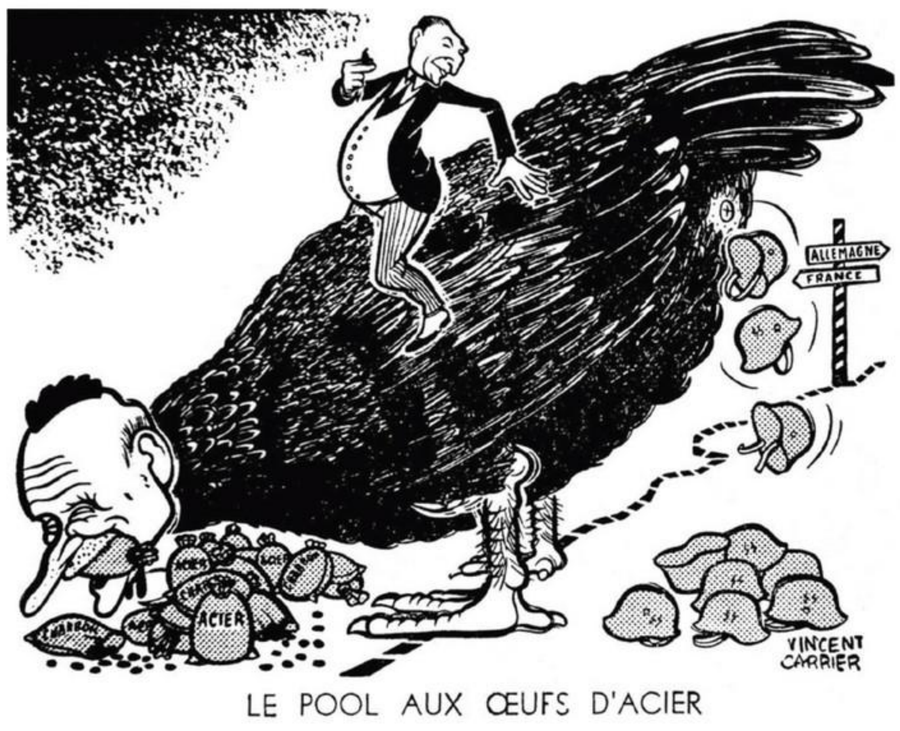
a Stel, je doet onderzoek naar de vraag: hoe reageerden de Fransen in 1951 op het begin van de Europese samenwerking? Maak de zinnen kloppend.
Bron 6 is *wel* / *niet* relevant.
Bron 9 is *wel* / *niet* relevant.
Bron 10 is *wel* / *niet* relevant.

b Stel, je gebruikt alleen bron 10 voor je onderzoek. Waarom kun je dan geen goed antwoord geven op je onderzoeksvraag?

- ◯ A Bron 10 geeft iemands mening weer, geen feiten.
- ◯ B Bron 10 geeft onjuiste informatie, er bleef vrede.
- ◯ C Je weet dan niet of andere mensen hetzelfde dachten.
- ◯ D Je weet dan niet wat mensen in de jaren 1960 vonden.

Bron 9 Een gedeelte uit een brief van de West-Duitse regeringsleider Konrad Adenauer aan Robert Schuman van 19 april 1951, een dag na het officiële begin van de Europese samenwerking.

Ik wil u en de Franse regering van harte bedanken voor het warme welkom dat ik in Frankrijk heb gekregen. […] Het verdrag zal voor altijd verbonden blijven met uw naam. Ik ben ervan overtuigd dat het Schumanplan het beslissende keerpunt in de geschiedenis van Europa is. […] Ik geloof in het bijzonder dat het een enorme verandering betekent voor de relatie tussen onze twee volken, die essentieel zijn voor vrede in Europa en de wereld.

LE POOL AUX ŒUFS D'ACIER

Bron 10 Spotprent met de titel 'De kip met de stalen eieren'. De prent verscheen op 5 december 1951 in een Franse krant. De kip stelt Robert Schuman voor, op zijn rug zit de Duitse bondskanselier Adenauer. Op de zakken staat 'staal', op de wegwijzer staat 'Duitsland' en 'Frankrijk'.

11 Je onderzoeksvraag was: hoe reageerden de Fransen in 1951 op het begin van de Europese samenwerking? Bij vraag 10 bleek dat je nauwelijks relevante bronnen hebt voor je onderzoek. Hieronder staan vijf bronnen die mogelijk wél relevant zijn.

a Welke bron is in ieder geval *niet* relevant?

- ◯ A Een artikel uit 1951 waarin een Franse journalist zijn mening geeft over de nieuwe Europese samenwerking.
- ◯ B Een dagboek van een Franse minister waarin hij in 1951 beschrijft hoe hij denkt over de rol van Duitsland in de Tweede Wereldoorlog.
- ◯ C Een Frans journaal uit 1976 waarin een aantal Fransen vertelt over de stemming in Frankrijk 25 jaar geleden, bij het begin van de Europese samenwerking.
- ◯ D Een onderzoek uit 1951 waarbij een wetenschapper aan een aantal Fransen uit verschillende provincies vroeg wat hun mening over de Europese samenwerking was.
- ◯ E Een stapel opstellen van een klas Franse leerlingen uit 1951 die in opdracht van hun leraar moesten opschrijven waarom Europese samenwerking een goed idee was.

b Welke andere bron uit vraag a is volgens jou het meest relevant en welke het minst? Leg je antwoord uit.

Maak online steropdracht 12 voor extra uitdaging.

6 Oefenen met bewegend beeld

TOEPASSEN

Waarom Vietnam?

Basis
- Paragraaf 4.2

In de jaren 1960 kregen veel mensen een televisie. Journalisten gingen voortaan met een camera op pad om gebeurtenissen te filmen, bijvoorbeeld in Vietnam. In deze opdracht leer je waar je op moet letten als je bewegend beeld als historische bron gebruikt.

Bron 1 *Why Vietnam*, een korte film van de Amerikaanse overheid uit 1965. De film opent met president Johnson, die de vraag stelt waarom de Verenigde Staten in Vietnam vechten. Vervolgens zie je onder meer beelden van gebeurtenissen in Vietnam kort voor 1965, zoals Zuid-Vietnamese burgers die gaan stemmen en Zuid-Vietnamese boeren die het land bewerken. Ook zie je beelden van de slachtoffers van de wrede guerrilla van de Noord-Vietnamezen.

1 **a** Waar werd bewegend beeld tot de jaren 1960 voornamelijk getoond?
b Wat veranderde er aan de vertoning van bewegend beeld vanaf de jaren 1960?

2 Gebruik bron 1. Bekijk zo mogelijk de eerste minuut van de film op internet. Gebruik de zoekterm ‘why Vietnam 1965’.
a Door wie en met welk doel is deze bron gemaakt?
b Voor veel Amerikanen was de deelname van hun land aan de Tweede Wereldoorlog beter te begrijpen dan hun deelname aan de oorlog in Vietnam. Geef daarvoor een verklaring.
c Gebruik het bijschrift van bron 1 of bekijk de film van 6:00 tot 7:30. De makers van de film benadrukken dat de reden waarom Amerikaanse soldaten in Vietnam vechten hetzelfde is als de reden waarom ze in de Tweede Wereldoorlog vochten.
Leg uit welke reden dat volgens de makers is. Leg ook uit waarom ze deze overeenkomst benadrukken.

3 Gebruik bron 1.
Stel, je doet onderzoek naar de oorlog in Vietnam. Je wilt weten hoe het was om daar in 1965 als soldaat te vechten. Voor je onderzoek gebruik je niet de film *Why Vietnam*, maar wel het filmmateriaal dat een Amerikaanse journalist in 1965 opnam in Vietnam.
a Waarom gebruik je de film *Why Vietnam* niet in dit onderzoek?
b Een stelling: ‘Het filmmateriaal van de Amerikaanse journalist geeft weer hoe het er werkelijk aan toeging in Vietnam.’
Geef een argument vóór en een argument tegen de stelling.
c In Vietnam mochten journalisten met het Amerikaanse leger optrekken. Tegenwoordig zijn regeringen daarmee veel terughoudender: alleen op uitnodiging mogen journalisten mee naar het front.
Geef daarvoor een verklaring en gebruik daarbij je kennis over de Vietnamoorlog.

7 Mao Zedong

VERDIEPEN

In februari 1972 bracht de Amerikaanse president Nixon een bezoek aan de communistische Volksrepubliek China. Het bezoek van Nixon en zijn vrouw, samen met belangrijke ministers en generaals, duurde een week. De Amerikaanse bevolking kon alles op tv volgen. Politiek overleg tussen de Amerikanen en de Chinezen werd afgewisseld met uitstapjes, zoals een bezoek aan pandaberen in de dierentuin van Beijing en een wandeling op de Chinese Muur. De belangrijkste ontmoeting vond plaats tussen Nixon en Mao Zedong, de machtige leider van China.

De vraag is: wat betekende het bestuur van Mao voor de Chinese bevolking en voor de Koude Oorlog?

Bron 1 Het gesprek tussen Mao en Nixon was van groot belang, maar duurde slechts een uur. (Foto uit 1972.)

Bron 2 Chinese kinderen houden het portret van Mao omhoog tijdens de Culturele Revolutie. (Foto uit 1967.)

Boerenzoon en onderwijzer Mao Zedong (1893-1976) was een van de oprichters van de Chinese Communistische Partij (CCP) in 1921. In China bestond toen grote ongelijkheid. De meeste Chinezen waren straatarme boeren die hard moesten werken voor een kleine groep grootgrondbezitters. Tot 1911 was China een keizerrijk geweest waarin de keizer alle macht had. Daarna begon een chaotische periode waarin verschillende groepen om de macht streden. Deze burgeroorlog werd in 1949 uiteindelijk gewonnen door de communisten, van wie Mao ondertussen de onbetwiste leider was. Hij kreeg steun van de boeren, omdat hij de grond wilde herverdelen.

De overwinning van de CCP betekende een grote verandering. China heette voortaan de Volksrepubliek China. Mao voerde een planeconomie in en collectiviseerde de landbouw. Arbeiders kregen het recht op werk, een woning en sociale voorzieningen, alhoewel daar in de praktijk vaak weinig van terechtkwam. Mao was bovendien een absoluut heerser. Wie zich verzette, werd genadeloos afgemaakt.

Bron 3 Een propagandaposter uit 1958.

Bron 4 Aanhangers van Mao, zogenoemde Rode Gardisten, lezen in het *Rode Boekje* van Mao. Dat was verplicht. Arbeiders en boeren, artsen, technici en ook topsporters verdiepten zich in wijsheden van de leider. Enkele voorbeelden: ‘Politieke macht komt uit de loop van een geweer’ en ‘We moeten onze gelederen zuiveren van zwak en incompetent denken’.

Bron 5 Rode Gardisten bestraffen tegenstanders tijdens de Culturele Revolutie. Die begon toen Mao in 1966 miljoenen Rode Gardisten opriep om hun werk of hun schoolbanken te verlaten en de straat op te gaan. De gardisten mochten afrekenen met iedereen die kritisch was over Mao’s beleid. Miljoenen Chinezen werden vervolgd, gemarteld of gedood. (Foto van Li Zhensheng, 1967-1968.)

1 Gebruik de introtekst en bron 1.

- **a** Leg uit waarom het heel opmerkelijk is dat president Nixon een bezoek bracht aan China.
- **b** In de jaren 1950 raakten China en de Verenigde Staten bijna in oorlog. Wanneer was dat?
  - ◯ A Bij de Cubacrisis.
  - ◯ B Tijdens de Koreaoorlog.
  - ◯ C Tijdens de opstand in Hongarije.
  - ◯ D Toen China communistisch werd.
- **c** Nixon kwam in 1972 naar China om te praten over een oorlog waarbij China en de Verenigde Staten betrokken waren. Welke oorlog was dat en in welk jaar eindigde de Amerikaanse betrokkenheid bij die oorlog?
- **d** Bedenk met welk doel Nixon met China wilde praten.
- **e** Stel, je bent in 1972 de leider van de Sovjet-Unie. Wat is je mening over het bezoek van Nixon?

2 Welke uitspraak over de gevolgen van het bezoek van Nixon is juist?

- ◯ A China en de Verenigde Staten werden bondgenoten in de NAVO.
- ◯ B Eind jaren 1970 speelde het communisme in Azië geen rol meer.
- ◯ C Het bezoek van Nixon leidde niet tot een einde van de Koude Oorlog.
- ◯ D Nixon beëindigde het conflict met het communistische Oostblok.

3 Gebruik bron 2.

- **a** Bedenk om welke reden de jonge Mao het communisme waarschijnlijk aantrekkelijk vond.
- **b** Mao heeft tijdens zijn leven een aantal heel grote en belangrijke veranderingen in China meegemaakt. Noem twee van zulke veranderingen uit bron 2. Zet erbij in welk jaar die verandering plaatsvond.

4 Gebruik bron 3.

- **a** Noem minstens drie kenmerken van het ideale China die de Chinese Communistische Partij op deze poster laat zien.
- **b** Gebruik bron 6. Leg uit wat er terechtkwam van dit 'ideale China'.
- **c** Verklaar waarom er tijdens de Grote Sprong Voorwaarts weinig kritiek kwam op het bestuur van Mao.

Bron 6 De Grote Sprong Voorwaarts (1958-1961).

Mao wilde China in recordtempo van een agrarisch land omvormen tot een industriestaat: de Grote Sprong Voorwaarts. Mao stelde met dat doel vijfjarenplannen op. Boeren moesten in kleine fabrieken op het platteland gaan werken, zonder enige kennis en zonder moderne techniek. Ook de landbouw moest gemoderniseerd worden en meer opbrengen. Daarom werd de landbouw gecollectiviseerd en verloren boeren hun privébezit. Partijleiders zonder verstand van zaken wilden de productie opjagen door gewassen heel dicht bij elkaar te planten, waardoor de oogsten juist mislukten. Partijleden durfden niets te melden en rapporteerden over recordoogsten. Mao liet de oogst in beslag nemen voor de export. Als gevolg daarvan ontstond op het platteland een vreselijke hongersnood.

5 Gebruik bron 4.

- **a** De foto is gemaakt rond 1966; de gardisten op de foto zijn een jaar of 17. In welk jaar ongeveer zijn deze gardisten dan geboren?
- **b** Bedenk waarom Mao in 1966 populairder was onder jonge Chinezen dan onder oudere Chinezen.

6 Gebruik bron 5 en 7.

- **a** Bedenk waarom de Rode Gardisten luxegoederen niet communistisch vinden.
- **b** Jutten beschrijft dat een man gestraft wordt. Waar beschuldigen de gardisten de man van?
- **c** Welke Chinese burgers leden het meest onder de vervolging tijdens de Culturele Revolutie? Noem twee groepen.
- **d** Welk politiek doel had Mao met de Culturele Revolutie?

Bron 7 Johan Jutten was sinds 1965 docent Nederlands aan de universiteit van Beijing. Toen de Culturele Revolutie uitbrak, kon hij geen les meer geven. Hij ging toen maar fietsen door de hoofdstad. Jutten beschreef enkele acties van de Rode Gardisten.

Ook winkels worden door de Rode Garde hervormd. Alle luxeartikelen, zoals dure zeepsoorten, porselein, huidcrème enzovoort, worden vervangen door eenvoudige gebruiksvoorwerpen. Een oude man loopt aan het hoofd van een kleine optocht. Waarschijnlijk is de man een anticommunist, een kapitalist, een handlanger van de imperialisten of iets dergelijks. Zijn zonden staan op de borden op zijn rug en zijn borst. Hij moet zo te schande lopen in zijn eigen buurt en op een trommel slaan.

7 Je weet nu meer over het communistische China onder het bestuur van Mao.

- **a** Toen Mao in 1949 de macht in China verkreeg, voelden de Verenigde Staten zich daardoor bedreigd. Was dat gevoel volgens jou terecht? Leg je antwoord uit.
- **b** Wat is jouw oordeel over het bestuur van Mao? Geef twee argumenten voor je mening.
- **c** De Chinese regering – die nog steeds communistisch is – heeft nooit officieel haar afkeuring uitgesproken over de daden van Mao. Bedenk waarom Chinezen nog steeds niet vrijuit mogen praten over Mao en zijn bestuur. Denk daarbij aan de 'glasnost' in de Sovjet-Unie.

8 Popmuziek in de Koude Oorlog

CULTUUR

De Koude Oorlog en popmuziek ontstonden in Europa ongeveer gelijktijdig. Dat is niet toevallig. Na 1945 werden de Verenigde Staten voor West-Europa een voorbeeldland, ook op het gebied van muziek. In de VS kwam toen de rock-'n-rollmuziek op. Popsongs kwamen via de radio en jukeboxen bij het publiek. Mensen werden bovendien snel rijker, waardoor ze platenspelers en langspeelplaten (lp's) konden kopen. Elvis Presley, de Beatles, Jimi Hendrix en veel andere zangers en bands werden vooral onder jongeren razend populair. Veel liedjes gingen over onderwerpen als snelle auto's, verliefd worden, gedoe op school en onbeantwoorde liefdes. Maar er werden ook popsongs gemaakt over de atoombom, de vijandschap tussen de VS en de Sovjet-Unie, Vietnam, het IJzeren Gordijn en de Berlijnse Muur.

De vraag is: hoe kwam de Koude Oorlog terug in popsongs tussen 1945 en 1989?

Bron 1 De Amerikaanse muzikant Roy Acuff (1903-1992) maakte traditionele countrymuziek. In 1951 had hij een hit met 'Advice to Joe', ofwel 'Advies aan Jozef (Stalin)'. Je leest het eerste couplet en het refrein.

There's a communist ambition now to rule or wreck us all
With atomic ammunition they would like to see us fall
Peaceful men of every nation would become as common slaves
We'll prevent that situation, better we shall fill our graves
You will see the lightnin' flashin', hear atomic thunders roll
When Moscow lies in ashes, God have mercy on your soul
Here's a question, Mr Stalin, and it's you who must decide
When atomic bombs start falling, do you have a place to hide?

Bron 2 Lulu Belle (1913-1999) en haar echtgenoot Scotty (1909-1981) hadden in 1952 een hit met 'I'm no communist'. Net als Roy Acuff maakten zij countrymuziek.

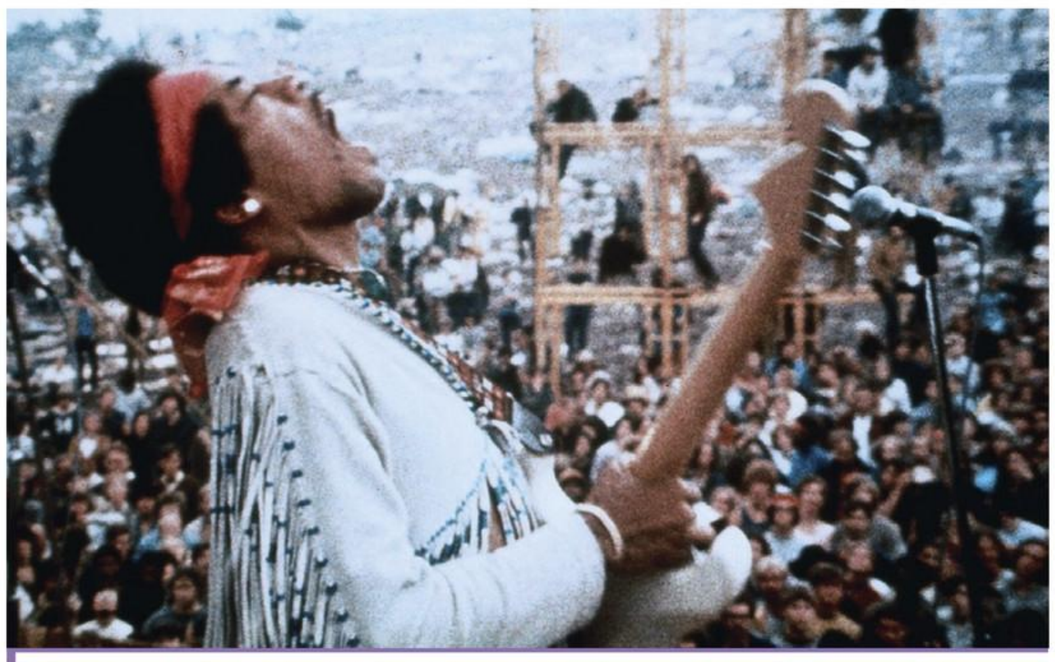
We're living in a country that's the finest place on earth
But some folks don't appreciate this land that gave them birth
I hear that up in Washington they're having an awful fuss
'Cause communists and spies were making monkeys out of us
The bureaus and departments have been busy night and day
They're figuring out just how we gave our secrets all away
And Congress has appointed a committee, so they said
To find out who's American and who's a low-down Red

Bron 3 De Nederlandse zanger Boudewijn de Groot (1944) had in 1966 een grote hit met 'Welterusten, meneer de president'. Dat lied ging over de Amerikaanse oorlog in Vietnam.

Meneer de president, welterusten.
Slaap maar lekker in je mooie witte huis.
Denk maar niet te veel aan al die verre kusten
waar uw jongens zitten, eenzaam, ver van thuis.
Denk vooral niet aan die 46 doden,
die vergissing laatst met dat bombardement.
En vergeet het vierde van die tien geboden
die u als goed christen zeker kent.

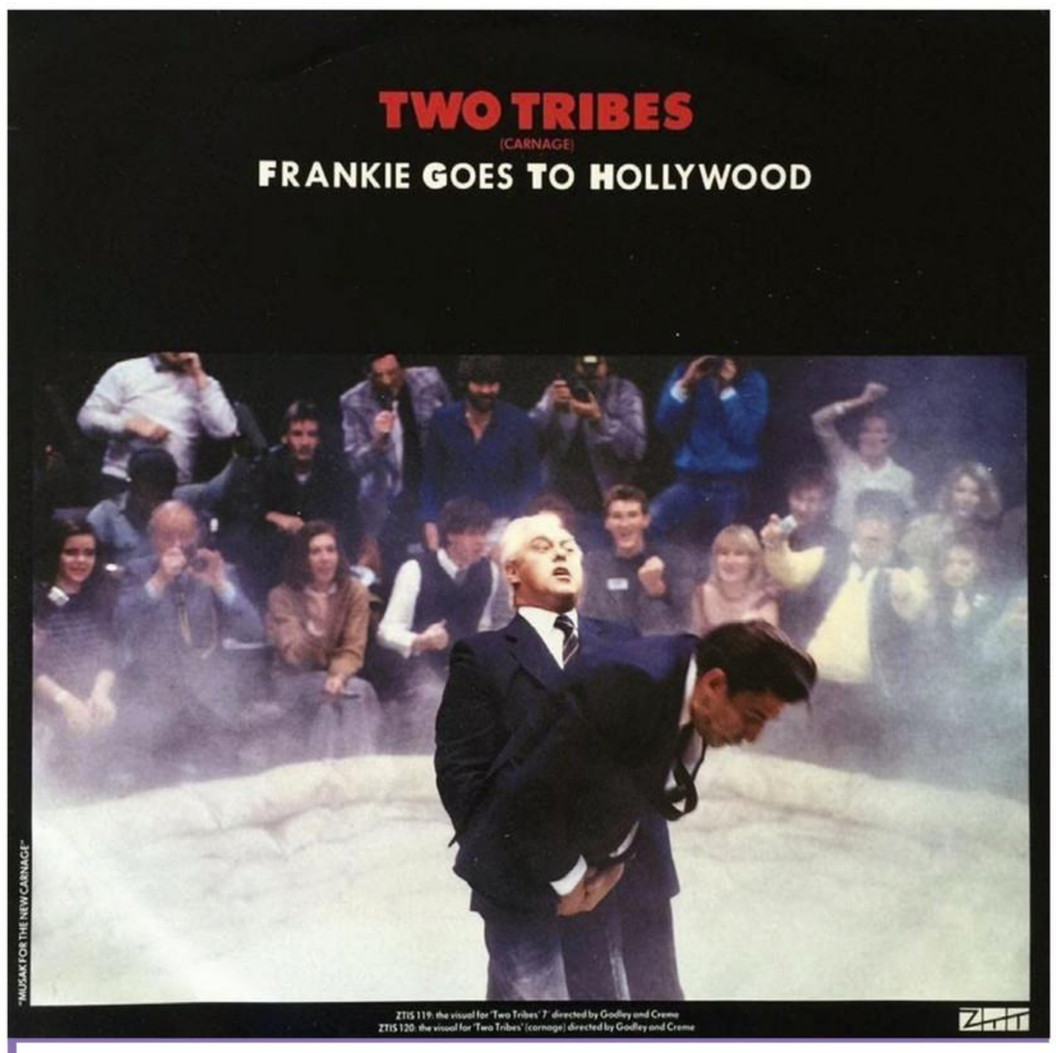

Bron 4 De gitarist Jimi Hendrix (1942-1970) terwijl hij zijn rockversie van het Amerikaanse volkslied speelt op het popfestival Woodstock. Dat werd in augustus 1969 gehouden in de Verenigde Staten, onder het motto 'Three days of peace and music'. In reactie op de oorlog in Vietnam speelde Hendrix een variant op het volkslied, met gitaarwerk dat leek op granaatvuur en overscherende straaljagers. Veel Amerikanen spraken er schande van.

Bron 5 John Lennon (1940-1980) van de beroemde band The Beatles gebruikte de aandacht voor zijn huwelijksreis in 1969 om te protesteren tegen de Vietnamoorlog. Hier zit hij samen met zijn vrouw Yoko Ono in hun hotelbed in Amsterdam geweldloos te protesteren.

Bron 6 In 1984 had de Britse band Frankie Goes To Hollywood een megahit met het nummer 'Two tribes'. In de clip zie je een Amerikaanse president en een Sovjetpartijleider met elkaar vechten in een arena. Het gevecht eindigt met de ontploffing van de wereld.

1 Vanaf 1945 waren de Verenigde Staten een voorbeeldland voor West-Europese landen. Geef daarvoor twee verklaringen.

2 Lees (en beluister via internet) het liedje van bron 1.

- **a** Onderstreep woorden in de Engelse tekst die je niet kent. Zoek ze op (bijvoorbeeld via Google Translate) en schrijf de betekenis van het woord naast de bron.
- **b** Over welk gevaar zingt Roy Acuff?
- **c** Door welke gebeurtenissen werd dit gevoel van gevaar rond 1950 versterkt? Noem er drie.
- **d** Vind je de oplossing die Roy Acuff in het lied voorstelt, realistisch? Leg je antwoord uit.
- **e** Bedenk een verklaring voor de populariteit van dit liedje in 1951 in de Verenigde Staten.

3 Lees (en beluister via internet) het liedje van bron 2.

- **a** Onderstreep woorden in de Engelse tekst die je niet kent. Zoek ze op en schrijf de betekenis van het woord naast de bron.
- **b** Lulu Belle en Scotty zijn geen communisten, zo zingen ze. Wat betekent het volgens dit lied als je een communist bent? Noem twee typeringen uit het lied.
- **c** Toon aan dat dit lied over het mccarthyisme gaat.
- **d** Kun je de populariteit van dit liedje verklaren, in 1952 in de Verenigde Staten?

4 Lees (en beluister via internet) het liedje van bron 3.

- **a** Leg uit op wie Boudewijn de Groot kritiek heeft en wat die kritiek inhoudt.
- **b** Gebruik bron 4. Wat wilde Jimi Hendrix met zijn versie van het volkslied zeggen?
- **c** Om welke reden vonden sommige Amerikanen dat Hendrix met zijn optreden te ver ging?
- **d** Gebruik bron 5. Wat was volgens veel jongeren de oplossing voor de oorlog in Vietnam?
- **e** Wat vind je: was dat een realistische oplossing? Leg je antwoord uit. Gebruik zo nodig paragraaf 2.

5 Gebruik bron 6 en 7.

- **a** Wat wilde Doe Maar met dit lied (bron 7) zeggen?
- **b** Komt de boodschap van het lied 'De bom' overeen met de boodschap in 'Two tribes' (bron 6)? Leg je antwoord uit.
- **c** Verklaar waarom juist in de jaren 1980 liedjes met deze boodschap gemaakt werden.

Bron 7 De band Doe Maar speelde 'De bom' voor het eerst op een festival tegen de verspreiding van kernraketten in 1982.

Carrière maken
Voordat de bom valt
Werken aan mijn toekomst
Voordat de bom valt
[...]
En als de bom valt
Dan lig ik in mijn nette pak
Diploma's en mijn cheques op zak
Mijn polis en mijn woordenschat
Onder de flatgebouwen van de stad naast jou

6 Verdeel de songs uit deze paragraaf in drie perioden, vanaf het begin tot het einde van de Koude Oorlog. Geef bij elke periode aan welke thema's in de songs naar voren kwamen.

Afsluiting

Oefenen voor de toets

Oefenen met tijdsvolgorde

1 Zet de gebeurtenissen in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A De regering van de DDR opent de Berlijnse Muur.
B De Verenigde Staten lanceren het Marshallplan.
C Het mccarthyisme verliest zijn geloofwaardigheid.
D In Rusland wordt de parlementaire democratie uitgehold.
E Nederland is een van de zes eerste landen die Europees gaan samenwerken.
F Oostbloklanden grijpen in als Tsjechoslowakije te veel hervormingen doorvoert.

Oefenen van de leerstof

2 Gebruik bron 1.

a De arm in het midden van deze poster stelt een land voor. Welk land is dat? Leg je antwoord uit met een onderdeel van de bron.

b De maker van de bron maakte deze poster als propaganda voor het standpunt van:

◯ A de NAVO.
◯ B de Oost-Duitse regering.
◯ C de West-Duitse regering.
◯ D het Warschaupact.

c Leg je antwoord bij vraag b uit.

d Wat vind je van deze poster: geeft hij een goed beeld van de Koreaoorlog? Leg je antwoord uit.

Bron 1 In 1950 maakte de Duitse tekenaar Alfred Beier-Red deze poster met de tekst: ‘Stop de Amerikaanse oorlog in Korea!’. De vingers van de hand in het midden bestaan uit grote bommen. Op de manchetknoop staat een dollarteken.

3 **a** Leg uit dat er een verband is tussen:
– de wapenwedloop tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie;
– de gebrekkige werking van de planeconomie in de Sovjet-Unie en
– de hervormingsmaatregelen van Michael Gorbatsjov.

b In 2020 kondigde Vladimir Poetin aan dat de Russische marine de beschikking zal krijgen over nieuw ontwikkelde atoomraketten, die vijfmaal sneller kunnen vliegen dan het geluid en daardoor moeilijk zijn tegen te houden. Leg uit dat dit past in de politieke ontwikkelingen in Rusland na 2000.

4 Sommige Oost-Europeanen zijn tegenwoordig erg kritisch over de Europese Unie. Ze vergelijken ‘Brussel’ soms met ‘Moskou’.

a Bedenk hiervoor een verklaring.

b Andere mensen zijn verbaasd over deze Oost-Europese kritiek. Leg dat uit.

Oefenen van historisch denken

5 Verzin over de economie in de Sovjet-Unie twee onderzoeksvragen: een beschrijvende en een vergelijkende. Denk daarbij aan de drie w’s. Je hoeft de vragen niet te beantwoorden.

6 Verzin bij het onderwerp ‘uitbreiding van de Europese Unie’ een waarderende onderzoeksvraag. Je hoeft de vraag niet te beantwoorden.

7 Gebruik bron 2.

a Beschrijf wat je op deze prent ziet.

b Stel, je doet onderzoek naar de vraag: hoe reageerden de landen van de Europese Unie in 1990 op het feit dat de Sovjet-Unie uiteenviel?
Is bron 2 dan wel of niet relevant voor je onderzoeksvraag? Leg je antwoord uit.

c Stel, je hebt als onderzoeksvraag: hoe reageerden de leiders van de Sovjet-Unie in 1990 op het feit dat de Sovjet-Unie uiteenviel?
Is deze bron dan relevant? Leg je antwoord uit.

d Stel, je doet onderzoek naar de onderzoeksvraag in c en je hebt, naast bron 2, ook een brief van Michael Gorbatsjov uit januari 1990 waarin hij zijn mening geeft over Letse politici die de Sovjetrepubliek Letland onafhankelijk willen verklaren.
Welke bron vind je het meest bruikbaar, deze brief of bron 2? Leg je antwoord uit.

Bron 2 Vanaf 1989 maakten Oostbloklanden en veel Sovjetrepublieken zich los van de Sovjet-Unie (de landen zijn herkenbaar aan hun vlaggen). De Nederlandse tekenaar Fritz Behrendt maakte daar in 1990 deze prent over. ‘USSR’ staat voor ‘Unie van Socialistische Sovjetrepublieken’ (de officiële naam van de Sovjet-Unie). Rusland, en ook de Sovjet-Unie, worden vaak verbeeld als een beer.

Overzicht van de stof

Controleer jezelf

§4.1 Een verdeeld Europa

- Je kunt uitleggen wat de oorzaken waren van de Koude Oorlog en welke gevolgen die oorlog had voor Europa.
- Je kunt beschrijven hoe Duitsland zich tussen 1945 en 1970 politiek en economisch ontwikkelde.
- Je kunt uitleggen hoe de NAVO en het Warschaupact ontstonden.

§4.2 Een verdeelde wereld

- Je kunt met een voorbeeld uitleggen hoe ook buiten Europa de spanningen tussen de wereldmachten opliepen.
- Je kunt uitleggen hoe de oorlog in Vietnam ontstond en welke gevolgen hij had voor de Verenigde Staten.
- Je kunt uitleggen wat wederzijdse afschrikking is en welk effect dit had op de politieke toestand in de wereld.
- Je kunt beschrijven hoe in het Westen op het communisme werd gereageerd.

§4.3 Het IJzeren Gordijn gaat open

- Je kunt met enkele voorbeelden beschrijven op welke manieren mensen zich tegen communistische overheersing hebben verzet.
- Je kunt uitleggen welke hervormingen Sovjetleider Gorbatsjov doorvoerde en de belangrijkste oorzaken van zijn hervormingen noemen.
- Je kunt de belangrijkste gevolgen noemen van de hervormingen onder Sovjetleider Gorbatsjov.
- Je kunt uitleggen welke ontwikkelingen in Rusland vanaf 2000 hebben geleid tot nieuwe spanningen tussen Oost en West.

§4.4 Europese samenwerking

- Je kunt de oorzaken noemen die hebben geleid tot samenwerking van West-Europese staten en beschrijven hoe die samenwerking zich heeft ontwikkeld.
- Je kunt uitleggen waarom de Europese Economische Gemeenschap en later de Europese Unie zijn uitgebreid.
- Je kunt uitleggen waarom sommige Europeanen twijfelen aan het nut van Europese samenwerking.

Controleer jezelf historisch denken

- Je kunt de drie w's in een onderzoeksvraag over een historisch onderwerp verwerken.
- Je kunt een beschrijvende, verklarende, vergelijkende en waarderende vraag stellen.
- Je kunt bepalen of een bron wel of niet relevant is voor je onderzoek.

Kenmerkende aspecten

- De blokvorming tussen Oost en West en de Koude Oorlog
- De Europese integratie

Jaartallen

1949	Stichting van West- en Oost-Duitsland
1949	Stichting van de communistische Volksrepubliek China
1950-1953	Koreaoorlog
1951	Begin van de Europese samenwerking (kolen en staal)
1962	Cubacrisis, begin wapenonderhandelingen
1973	Amerikanen verliezen de Vietnamoorlog
1985	Begin van Gorbatsjovs hervormingspolitiek
1989	Instorting van het communisme in Oost-Europa
2004	Sterke uitbreiding van de Europese Unie met Oost-Europese landen
2020	Brexit

Begrippen

§4.1 Een verdeeld Europa

IJzeren Gordijn

De bijna ondoordringbare grens die van 1945 tot 1989 het communistische Oost-Europa scheidde van het kapitalistische West-Europa.

Trumanleer

De Amerikaanse belofte om militaire en economische steun te verlenen aan alle landen die door het communisme werden bedreigd.

Koude Oorlog

Vijandschap tussen het kapitalistische Westen en het communistische Oosten (1945-1989), die ondanks lokale conflicten en oorlogen nooit tot een grote oorlog heeft geleid.

Marshallplan

Economisch steunplan van de Verenigde Staten om ervoor te zorgen dat Europese landen hun economieën konden herstellen en om te voorkomen dat deze landen communistisch zouden worden.

Wirtschaftswunder

Duits voor 'economisch wonder'. Het snelle economische herstel van West-Duitsland na de Tweede Wereldoorlog.

Oostblok

De Sovjet-Unie en de communistische landen in Europa samen.

Blokkade van Berlijn
Afgrendeling van West-Berlijn door de Sovjet-Unie (1948-1949).

NAVO
Noord-Atlantische Verdragsorganisatie: westers militair verbond onder aanvoering van de Verenigde Staten, dat bescherming moest bieden tegen de communistische dreiging.

Warschaupact
Militair verbond van de Oostbloklanden onder aanvoering van de Sovjet-Unie, bedoeld als tegenhanger van de NAVO.

Berlijnse Muur
Muur die was gebouwd om Oost- en West-Berlijn van elkaar te scheiden (1961-1989).

§4.2 Een verdeelde wereld

dominotheorie
Het idee dat als één land communistisch wordt, de buurlanden zullen volgen (als omvallende dominostenen).

guerrillaoorlog
Militaire strijd waarbij lokale strijders een goed bewapende vijand proberen te verslaan door middel van kleine, onverwachte aanvallen met lichte wapens, in plaats van grote veldslagen met tanks en vliegtuigen.

wederzijdse afschrikking
Situatie waarin twee machtsblokken met kernraketten elkaar niet zullen aanvallen, uit angst dat een aanval onmiddellijk leidt tot de eigen vernietiging.

mccarthyisme
Amerikaanse politieke beweging uit de jaren 1950 die geloofde dat de samenleving werd bedreigd door communistische complotten; de beweging is vernoemd naar de Amerikaanse politicus Joseph McCarthy.

beroepsverbod
Verbod om bij de overheid of bepaalde bedrijven te werken vanwege je opvattingen, afkomst of geaardheid.

intellectueel
Iemand met veel opleiding die nadenkt over filosofische, maatschappelijke en politieke kwesties.

§4.3 Het IJzeren Gordijn gaat open

dissident
Iemand die zich verzet tegen de officiële politiek in een land of van een partij.

perestrojka
Russisch voor 'verbouwing'. De door partijleider Gorbatsjov ingevoerde economische hervormingen in de Sovjet-Unie, met name de invoering van een markteconomie met kleine bedrijven.

glasnost
Russisch voor 'openheid'. De door partijleider Gorbatsjov ingevoerde politieke hervormingen in de Sovjet-Unie: meer vrijheid van meningsuiting en inspraak voor burgers, en het recht om een politieke partij op te richten.

Duitse hereniging
Het samenvoegen van Oost- en West-Duitsland tot één land (1990).

§4.4 Europese samenwerking

Europese Economische Gemeenschap (EEG)
Samenwerkingsverband van Europese staten (1957; opgegaan in de Europese Unie).

Europese Unie (EU)
Samenwerkingsverband van Europese staten (opgericht in 1992; voortgekomen uit de Europese Economische Gemeenschap).

Verdrag van Schengen
Overeenkomst tussen EU-landen waardoor hun burgers vrij van het ene naar het andere land kunnen reizen.

euroscepsis
Een kritische houding ten opzichte van de Europese samenwerking.

Brexit
Het vertrek van Groot-Brittannië uit de Europese Unie (2020).

Begrippen historisch denken

relevantie
De mate waarin een bron informatie geeft over het onderwerp (wie en/of wat), de tijd (wanneer) en de plaats (waar) die zijn omschreven in de onderzoeksvraag.

waarderende vraag
Een onderzoeksvraag die je helpt bij het beoordelen van een gebeurtenis of mensen uit het verleden.

Ga naar de *Flitskaarten*, de *Test jezelf* en de *oefentoets*.

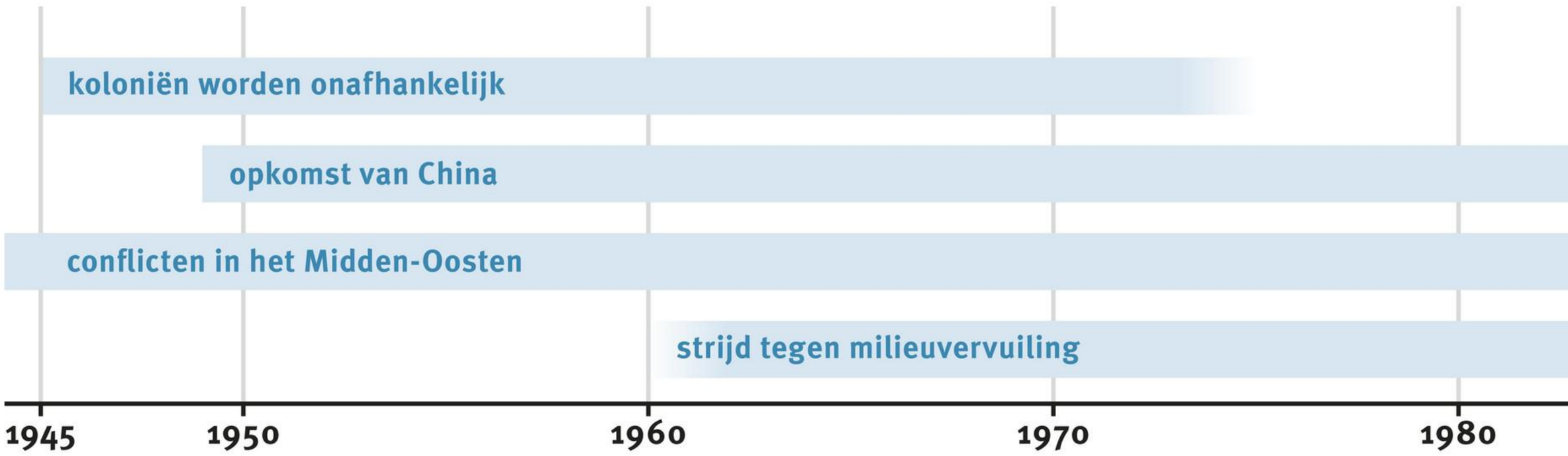
De tijd van televisie en computer

5 Dekolonisatie en globalisering

Oriëntatie

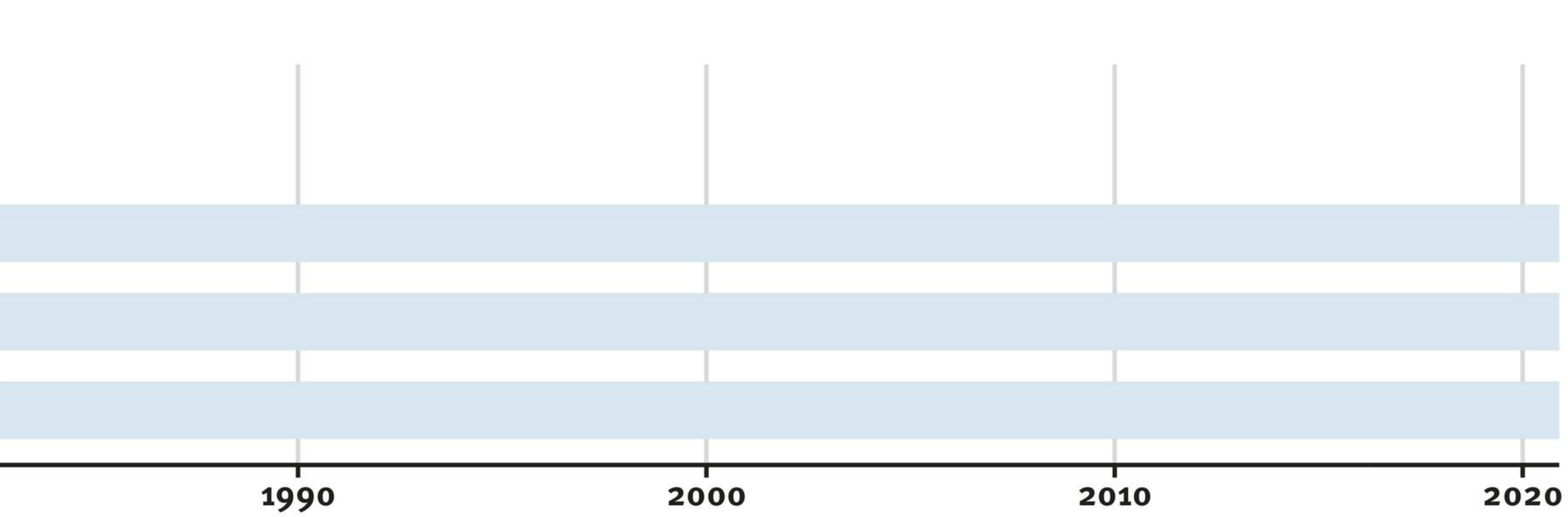

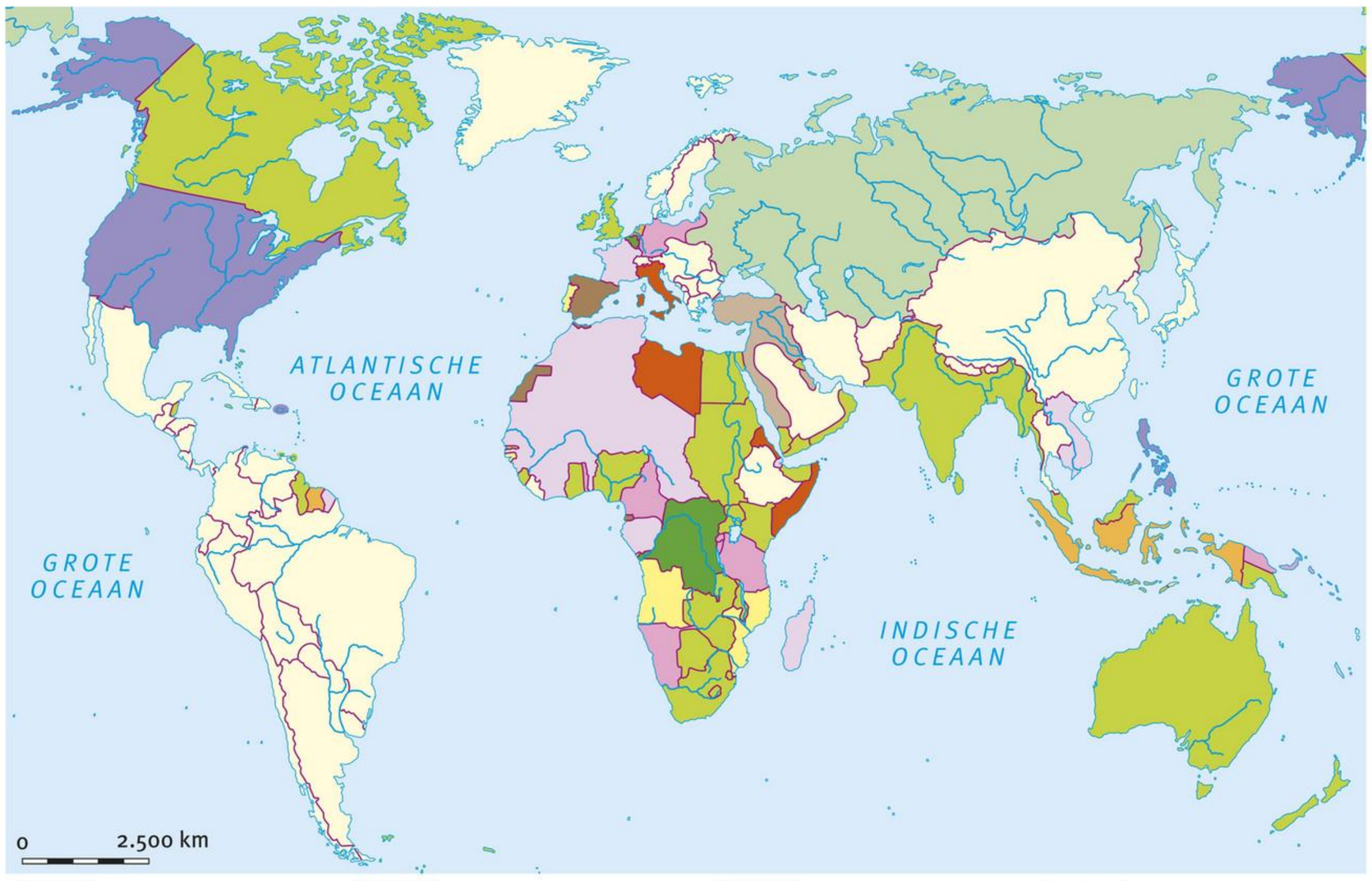
Bron 1 In 1968 wint de Keniaanse atleet Naftali Temu tijdens de Olympische Spelen in Mexico-Stad goud op de 10.000 meter hardlopen. De Ethiopiër Mamo Wolde wordt tweede en wint later de marathon. Dankzij de communicatiesatelliet, die enkele jaren eerder is uitgevonden, kunnen 600 miljoen wereldburgers de Olympische Spelen live via de televisie volgen.

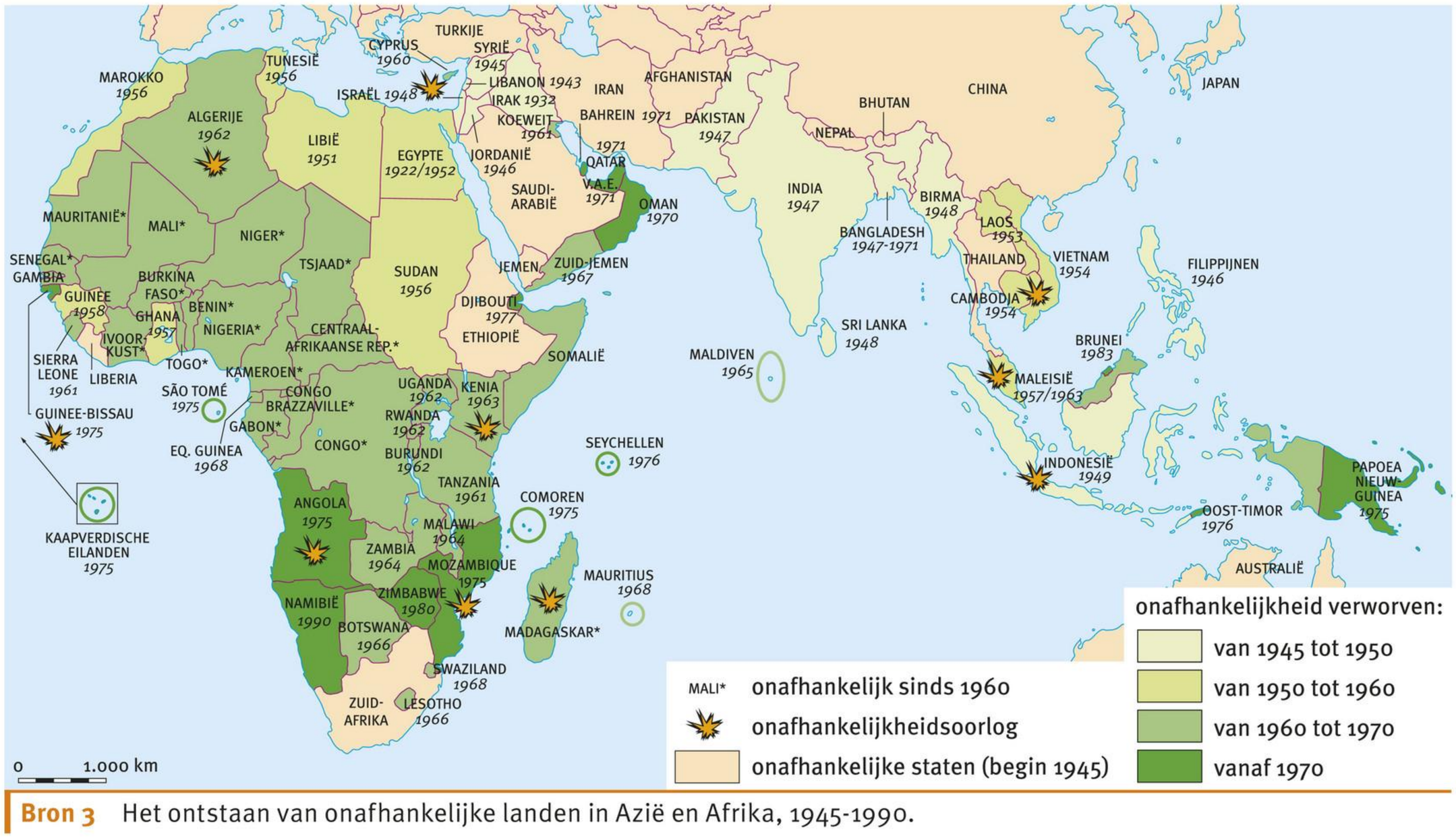

Tot 1940 waren de machtsverhoudingen in de wereld erg ongelijk. Europa en de Verenigde Staten waren oppermachtig. Azië en Afrika stonden grotendeels onder Europees bestuur. En met uitzondering van Japan waren niet-gekoloniseerde landen als China en Brazilië arm en vrijwel machteloos.
Na 1945 is dat veranderd. De Verenigde Staten zijn nog steeds machtig, maar de Europese koloniale rijken zijn verdwenen. Sommige landen in Azië en Latijns-Amerika zijn behoorlijk welvarend geworden. En dankzij nieuwe technieken hebben mensen overal ter wereld contact met elkaar en werken landen meer samen.
Dat wil niet zeggen dat de wereld geen problemen kent. Veel mensen leven in armoede of worden onderdrukt. Sommige gebieden, zoals het Midden-Oosten, worden geteisterd door conflicten. En ondertussen vormt klimaatverandering een bedreiging voor iedereen.
In sommige opzichten is de wereld er sinds 1945 op vooruitgegaan. Maar eenvoudiger is zij zeker niet geworden.

Bron 2 Landen en hun koloniale gebieden in 1909.

Bron 3 Het ontstaan van onafhankelijke landen in Azië en Afrika, 1945-1990.

Opdrachten

1 Gebruik bron 1.

a Mensen zeggen weleens dat de wereld na 1945 ‘kleiner’ is geworden. Wat bedoelen ze daarmee? Gebruik bron 1 als voorbeeld.

b Bedenk zelf een ander voorbeeld dat laat zien dat de wereld na 1945 ‘kleiner’ is geworden.

c Bedenk drie uitvindingen die de wereld kleiner hebben gemaakt.

2 **a** Gebruik bron 1, 2 en 3. Maak de zinnen kloppend.
Naftali Temu werd in 1945 geboren in een *Britse kolonie* / *Duitse kolonie* / *onafhankelijk land*. Toen hij in 1968 de 10.000 meter hardlopen won, woonde hij in een *Britse kolonie* / *Duitse kolonie* / *onafhankelijk land*. Deze *continuïteit* / *verandering* past *wel* / *niet* bij de internationale machtsverhoudingen na 1945.

b Gebruik bron 1 en 3. Naftali Temu werd enkele dagen voor het einde van de Tweede Wereldoorlog geboren. Heeft hij in zijn leven in zijn land nog een andere oorlog meegemaakt (afgezien van de Koude Oorlog)? Leg je antwoord uit.

3 Gebruik bron 4.

a Een historicus beweert over de machtsverhoudingen in de wereld: ‘Tot 1940 stonden Europese landen en de Verenigde Staten aan de top, maar na 1945 werd Afrika heel machtig.’
Stel, je wilt onderzoeken of dit klopt. Is bron 4 dan relevant? Leg je antwoord uit.

b Een andere historicus beweert hetzelfde, maar dan niet over de wereldpolitiek, maar over hardlopen over lange afstanden.
Stel, je denkt dat dit klopt. Heb je dan voldoende aan bron 4 om dat aan te tonen? Leg je antwoord uit.

Bron 4 Goud, zilver en brons op de 10.000 meter hardlopen tijdens de Olympische Spelen van 1928 (Amsterdam) en 1968 (Mexico-Stad).

	Amsterdam 1928		Mexico-Stad 1968	
Goud	Paavo Nurmi	Finland	Naftali Temu	Kenia
Zilver	Ville Ritola	Finland	Mamo Wolde	Ethiopië
Brons	Edvin Wide	Zweden	Mohamed Gammoudi	Tunesië

4 Gebruik bron 2 en 3.

a Vul steeds de juiste landnaam in. Denk aan wat je eerder over Indonesië hebt geleerd.
Indonesië was tot 1942 een kolonie van ..... en heette toen .....
. Van 1942 tot 1945 was het land bezet door .....
.

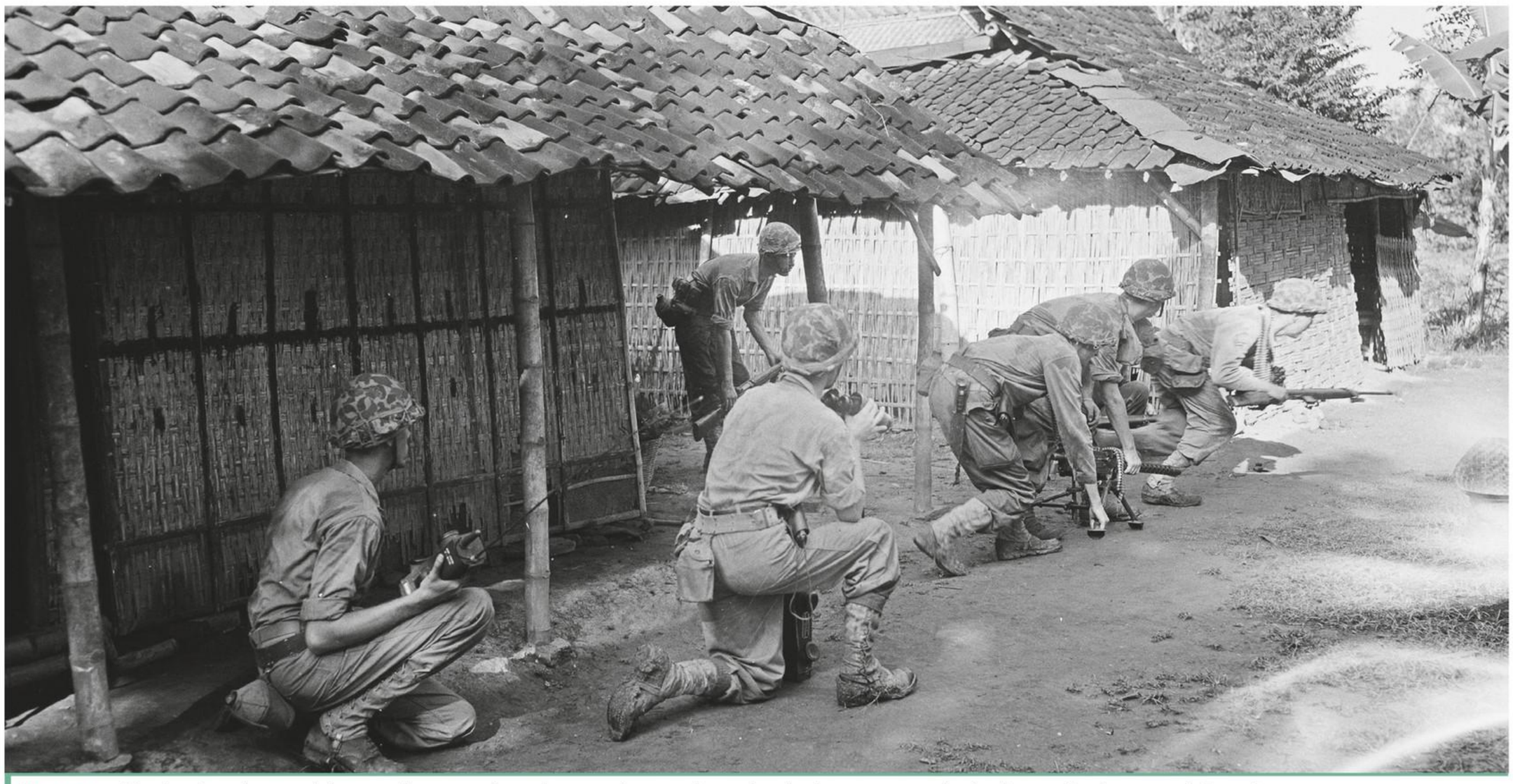
b Leg uit wat bron 3 je vertelt over de geschiedenis van Indonesië vanaf 1945.

c De geschiedenis van Indonesië lijkt wel een beetje op die van Vietnam. Leg dat uit door twee overeenkomsten te noemen. Noem ook twee verschillen.

5 Ga naar de tijdbalk van de hele geschiedenis van de mensheid achter in je boek. Geef met een kleur aan over welke periode dit hoofdstuk gaat. Schrijf daarbij: ‘Dekolonisatie en globalisering’.

1 De strijd voor onafhankelijkheid

BASIS

Bron 1 Nederlandse soldaten doorzoeken in 1946 een dorp in de buurt van de Indonesische stad Surabaya (op Java). Ze zijn op zoek naar onafhankelijkheidsstrijders die zich in het dorp zouden schuilhouden. De foto is gemaakt door de Nederlandse militair Hugo Wilmar.

Intro

Na 1945 ontstonden niet alleen spanningen tussen Oost en West, maar ook tussen Europese landen en hun koloniën. Aziaten en Afrikanen eisten zelfbestuur. De Europese landen verzetten zich daartegen. Nederland bijvoorbeeld probeerde na de Japanse bezetting Indonesië terug te veroveren. Na vier jaar gewapende strijd mislukte dat. Ook de andere Europese landen raakten tussen 1945 en 1975 hun koloniale rijken kwijt.

Hoe verliep de strijd die Aziaten en Afrikanen in deze periode voerden voor een nieuw en onafhankelijk bestaan?

1 **a** Maak de juiste combinaties.

A	16e eeuw	1	De VOC sticht handelsposten in Oost-Indië.
B	17e eeuw	2	Het modern imperialisme bereikt zijn hoogtepunt.
C	18e eeuw	3	In Groot-Brittannië begint de industriële revolutie.
D	19e eeuw	4	Japan bezet grote delen van Zuidoost-Azië.
E	20e eeuw	5	Portugezen beginnen specerijen uit Azië te halen.

b In welke eeuw begon de wedloop om Afrika?

c Over Nederlands-Indië heb je al het een en ander geleerd. Maak de zinnen kloppend.
Nederlands-Indië is ontstaan in de *17e* / *19e* eeuw. In de samenleving bestond *veel* / *weinig* ongelijkheid. De meeste Indonesiërs waren *boeren* / *handelaren* / *stedelingen*. Zij moesten *wel* / *niet* voor de Nederlanders werken. Dat was een vorm van *exploitatie* / *urbanisatie*. De Indonesische bevolking had *geen* / *weinig* / *veel* inspraak in het bestuur. Zij kon rond 1900 *meestal wel* / *nauwelijks* lezen en schrijven. Om de positie van de inheemse bevolking te verbeteren voerde Nederland de zogeheten *confessionele* / *ethische* / *verdeel-en-heers-* politiek in. Die had *veel* / *weinig* succes.

2 Gebruik bron 1.
Onderstreep in de introtekst de zin waar deze bron bij hoort.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt met enkele voorbeelden beschrijven hoe Europese koloniën in Azië na 1945 zelfstandig werden.
- Je kunt uitleggen hoe in Nederland de discussie over de dekolonisatie van Nederlands-Indië is verlopen.
- Je kunt beschrijven hoe de Volksrepubliek China ontstond en hoe die werd geregeerd.
- Je kunt een vergelijking maken tussen de dekolonisatie van Afrika en die van Azië.

Bron 2 Op 17 augustus 1945 riepen de Indonesische nationalistische leiders Soekarno (midden) en Mohammed Hatta (rechts) de onafhankelijkheid van hun land uit. Voortaan was Indonesië geen kolonie meer van Nederland.

De dekolonisatie van Azië

In 1945 hadden geallieerde troepen de Japanse bezetting van Azië beëindigd. De Europese landen dachten het bestuur over hun koloniën te kunnen voortzetten. Maar veel Aziaten wilden onafhankelijkheid. Dat was vóór de oorlog al zo, maar toen leken de Europeanen nog onoverwinnelijk. Nu gebleken was dat ze door de Japanners met gemak waren verslagen, groeide het Aziatische zelfvertrouwen.

In sommige koloniën was de machtsoverdracht vreedzaam, zoals in Brits-Indië in 1947. Daarna viel dit land overigens wel met veel geweld uiteen in het islamitische Pakistan en het grotendeels hindoeïstische India. In andere koloniën waren de Europeanen echter niet bereid hun macht op te geven. Zo begonnen de Fransen een oorlog tegen Vietnamese leiders die Vietnam in 1945 onafhankelijk hadden verklaard.

Ook de **dekolonisatie** van Nederlands-Indië verliep zeer gewelddadig. Daar hadden de nationalistische leiders Soekarno en Hatta op 17 augustus 1945 de onafhankelijke republiek Indonesië uitgeroepen. De Nederlandse regering erkende de republiek niet. Veel Nederlanders hoopten Indonesië te behouden om met de inkomsten de wederopbouw van Nederland te kunnen bekostigen.

Vrijwel onmiddellijk na de onafhankelijkheidsverklaring begon een strijd om de macht. Indonesische nationalistische jongeren gingen de straat op en bezetten strategische plekken. Ze gebruikten grof geweld tegen Nederlanders en anderen die met het Nederlandse bestuur zouden hebben gecollaboreerd. Slachtoffers van dit geweld duiden deze tijd aan als de 'bersiapperiode', naar de Indonesische strijdkreet bersiap! (wees paraat!), die de jongeren gebruikten. Op dit begrip is kritiek gekomen, omdat het een nadruk legt op het geweld van Indonesiërs tegen (Indische) Nederlanders, terwijl er van meerdere zijden sprake was van grof geweld.

Nederland bestreed de nationalisten en probeerde de Nederlandse overheersing te herstellen. Toen dat niet lukte, besloot de Nederlandse regering tot onderhandelingen over de machtsoverdracht. Er was afgesproken ondertussen niet te vechten, maar toch gebeurde dat regelmatig. Omdat Nederland vond dat het bij de onderhandelingen onvoldoende zijn zin kreeg, besloot de regering in 1947 tot grootschalig militair ingrijpen. Daarbij gebruikte het Nederlandse leger veel geweld. Zo schoot het vermeende tegenstanders zonder proces dood en stak het dorpen in brand.

Andere landen, waaronder de Verenigde Staten, waren verontwaardigd over het Nederlandse optreden. Ze oefenden druk uit om het conflict vreedzaam op te lossen. Uiteindelijk zag Nederland zich gedwongen om Indonesië als onafhankelijke staat te erkennen. Op 27 december 1949 bevestigde Nederland officieel dat de **soevereiniteit** bij de regering van president Soekarno lag. Tijdens de dekolonisatieoorlog zijn aan Nederlandse zijde ongeveer 5.000 mensen gesneuveld, aan Indonesische zijde veel meer, mogelijk meer dan 100.000 mensen.

Bron 3 De laatste jaren wordt veel onderzoek gedaan naar de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. De Belgische historicus David Van Reybrouck maakte voor zijn onderzoek onder meer gebruik van interviews met Indonesische dorpsbewoners die de strijd nog hadden meegemaakt. (Foto uit 2016.)

De veranderde visie op de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog

In de loop van de tijd is het beeld van het Nederlandse optreden in 1945-1949 in Indonesië sterk veranderd.

Eind jaren 1940 wekte de Nederlandse regering de indruk dat het herstel van de orde op beheerste wijze verliep. Nederland was niet tegen een vorm van Indonesische onafhankelijkheid, maar vond dat die geleidelijk moest worden ingevoerd, onder Nederlandse leiding. De regering zag Soekarno's nationalisten als gewelddadige opstandelingen, die bovendien met Japan hadden gecollaboreerd. Die moest zij bestrijden. Maar met de 'gewone' bevolking was Nederland niet in oorlog, zo wilde de regering duidelijk maken. Daarom sprak zij niet van een oorlog, maar van 'politionele

acties' – acties om de orde te herstellen. Nederlanders wisten nauwelijks wat er echt in Indonesië gebeurde, omdat journalisten de berichten van de regering trouw overnamen.

Het beeld dat Nederland terughoudend was opgetreden, bleef lang bestaan. Nederlandse soldaten zwegen na terugkeer over wat ze hadden meegemaakt. Pas in 1969 vertelde een van hen op de televisie dat Nederlandse legereenheden verschrikkelijke misdaden hadden gepleegd. Er werd een onderzoek ingesteld. De conclusie was dat er geweldsuitspattingen waren geweest, maar dat die de uitzondering vormden.

Toch bleven er berichten komen over misdaden door het Nederlandse leger tegen de Indonesische bevolking. Steeds meer mensen vroegen zich af of Nederlandse troepen zich echt beheerst hadden gedragen. Wat wisten de legerleiding en de regering hiervan? En wat was eraan gedaan?

In de 21e eeuw concludeerden sommige historici dat het Nederlandse leger vaak extreem geweld had gebruikt. In 2017 gaf de regering opdracht voor diepgravend historisch onderzoek. Op grond van de uitkomsten erkende de regering in 2022 dat Nederland zich tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog schuldig had gemaakt aan 'stelselmatig en wijdverbreid extreem geweld'. De Nederlandse regering bood hiervoor excuses aan. Dit laat zien dat het beeld van het Nederlandse optreden in Indonesië is veranderd. Wat eerst nog werd gezien als een beheerst optreden tegen opstandelingen, wordt inmiddels beschouwd als een onafhankelijkheidsoorlog met wreedheden op grote schaal van beide kanten.

Bron 4 In 1958 lanceerde Mao Zedong de 'Grote Sprong Voorwaarts'. Hij vond dat China de economische achterstand op het Westen snel moest inlopen. Boeren moesten bijvoorbeeld kleine hoogovens bouwen, zodat ze zelf staal konden maken. Als miljoenen boeren dat deden, zou de Chinese staalproductie de Britse gemakkelijk overtreffen, zo was het idee. Het ijzer uit de simpele oventjes was echter waardeloos en het plan mislukte totaal.

De Volksrepubliek China

Anders dan Vietnam en Indonesië is China nooit een westerse kolonie geweest. Wel probeerden westerse landen er macht uit te oefenen. Daardoor raakte het Chinese bestuur zo verzwakt, dat de keizer in 1911 moest aftreden. Daarna begon een chaotische periode, waarin Japan delen van China bezette en een burgeroorlog uitbrak. Pas in 1949 slaagden de communisten erin die burgeroorlog te winnen. In Beijing riep hun leider Mao Zedong de Volksrepubliek China uit. Het was een gigantisch land, met ruim 500 miljoen inwoners, de meeste straatarm.

Mao wilde van China in recordtijd een economische grootmacht maken. Maar doordat boeren massaal moesten meehelpen in de industrie, produceerden zij minder voedsel. Tientallen miljoenen Chinezen kwamen om van de honger. Mao regeerde met harde hand. Politieke tegenstanders liet hij meedogenloos vermoorden.

Pas na de dood van Mao in 1976 begon in China de welvaart echt te groeien. Dat had twee oorzaken. Ten eerste nam de regering maatregelen tegen de razendsnelle bevolkingsgroei. Het werd ouders verboden meer dan één kind te krijgen. Daardoor hoefde China minder nieuwe monden te voeden. Ten tweede kregen ondernemers geleidelijk meer vrijheid. Deze politiek had succes. Tegenwoordig is China de tweede economie ter wereld en is het land hard op weg ook de Verenigde Staten te passeren.

Bron 5 In 1952 brak in de Britse kolonie Kenia (Oost-Afrika) een opstand uit tegen het Britse koloniale bestuur. De 'Mau Mau-opstand' bestond vooral uit guerrilla-acties tegen de Britse bevolking en duurde tot 1960. De Britten pakten massaal verdachten op en sloten hen op in 'omheinde dorpen' – een soort concentratiekampen. (Foto uit 1954.)

De dekolonisatie van Afrika

Eind 19e eeuw hadden Europese landen tijdens de 'wedloop om Afrika' bijna dit hele continent onderworpen. Oude koloniale machten als Frankrijk en Groot-Brittannië, maar ook nieuwe landen als België, Italië en Duitsland hadden het continent onderling verdeeld. Na de Eerste Wereldoorlog had Duitsland zijn Afrikaanse koloniën moeten afstaan, maar verder veranderde er tot 1950 weinig.

Het einde van de koloniale overheersing na 1950 had drie belangrijke oorzaken:

- Veel Afrikanen waren in contact gekomen met westerse ideeën. Dat kwam doordat ze hadden meegevochten in Europese legers of een vorm van (hoger) onderwijs hadden genoten. Het ging om ideeën als het nationalisme, de principiële gelijkheid van alle mensen en het recht van elk volk om zichzelf te besturen. Beïnvloed door deze ideeën eisten Afrikanen onafhankelijkheid.
- De Tweede Wereldoorlog had veel Europese landen verzwakt.
- Tijdens de Koude Oorlog probeerde de Sovjet-Unie invloed te krijgen in Afrika. Zij steunde daarom het Afrikaanse streven naar onafhankelijkheid. Om te voorkomen dat Afrika communistisch zou worden, zagen westerse landen zich gedwongen in te stemmen met Afrikaans zelfbestuur. Zo konden ze nog enige invloed houden.

Hierdoor werd rond 1960 het ene Afrikaanse land na het andere onafhankelijk. Soms brak een bloedige oorlog uit, zoals in het Franse Algerije en het Britse Kenia. Maar meestal was sprake van een vreedzame machtsoverdracht. In 1960 werden maar liefst zeventien landen onafhankelijk. Dit jaar kreeg daarom de bijnaam 'jaar van Afrika'.

3 **a** Noem een voorbeeld van geweldloze dekolonisatie en twee voorbeelden van gewelddadige dekolonisatie.

b Brits-Indië viel na de dekolonisatie in twee landen uiteen. Wat zou daarvan een belangrijke oorzaak zijn geweest?

4 Gebruik bron 2 en van de oriëntatie bron 3.

a In bron 3 van de oriëntatie staat voor de onafhankelijkheid van Indonesië een ander jaartal dan in het bijschrift van bron 2. Geef voor beide jaartallen een argument.

b In 2005 erkende de Nederlandse regering officieel dat Indonesië sinds 1945 onafhankelijk was. In 2023 sprak premier Rutte die erkenning nog eens uit. Bedenk waarom dit opmerkelijke uitspraken waren.

5 Welke uitspraken over de dekolonisatie van Nederlands-Indië kloppen?

- ☐ A De Nederlandse erkenning van de Indonesische soevereiniteit was vrijwillig.
- ☐ B In de bersiapperiode streden Indonesische jongeren voor onafhankelijkheid.
- ☐ C In de jaren 1945-1949 gebruikten beide partijen geweld tegen elkaar.
- ☐ D Nederland hield zich in de jaren 1945-1949 aan het internationale oorlogsrecht.
- ☐ E Nederland wilde met de inkomsten uit Nederlands-Indië de Indonesiërs helpen.
- ☐ F Tijdens de strijd in de jaren 1945-1949 kwamen vooral Indonesiërs om.

6 Deze vraag gaat over de militaire strijd tussen Nederland en Indonesië in de jaren 1945-1949.

a Waarom trad Nederland in 1947 militair op tegen de Republiek Indonesië onder leiding van Soekarno?

b Hoe reageerden andere landen op dit grootschalige militaire ingrijpen?

c Gebruik bron 6. Eelco van Kleffens wilde aantonen dat de Republiek Indonesië geen recht van spreken had. Welke argumenten gebruikt hij in deze bron?

- ☐ A Afspraken die Soekarno maakt, worden door zijn aanhang niet nageleefd.
- ☐ B De inwoners van Indonesië luisteren alleen naar de Nederlandse autoriteiten.
- ☐ C De regering-Soekarno heeft banden met Japan (en staat dus aan de verkeerde kant).
- ☐ D Het Indonesische leger is begonnen met de strijd; Nederland reageert alleen.
- ☐ E Nederland heeft de opbrengsten uit Indonesië nodig voor zijn eigen wederopbouw.
- ☐ F Verstandige Indonesiërs steunen Soekarno niet en willen dat de orde wordt hersteld.

d Verplaats je in Soekarno. Schrijf een korte reactie op Van Kleffens' redevoering (maximaal 100 woorden).

Bron 6 Op 31 juli 1947 was er in New York een internationale vergadering over de situatie in Indonesië. Nederland was op dat moment in oorlog met de Republiek Indonesië. Diplomaat Eelco van Kleffens moest namens de regering het Nederlandse standpunt verdedigen. In 1983 vatte hij zijn redevoering van toen nog eens samen. In het volgende gedeelte probeerde hij aan te tonen dat de regering-Soekarno in eigen land geen gezag had en dus geen recht van spreken.

Ik [...] wees op de talrijke losgeslagen bendes in het republikeinse gebied* [...]. Geen afspraak met de 'autoriteiten' werd gehoorzaamd. En ik voegde daaraan toe dat de weldenkende bewoners meer dan genoeg hadden van die gezagloze toestanden. Ik vergat niet te benadrukken dat de opstandelingen bewapend waren door de Japanners, voordat deze naar huis waren gegaan. Al die ongunstige toestanden betekenden niet, zo vervolgde ik, dat wij er niet meer op uit waren om tot een oplossing met de republiek te komen, als er ook maar enige kans bestond dat ze zich aan zo'n afspraak hielden.

* De Republiek Indonesië besloeg op dat moment alleen de eilanden Java, Sumatra en Madura, dus niet heel Nederlands-Indië.

7

a Het beeld van het optreden door het Nederlandse leger in Indonesië in de jaren 1945-1949 is veranderd. Welke drie verschillende opvattingen kun je onderscheiden? Schrijf erbij in welke periode (ongeveer) die opvattingen bestonden.

b Gebruik bron 7. In de bron staat het woord 'Proklamasi', Indonesisch voor 'proclamatie' of 'verklaring'. Bedenk welke historische gebeurtenis daarmee wordt bedoeld.

c Waarvoor bood koning Willem-Alexander (namens Nederland) in 2020 zijn excuses aan?

d Bij welke opvatting uit vraag a passen deze excuses het beste? Leg je antwoord uit.

Bron 7 In maart 2020 brachten koning Willem-Alexander en koningin Máxima een staatsbezoek aan Indonesië. De koning zei in een toespraak tot de Indonesische president Joko Widodo onder meer het volgende.

Wij verheugen ons op de komende dagen. Ons bezoek heeft een prachtig, toekomstgericht programma. Tegelijkertijd is het goed dat wij onze geschiedenis onder ogen blijven zien. Het verleden kan niet worden uitgewist en moet door iedere generatie opnieuw worden onderkend.
In de jaren direct na de Proklamasi volgde een pijnlijke scheiding die aan velen het leven heeft gekost. Voor geweldsontsporingen van Nederlandse zijde in die jaren wil ik hier nu, in navolging van eerdere uitspraken van mijn regering, mijn spijt uitspreken en excuses overbrengen. Dit doe ik in het volle besef dat de pijn en het verdriet van de getroffen families generaties lang voelbaar blijven.

8

Gebruik bron 3.
Deze vraag gaat over historisch onderzoek naar de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.

a Noem een belangrijk voordeel van de onderzoeksmethode die Van Reybrouck hier gebruikt.

b Noem een belangrijk nadeel van deze onderzoeksmethode.

9

Deze vraag gaat over de geschiedenis van China.

a De politiek-bestuurlijke geschiedenis van China kent in de 20e eeuw drie verschillende perioden. Noem die perioden en geef steeds een korte omschrijving van de politiek-bestuurlijke situatie.

b Veel Chinezen vinden dat China veel te danken heeft aan Mao Zedong. Leg dat uit en plaats er ook een kritische kanttekening bij.

10

Gebruik bron 4.

a Waarom zijn deze boeren begonnen met het bouwen van hoogovens?

b Tijdens de industriële revolutie in de 18e eeuw waren in Groot-Brittannië ook hoogovens gebouwd, door ondernemers. Deden die dat om een vergelijkbare reden? Leg je antwoord uit.

c Met hoogovens als deze was het onmogelijk goed staal te maken. De werkzaamheden op deze foto vergrootten de Chinese welvaart dus niet, zoals de bedoeling was. Noem nog een ander onbedoeld gevolg van deze werkzaamheden. Leg je antwoord uit.

11

a Noem twee politieke besluiten van de Chinese Communistische Partij die belangrijk zijn geweest voor de toegenomen welvaart in China.

b Wat vind jij van elk van beide maatregelen? Onderbouw je mening telkens met een argument.

12

Hoelang heeft de Europese overheersing over vrijwel heel Afrika *ongeveer* geduurd?

13 De dekolonisatie van Afrika heeft verschillende oorzaken.

a Leg uit waarom de Tweede Wereldoorlog belangrijk is geweest voor de dekolonisatie van Afrika. Noem twee redenen.

b Leg ook uit waarom de Koude Oorlog belangrijk is geweest voor de dekolonisatie van Afrika.

c Noem nog een andere oorzaak waardoor mensen in Afrika begonnen te strijden voor onafhankelijkheid.

14 Gebruik V1.4 en bron 5.
Maak de zinnen kloppend.
Deze foto is gemaakt *vóór* / *na* de onafhankelijkheid van Kenia. Hij laat een *hulpactie* / *oorlogssituatie* zien. Bijna alle Afrikaanse landen werden tussen 1950 en 1970 onafhankelijk van het Europese moederland. Meestal ging dat *anders dan* / *vergelijkbaar met* de manier die je op de foto ziet. De dekolonisatie van Kenia is daarom *wel* / *niet* representatief voor die van alle landen in Afrika.

15 Gebruik bron 3 van de oriëntatie.

a In 1945 bestond in Azië een andere koloniale situatie dan in Afrika. Leg dat uit en let daarbij goed op de legenda van de bron.

b Kun je (zonder bron) zeggen dat China helemaal geen last heeft gehad van het modern imperialisme? Leg je antwoord uit.

c In de bron zie je een belangrijk verschil tussen de dekolonisatie in Azië en die in Afrika. Leg dat uit en kijk opnieuw goed naar de legenda.

16 Stel dat in een Nederlands schoolboek van 1960 een verhaal zou hebben gestaan over de dekolonisatie van Indonesië.
Welke uitspraak past het beste bij een verhaal uit die tijd?

◯ A Af en toe gebruikten Nederlandse soldaten buitensporig geweld tegen Indonesiërs.

◯ B De politionele acties waren in werkelijkheid een dekolonisatieoorlog tegen Indonesië.

◯ C Het Nederlandse leger heeft vermeende tegenstanders zonder proces doodgeschoten.

◯ D Nederland vocht tegen de troepen van Soekarno, die met Japan had gecollaboreerd.

17 De volgende zinnen en begrippen gaan over de geschiedenis van Nederlands-Indië en Indonesië.
Maak de juiste combinaties.

A Als Vietnam helemaal communistisch wordt, wordt Indonesië dat misschien ook.	1 Bersiapperiode
B De regering-Soekarno heeft het recht nieuwe wetten in te voeren in Indonesië.	2 Cultuurstelsel
C Javaanse boeren moeten een deel van hun oogst afstaan aan het Nederlandse bestuur.	3 Dominotheorie
D Nederlands-Indië levert grondstoffen voor de Nederlandse industrie.	4 Guerrillaoorlog
E Nederlandse burgers zijn bang voor fel-nationalistische jongeren.	5 Modern imperialisme
F Nederlandse soldaten zijn bang voor Indonesiërs die onverwachte, kleine aanvallen uitvoeren.	6 Soevereiniteit

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

2 Het Midden-Oosten

BASIS

Bron 1 De Egyptische leider Gamal Abdel Nasser (1918-1970) wordt in 1954 gekust door een landgenoot. Nasser heeft dan net bekendgemaakt dat de Britten hun troepen uit Egypte zullen terugtrekken. Na deze gebeurtenis groeide Nasser uit tot de meest gezaghebbende leider in de Arabische wereld.

Intro

Bijna nergens ter wereld bestaan zoveel religieuze en politieke spanningen als in het Midden-Oosten. Dat gebied loopt van ruwweg Egypte in het westen tot Iran in het oosten, en van Turkije in het noorden tot Sudan en Jemen in het zuiden. De bevolking bestaat vooral uit islamitische Arabieren, maar er wonen ook Turken en Iraniërs, joden en christenen, en nog allerlei andere groepen. In de 20e eeuw groeide de invloed van het nationalisme en gingen landen meer een eigen koers varen. Maar de nieuwe leiders slaagden er niet in de problemen in hun landen op te lossen. Daardoor groeide de politieke invloed van de islam.

Welke conflicten spelen er in het Midden-Oosten?

1 Gebruik bron 3 van de oriëntatie.

a Geef op de kaart aan waar het Midden-Oosten ongeveer ligt.

b Welke drie belangrijke godsdiensten zijn in het Midden-Oosten ontstaan?

- ☐ A Boeddhisme.
- ☐ B Christendom.
- ☐ C Hindoeïsme.
- ☐ D Islam.
- ☐ E Jodendom.
- ☐ F Socialisme.

c Is dat in het huidige Midden-Oosten nog te merken? Leg je antwoord uit.

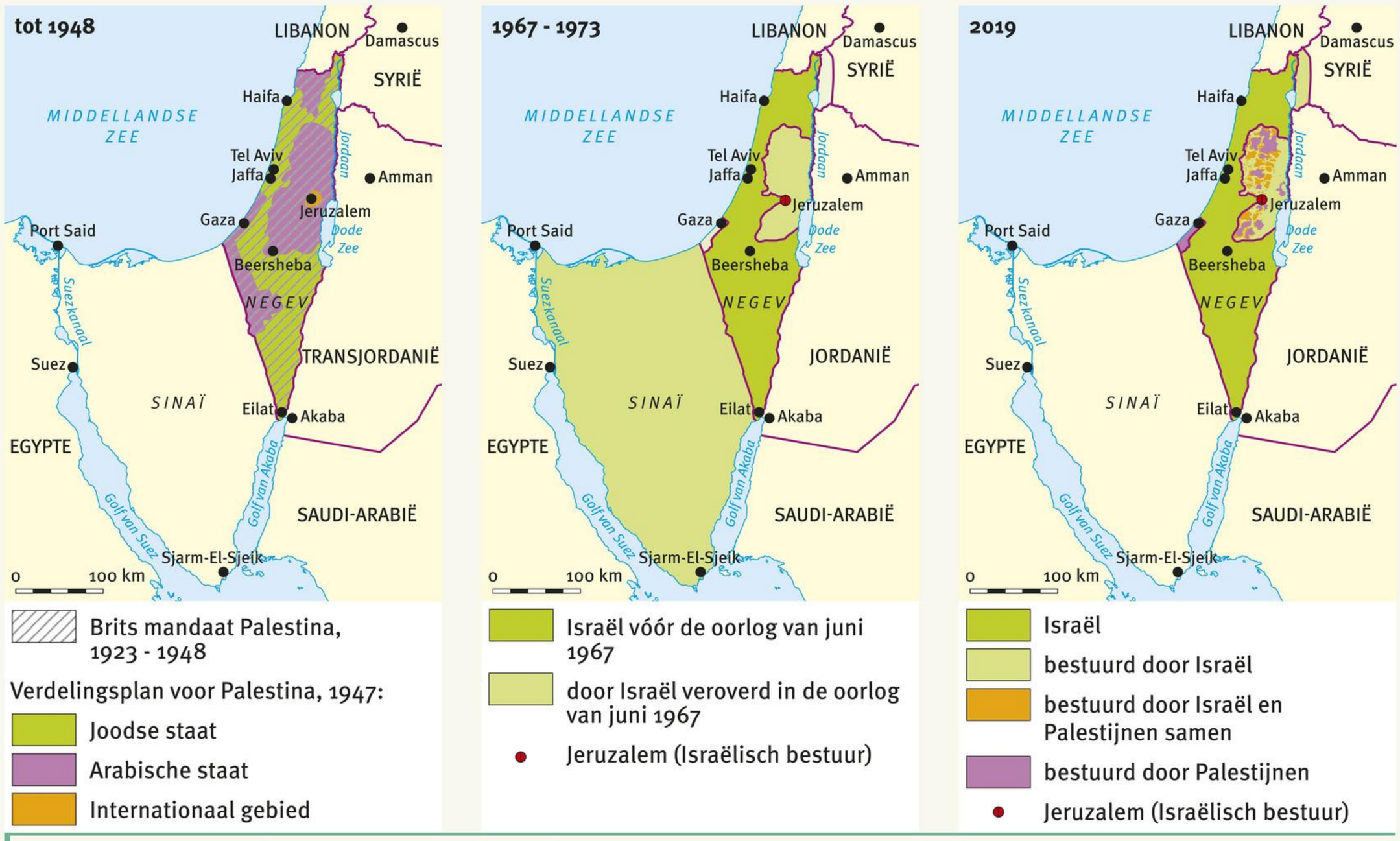
2 Gebruik bron 1. Past deze foto bij het begrip ‘nationalisme’? Leg je antwoord uit.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen waarom de staat Israël is gesticht en welke gevolgen dat had.
- Je kunt uitleggen hoe het Midden-Oosten zich na 1945 heeft ontwikkeld.
- Je kunt uitleggen waarom de opkomst van de politieke islam heeft geleid tot internationale spanningen.

Bron 2 De ontwikkeling van Israël en de Palestijnse gebieden tussen 1948 en 2019.

De stichting van Israël

Tot 1918 behoorde een groot deel van het Midden-Oosten tot het Ottomaanse Rijk. Maar de Turken stonden in de Eerste Wereldoorlog aan de kant van de verliezers. Daarom besloot de wereldgemeenschap grote delen van het Ottomaanse Rijk op te delen in **mandaatgebieden** en die te laten besturen door Frankrijk en Groot-Brittannië. Daaruit ontstonden later landen als Syrië, Irak en Jordanië.

De Arabische bevolking was niet blij met de nieuwe heersers. Ze wilde een eigen, Arabische staat. De Britten beloofden dat zo'n staat er in de toekomst zou komen.

Tegelijkertijd droomden ook Europese Joden van een eigen staat. Deze Joden hadden veel last van antisemitisme, vooral in Oost-Europa. Daarom was een Joods nationalisme ontstaan, het **zionisme**. Veel zionisten hoopten op een eigen staat in Palestina, in het land waar Joden ooit, rond 1000 v.C., eigen koninkrijken hadden gehad. De Britten, die het mandaatgebied Palestina bestuurden, zegden zo'n Joods 'tehuis' toe. Deze **Balfourverklaring** (vernoemd naar de Britse minister van Buitenlandse Zaken Arthur Balfour) was een probleem, want de Britten hadden hetzelfde gebied al aan de Arabieren beloofd.

Na de Holocaust steunde de wereld de stichting van een land waarin Joden veilig zouden zijn. Maar de Arabische wereld protesteerde tegen zo'n staat op Arabisch gebied. Toen de Britten aankondigden uit Palestina te zullen vertrekken, stelde de wereldgemeenschap voor Palestina op te delen in een Joods en een Arabisch deel; Jeruzalem zou internationaal worden bestuurd. Maar de zionisten wilden niet langer wachten. In 1948 stichtten zij de staat Israël.

Dat had drie gevolgen:

- Veel Arabische bewoners ontvluchtten Israël of werden door Israëliërs verdreven. Deze Palestijnen werden opgevangen in vluchtelingenkampen in omringende landen. Voor een deel wonen hun (klein)kinderen hier nog altijd – zo'n 1,5 miljoen mensen.
- Er ontstond een langdurige vijandschap tussen Israël (gesteund door het Westen) en de Arabische wereld. Daardoor ontstonden verschillende oorlogen.
- Tijdens zo'n oorlog bezette Israël in 1967 delen van Jordanië, Syrië en Egypte. Het Egyptische gebied werd teruggegeven, maar de andere bezette gebieden niet. Officieel mogen de Palestijnen wel kleine stukjes van deze bezette gebieden besturen, maar van een Palestijnse staat is in de praktijk geen sprake. Dat komt onder meer doordat de regering weinig doet tegen de bouw van illegale Joodse nederzettingen in de bezette gebieden, maar ook doordat Palestijnen onderling verdeeld zijn.

De wereldgemeenschap streeft al tientallen jaren naar een vredesregeling waarbij zowel de Palestijnen als de Israëliërs een eigen staat hebben. Maar aan beide kanten bestaan bezwaren tegen zo'n **tweestatenoplossing**.

Bron 3 In 1979 demonstreren Iraniërs in de hoofdstad Teheran tegen het machtsmisbruik door de koning (sjah) van Iran, een alleenheerser met een westerse levensstijl. De protesten hadden succes: de sjah vluchtte en in zijn plaats kwam geestelijk leider ayatollah Khomeini aan de macht (de man op de poster). Hij maakte van Iran een streng-islamitisch land.

Nationalisme en islam

Het is niet alleen vanwege Israël onrustig in het Midden-Oosten. Andere oorzaken zijn:

- Grootmachten als de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie (nu Rusland) willen hier invloed hebben. Er liggen namelijk grote olievoorraden en het gebied ligt centraal, tussen Europa, Afrika en Azië. Wie het Midden-Oosten beheerst, staat sterk. Om die reden steunen grootmachten de leiders van landen in deze regio, ook al zijn dit vaak dictators, die niet democratisch zijn gekozen en hun bevolking weinig politieke vrijheid gunnen.
- Omdat er nauwelijks parlementaire democratieën in het Midden-Oosten zijn, kan er vaak alleen wat veranderen als mensen in opstand komen.

Na de Tweede Wereldoorlog kregen nationalisten die tegen buitenlandse overheersing streden, veel steun van de bevolking. Sommigen van hen wisten de macht te grijpen, zoals de Egyptische nationalist Nasser. Bijna allemaal ontwikkelden zij zich tot alleenheersers, ook Nasser. Ze bleken echter geen oplossing te hebben voor de enorme problemen in hun landen, zoals armoede en corruptie. Het vertrouwen in deze leiders daalde daardoor.

Ondertussen waren veel mensen in het Midden-Oosten in aanraking gekomen met de westerse cultuur. In de ogen van sommige moslims tastte dat hun manier van leven aan en was dat de oorzaak van veel problemen. Zij hoopten dat die problemen zouden verdwijnen als mensen de islamitische leefregels beter zouden naleven. Vanaf de jaren 1970 zagen velen daarom versterking van de islam als een betere oplossing voor hun problemen dan het nationalisme.

Deze ontwikkeling had twee gevolgen. Steeds meer mensen in het Midden-Oosten gingen zich uiterlijk vroom gedragen en kleden. Daarnaast kwam de **politieke islam** op. Deze politieke stroming wil dat de samenleving wordt bestuurd volgens een bepaalde, strenge uitleg van de islam. Zij wijst grondrechten als vrijheid van geloof en vrijheid van meningsuiting af.

In 1979 verjoegen aanhangers van de politieke islam de koning van Iran, die op een westerse manier leefde en door het Westen werd gesteund. Iran had voortaan een islamitisch bestuur door hoge geestelijken. De Iraanse Revolutie versterkte de aantrekkingskracht van de politieke islam: het bleek mogelijk een land op streng-islamitische wijze te regeren. Maar nergens anders in het Midden-Oosten kwam deze beweging aan de macht.

Bron 4 In de Egyptische hoofdstad Caïro brengt een vrouw in januari 2012 haar stem uit voor de parlementsverkiezingen. Een jaar eerder was de dictatoriale president Hosni Moebarak afgezet. Door deze eerste vrije en eerlijke verkiezingen in zestig jaar kwamen veel aanhangers van de politieke islam in het parlement.

Strijd voor verandering

In de 21e eeuw had het ontbreken van parlementaire democratieën in het Midden-Oosten twee gevolgen:

- Sommige aanhangers van de politieke islam werden steeds radicaler en gingen over tot **terrorisme**. Dat is het gebruik van geweld (of daarmee dreigen) om mensen angst aan te jagen en zo politieke doelen te bereiken. De meeste moslims vinden terrorisme afschuwelijk. Toch pleegde een kleine groep radicale moslims een golf van aanslagen om anderen een streng-islamitische leefwijze op te leggen. Veruit de meeste aanslagen vonden plaats in moslimlanden en maakten slachtoffers onder medemoslims. Maar sommige aanslagen waren ook gericht op het Westen. De grootste actie daar vond plaats op 11 september 2001. Bij aanslagen op enkele gebouwen in de Verenigde Staten vielen bijna 3.000 doden.

- Andere mensen in het Midden-Oosten kozen voor een meer democratische weg om het bestuur te veranderen. In 2011 was er een golf aan opstanden, de **Arabische Lente**. Verschillende alleenheersers moesten aftreden en in sommige landen werden voor het eerst in tijden open en eerlijke verkiezingen gehouden.

  De Arabische Lente hield echter geen stand. In Egypte bijvoorbeeld werd de gekozen president alweer snel afgezet door een nieuwe dictator.

  In andere landen ontstonden na de opstanden burgeroorlogen, zoals in Syrië. Een politiek-islamitische organisatie, Islamitische Staat, wist grote delen van Irak en Syrië te veroveren. In 2014 stichtte deze organisatie een nieuw islamitisch rijk, waar strenge islamitische wetten golden; ook maakte ze zich schuldig aan volkenmoord en slavernij. Een internationaal bondgenootschap onder Amerikaanse leiding wist Islamitische Staat te verslaan. Maar de Syrische dictator kon blijven zitten, dankzij Russische steun. Net als in de meeste andere landen van het Midden-Oosten heeft de parlementaire democratie in Syrië geen kans gekregen.

3 In de 20e eeuw waren er in het bestuur van de landen in het Midden-Oosten vaak drie fasen.

a Zet de fasen in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.

A Het land heeft zijn eigen bestuur.

B Het land wordt bestuurd door een Turkse machthebber.

C Het land wordt bestuurd vanuit Londen of Parijs.

b Klopt deze volgorde ook voor Israël?

c Wat is een verschil tussen een kolonie en een mandaatgebied?

◯ A Een kolonie is door een land veroverd, een mandaatgebied wordt op verzoek bestuurd.

◯ B Een kolonie ligt buiten Europa, een mandaatgebied niet.

◯ C Een mandaatgebied wordt bestuurd door de wereldgemeenschap, een kolonie niet.

◯ D In een mandaatgebied heeft de bevolking inspraak, in een kolonie niet.

4 **a** Leg uit waarom veel Joden vanaf eind 19e eeuw naar Palestina trokken.

b Leg uit waarom veel Arabieren kwaad waren over de Balfourverklaring.

c Welk gevolg had de stichting van Israël voor de Arabische bevolking van Palestina?

5 Gebruik bron 2.

a Maak de zinnen kloppend.

Tijdens de oorlog van 1967 bezette Israël delen van omliggende landen. Daardoor werd het door Israël bestuurde gebied ongeveer *half* / *drie keer* / *tien keer* zo groot. Deze bezette gebieden zijn *allemaal* / *gedeeltelijk* / *geen van alle* teruggegeven. Sinds 1967 staat geheel Jeruzalem onder *internationaal* / *Israëlisch* bestuur.

b Vergelijk het verdelingsplan voor Palestina uit 1947 met de situatie in 2019. Vind je dat het plan uit 1947 nu in feite is uitgevoerd? Leg je antwoord uit en gebruik het woord 'tweestatenoplossing'.

6 Gebruik bron 5.

a Was Theodor Herzl zelf een Jood of niet? Noem de woorden waaraan je dat kunt zien.

b Beschrijft hij in dit fragment het antisemitisme van zijn tijd? Leg je antwoord uit.

c Was Herzl een aanhanger van het zionisme? Leg je antwoord uit.

d Was hij een nationalist of niet? Leg je antwoord uit.

Bron 5 In 1896 publiceerde de Oostenrijks-Hongaarse journalist Theodor Herzl een boek over 'het Joodse vraagstuk', zoals hij dat noemde. Daaruit zijn dit enkele gedeelten.

Niemand zal ontkennen dat de Joden in een ellendige situatie verkeren. In alle landen waar veel Joden leven, worden ze min of meer vervolgd. Bijna overal is de gelijke behandeling verdwenen, in hun nadeel, ook al staat die nog wel in de wet. Joden maken zelfs geen kans op middelhoge banen in het leger, in bedrijven of bij de overheid. Ook doet men pogingen ze uit de handel te stoten door te zeggen: 'Koop niet van Joden!' [...]
In feite is de conclusie steeds dezelfde, een conclusie die goed wordt samengevat door de klassieke Berlijnse uitdrukking: 'Juden raus!' ['Joden opgerot!']
Ik zal het Joodse vraagstuk zo kort mogelijk formuleren: moeten we nu inderdaad 'oprotten' en zo ja, waarheen? Of kunnen we nog blijven? En hoelang dan? [...]
[Mijn] hele voorstel is in feite ongelooflijk simpel. [...] Geef ons de soevereiniteit over een stukje aarde dat groot genoeg is om te voorzien in de rechtmatige verlangens van een volk; dan zorgen wij wel voor de rest.

7 De onrust in het Midden-Oosten heeft oorzaken van binnenuit (dus vanuit het Midden-Oosten zelf) en oorzaken van buitenaf (veroorzaakt door landen buiten het Midden-Oosten).

a Geef van beide soorten oorzaken een voorbeeld.
b Om welke economische reden hebben westerse landen zich vaak met het Midden-Oosten bemoeid?

8 Gebruik bron 1 en 3.

a Op beide bronnen zijn mensen te zien die enthousiast zijn over hun leider. Wat is een belangrijk verschil tussen beide leiders?
b Noem ook een belangrijke overeenkomst tussen beide leiders.
c Beide leiders zorgden voor een politiek-bestuurlijke verandering in hun land. Werden deze landen parlementaire democratieën? Leg je antwoord uit.
d Na de Tweede Wereldoorlog zagen mensen in het Midden-Oosten in de bioscoop en op televisie westerse films, kleding en muziek. Leg uit dat dit heeft bijgedragen aan de opkomst van de politieke islam.
e Noem twee andere redenen waarom de politieke islam in het Midden-Oosten vanaf de jaren 1970 aan populariteit heeft gewonnen.

9 Gebruik bron 6 op de volgende bladzijde.

a Is Qutb een nationalist of een aanhanger van de politieke islam? Leg je antwoord uit.
b Leg met een onderdeel van de bron uit waarom Nasser kon denken dat deze tekst tegen hem was gericht.
c Leg met een onderdeel van de bron uit waarom Nasser kon denken dat Qutb een gevaar was voor zijn macht.
d Bedenk of Qutb een aanhanger was van de parlementaire democratie of niet. Leg je antwoord uit.

Bron 6 In 1964 publiceerde de Egyptische schrijver en denker Said Qutb zijn boek *Mijlpalen*. Kort na het verschijnen van dit boek liet de Egyptische president Nasser hem arresteren. In 1966 werd Qutb opgehangen. Dit is een kort gedeelte uit *Mijlpalen*.

Het vestigen van Gods heerschappij op aarde, het afschaffen van de heerschappij door de mens, het aan God teruggeven van de soevereiniteit die aan Hem is ontfutseld, het instellen van de Heilige Wet (sharia)* en het afschaffen van wetten van menselijke makelij – dat bereik je allemaal niet door alleen maar te preken. De mensen die het gezag van God hebben afgenomen en Gods schepselen onderdrukken, geven hun macht niet op door prediking alleen. Als dat zou kloppen, zou het voor de profeten van God heel simpel zijn geweest om Gods geloof te vestigen. Uit de geschiedenis van de profeten en hun eeuwenlange strijd voor het ware geloof blijkt het tegendeel.

* De sharia is in de islam het geheel van de wetten die zijn ingesteld door God.

10 **a** Op welke twee manieren hebben inwoners van het Midden-Oosten in de 21e eeuw iets aan hun leefsituatie proberen te veranderen?
b Gebruik bron 4. Bij welk van deze twee manieren past deze bron? Leg je antwoord uit.
c Is een aanhanger van de politieke islam altijd een terrorist? Leg je antwoord uit.

11 **a** Een gebeurtenis uit de Britse geschiedenis: op 17 februari 1978 legden enkele mannen een bom in een restaurant in het Noord-Ierse plaatsje Comber. De mannen waren lid van het Ierse Republikeinse Leger (IRA), een organisatie die vond dat er een einde moest komen aan het Britse bestuur van Noord-Ierland. De bom doodde twaalf mensen en verwondde er dertig.
Is deze aanslag een voorbeeld van terrorisme? Leg je antwoord uit.
b Is een terrorist altijd een aanhanger van de politieke islam? Leg je antwoord uit.

12 **a** Leg uit waarom we spreken over een Arabische Lente en niet over een Arabische Herfst.
b Noem drie directe gevolgen van de Arabische Lente.
c Noem een indirect gevolg van de Arabische Lente.
d Is de Arabische Lente geslaagd? Leg je antwoord uit.

13 Welke gebeurtenissen vonden plaats vóór de Iraanse Revolutie en welke erna?
Aanslag in de Verenigde Staten met 3.000 doden: *ervoor* / *erna*.
De burgeroorlog in Syrië breekt uit: *ervoor* / *erna*.
In Egypte komt Nasser aan de macht: *ervoor* / *erna*.
Islamitische Staat sticht een islamitisch rijk: *ervoor* / *erna*.
Zionisten roepen de staat Israël uit: *ervoor* / *erna*.

14 Je hebt in dit hoofdstuk het een en ander geleerd over de dekolonisatie van Azië en Afrika, de stichting van de Volksrepubliek China en de ontwikkelingen in het Midden-Oosten.
Welk gevolg hadden al deze ontwikkelingen samen?
○ A De macht van de Europese landen in de wereld is afgenomen.
○ B De Verenigde Staten zijn als enige grootmacht overgebleven.
○ C Het communistische systeem is ingestort.
○ D Het islamitisch terrorisme is sterk in betekenis toegenomen.

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

3 Globalisering

BASIS

Bron 1 In 1960 was vliegen nog iets voor de rijken. Maar een toeristisch uitje naar Schiphol konden veel mensen zich wel veroorloven. Bij een speciaal 'showvliegtuig' konden bezoekers op de foto met een echte stewardess (midden).

Intro

De aarde lijkt kleiner dan ooit. In 1945 kostte reizen naar andere continenten nog veel tijd en geld. Internationaal bellen of telegraferen kon wel, maar was ingewikkeld. Hoe anders is dat nu. Wie wil, staat binnen een dag aan de andere kant van de wereld. Contact leggen via een mobiel is al helemaal simpel. Ook de samenleving is internationaler geworden, dankzij migratie van en naar alle werelddelen. Op deze kleine aarde wonen inmiddels wel meer mensen dan ooit: 8,1 miljard in 2024. In 1945 waren dat er nog 2,4 miljard. De gevolgen voor natuur en klimaat zijn groot.

Hoe hebben bevolkingsgroei en wereldwijde contacten ons leven beïnvloed?

1 Gebruik bron 1.
In 1960 was het heel gewoon dat iemand van 15 jaar nog nooit in het buitenland was geweest. Tegenwoordig is dat anders.
Bedenk een verklaring voor dit verschil.

2 **a** Hier staan enkele gebeurtenissen uit de wereldgeschiedenis. Maak de juiste combinaties.

A	15e eeuw	1	Begin van het Europese handelsnetwerk in Azië
B	16e eeuw	2	Eerste communicatiesatelliet voor televisie-uitzendingen
C	19e eeuw	3	Eerste stoomschepen varen tussen de continenten
D	1900-1950	4	Europeanen gaan voor het eerst naar Amerika
E	1950-2000	5	Meer dan 1 miljard internationale toeristen per jaar
F	2000-2020	6	Voor het eerst gaat een vliegtuig van Europa naar Azië

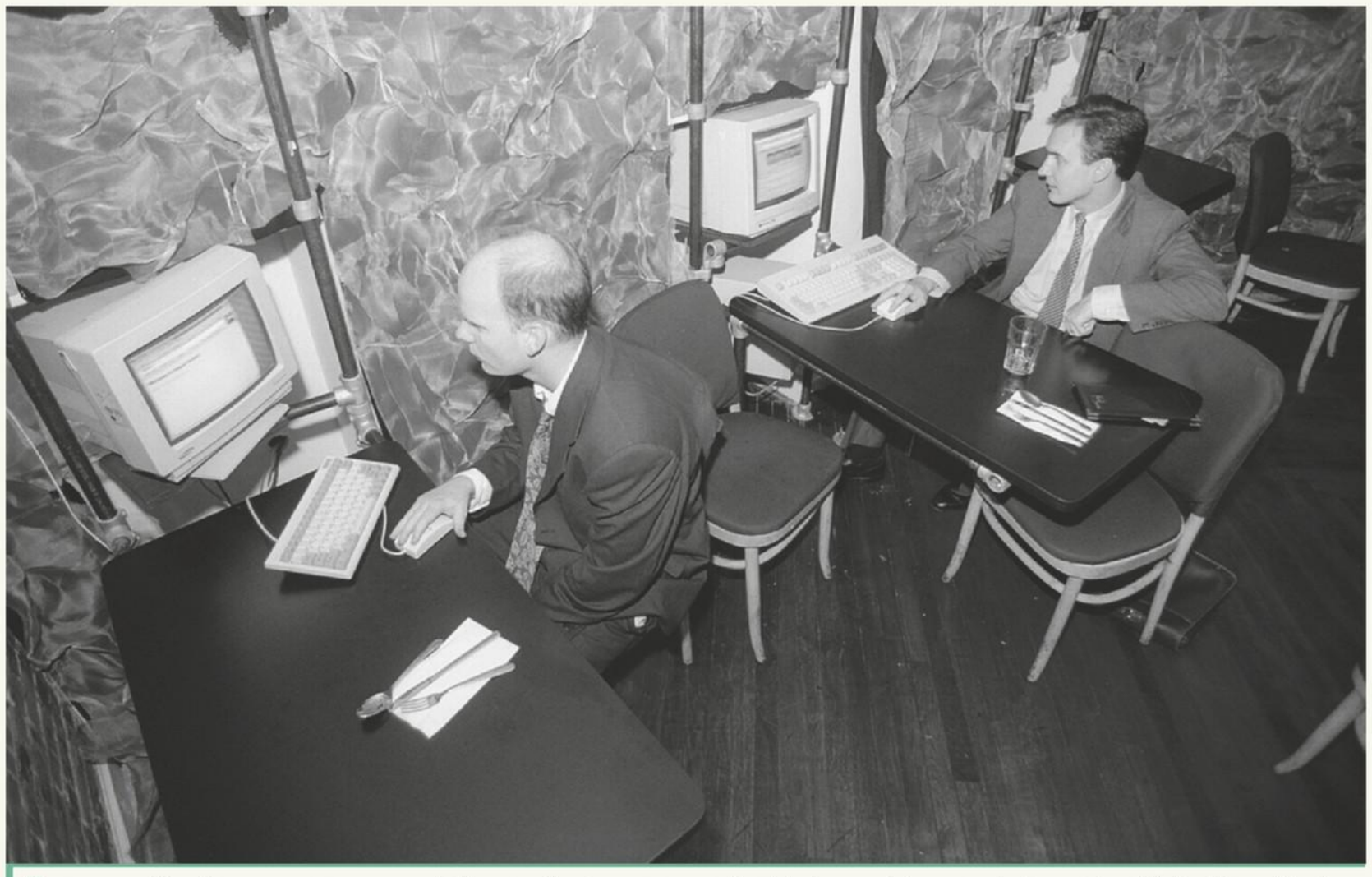
b Welk gevolg heeft de ontwikkeling bij vraag a gehad voor het milieu?

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt enkele belangrijke oorzaken van globalisering noemen.
- Je kunt uitleggen dat veel westerse landen gemengde gevoelens hebben over de ontwikkeling van China sinds 1980.
- Je kunt enkele belangrijke oorzaken en gevolgen van migratie noemen.
- Je kunt uitleggen wat de klimaatcrisis inhoudt en hoe deze is ontstaan.

Bron 2 Kantoormensen raadplegen in een pauze het internet in een internetcafé in New York, in 1995. Enkele jaren na de introductie van het wereldwijde web was nog lang niet iedereen aangesloten. Daarom waren er speciale cafés met computers met een internetverbinding.

Wereldhandel en internet

Er zijn altijd avonturiers geweest die contact probeerden te leggen met mensen ver weg. Dat deden ze uit nieuwsgierigheid, maar ook om te handelen in producten die ze in hun eigen gebied niet of nauwelijks konden vinden. Zo ontstond in de 16e eeuw vanuit Europa een wereldwijd handelsnetwerk. Door de industriële revolutie werd handel nog veel belangrijker. De koloniën leverden grondstoffen aan Europa en waren afzetmarkten voor Europese industriële producten. Een gevolg was dat landen over de hele wereld politiek, economisch en cultureel steeds meer verbonden raakten. We noemen dit verschijnsel **globalisering**.

Ook na 1945 was handel een belangrijke oorzaak van verdere globalisering. Maar de wereldhandel veranderde wel. Vooral landen in Azië begonnen zelf producten te maken, zoals televisies en auto's. Die producten waren van goede kwaliteit en erg goedkoop. Japan liep hierbij voorop, gevolgd door Zuid-Korea en China. Als gevolg van deze concurrentie moesten veel fabrieken in Europa en Noord-Amerika de deuren sluiten. Daardoor kwam in de economie van westerse landen het accent te liggen op dienstverlening (onderwijs, gezondheidszorg, bank- en verzekeringswezen enzovoort).

Nieuwe technische uitvindingen versnelden de globalisering na 1945. Vliegtuigen werden steeds groter, zodat buitenlandse reizen goedkoper werden. Vanaf de jaren 1950 bracht de televisie de hele wereld de huiskamer in. En dankzij de uitvinding van het wereldwijde web (1991) raakten computers overal op aarde met elkaar verbonden.

Een belangrijk gevolg van deze uitvindingen is dat mensen gemakkelijker in aanraking komen met andere culturen. Overal ter wereld kijken en luisteren mensen naar westerse films en popmuziek. Omgekeerd maken westerse toeristen kennis met culturen in verre landen en luisteren westerse jongeren bijvoorbeeld naar K-pop uit Zuid-Korea. Ook dat is een onderdeel van globalisering.

Bron 3 Studentenprotest op het Plein van de Hemelse Vrede in Beijing, 1989. In de verte het standbeeld van de 'Godin van de Democratie', dat door de studenten is gemaakt naar voorbeeld van het Vrijheidsbeeld in New York. Daarachter het portret van Mao Zedong.

Het nieuwe China

Een belangrijke verandering in de naoorlogse wereldeconomie is de opkomst van China. Vanaf de jaren 1980 ging dit land voor de wereldmarkt op grote schaal goedkope industrieproducten maken, van speelgoed tot mobieltjes. Dat leidde tot een ongekende welvaartsgroei. Nog altijd is het besteedbaar inkomen van de gemiddelde Nederlander vijf keer zo hoog als dat van de gemiddelde Chinees. Maar zeker in de steden is een deel van de Chinese bevolking inmiddels zeer welvarend.

Deze welvaartsgroei begon onder de opvolger van Mao Zedong, Deng Xiaoping. Om de economie te stimuleren stond hij vanaf 1979 meer economische vrijheid toe. In bepaalde gebieden mochten Chinese ondernemers eigen bedrijven oprichten en konden buitenlandse bedrijven fabrieken bouwen. Dit kapitalistische experiment had zoveel succes dat de Chinese regering ook elders de economie opengooide. Toch is er geen echte vrijemarkteconomie ontstaan. De regering heeft veel invloed in grote ondernemingen. Ook geeft zij steun aan Chinese bedrijven om internationaal beter te kunnen concurreren.

Meer economische vrijheid leidde niet tot meer politieke vrijheid. Nog altijd is China een eenpartijstaat. In 1989 kwamen studenten hiertegen in verzet, maar de regering onderdrukte dit protest met veel geweld. Sindsdien bestrijdt de Communistische Partij elke vorm van kritiek. Xi Jinping, die in 2012 partijleider werd, staat geen persvrijheid toe en heeft het internet aan banden gelegd. De staat houdt de burgers in de gaten met moderne technieken, zoals gezichtsherkenning. Politieke tegenstanders worden opgesloten. Bevolkingsgroepen met een afwijkende cultuur, zoals de islamitische Oeigoeren in West-China en de boeddhistische Tibetanen in het zuiden, worden krachtig onder de duim gehouden. Partijleider Xi Jinping heeft bovendien in 2020-2021 een einde gemaakt aan de democratie in de stad Hongkong en dreigt dat te doen in Taiwan, het enige deel van China dat nooit tot de Volksrepubliek China heeft behoord.

Tegelijkertijd is Xi bezig de macht van China in de wereld uit te breiden. Dit doet hij bijvoorbeeld door flink te investeren in Afrikaanse landen, in ruil voor grondstoffen. In Europa koopt China havens en bedrijven op. Volgens sommigen probeert China via moderne spionagesoftware belangrijke westerse informatie te stelen. De laatste jaren is de relatie tussen China en het Westen dan ook gespannen.

Bron 4 Syriërs die hun land zijn ontvlucht, komen aan op het Griekse eiland Lesbos. Foto uit 2015, toen meer dan 1,5 miljoen mensen hun toevlucht zochten tot de Europese Unie, in de hoop op een veilig en beter bestaan.

Migratie

Sinds 1945 gaan er niet alleen steeds meer goederen en informatiestromen de wereld over, maar is ook de internationale migratie toegenomen. Dat heeft twee belangrijke oorzaken.

- Mensen uit arme landen zijn op zoek naar een beter bestaan. Dit is geen nieuw verschijnsel. In de 19e eeuw bijvoorbeeld verhuisden veel arme Europeanen om die reden naar de Verenigde Staten. En ook na de Tweede Wereldoorlog migreerden nog honderdduizenden Nederlanders naar Noord-Amerika en Australië. Maar dat grote aantallen Aziaten en Afrikanen naar Europa verhuizen, is wel iets van na 1960. Dat begon met een behoefte aan goedkope arbeidskrachten in Europa. Daarom haalden bedrijven zogenoemde gastarbeiders uit onder meer Noord-Afrika en Turkije.
- Mensen zijn in eigen land niet veilig doordat er oorlog is of omdat ze worden vervolgd vanwege hun mening, geloof of afkomst. Ook het zoeken van een veilige plek is niets nieuws. Na 1933 bijvoorbeeld vluchtten Duitse Joden naar omringende landen,

omdat ze in nazi-Duitsland niet veilig waren. Wel nieuw is het aantal vluchtelingen op de wereld – inmiddels meer dan 89 miljoen (2021). Bijna allemaal vluchten ze naar landen in de buurt. Vanwege de burgeroorlog in Syrië bijvoorbeeld hebben bijna zes miljoen mensen dit land verlaten. Veruit de meesten van hen leven in Turkije, Libanon en Jordanië.

Een gevolg van de toegenomen migratie in de wereld is dat met name in het Westen de bevolkingssamenstelling is veranderd. In grote steden wonen soms mensen uit meer dan honderd verschillende landen. Dat roept ook spanningen op. Na 2000 zijn overal in West-Europa politieke partijen opgekomen die de migratie uit arme landen willen stoppen.

Bron 5 Sledehonden op Groenland lopen door smeltwater dat het ijs bedekt. De foto is in juni 2019 gemaakt door de Deense klimaatwetenschapper Steffen Olsen. Het was op dat moment 17 °C, 13 graden warmer dan normaal in juni in dit deel van Groenland.

De klimaatcrisis

Behalve met globalisering heeft de wereld sinds 1945 ook te maken met een snel toegenomen aantasting van onze natuurlijke leefomgeving (het 'milieu'). Een oorzaak daarvan is de groei van de wereldbevolking. Sinds de industriële revolutie is de bevolking toegenomen van 1 miljard naar 8,1 miljard mensen (2024). Een andere oorzaak is de sterk gestegen welvaart per wereldburger. Daardoor gebruiken we veel meer grondstoffen, voedsel en energie, en produceren we veel meer afval.

In de jaren 1960 zagen wetenschappers de vervuiling toenemen. Water, bodem en lucht bleken vol te zitten met giftige stoffen. Wetenschappers beseften dat dit slecht was voor vogels en vissen, én voor mensen. Er ontstond een **milieubeweging**, die streed tegen verdere vervuiling en voor verbetering van het milieu. Inmiddels is op dat punt heel wat bereikt.

Maar rond 2000 sloegen wetenschappers opnieuw alarm. Ze merkten namelijk dat de atmosfeer langzaam opwarmde. Dit heeft drie grote oorzaken: het gebruik van brandhout en fossiele brandstoffen (kolen, olie en gas), het kappen van bossen voor landbouwgrond en de productie van vlees. Daardoor komt er meer CO_2 in de lucht en gaat de atmosfeer steeds sterker werken als een broeikas. Als gevolg van deze opwarming, zo is de verwachting, zullen delen van de aarde onbewoonbaar worden. Sommige gebieden verdrogen. Andere gebieden lopen juist onder water, want door het smelten van de poolkappen stijgt de zeespiegel. Omdat dit zo ernstig is, spreken we over een **klimaatcrisis**. Inmiddels proberen regeringen om een al te grote opwarming van het klimaat te voorkomen. Maar eenvoudig is dat niet.

3 **a** Europa en Azië handelen al eeuwenlang met elkaar. Noem een belangrijk verschil tussen deze handel vóór 1945 en na 1945.
b Noem een belangrijk gevolg van deze verandering voor de West-Europese economie.

4 Een stelling: 'Dankzij de import van Japanse televisies, cd-spelers en auto's nam de welvaart van West-Europese arbeiders toe.'
Geef een argument vóór deze stelling en een argument tegen.

5 **a** Onderstreep in de leertekst 'Wereldhandel en internet' drie uitvindingen die de globalisering na 1945 hebben versneld.
b Ook nu worden allerlei uitvindingen gedaan. Welk van deze uitvindingen zal de globalisering het meest versnellen?
◯ A Een app die gesprekken in een vreemde taal onmiddellijk kan vertalen.
◯ B Een apparaat dat overal ter wereld zeewater drinkbaar kan maken.
◯ C Een systeem waarmee je plasticresten uit de oceanen kunt opvissen.
◯ D Een vliegtuig dat helemaal op zonne-energie kan vliegen.
c Leg je antwoord bij vraag b uit.

6 Mao Zedong en Deng Xiaoping wilden van China allebei een economische grootmacht maken, maar ze pakten het verschillend aan. Leg dit uit en gebruik in je antwoord het woord 'planeconomie'.

7 Gebruik bron 6.
a Bedenk of Liu het eens zal zijn geweest met de studentenprotesten in 1989. Leg je antwoord uit.
b Waarom legt Liu hier zo uitgebreid uit hoe de dissidenten in 1995 te werk gingen?
c Liu was in 2006 optimistisch over de mogelijkheden om de 'stemmen van het volk' te laten horen. Is zijn optimisme uitgekomen? Leg je antwoord uit.

Bron 6 Liu Xiaobo (1955-2017) was een Chinese docent die vanaf de jaren 1980 actief was als dissident. In 2008 ondertekende hij een oproep voor meer democratie in China. Daarvoor kreeg hij elf jaar gevangenisstraf. In 2010 kreeg hij de Nobelprijs voor de Vrede, maar die heeft hij nooit in ontvangst kunnen nemen: hij stierf in de gevangenis. Dit is een fragment uit een artikel uit 2006, waarin hij terugblikte op het jaar 1995. Om misstanden bekend te maken schreven dissidenten toen 'open brieven' (brieven die onder een groot publiek worden verspreid).

In die tijd [...] kostte het veel tijd en geld om een open brief te organiseren. Dat is voor mensen die gewend zijn om via het internet mensen op te roepen moeilijk voor te stellen. Het kostte minstens een maand voorbereiding om zo'n brief op te stellen. [Eerst moest een groepje het eens worden over de tekst en die kopiëren.] Als de definitieve versie klaar was, volgde de meest tijd- en energierovende taak: het verzamelen van handtekeningen; dat verdeelden we onder elkaar. Omdat de autoriteiten de telefoon van verdachte figuren afluisterden, durfden we de telefoon niet te gebruiken [...]. Daarom gingen we op de fiets of met de bus heel Beijing door. Met die brief in 1995 waar ik aan meewerkte, moest ik naar vrienden om handtekeningen van de bekende dichter Mang Ke en de beroemde kunstcriticus Yu Xianting te verkrijgen. Ik reisde van het westen van Beijing naar het oosten van de stad, van het oosten weer naar het noorden, het kostte enorm veel tijd en energie, terwijl het resultaat slechts beperkt was. [...] Na een paar dagen druk in de weer te zijn geweest, hadden we niet meer dan enkele tientallen handtekeningen.
Sinds de komst van het internet in China hebben de stemmen van het volk een technische basis gevonden die moeilijk te censureren valt.

8 Leg uit dat veel mensen in het Westen gemengde gevoelens hebben bij de ontwikkelingen die China sinds 1980 heeft doorgemaakt.

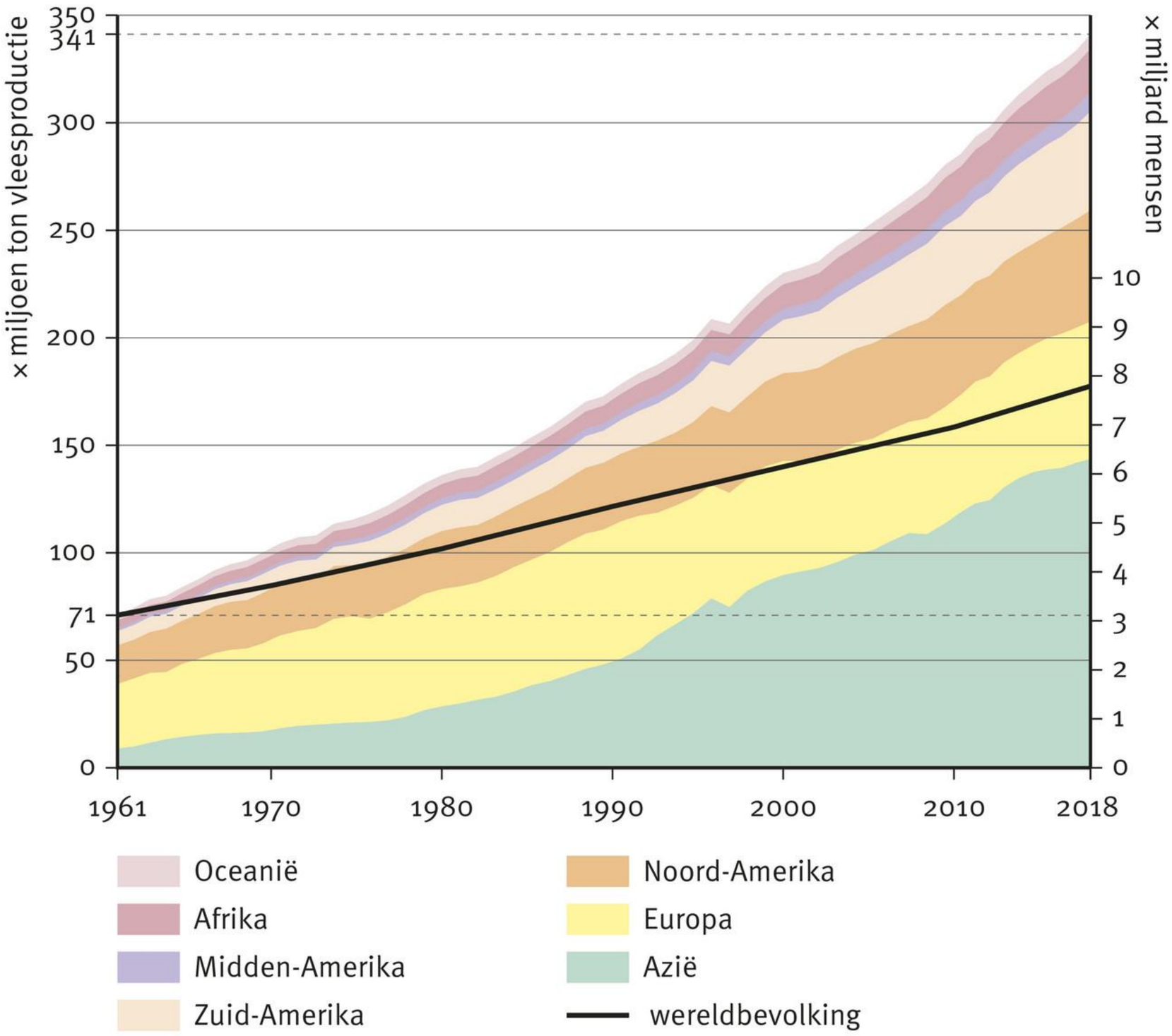
9
- **a** Noem twee belangrijke oorzaken van internationale migratie.
- **b** Noem ook twee belangrijke gevolgen voor westerse landen na 1960.
- **c** Ook vóór de Tweede Wereldoorlog was er al sprake van internationale migratie. Noem twee belangrijke verschillen tussen de periode vóór 1945 en die na 1945.

10 Gebruik bron 4.
- **a** Past deze foto bij wat je in paragraaf 2 hebt geleerd over de situatie in het Midden-Oosten na 1945? Leg je antwoord uit.
- **b** In Europa is veel discussie over immigratie. Bedenk waarom een deel van de Europeanen vindt dat de mensen op deze foto het recht hebben om naar Europa te komen.
- **c** Niet iedereen is het daarmee eens. Bedenk waarom een ander deel van de Europeanen vindt dat de mensen op deze foto niet naar Europa mogen komen.
- **d** Waar sta jij zelf in deze discussie? Noem je belangrijkste argument.

11
- **a** Noem de twee belangrijkste oorzaken van milieuvervuiling en klimaatcrisis.
- **b** Deze vraag gaat over de manier waarop mensen met de natuur omgaan. Zet de gebeurtenissen in de juiste tijdsvolgorde, van vroeger naar later.
  - A 195 landen tekenen een verdrag dat de opwarming van het klimaat tot 2 °C moet beperken.
  - B Chemische fabrieken beginnen giftig afval in rivieren en de lucht te lozen.
  - C De milieubeweging gaat protesteren tegen lucht- en waterverontreiniging.
  - D Voor het eerst blijkt uit metingen dat de gletsjers in de Alpen afsmelten.
  - E West-Europeanen kappen bijna al hun bossen uit behoefte aan bouw- en brandhout.

12 De belangrijkste oorzaak van de opwarming van de atmosfeer is het gebruik van fossiele brandstoffen.
Bedenk vanaf wanneer het gebruik van zulke brandstoffen sterk is gestegen. Leg je antwoord uit.

13 Gebruik bron 7 op de volgende bladzijde.
Een andere oorzaak van de opwarming van de atmosfeer is de productie van vlees.
Dieren als koeien en varkens produceren namelijk grote hoeveelheden broeikasgassen.
- **a** De bron laat zien dat de vleesproductie tussen 1961 en 2018 is toegenomen. Hoeveel keer groter is de vleesproductie in 2018 ten opzichte van 1961 ongeveer? Rond je antwoord af op een heel getal.
- **b** De bron laat iets zien over de oorzaken van de groei van de vleesproductie. Welke conclusie kun je uit deze bron trekken?
  - ◯ A De vleesproductie is alleen gegroeid doordat het vleesgebruik per persoon is toegenomen.
  - ◯ B De vleesproductie is even hard gegroeid als de wereldbevolking.
  - ◯ C De vleesproductie is gegroeid door toename van de wereldbevolking én van het vleesgebruik per persoon.
  - ◯ D De vleesproductie is gegroeid, ook al is het vleesgebruik per persoon iets gedaald.
- **c** Tussen 1961 en 2018 is de vleesproductie in Azië extra sterk gestegen. Geef daarvoor een economische oorzaak.

Bron: *VN Voedsel- en Landbouworganisatie/OurWorldInData* en *VN/Worldometer*

Bron 7 De productie van vlees in de wereld tussen 1961 en 2018. De zwarte lijn laat zien hoe de wereldbevolking zich in diezelfde periode heeft ontwikkeld (1961: 3.091 miljoen mensen; 2018: 7.631 miljoen mensen).

14 Leg uit waarom milieuvervuiling en klimaatcrisis worden behandeld in de paragraaf over globalisering.

15 Gebruik bron 3.

- **a** Leg met een onderdeel van de bron uit wat deze studenten met hun protest wilden bereiken.
- **b** Leg uit dat het standbeeld in deze bron een illustratie is van het begrip ‘globalisering’.
- **c** Welke belangrijke ontwikkeling in de wereldgeschiedenis kan *aanleiding* zijn geweest voor dit protest in China? Kijk goed naar het jaartal van het protest.
- **d** Leg uit dat de afloop van het studentenprotest uit 1989 een voorbeeld is van continuïteit in de politiek-bestuurlijke geschiedenis van het communistische China.
- **e** Vergelijk het Chinese studentenprotest van 1989 met de Arabische Lente van 2011. Noem twee overeenkomsten.

16 Gebruik bron 8.

a Leg uit waarom andere landen dan Brazilië vinden dat er een einde moet komen aan de houtkap in het Amazonegebied.

b Leg uit waarom Bolsonaro het kappen van het Amazonewoud verdedigde.

c Bolsonaro zei dat sommige landen zich 'op een koloniale manier' opstelden. Leg dat uit.

d Een van de kritische landen is Nederland. Stel, je bent in de tijd van Bolsonaro premier van Nederland en je hebt een ontmoeting met hem. Je wilt hem overtuigen van de noodzaak om het kappen van het Amazonewoud te stoppen. Bedenk een argument om Bolsonaro te overtuigen, *zonder* dat hij je kan beschuldigen van een 'koloniale' opstelling. Bedenk daarbij dat Nederland in 2018 per hoofd van de bevolking bijna vier keer zoveel broeikasgassen uitstootte als het veel minder geïndustrialiseerde Brazilië.

Bron 8 In het Amazonegebied in Zuid-Amerika ligt het grootste regenwoud ter wereld. Het houdt veel broeikasgassen vast en is een belangrijke bron van zuurstof op aarde. Maar elk jaar worden met name in het arme Brazilië grote stukken Amazonewoud gekapt. Nadat bedrijven het kostbaarste hout hebben verkocht, steken ze het bosgebied in brand en maken ze er landbouwgrond van. De boeren verbouwen hier onder meer soja, dat wordt gebruikt als veevoer. Hout en soja zijn belangrijke Braziliaanse exportproducten. Vooral rijke, westerse landen hebben veel kritiek op de manier waarop Brazilië omgaat met het Amazonewoud. In 2019 reageerde de Braziliaanse president Jair Bolsonaro (2019-2023) daarop als volgt.

> Alle landen hebben zo hun problemen. Maar de sensationele aanvallen op ons door veel internationale media als gevolg van de bosbranden in de Amazone, hebben bij ons vaderlandslievende gevoelens wakker gemaakt.
> Het is een misverstand te stellen dat de Amazone van de hele wereld is; en wetenschappers hebben aangetoond dat het een misverstand is te zeggen dat ons woud de longen van de wereld zijn. Op grond van deze verkeerde ideeën hebben sommige landen ons niet geholpen, maar de leugens in de media gevolgd en zich respectloos opgesteld, op een koloniale manier. Zij hebben in twijfel getrokken wat ons het meest heilig is: onze soevereiniteit!

Ga naar de *Flitskaarten* en de *Test jezelf*.

4 Internationale samenwerking

BASIS

Bron 1 In 1945 werden de Verenigde Naties (VN) opgericht. In deze organisatie werken bijna alle landen samen aan de bevordering van vrede, vrijheid, rechtvaardigheid en welvaart in de wereld. Hier overleggen de Britse premier Margaret Thatcher (links) en de Indiase premier Indira Gandhi met elkaar, vlak voor het begin van een grote VN-vergadering in 1983.

Intro

Dat leiders van belangrijke landen weleens met elkaar overleggen, is niets nieuws. Maar dat alle landen op aarde constant samenwerken om de wereld te verbeteren, dat is pas in de 20e eeuw begonnen. Dat is niet vreemd. Door globalisering hebben landen steeds meer met elkaar te maken. Problemen als oorlog, armoede en milieuvervuiling raken tegenwoordig de hele wereld. Ze moeten dus ook gezamenlijk worden opgelost. De meningen verschillen echter enorm. Wat is belangrijker: welvaart of milieu? Snelle beslissingen van bovenaf of vrijheid en democratie? Gemakkelijk is samenwerken dus niet.

Hoe zijn landen over de hele wereld met elkaar gaan samenwerken?

1 Gebruik bron 1.

a In de Verenigde Naties overleggen bijna alle landen van de wereld met elkaar. In 1945 waren dat 51 landen, in 2020 waren dat er 193. Leg (zonder bron) uit hoe het komt dat het aantal zelfstandige landen zo sterk is gegroeid.

b Iemand uit 1933 zou vreemd hebben opgekeken van deze foto. Leg dat uit: wat was er in vijftig jaar veranderd in de relatie tussen Groot-Brittannië en India?

c Bedenk nog een reden waarom iemand uit 1933 waarschijnlijk vreemd zou hebben opgekeken van deze foto.

2 Gebruik bron 1.
Aan de foto is niet te zien waar Thatcher en Gandhi over spreken, maar waarschijnlijk was het een onderwerp dat in de grote vergadering van de Verenigde Naties zou worden besproken.
Welk onderwerp was dat zeker *niet*?

- ◯ A De beste manier om nieuwe genocides te voorkomen.
- ◯ B Het aantal kernwapens tegen de Sovjet-Unie vergroten.
- ◯ C Het analfabetisme bestrijden in arme landen.
- ◯ D Kennis over betere landbouwmethoden verspreiden.

Ga naar de *Ontdekkingsplaat*.

Leertekst

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen met welk doel de Verenigde Naties zijn opgericht en wat deze organisatie doet.
- Je kunt uitleggen wat ontwikkelingssamenwerking inhoudt.
- Je kunt uitleggen wat mensenrechten zijn en waarom ze belangrijk zijn.

Bron 2 In het Midden-Amerikaanse land Nicaragua maken VN-militairen met een snijbrander geweren onbruikbaar. Achter het prikkeldraad kijken ontwapende Nicaraguaanse strijders toe. Aan deze vredesmissie namen onder andere deel: Canada, India, Nederland, West-Duitsland en verschillende Zuid-Amerikaanse landen. (Foto uit 1991.)

De Verenigde Naties

Na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog snakten mensen naar vrede. Daarom richtten wereldleiders in 1945 de **Verenigde Naties (VN)** op. Hierin werken bijna alle landen ter wereld samen om vrede, vrijheid, rechtvaardigheid en welvaart te bevorderen. De Verenigde Naties maken geen wetten. Maar de Algemene Vergadering, waarin alle aangesloten landen zijn vertegenwoordigd, neemt wel besluiten, die **resoluties** worden genoemd. Landen zijn niet verplicht deze resoluties uit te voeren. Toch is het voor een land moeilijk niet te gehoorzamen. Dit gaat dan immers in tegen de wil van de meerderheid van de landen in de wereld.

Een van de belangrijkste onderdelen van de Verenigde Naties is de **Veiligheidsraad**. Er zijn vijf vaste leden: de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie (nu Rusland), China, Groot-Brittannië en Frankrijk. Daarnaast zijn er tien wisselende leden. Als landen ruzie hebben, komt de Veiligheidsraad bijeen. Deze raad kan agressieve landen bestraffen en zelfs militair ingrijpen. Zo'n militaire operatie om te zorgen voor vrede noemen we een **vredesmissie**. Daarbij kunnen speciale VN-troepen vrede afdwingen (als er wordt gevochten), maar ook een wankele vrede helpen handhaven, bijvoorbeeld door grenzen te bewaken. Ook de Veiligheidsraad neemt resoluties aan en die moeten landen wél uitvoeren. Maar in de praktijk is dat lastig af te dwingen. Verder wordt de macht van de Veiligheidsraad beperkt doordat de vaste leden vetorecht hebben. Elk vast lid kan dus resoluties van de Veiligheidsraad tegenhouden. Daardoor werkte de Veiligheidsraad in de Koude Oorlog slecht: de Sovjet-Unie hield westerse voorstellen tegen en omgekeerd.

Naast de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad zijn er ook aparte VN-organisaties voor bijvoorbeeld de zorg voor vluchtelingen, de verbetering van de gezondheidszorg en het welzijn van kinderen.

Bron 3 In 1985 bezocht de toen bekende Ierse popzanger Bob Geldof (links) het Afrikaanse land Ethiopië, waar de bevolking het slachtoffer was van een hevige burgeroorlog. Met grote popconcerten zamelde Geldof veel geld in voor gebieden die door oorlog of honger direct hulp nodig hadden.

Ontwikkelingssamenwerking

Na 1945 werden Europese koloniën in Azië en Afrika zelfstandig. Daarmee waren deze landen echter niet van hun problemen verlost. Sommige, zoals India, werden een parlementaire democratie, maar vaker ontstonden er dictaturen. Sommige landen kregen te maken met (burger)oorlog en honger. Maar vooral kampten al deze landen met grote economische problemen. De infrastructuur was gebrekkig, de bevolking had weinig opleiding genoten en weinigen hadden geleerd om een bedrijf te leiden. Omdat de economie van deze landen minder 'ontwikkeld' was dan die van rijke, westerse landen, worden ze **ontwikkelingslanden** genoemd.

Westerse landen besloten deze landen te ondersteunen. Deze **ontwikkelingssamenwerking** kwam voort uit gevoelens van medemenselijkheid. Maar eigenbelang speelde ook een rol. Zo hoopten westerse landen te voorkomen dat regeringen communistisch zouden worden. Ook wilden ze hun toegang tot belangrijke grondstoffen behouden. Tegenwoordig zijn rijke landen bang voor de opkomst van de politieke islam.